

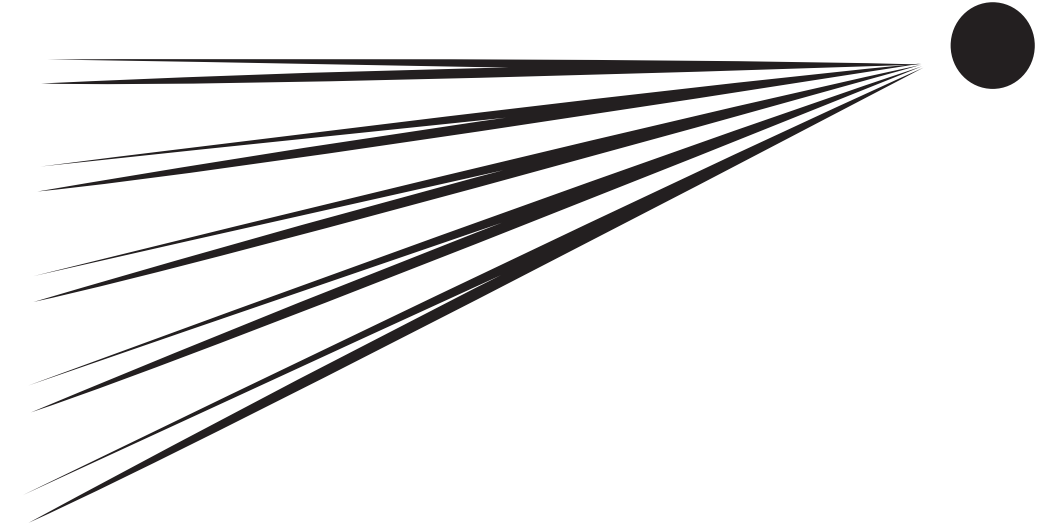
Siirt
ÜNİVERSİTESİ

Bilimin Işığında

Siirt ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ

JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES
INSTITUTE

YIL - YEAR 2020 | CİLT - VOLUME 8 | SAYI - ISSUE 15

SUSBİD
ISSN 2147-8406
e-ISSN 2548-0111

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ

Yıl: 2020 Cilt: 8 Sayı: 15

ISSN 2147-8406

e-ISSN 2548-0111

Dergi içeriğinin tüm sorumluluğu yazarlarına aittir.

Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Adına, Müdür
On the Behalf of Siirt University Institute of Social Sciences, Director
Doç. Dr. Veyssel OKÇU, Siirt Üniversitesi, Türkiye
Yılda İki Defa Yayınlanan Hakemli Bir Dergidir.
A Peer-Reviewed Journal Published Twice a Year.

Haziran 2020, Ankara

Yayın-Proje: Şehriban Türüldür
Dizgi-Grafik Tasarım: Hilal Sultan Kılınç
Kapak Tasarımı: Pegem Akademi

Baskı: Ay-bay Kırtasiye İnşaat Gıda Pazarlama ve Ticaret Ltd. Şti.
Çetin Emeç Bulvarı 1314. Cadde No: 37A-B Çankaya/ANKARA

Tel: (0312) 472 58 55

Yayıncı Sertifika No: 36306

Matbaa Sertifika No: 46661

Dergi İletişim

Tel: +90484 212 11 11

e-mail: sosbilens@siirt.edu.tr

<http://dergipark.gov.tr/susbid>

Dergi Yönetim ve Yazışma Adresi

Siirt Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Kezer Yerleşkesi
56100/ Siirt -Türkiye

Editörler / Editors

Doç. Dr. Veysel OKÇU

İngilizce Editör / English Editor

Dr. Öğr. Üyesi Tahir YAŞAR

Editör Yardımcısı / Asistant Editor

Dr. Öğr. Üyesi Ulaş BİNGÖL

Yayın Kurulu / Editorial Board

Prof. Dr. Hasan Basri MEMDUHOĞLU /Siirt Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Cahit PESEN /Siirt Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Necati Cemaloğlu /Gazi Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Behçet ORAL /Dicle Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Selami SEZGİN /Siirt Üniversitesi, Türkiye

Doç. Dr. H. İsmail ARSLANTAŞ /Siirt Üniversitesi, Türkiye

Doç. Dr. Mustafa ÖNCÜ /Mersin Üniversitesi, Türkiye

Doç. Dr. Abbas ERTÜRK /Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Türkiye

Doç. Dr. H. Fazlı ERGÜL, Dicle üniversitesi, Türkiye

Doç. Dr. Cahit EPÇAÇAN, Siirt Üniversitesi, Türkiye

Dr. Öğr. Üyesi Uğur DEMLİKOĞLU /Siirt Üniversitesi, Türkiye

Dr. Öğr. Üyesi Musa ÇAKIR /Siirt Üniversitesi, Türkiye

Dr. Öğr. Üyesi Yusuf EŞİT /Muş Alparslan Üniversitesi, Türkiye

Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin OKUR/ Kocaeli Üniversitesi, Türkiye

Danışma Kurulu / Advisory Board

Prof. Dr. Adem ÖLMEZ, İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Ahmet KIRKKILIÇ, Atatürk Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Ali TAŞ, Kırıkkale Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Behçet ORAL, Dicle üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Cemalettin ERDEMCI, Siirt Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Coşkun BAYRAK, Anadolu Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. İhsan Süreyya SIRMA, Siirt Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Mehmet GÜNAY, Gazi üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Meral ÖZHAN/Siirt Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Necati CEMALOĞLU, Gazi Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Şaban SAĞLIK, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Zahir KIZMAZ, Fırat Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Arzdar KİRACI, Siirt Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Mustafa KAHYAOĞLU, Siirt Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Hüseyin YAŞAR, Siirt Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Emine UZUNALİ, Siirt Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. Beşir MUSTAFAYEV, Siirt Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. Burçin BOZDOĞANOĞLU, Siirt Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Engin ARSLANARGUN, Düzce üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. Cevdet EPÇAÇAN, Siirt Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. Rezan KARAKAŞ, Siirt Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. Şahap BULAK, Siirt Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. Mehmet DAĞ- Siirt Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. Coşkun ÇELİK- Siirt Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. Sevda KOÇ- Siirt Üniversitesi, Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Ata PESEN, Siirt Üniversitesi, Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Adnan ALKAN, Siirt Üniversitesi, Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Rasim TÖSTEN, Siirt Üniversitesi, Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi İhsan GÜL, Siirt Üniversitesi, Türkiye

Sekretarya / Secretariat

Abdurrezzak ÇELİK, Siirt Üniversitesi, Türkiye

sosbilens@siirt.edu.tr

+904842121111/3451

YAYIM İLKELERİ

Dergi, haziran ve aralık aylarında olmak üzere, yılda iki defa yayımlanır.

Dergiye gönderilen yazılar, başka bir yerde yayınlanmamış ya da yayınlanmak üzere gönderilmemiş olmalıdır. Yazılar yayınlanmak üzere kabul edildiği takdirde, SUSBİD bütün yayın haklarına sahip olur. Yayınlanan yazılardan alıntı yapılması durumunda, kaynak belirtilmesi zorunludur. Yayınlanmış yazının tamamının tekrar yayın hakkı derginin iznine bağlıdır.

Dergimizde; Edebiyat, Coğrafya, Tarih, Felsefe, Sosyoloji, Psikoloji, İlahiyat, İletişim, Hukuk, Eğitim Bilimleri, İktisat ve İşletme gibi sosyal bilimlere ait alanlarda hazırlanmış akademik çalışmalara yer verilmektedir. Daha önce, ulusal ya da uluslararası kongre ya da sempozyumlarda sunulmuş ve özeti yayımlanmış çalışmalar, bu nitelikleri belirtilerek gönderilebilir.

Dergimiz, SOBİAD ve ASOS tarafından taranmaktadır.

BU SAYININ HAKEMLERİ / REFEREES FOR THIS ISSUE

Prof. Dr. Mehmet KAYGUSUZOĞLU, Adıyaman Üniversitesi

Prof. Dr. Mehmet IŞIKLI, Atatürk Üniversitesi

Prof. Dr. Sait PATIR, Bingöl Üniversitesi

Prof. Dr. Mustafa KAHYAOĞLU, Siirt Üniversitesi

Prof. Dr. Selami ÖZCAN, Yalova Üniversitesi

Prof. Dr. Hüsnu DOKAK, Hacettepe Üniversitesi

Doç. Dr. Hakan EYGÜ, Atatürk Üniversitesi

Doç. Dr. Ayşe ÖZTÜRK SAMUR, Adnan Menderes Üniversitesi

Doç. Dr. Funda NAYIR, Pamukkale Üniversitesi

Doç. Dr. Mehmet IŞIK, Artuklu Üniversitesi

Doç. Dr. Şerif Demir, Siirt Üniversitesi

Doç. Dr. Sezai KOÇYİĞİT, Adnan Menderes Üniversitesi

Doç. Dr. Metin BAYRAK, Siirt Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Resul BABAĞLU, Siirt Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Akif KORKMAZ, Giresun Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Fikret USLUCAN, Giresun Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Said OLGUN, Siirt Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Filiz Eren BÖLÜKTEPE, Uludağ Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Emine ATMACA, Akdeniz Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Emrah ÖZBUĞUTU, Siirt Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Enser YILMAZ, Siirt Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Güven, Bingöl Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Melike SOMUNCU, Siirt Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa Can KOÇ, Mersin Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Yılmaz AKDEMİR, Siirt Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Sinan UĞRAŞ, Onsekiz Mart Üniversitesi
Öğr. Gör. Dr. Kısmet DELİVELİ, Sıtkı Kocaman Üniversitesi

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

Özel Sektör Çalışanlarının Örgütsel Bağlılıkları Üzerine Bir Araştırma: Malatya Sanayi Sektörü Örneği	1
<i>A Reseach On Organizational Commitment Of Employees In Private Sector: The Case Of Malatya Province</i>	
Nesim BABAHAÑOĞLU - Abdulkadir BİLEN	
A Group Of Cylinder Seals From The Diyarbakir Museum.....	32
<i>Diyarbakır Müzesinden Bir Grup Silindir Mühür</i>	
Çağatay YÜCEL-Umut PARLITI	
Türk Romanında Verem Üzerine Bir İnceleme	57
<i>A Study On Tuberculosis In Turkish Novel</i>	
Yavuz Selim UĞURLU	
Bina Girişlerine Bilgi Künyesi Koyarak Bina Tüketicilerinin Binalara Yönelik Tutumlarını Etkileme.....	70
<i>Affecting The Attitudes Of Consumers Of Buildings Towards Buildings By Putting Information Tablets At The Entrance Of Buildings</i>	
Fahri APAYDIN	
Doğumunun 147. Yılında Mehmet Akif Ersoy ve Türkçe	94
<i>In The 147Th Year Of Birth Mehmet Akif Ersoy And Turkish</i>	
Melike SOMUNCU	
Demografik Değişim Kuramının Sağlık, Hastalık ve Sağlık Harcamaları Üzerindeki Etkisine İlişkin Literatür Değerlendirmesi	102
<i>The Literature Assessment Of The Demographic Transition Theory And Its Impact Over Health, Disease And Health Expenditures</i>	
İzzet AYDEMİR - Mehmet Emin YAŞAR	
Fen Bilimleri Dersinde Eğitim Bilişim Ağı (EBA) Kullanımının Ortaokul Öğrencilerinin Güneş Sistemi ve Tutumlar Başarı Sonuçlarına Etkisi	117
<i>The Effect Of The Use Of Education Information Network (EBA) In Secondary Science Course On The Results Of Solar System And Eclipse Success Test Results Of Secondary School Students</i>	
Ayşe KESKİN GEÇER	

Okul Öncesi Öğretmenlerinin ve Öğretmen Adaylarının Medya Okuryazarlığı Algıları İle Medya Alışkanlıklarının İncelenmesi	130
<i>Investigation Of Media Literacy Perceptions And Media Habits Of Preschool Teachers And Teacher Candidates</i>	
Hilmi TEKİN - Nesrin IŞIKOĞLU ERDOĞAN	
Küresel Vatandaşlığın Saldırganlığa Etkisi: Seyirciler Üzerine Bir Araştırma ...	152
<i>The Effect Of Global Citizenship On Aggression: A Research On The Auditors</i>	
Sultan YAVUZ EROĞLU - Seydi KARAKUŞ	
Nitel Bir Veri Analizi Yöntemi Olarak Doküman Analizi	170
<i>Document Analysis As A Qualitative Data Analysis Method</i>	
Bilgen KIRAL	
Gümüşhane İline Ait Demografi, Ekonomi ve Eğitim İstatistiklerinin Analizi (1925-1928).....	190
<i>Analysis Of Demography, Economy And Education Statistics Of The Gumushane Province (1925-1928)</i>	
Nursal KUMAŞ	
Takım Sporcularının Mobbing Algılama Düzeylerinin Farklı Değişkenler Bağlamında İncelenmesi	217
<i>Investigation Of The Perception Of The Level Of Mobbing By Team Athletes In The Context Of Different Variables</i>	
Servet REYHAN - Caner ÖZGEN	
Gündelik Hayat Bağlamında Dönüşen Sanat.....	229
<i>Art Which Turned By The Context Of Daily Life</i>	
Murat GÖK - Seçkin AYDIN	
Kitap Tanıtımı: Bilal UYSAL'ın "Türkçede İşteş Çatı" Adlı Eseri Üzerine	247
Leyla DİLEK	

ÖZEL SEKTÖR ÇALIŞANLARININ ÖRGÜTSEL BAĞLILIKLARI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA: MALATYA SANAYİ SEKTÖRÜ ÖRNEĞİ¹

Nesim BABAHAÑOĞLU*

Abdulkadir BİLEN**

Özet

Özel sektörde yer alan endüstriyel kuruluşlardaki yöneticilerin modern işletme yönetim tekniklerini kullanıp kullanmadıkları ile çalışanlarının bu vesileyle kuruma ve örgüte adanmışlık düzeylerinin ortaya konulması önemlidir. Böylece çalışanların örgütsel bağlılık düzeyleri ve örgütsel bağlılık düzeylerinin alt boyutları ile beraber ölçülmesi bu çalışmada hedeflenmiştir. Dünyadaki meydana gelen küresel ekonomik değişiklikler ve gelişmeler çerçevesinde artan rekabet koşulları çokuluslu şirketleri ve organizasyonları yeni arayışlara itmiştir. Bu durumda ulusal ve uluslararası ölçekte rekabette üstünlük sağlayan örgütlerin insan kaynağını değişik değerlendirdikleri ve başarılarının esasında; insan unsuruna verdikleri önemden kaynaklandığı görülmektedir. İşletme biliminin ve endüstri psikolojisinin ele aldığı konulardan örgütsel davranış alanında karşılaşılan en önemli tutumlarından birisi örgütsel bağlılıktır. Çalışmamızda ülkemizde son yıllarda gelişmeye başlayan Anadolu şehirlerinden olan Malatya İlinin sanayi sektöründe yer alan büyük işletmelerindeki çalışanların örgütsel bağlılık düzeyi ortaya konulmuştur. Bu kapsamda Türkiye’de işletme yönetiminin bir örneğini incelemek üzere Malatya I. ve II. Organize Sanayi Bölgelerindeki büyük ölçekli tekstil işletmeleri seçilmiştir. Bu işletmelerdeki çalışanların kurum bağlılıklarının incelenmesi araştırmanın amacı ve sonuçlarını oluşturmaktadır. Bu işletmelerdeki çalışanların örgütsel bağlılıkları incelenmiş ve çalışanların örgütsel bağlılıkları alt boyutları dahil yüksek bulunmuştur. Toplanan bütün

1 Bu çalışma Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme ABD tarafından kabul edilen “Çalışanların Dönüşümcü Liderlik Algılarının Örgütsel Bağlılıkları Üzerindeki Etkileri: Tekstil Sektöründe Bir Araştırma” adlı doktora tezinden alınmıştır.

* Dr. Dicle Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme ABD, nesimbabahanoglu@yahoo.com orcid:0000-0003-2604-7213.

** Prof. Dr., Dicle Üniversitesi İ.İ.B.F. İşletme Bölümü, www.abilen@dic.edu.tr Diyarbakır. orcid:0000-0002-2619-9391

Özel Sektör Çalışanlarının Örgütsel Bağlılıkları Üzerine Bir Araştırma: Malatya Sanayi Sektörü Örneği

veriler SPSS 20.0 programı ile istatistiki analizler (T-Testi, anova, frekans, açıklayıcı, ort., standart sapma, N - %, vs.) yapılarak Word/excel ortamına aktarılarak bulguların tabloları oluşturulmuş ve gerekli analiz ve yorumlar yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İşletme, Özel Sektör, Örgütsel Bağlılık, İşletme Yönetimi, Çalışanlar.

Gönderilme Tarihi: 1.02. 2020

Kabul Tarihi: 23.05.2020

A RESEACH ON ORGANIZATIONAL COMMITMENT OF EMPLOYEES IN PRIVATE SECTOR: THE CASE OF MALATYA PROVINCE

Abctract

It is of the utmost importance that the managers of industrial institutions that takes part in generally private sectors use the techniques of business management and hereby to reveal the organizational commitment of employees. Therefore this study aims to evaluate the dependance of the employees. For this purpose local and global businesses because of ilternational competition as well as the theories developing have been focusing in business and management science. One of these important issue is the organisational commitment. Hence, they evaluate their human resources anr therated it by different vays by giving importance to human elements. With this study, in our developing country, especially the organizational commitment aspect of in industrial sector in Malatya has been shown. Motivation of the employees of these managements will be shown in this context. On the purpose of examining a sample of business management in Turkey and to study the personnel's organizational commitment of businesses in I. and II. organized industrial zones(OSB) of Malatya in these businesses. In this scientific research collected data have been transfered to SPSS 20.0 program, analised and explined by Word/excel on tables and charts. On the other hand, with this study, employees' organizationnal commitement has found high with its sub dimentiones.

Keywords: *Business, Ptvate Sector, Organizational Commitment, Business Management, Employees.*

Giriş

Örgütsel bağlılık kavramı gelişen endüstri ilişkileri, işletme yönetiminde meydana gelen gelişmeler nedeniyle son yıllarda öne çıkmıştır. Ulusal ve uluslararası rekabetin arttığı günümüz dünyasında insan kaynağı en önemli yönetim unsuru olarak temayüz etmiştir. Bu nedenle çalışanların mutlu olduğu işletmelerin rekabet gücü ve karlılığı üzerinde olumlu etki yapacağı ortaya konulmuştur. Bu olgu daha çok personel yönetiminden, insan kaynakları yönetimine geçişle birlikte genişlemeye başlayan, insanı esas alan insan odaklı yönetim anlayışının ortaya çıkardığı kavramlardan birisidir. Etkinlik, verimlilik ve karlılık hedefleri doğrultusunda şekillenen işletme yöneticilerinin yönetim tarzları çalışanların işletmelerine olan bağlılığını etkilediği gibi belirlenen hedeflere ulaşmada etkili silah olduğu kabul edilmektedir.

Bütün üretim faktörlerinin birbirleriyle uyumlarını sağlayarak kusursuz işleyen bir örgütsel yapı oluşturmak işletmeler için hayati öneme sahiptir. Bu da örgütte oluşturulacak iyi bir yönetim tarzı ve iyi yönetimin çalışanlar üzerindeki olumlu etkileri sonucu sağlanacak yüksek düzeydeki örgütsel bağlılık ile ilişkilidir. Diğer taraftan işletmelerin ve kurumların ürettiği mal ve hizmetleri üreten çalışanların mutlu olması da önemlidir. Diğer taraftan örgütün belirlenen hedeflerine ulaşabilmesi ancak çalışanların sahip olacağı yüksek derecedeki örgütsel bağlılık ile mümkündür. Örgütsel bağlılık; duygusal bağlılık, normatif bağlılık ve devam bağlılığı boyutlarından oluşur.

Ülkemiz son yıllarda sanayi sektöründe gelişmeler kaydetmektedir. Bu sektörün gelişen illerinden biri de Malatya ilimizdir. Bu sektörlerin en önemli alt kollarından biri de tekstil sektörüdür. İlin yıllık ihracatı 350-450 milyon dolar arasındadır. Tarıma dayalı sanayi, mamul ve yarı mamul üretiminde de gelişmeler olmaktadır. Gelişen ve büyüyen sektörlerin başında tekstil sektörü geliyor. İstihdamda çok önemli yer tutan bu sektör ihracatta da gıdadan(kayı) sonra ikinci sırada yer almaktadır.

Bu çalışmada Malatya’da Kurulu iki Organize Sanayi Bölgelerindeki tekstil sektörü çalışanlarının örgütsel bağlılık düzeylerinin ortaya konulması amaçlanmıştır.

1. Örgütsel Bağlılık Kavramı

1950’li yıllardan beri literatürde yer alan örgütsel bağlılık konusunda birçok çalışma söz konusudur. Örgütsel bağlılık, çalışanların örgütte kalma isteği, örgütün amaç ve değerlerine olan bağlılığı olarak betimlenmektedir. Örgütsel bağlı-

lık, toplu yaşama iradesinin var olduğu yerlerde olan, toplu yaşamın gerektirdiği duygusal bir hissediş şeklidir. Bazı koşullarda, belirlenen bireysel veya örgütsel hedefleri yerine getirmek amacıyla kişinin başkalarının faaliyet ve düşüncelerini etkilemesi ve yönlendirmesi ile oluşan süreç (Koçel, 2003:34) olarak tanımlanan liderlik tarzında hedef bağlılıktır. Daha çok işe sadakat veya işe bağlılık şeklinde de algılanan bağlılık; içten gelen şiddetli bir istemle örgüte bağlılık sürekli haline getiren, örgüte üyeliği devam ettirmede rol oynayan etmen olarak tanımlanmıştır. Diğer yandan Nowday ve Steers, örgütsel bağlılığı; bireyin örgütüyle ilişkisini sağlayan bağlayıcı bir güç olarak tanımlamışlardır. Teoride kavramla ilgili bazı tanımların yapıldığı görülmektedir. Bu tanımlardan birinde örgütsel bağlılık; çalışanın, organizasyonun değer ve amaçlarına sıkı sıkıya etkili bağlılığı şeklinde tanımlanmıştır. Örgüte bağlı olan çalışan, işletmesine güçlü bir biçimde inanmakta ve kural ve kendinden beklenilene gönülden uymaktadır (Balay, 2000:37).

Bir başka tanıma göre ise, çalışanların örgüte karşı hissettikleri içsel bir duygu olduğundan örgütsel bağlılık psikolojik bir bağlılık şeklinde tanımlanmıştır. Buna göre bağlılık, işe karşı duyulan ilgi, örgüt değerlerine olan yüksek inanç ve sadakat şeklinde belirtilmiştir (Çekmecelioğlu, 2006:97).

Teorideki tanımlardan birine göre örgütsel bağlılık, üyelerin örgütle bilinmesi, değerlerinin ilgili örgütle örtüşmesi ve örgütte çıkarına istekli şekilde bir çaba içinde olması (Griffin vd., 2005:69) şeklinde ele alınmaktadır. Bu tanıma göre bağlılık; sadakat hissi ve örgütle bütünleşme ve onu benimseme anlamı ifade eder.

Çalışanın içinde yer aldığı örgütün amaç ve değerlerine olan inancı nedeniyle burada çalışmaya devam etme arzusunu belirtmek şeklinde betimlenen bağlılık, çalışanların kurumla bütünleşme ve örgütte faal bir şekilde kalmaya devam ettirme isteği şeklinde de tanımlanmıştır (İbicioğlu, 2000:18). Bir başka bilim adamı olan Porters'a göre ise bağlılık; kişinin örgütsel amaçları gerçekleştirmek için gönüllü olarak çaba göstermesi, örgütte kalmaya güçlü bir arzu duyması şeklindedir (Çakır, 2001:77).

Diğer taraftan Mowday ve arkadaşları da örgütsel bağlılığı, kimlik gücüyle kendi örgütüne bağlılığı olarak tanımlayarak, bağlılığın üç temeline vurgu yapmaktadırlar (Yousef, 2000:80). 1.Örgütün amaç ve değerlerine güçlü bir duyguyla kabul etme. 2.Örgütün faydasına büyük bir çaba harcamaya gönüllü olma. 3.Örgütte kalmaya güçlü bir istek ve niyet.

Örgütsel bağlılığın örgütler için kapsamı, önemi ve etkisini ortaya koymak üzere birtakım ölçekler ortaya atılmıştır. Bunlardan en önemlisi Meyer

ve Allen tarafından hazırlanan ölçektir. Meyer ve Allen (1984, 1997) tarafından geliştirilen “Örgütsel Bağlılık Ölçeği”nin yanında 1979 yılında Mowday, Porter, Steers ve Boulian tarafından oluşturulan, yedi basamaklı Likert ölçeğine göre hazırlanan ölçek de mevcuttur. İşgörenlerin kurumsal aidiyetleri ve katılımları konularındaki tutumlarını ölçen bu ölçek de yaygın kullanım alanı bulmuştur. Örgütsel bağlılığı etkileyen faktörlerin sınıflandırılmasında araştırmacılar farklı yöntemler kullanmışlardır (Özsoy, 2004:60). Bu faktörler genellikle üç grupta ele alınmaktadır: Bireysel faktörler, örgütsel faktörler ve örgüt dışı faktörler. Ayrıca Argyris, çalışanların bağlılıklarını *içsel* ve *dışsal bağlılık* olarak ikiye ayırmaktadır. Dışsal bağlılıkta karar verme yetkisi yönetimde iken, içsel bağlılıkta ise idare ve çalışanlar karar vermeyi kendi içlerinde paylaşmaktadırlar (Perçin, 2008: 49).

1.1. Allen ve Meyer’in Örgütsel Bağlılık Ayrımı

John P. Meyer ve Natalie J. Allen örgütsel bağlılığın üçe ayrıldığını belirtmektedirler (Dawley vd., 2005:83). Bunlar; duygusal, devam ve normatif bağlılıktan oluşmaktadır (Allen vd., 1991:63).

1.1.1. Duygusal bağlılık: Duygusal bağlılık, tutumsal bağlılık diye de anılır. Bu, iş alanındaki duygusal tepkilerle alakalı olup, işe bağlanma, beraber çalıştığı bireylerden, işinden ve mesleğine bağlılıktan doyum sağlama olarak da ifade edilmiştir (Balay, 2000: 44). Duygusal olarak çalıştığı örgüte, işine ve iş arkadaşlarına karşı duyulan memnuniyet sonucu oluşan bağlılık türüdür.

Etkili bir bağlılıktan söz edebilmek için kişinin kişiliğinin örgütün kişiliği ile özdeşleşmelidir. Etkili bir şekilde bağlılık için kişi, hür iradesi ile kuruma bağlanmakta ve çalışanın kurumla olan ilişkisinin varmasını arzuladığı duruma gelmesiyle sonuçlanmaktadır. Mowday, Steers ve Porter ise bağlılığı; çalışanın içinde yer aldığı örgütüne hissettiği duygusal bir bağlılık şeklinde tarif ederler (Wasti, 2000:40). Bütün bu tanımlamalar kişinin duygusal ve içsel bir şekilde bağlılığı ifade eder.

Örgütlerin çalışanlarına desteği ve cazibeleri çalışanların duygusal bir şekilde etkili bağlılığını pozitif bir şekilde etki altına almaktadır (Jacqueline vd, 2005:420).

1.1.2. Normatif bağlılık: Meyer ve Allen’in 1990’da duygusal bağlılık ve devam bağlılığının yanında, normatif veya başka bir ifadeyle ahlaki bağlılık çeşidini de ekleyerek örgütsel bağlılık modelini üç boyuta taşımışlardır. Bu bağımlılık çeşidi; çalışanların kurumuna bağlı olmayı bir misyon haline getirmesi ve bu bağlılığın ‘doğru’ olduğunu düşünmesi şeklinde ifade edilen bağlılık türüdür (Wasti, 2000:44).

Normatif bağlılık, çalışanın örgütüne karşı sorumluluğu olduğuna inanması nedeniyle kendini örgütte kalmaya mecbur hissetmesine dayanan bağlılık çeşididir. Normatif bağlılıktaki bu mecburiyet, devamlılık bağlılığında olandan farklı olarak yarara değil, erdem ve etik kriterlere dayanmaktadır. Bu üç bağlılık türünün birçok ortak yönleri mevcuttur. Bu yönler üç kategoriye ayrılır (İnce vd., 2005:42).

1.1.3. Devam bağlılığı: Çalışanın, kurumdan ayrılınca kaybedeceği şartları düşünerek mahrum olmamak için örgütte kalmasını tanımlar. Bu bağlılığın sebebi iki başlıktan oluşmaktadır: Çalışanın kurumdan kopması nedeniyle yaşayacağı mahrumiyetler, çalışanın alternatifsiz olmasıdır. Devam bağlılığında, çalışanın kendisine yaptığı kişisel gelişim atılımların önemi ile miktarı, algıladığı seçeneklerin yetersizliği olmak üzere iki ana faktör öne çıkmaktadır. Çalışanın beklentisi, görevde olduğu kurumda sağladığı vasıf, tecrübe ve bilgi düzeyinin diğer kurumlara kolayca geçiş yapamaması sebebiyle, çalışanın bu işlemleri bireysel bir yatırım şeklinde görmesi, bunu kazanca çevirmenin tek yolunun, mevcut kurumda devam ederek sağlanabileceğini düşünmesidir. Bu bir taraftan mevcut örgüte fayda sağlarken diğer taraftan çalışanın yaptığı işin öngördüğü bilgi ve becerilerin diğer kurumlarda fayda getirmemesi, kendine yaptığı yatırımın maliyeti olarak ortaya çıkmaktadır. Çalışanların yetenek ve bilgi seviyelerine uyumlu pozisyonlarda olmamaları kurumdan kopmalarının maliyetini artırıcı bir etki olarak ortaya çıkmaktadır (Allen vd., 1990:58).

2. Yöntem

2.1. Araştırmanın Konusu

Çalışmanın odaklandığı temel kavram örgütsel bağlılıktır. Bu çalışmada örgütsel bağlılık konusu ile örgütsel bağlılık alt boyutlarına çalışanların verdikleri cevaplar ışığında detaylıca ele alınacaktır.

2.2. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Bu araştırma, araştırma kapsamındaki işletmelerde çalışanların örgütsel bağlılıklarının alt boyutları alt boyutları dahil ortaya konulması hedeflenmiştir. Özel sektördeki çalışanların örgütsel bağlılık düzeylerinin ortaya konulması araştırmanın ana hedefi olarak belirlemiştir. Araştırmada problem cümlesine bağlı olarak çalışmanın amacı; araştırma kapsamındaki tekstil firmalarında çalışanların örgütsel bağlılık düzeylerinin ortaya konmasıdır.

Diğer yandan örgütteki ilişkiler mekanizması ve çalışanların etkileşimi, işletme faaliyetlerinin hepsine ortam hazırlar. Bu zeminin uygun ve elverişliliği örgüt başarısını artırırken, aksi halde ise örgütün yaşamını tehdit eder. İşletme yapısının tercihinde teknoloji, liderlik tarzı ve örgüt kültürü gibi etkenleri ayrıntılı bir şekilde incelemeyen karar verilemez (Dinçer, 2003:17) iken biz burada yukarıda sayılanları göz önünde bulundurmak suretiyle çalışanların örgütsel bağlılık düzeylerini ortaya koymaya çalıştık.

2.3. Evren ve Örneklem

Araştırmanın evreni Malatya OSB’de yer alan Tekstil firma çalışanlarını kapsamaktadır. 1. ve 2. Organize Sanayi Bölgelerinde toplamda 270 firma faaliyet göstermektedir. Bu firmalardan tekstil firmalarında çalışanların toplam sayısı ise 6538 kişiden oluşmaktadır. Bu, araştırmanın evrenini oluşturmaktadır. Araştırmanın zaman ve maliyetle ilgili kısıtlaması nedeniyle, örneklem üzerinde çalışılmıştır. Bu örneklem üzerinde önce bir işletmede daha sonra örnekleme oluşturan diğerleri dâhil edilerek, istatistiksel sonuç çıkarımı kolay olan örnekleme yöntemi olduğundan seçilen 386 çalışan beyaz yakalıya anket ve ölçekler uygulanmıştır. Toplanan bütün veriler SPSS programında analiz edilerek tamamı değerlemeye alınmıştır. Altunışık ve arkadaşlarının araştırmalarına göre evreni 6500 ila 7000 arasındaki büyüklükteki örnekleme en az 364 kişiye ulaşıldığı takdirde çalışmanın temsil gücünün yüksek olduğu tespit edilmiştir (Altunışık vd., 2012:49). Öncelikle Malatya organize sanayi bölgelerinde yer alan işletmelerin sayısal oranları ve istihdam büyüklüklerine bakılarak değerlendirme yapılmış ve tekstil sektörünün bu iki OSB’de de hâkim sektör olduğu tespit edilmiştir. Dolayısıyla bu çalışmada da evren ve verilerinin sağlıklı bir şekilde toplanmak amacıyla toplam 386 kişiye ulaşılmış ve veriler analiz edilmiştir.

2.4. Anket ve Ölçek

Örnekleme katılanlara anket uygulanmadan önce pilot bir uygulama yapılmış ve böylece anketin ön geçerliliği test edilmiştir. Anket formu ile katılımcılar rastgele seçilerek, sosyo- demografik özellikleri ortaya çıkaran sorular ile 17 adet örgütsel bağlılık ve alt boyutlarını ölçen ölçek ile veriler toplanmıştır. Araştırmada veriler anket uygulanarak toplanmıştır. Örgütsel bağlılığa ilişkin ölçeğin hazırlanmasında; daha kapsamlı olması nedeniyle Meyer ve Allen tarafından geliştirilen ölçek kullanılmıştır. Meyer ve Allen (1984, 1997) tarafından hazırlanan “örgütsel bağlılık ölçeği”, örgütsel bağlılığı duygusal bağlılık, devam bağlılığı ve normatif bağlılık olmak üzere üç temel bileşene ayırarak ölçmüşlerdir. Türkçeye aktarılmış

ve kullanılmıştır (Baysal vd., 1999: 8). Araştırmada veri toplamak için kullanılan Meyer ve Allen'in örgütsel bağlılık ölçeği, 5'li Likert'e göre tasarlanmıştır. Örneklem grubuna dahil olan katılımcılara veri toplama araçları uygulanmadan önce pilot bir uygulama yapılmış ve böylece anketin okunabilirliği ve anlaşılıp anlaşılmayan gibi sıkıntı ve hataları minimize etmek amacıyla ön çalışma gerçekleştirildikten sonra bütün veriler toplanmıştır. Toplanan bütün veriler SPSS 20.0 programı ile ölçeğin normallik dağılımı yapılmış ve parametrik değere sahip olduğu tespit edilmiştir (kurtosis: 0,912; skewness: 0,891). Bu sonuca göre de bağımsız gruplarda T-Testi ve tek yönlü varyans (anova) analizi ile diğer istatistiksel analizler (frekans, açıklayıcı, ort., standart sapma, N - %, vs.) yapılarak Word/excel ortamına aktararak bulguların tabloları oluşturulmuş ve gerekli analiz ve yorumlar yapılmıştır. Toplanan veriler üzerinde yapılan analizde kullanılan ölçeğin alt boyutların toplam puan iç güvenirlilik Cronbach Alpha değerleri 0,86-0,90 arasında değişmektedir. Bu sonuca göre yapılan çalışmada ölçeğin Cronbach Alpha değerleri ile ölçeğin orijinal değerleri arasında yüksek düzeyde uyum göstermesinden dolayı oldukça önem arz etmektedir.

3. Bulgular

3.1. Demografi

Tablo 1. Çalışmaya Katılanların Sosyo-Demografik Özelliklerine Göre Frekans Dağılımları

Cinsiyet	Kişi Sayı	Yüzde(%)
Kadın	99	25,6
Erkek	287	74,4
Toplam	386	100,0
Yaş grupları		
25-30 yaş	117	30,3
31-40 yaş	173	44,8
41 yaş ve üstü	96	24,9
Toplam	386	100,0
Hizmet (çalışma) süresi		
5 yıl ve altı	164	42,5
6-10 yıl	71	18,4
11 yıl ve üstü	151	39,1
Toplam	386	100,0
Eğitim durumu		
İlk/ortaokul	29	7,5
Lise	123	31,9
Ön lisans	59	15,3
Lisans	156	40,5
Yüksek lisans	15	3,9
Doktora	3	,8
Toplam	385	100,0
Medeni durum		
Evli	280	72,5
Bekâr	106	27,5
Toplam	386	100,0

Katılımcılara cinsiyet, yaş, eğitim durumu, medeni hali, pozisyonu, gelir durumu, çalışma süreleri gibi 10 adet soru sorulmuştur. 386 Katılımcınının 99'u kadın (%25,6) iken çoğunluğu 287 kişiyle (%74,4) erkeklerden oluşmuştur. Katılımcıla-

rın yaş grupları itibariyle dağılımlarını incelendiğinde katılımcıların yaş itibariyle genç yaşlarda toplandıkları görülmektedir. Şöyle ki; 25-30 yaş aralığında olanlar 117 kişi (%30,3) ve 31-40 yaş aralığında olanlar ise 173 kişiyle (%44,8) toplam katılımcıların %75,1'ini oluşturmaktadır. 40 yaş ve üstü olanlar ise katılımcıların sadece %24,9'unu oluşturmaktadır. Araştırmaya katılan katılımcıların eğitim düzeyleri ilgili tabloda detaylıca ortaya konulmuştur. Buna göre, ilk ve ortaokul mezunu olan katılımcıların oranı 29 kişiyle %7,5'tir. Katılımcılardan lise mezunu olanların oranı ise 123 kişi ile %31,9'unu oluşturmaktadır. Ön lisans mezunu olanların oranı 59 kişiyle %15,3'tir. Lisans mezunlarının sayısı 156 kişi ve oranı %40,5 ile en büyük kütleyi teşkil etmektedir. Yüksek lisans yapmış katılımcı sayısı 15 kişiyle %3,9, doktora yapmış olan katılımcılar ise 3 kişiyle %0,8'ini oluşturmaktadır. Bu sonuçlar değerlendirildiğinde lise üstü eğitim alan katılımcıların çoğunluğu teşkil ettiği görülmektedir (233 kişi %60,6). Ankete katılanlardan bir kişi ise eğitim ile ilgili bölümü boş bırakmıştır. Araştırmaya katılanların medeni durumlarına bakıldığında 280 kişinin evli olduğu (%72,5) kalan 106 kişinin ise medeni halinin bekar olduğu (%27,5) tespit edilmiştir.

Tablo 2. Örgütsel Bağlılık Ölçeği Cronbach's Alpha Katsayısı Bulguları

Ölçek/Boyut	Madde sayısı	Cronbach's Alpha Katsayısı
Duygusal bağlılık boyutu	6	0,903
Devam bağlılığı boyutu	6	0,864
Normatif bağlılık boyutu	5	0,837
Örgütsel Bağlılık ölçeği	17	0,889

3.2. Örgütsel Bağlılık Verileri

3.2.1. Duygusal bağlılık boyutu

Tablo 3. “Kariyer Hayatımın Geriye Kalanını Bu İşletmede Geçirmekten Mutluluk Duyarım” Maddesi İçin Frekans ve Açıklayıcı İstatistik Tablosu

	Kişi Sayısı	Yüzde (%)
Hiç	9	2,3
Çok az	8	2,1
Kısmen	94	24,4
Fazla	103	26,8
Çok fazla	171	44,4
Toplam	385	100,0
Ort: 4,09 Std. Sapma: 0,989		

Örgütsel bağlılık ölçeğinin duygusal bağlılık boyutuna ait “Kariyer hayatımın geriye kalanını bu işletmede geçirmekten mutluluk duyuyorum” maddesinin frekans dağılımı ve açıklayıcı istatistikleri Tablo 3’te verilmiştir. Elde edilen bulgulara göre, çalışanların %71,2’si bu maddeye “fazla” veya “çok fazla” cevabını verdikleri görülmektedir. Ayrıca ortalamanın yüksek olması bu maddede ifade edilen yargıya katılımların yüksek olduğunun diğer bir göstergesidir.

Tablo 4. “Çalıştığım Bu İşletmenin Problemlerini Kendi Problemlerim Gibi Hissediyorum” Maddesi İçin Frekans ve Açıklayıcı İstatistik Tablosu

	Kişi Sayısı	Yüzde (%)
Hiç	4	1,0
Çok az	6	1,6
Kısmen	45	11,7
Kısmen	45	11,7
Fazla	120	31,1
Çok fazla	211	54,7
Toplam	386	100,0
Ort: 4,37 Std. Sapma: 0,828		

Örgütsel bağlılık ölçeğinin duygusal bağlılık boyutuna ait “Çalıştığım işletmenin problemlerini kendi problemlerim gibi hissediyorum” maddesinin frekans dağılımı ve açıklayıcı istatistikleri Tablo 4’te verilmiştir. Elde edilen bulgulara

göre, çalışanların %85,8 ezici bir oranı bu maddeye fazla veya çok fazla cevabını verdikleri görülmektedir. Ayrıca ortalamanın yüksek olması bu maddede ifade edilen yargıya katılımların oldukça yüksek olduğunun diğer bir göstergesidir.

Tablo 5. “Bu İşletmede Kendimi Ailenin Bir Parçası Gibi Hissediyorum” Maddesi İçin Frekans ve Açıklayıcı İstatistik Tablosu

	Kişi Sayısı	Yüzde (%)
Hiç	11	2,8
Çok az	11	2,8
Kısmen	81	21,0
Fazla	104	26,9
Çok fazla	179	46,4
Toplam	386	100,0
Ort: 4,12 Std. Sapma: 1,018		

Örgütsel bağlılık ölçeğinin duygusal bağlılık boyutuna ait “Bu işletmede kendimi ailenin bir parçası” gibi hissediyorum” maddesinin frekans dağılımı ve açıklayıcı istatistikleri Tablo 5’te verilmiştir. Elde edilen bulgulara göre, çalışanların %73,3 bir oranı bu maddeye “fazla” veya “çok fazla” cevabını verdikleri görülmektedir. Ayrıca ortalamanın yüksek olması bu maddede ifade edilen yargıya katılımların oldukça yüksek olduğunun diğer bir göstergesidir. Bu maddeye verilen “kısmen” dikkate değer olup %20,0 kayda değer bir orana tekabül etmektedir.

Tablo 6. “Bu İşletmeye Karşı Duygusal Bir Bağ Hissediyorum” Maddesi İçin Frekans ve Açıklayıcı İstatistik Tablosu

	Kişi Sayısı	Yüzde (%)
Hiç	10	2,6
Çok	15	3,9
Kısmen	80	20,7
Fazla	117	30,3
Çok fazla	164	42,5
Toplam	386	100,0
Ort: 4,07 Std. Sapma: 1,01		

Örgütsel bağlılık ölçeğinin duygusal bağlılık boyutuna ait “Bu işletmeye karşı duygusal bir bağ hissediyorum” maddesinin frekans dağılımı ve açıklayıcı istatistikleri Tablo 6’da verilmiştir. Elde edilen bulgulara göre, çalışanların 281’ine

Özel Sektör Çalışanlarının Örgütsel Bağlılıkları Üzerine Bir Araştırma: Malatya Sanayi Sektörü Örneği

tekabül eden %72,8'i bu maddeye "fazla ya da "çok fazla" cevabını verdikleri görülmektedir. Ayrıca ortalamanın yüksek olması bu maddede ifade edilen yargıya katılımların oldukça yüksek olduğunun diğer bir göstergesidir. Bu maddeye verilen "kısmen" cevabı da dikkate değer olup %20,7 gibi kayda değer bir orana tekabül etmektedir.

Tablo 7. "Çalıştığım Bu İşletmeye Karşı Güçlü Bir Aidiyet Duygusu Hissediyorum" Maddesi İçin Frekans ve Açıklayıcı İstatistik Tablosu

	Kişi Sayısı	Yüzde (%)
Hiç	10	2,6
Çok az	20	5,2
Kısmen	53	13,8
Fazla	138	35,8
Çok fazla	164	42,6
Toplam	385	100
Ort: 4,11 Std. Sapma: 0,999		

Örgütsel bağlılık ölçeğinin duygusal bağlılık boyutuna ait "Çalıştığım bu işletmeye karşı güçlü bir aidiyet duygusu hissediyorum" maddesinin frekans dağılımı ve açıklayıcı istatistikleri Tablo 7'de verilmiştir. Elde edilen bulgulara göre, çalışanların 302 katılımcıya tekabül eden %78,4'ü gibi yüksek bir oranla bu maddeye "fazla ya da "çok fazla" cevabını verdikleri görülmektedir. Ayrıca ortalamanın yüksek olması bu maddede ifade edilen yargıya katılımların oldukça yüksek olduğunun diğer bir göstergesidir.

Tablo 8. "Çalıştığım İşletmeden, Dışarıdaki İnsanlara Gururla Bahsediyorum" Maddesi İçin Frekans ve Açıklayıcı İstatistik Tablosu

	Kişi Sayısı	Yüzde (%)
Hiç	14	3,6
Çok az	12	3,1
Kısmen	60	15,5
Fazla	104	26,9
Çok fazla	196	50,8
Toplam	386	100,0
Ort: 4,19 Std. Sapma: 1,042		

Özel Sektör Çalışanlarının Örgütsel Bağlılıkları Üzerine Bir Araştırma: Malatya Sanayi Sektörü Örneği

Örgütsel bağlılık ölçeğinin duygusal bağlılık boyutuna ait “Çalıştığım işletmeden, dışarıdaki insanlara gururla bahsediyorum” maddesinin frekans dağılımı ve açıklayıcı istatistikleri Tablo 8’de verilmiştir. Buna göre, çalışanların 300 katılımcı (%77,7) bu maddeye “fazla” ya da “çok fazla” cevabını verdikleri görülmektedir. Ortalamanın yüksek olması bu maddede ifade edilen yargıya katılımların oldukça yüksek olduğunun diğer bir göstergesidir.

Tablo 9. Duygusal Bağlılık Boyutu İçin Açıklayıcı İstatistik Tablosu

	Ortalama	Standart Sapma
Kariyer hayatımın geriye kalanını bu işletmede geçirmekten mutluluk duyarım.	4,09	0,989
Çalıştığım bu işletmenin problemlerini kendi problemlerim gibi hissediyorum	4,37	0,828
Bu işletmede kendimi “ailenin bir parçası” gibi hissediyorum	4,12	1,018
Bu işleme karşı duygusal bir bağ hissediyorum.	4,07	1,010
Çalıştığım bu işleme karşı güçlü bir aidiyet duygusu hissediyorum.	4,11	0,999
Çalıştığım işletmeden, dışarıdaki insanlara gururla bahsediyorum	4,19	1,042
Duygusal bağlılık boyutu	4,16	0,807

Duygusal bağlılık boyutu maddelerinin açıklayıcı istatistikleri Tablo 9’da verilmiştir. Boyuta ait maddeler değerlendirildiğinde, tüm maddelere katılımın yüksek olduğu görülmektedir. Ayrıca en yüksek katılımın “Çalıştığım bu işletmenin problemlerini kendi problemlerim gibi hissediyorum” maddesinde en düşük katılımın “Bu işleme karşı duygusal bir bağ hissediyorum” maddesinde olduğu görülmektedir. Genel olarak değerlendirildiğinde çalışanların duygusal bağlılık oranlarının tüm maddelerde yüksek olduğu görülmektedir.

3.2.2. Devam bağlılığı boyutu

Tablo 10. “Şu An Bu Kurumdan Ayrılmam, Bundan Sonraki Hayatımda Maddi Zarara Uğramama Neden Olur” Maddesi İçin Frekans ve Açıklayıcı İstatistik Tablosu

	Kişi Sayısı	Yüzde (%)
Hiç	58	15,1
Çok az	57	14,8
Kısmen	132	34,3
Fazla	66	17,1
Çok fazla	72	18,7
Toplam	385	100,0

Ort: 4,19 Std. Sapma: 1,042

Örgütsel bağlılık ölçeğinin devam bağlılığı boyutuna ait “şu an bu kurumdan ayrılmam, bundan sonraki hayatımda maddi zarara uğramama neden olur” maddesinin frekans dağılımı ve açıklayıcı istatistikleri Tablo 10’da verilmiştir. Elde edilen bulgulara göre, çalışanların 132 kişisine tekabül eden %34,3’ü kısmen cevabını vermiş ve %14,8’i ise “çok az” cevabı verdikleri görülmektedir. İkisinin toplamı yekûnun %49,1’ine tekabül etmekte ve bu yargıya katılanların oranının düşük olduğunun ve katılımcıların yarıya yakınının bu yargıya katılmadığının göstergesi olarak ortaya çıkmaktadır. “Fazla” ve “çok fazla” olarak katılanların ancak %35,8’ine denk gelmektedir.

Tablo 11. “Şu An Bu Kurumda Kalmam, İstekten Ziyade Gerekliliktir” Maddesi İçin Frekans ve Açıklayıcı İstatistik Tablosu

	Kişi Sayısı	Yüzde (%)
Hiç	55	14,2
Çok az	65	16,8
Kısmen	124	32,1
Fazla	79	20,5
Çok fazla	63	16,3
Toplam	386	100,0

Ort: 3,08 Std. Sapma: 1,263

Örgütsel bağlılık ölçeğinin devam bağlılığı boyutuna ait “şu an bu kurumda kalmam, istekten ziyade gerekliliktir” maddesinin frekans dağılımı ve açıklayıcı istatistikleri Tablo 11’de verilmiştir. Elde edilen bulgulara göre, çalışanların 124

kişisine tekabül eden %32,1'i "kısmen" cevabını vermiş ve %16,8'i ise "çok az" cevabı verdikleri görülmektedir. İkisinin toplamı yekûnun %48,9'una tekabül etmekte ve bu yargıya katılanların oranının düşük olduğunun ve katılımcıların yarıya yakınının bu yargıya katılmadığının göstergesi olarak ortaya çıkmaktadır. Bir önceki yargıya verilen cevapla bu yargıya verilen cevaplar birbirleriyle örtüşerek yakın oranlar olarak ortaya çıkmaktadır. "Fazla" ve "çok fazla" olarak katılımcıların ancak %36,8'ine denk gelmektedir.

Tablo 12. "Bu Kurumdan Ayrılmayı Düşünmek İçin Çok Az Seçim Hakkına Sahip Olduğuma İnanıyorum" Maddesi İçin Frekans ve Açıklayıcı İstatistik Tablosu

	Kişi Sayısı	Yüzde (%)
Hiç	64	16,6
Çok az	82	21,3
Kısmen	124	32,2
Fazla	66	17,1
Çok fazla	49	12,7
Toplam	385	100,0
Ort: 2,89 Std. Sapma: 1,245		

Örgütsel bağlılık ölçeğinin devam bağlılığı boyutuna ait "Bu kurumdan ayrılmayı düşünmek için çok az seçim hakkına sahip olduğuma inanıyorum" maddesinin frekans dağılımı ve açıklayıcı istatistikleri Tablo 12'de verilmiştir. Elde edilen bulgulara göre, çalışanların 124 kişisine tekabül eden %32,2'si "kısmen" cevabını vermiş ve %21,3'ü ise "çok az" cevabı verdikleri görülmektedir. İkisinin toplamı yekûnun %53,5 gibi bir orana ulaşarak yargıya katılanların oranının düşük olduğunun ve katılımcıların yarıdan fazlasının bu yargıya tam olarak katılmadığının göstergesi olarak ortaya çıkmaktadır. Bir önceki yargılara verilen cevaplara göre bu yargıya katılımın daha düşük olduğu görülmektedir. "Fazla" ve "çok fazla" olarak katılımcıların ancak %29,8'ine denk gelmektedir. Ayrıca katılımcıların %16,6 gibi bir oran ise "hiç" cevabını vermişlerdir.

Özel Sektör Çalışanlarının Örgütsel Bağlılıkları Üzerine Bir Araştırma: Malatya Sanayi Sektörü Örneği

Tablo 13. “Benim İçin Bu Kurumdan Ayrılmanın Olumsuz Sonuçlarından Biri de, Başka Bir Kurumun Burada Sahip Olduğum Olanakları Sağlayamama İhtimalidir” Maddesi İçin Frekans ve Açıklayıcı İstatistik Tablosu

	Kişi Sayısı	Yüzde (%)
Hiç	47	12,2
Çok az	63	16,4
Kısmen	132	34,3
Fazla	77	20,0
Çok fazla	66	17,1
Toplam	385	100,0
Ort: 3,14 Std. Sapma: 1,235		

Örgütsel bağlılık ölçeğinin devam bağlılığı boyutuna ait “Benim için bu kurumdan ayrılmanın olumsuz sonuçlarından biri de, başka bir kurumun burada sahip olduğum olanakları sağlayamama ihtimalidir” maddesinin frekans dağılımı ve açıklayıcı istatistikleri Tablo 13’te verilmiştir. Elde edilen bulgulara göre, çalışanların 132 kişisine teka-bül eden %34,3’ü “kısmen” cevabını vermiş ve devam bağlılığına ait önceki yargılarla yakın oranlarda katılım olduğu ortaya çıkmıştır. Katılımcıların %16,4’ü ise “çok az” cevabı verdikleri görülmektedir. İkisinin toplamı yekûnun %50,7 gibi bir orana ulaşarak bu yargıya tam olarak katılanların oranının yarısından az olduğunun ve katılımcıların yarıdan fazlasının bu yargıya tam katılmadığının göstergesi olarak ortaya çıkmaktadır. “Fazla” ve “çok fazla” olarak katılımcıların ancak %37,1’e denk gelerek diğer yargılara göre nispeten daha yüksek bir katılımı ifade etmektedir. Ayrıca katılımcıların %12,2 gibi dikkate değer bir oran ile “hiç” cevabını vererek bu yargıya verilen cevaplarda diğer maddelere göre daha düşük katılım oranıyla dikkati çekmektedir.

Tablo 14. “Başka Bir İş Ayarlamadan Bu Kurumdan Ayrıldığımda Neler Olacağı Konusunda Endişeliyim” Maddesi İçin Frekans ve Açıklayıcı İstatistik Tablosu

	Kişi Sayısı	Yüzde (%)
Hiç	83	21,6
Çok az	79	20,5
Kısmen	112	29,1
Fazla	56	14,5
Çok fazla	55	14,3
Toplam	385	100,0
Ort: 2,8 Std. Sapma: 1,322		

Örgütsel bağlılık ölçeğinin devam bağlılığı boyutuna ait “Başka bir iş ayarlamadan bu kurumdan ayrıldığımda neler olacağı konusunda endişe hissediyorum” maddesinin frekans dağılımı ve açıklayıcı istatistikleri Tablo 14’te verilmiştir. Elde edilen bulgulara göre, çalışanların 112 kişisine tekabül eden %29,1’i “kısmen” cevabını vermiş ve önceki maddelerdeki yargılara katılım oranlarına göre düşük görülmektedir. Ancak katılımcıların %20,5’i “çok az” cevabı vererek önceki maddelere verilen cevaplardaki oranlara yakın bir oran ortaya çıkmıştır (%49,6). İkisinin toplamı yekûnun %49,6 gibi bir orana ulaşarak katılanların oranının düşük olduğunun ve katılımcıların yarıya yakınının bu yargıya tam olarak katılmadığının göstergesi olarak ortaya çıkmaktadır. “Fazla” ve “çok fazla” olarak katılımcıların ancak %28,8 olarak gerçekleşerek diğer maddelere nispeten daha düşük bir katılımı ifade etmektedir.

Tablo 15. “Bu Kurumda Çalışmaya Devam Etmemin Önemli Nedenlerinden Biri de, Ayrılmamın Kişisel Fedakârlık Gerektirmesidir” Maddesi İçin Frekans ve Açıklayıcı İstatistik Tablosu

	Kişi Sayısı	Yüzde (%)
Hiç	49	12,7
Çok az	60	15,6
Kısmen	143	37,1
Fazla	71	18,4
Çok fazla	62	16,1
Toplam	385	100,0
Ort: 3,1 Std. Sapma: 1,22		

Örgütsel bağlılık ölçeğinin devam bağlılığı boyutuna ait “Bu kurumda çalışmaya devam etmemin önemli nedenlerinden biri de, ayrılmamın kişisel fedakârlık gerektirmesidir ” maddesinin frekans dağılımı ve açıklayıcı istatistikleri Tablo 15’te verilmiştir. Elde edilen bulgulara göre, çalışanların 143 kişisine tekabül eden %37,3’ü “kısmen” cevabını vermiş ve önceki yargılarla yakın oranlarda olduğu ortaya çıkmıştır. Katılımcıların %18,4’ü ise “çok az” cevabı verdikleri görülmektedir. İkisinin toplamı yekûnun %55,7 gibi bir orana ulaşarak katılanların oranının düşük olduğunun ve katılımcıların yarıdan fazlasının bu yargıya katılmadığının göstergesi olarak ortaya çıkmaktadır. “Fazla” ve “çok fazla” olarak katılımcıların ancak %34,5’e denk gelerek diğer yargılara göre nispeten daha düşük ancak diğer maddelerin oranlarına yakın bir katılımı ifade etmektedir.

Tablo 16. Devam Bağlılığı Boyutu İçin Açıklayıcı İstatistik Tablosu

	Ortalama	Standart Sapma
Şu an bu kurumdan ayrılmam, bundan sonraki hayatımda maddi zarara uğramama neden olur.	3,10	1,291
Şu an bu kurumda kalmam, istekten ziyade gerekliliktir.	3,08	1,263
Bu kurumdan ayrılmayı düşünmek için çok az seçim hakkına sahip olduğuma inanıyorum.	2,89	1,245
Benim için bu kurumdan ayrılmamanın olumsuz sonuçlarından biri de, başka bir kurumun burada sahip olduğum olanakları sağlayamama ihtimalidir.	3,14	1,235
Başka bir iş ayarlamadan bu kurumdan ayrıldığımda neler olacağı konusunda endişe hissediyorum.	2,80	1,322
Bu kurumda çalışmaya devam etmemin önemli nedenlerinden biri de, ayrılmamanın kişisel fedakârlık gerektirmesidir.	3,10	1,220
Devam bağlılığı boyutu	3,01	0,978

Devam bağlılığı boyutu maddelerinin açıklayıcı istatistikleri ve Tablo 16’da verilmiştir. Boyuta ait maddeler değerlendirildiğinde, tüm maddelere katılımın yüksek olduğu görülmektedir. Ayrıca en yüksek katılımın “Benim için bu kurumdan ayrılmamanın olumsuz sonuçlarından biri de, başka bir kurumun burada sahip olduğum olanakları sağlayamama ihtimalidir” maddesinde, en düşük katılımın “Başka bir iş ayarlamadan bu kurumdan ayrıldığımda neler olacağı konusunda endişe hissediyorum” maddesinde olduğu görülmektedir. Tablo 16 incelendiğinde devam bağlılığının duygusal bağlılığa göre daha düşük frekanslarda çıktığı ve tüm maddelerinin de duygusal bağlılık maddelerine göre katılımın daha az olduğu görülmektedir.

3.2.3. Normatif bağlılık boyutu

Tablo 17. “Benim Avantajıma Olsa Bile, Çalıştığım Kurumdan Şimdi Ayrılmak Bana Doğru Gelmiyor” Maddesi için Frekans ve Açıklayıcı İstatistik Tablosu

	Kişi Sayısı	Yüzde (%)
Hiç	17	4,4
Çok az	21	5,5
Kısmen	79	20,5
Fazla	134	34,8
Çok fazla	134	34,8
Toplam	385	100,0
Ort: 3,91 Std. Sapma: 1,079		

Örgütsel bağlılık ölçeğinin normatif bağlılık boyutuna ait “Benim avantajıma olsa bile, çalıştığım kurumdan şimdi ayrılmak bana doğru gelmiyor” maddesinin frekans dağılımı ve açıklayıcı istatistikleri Tablo 17’de verilmiştir. Elde edilen bulgulara göre, çalışanların 268 kişi ile %69,6 oran ile “fazla ve “çok fazla” cevabını verdikleri görülmektedir. Ayrıca ortalamanın yüksek olması bu maddede ifade edilen yargıya katılımların oldukça yüksek olduğunun diğer bir göstergesidir.

Tablo 18. “Bu Kurum Benim Sadakatimi Hak Ediyor” Maddesi İçin Frekans ve Açıklayıcı İstatistik Tablosu

	Kişi Sayısı	Yüzde (%)
Hiç	10	2,6
Çok az	22	5,7
Kısmen	72	18,7
Fazla	124	32,2
Çok fazla	157	40,8
Toplam	385	100,0
Ort: 4,03 Std. Sapma: 1,03		

Özel Sektör Çalışanlarının Örgütsel Bağlılıkları Üzerine Bir Araştırma: Malatya Sanayi Sektörü Örneği

Örgütsel bağlılık ölçeğinin normatif bağlılık boyutuna ait “Bu kurum benim sadakatimi hak ediyor” maddesinin frekans dağılımı ve açıklayıcı istatistikleri Tablo 18’de verilmiştir. Elde edilen bulgulara göre, çalışanların 281 kişiye teka-bül eden %73 bir oranla “fazla” ve “çok fazla” cevabını verdikleri görülmektedir. Ayrıca ortalamanın yüksek olması bu maddede ifade edilen yargıya katılımların oldukça yüksek olduğunun diğer bir göstergesidir.

Tablo 19. “Bu Kurumdan Şimdi Ayrılmanın, Burada Çalışan Diğer İnsanlara Karşı Duyduğum Sorumluluklar Nedeniyle Yanlış Olacağını Düşünüyorum” Maddesi İçin Frekans ve Açıklayıcı İstatistik Tablosu

	Kişi Sayısı	Yüzde (%)
Hiç	22	5,7
Çok az	23	6,0
Kısmen	83	21,5
Fazla	105	27,2
Çok fazla	153	39,6
Toplam	386	100,0
Ort: 3,9 Std. Sapma: 1,164		

Örgütsel bağlılık ölçeğinin normatif bağlılık boyutuna ait “Bu kurumdan şimdi ayrılmanın, burada çalışan diğer insanlara karşı duyduğum sorumluluklar nedeniyle yanlış olacağını düşünüyorum” maddesinin frekans dağılımı ve açıklayıcı istatistikleri Tablo 19’da verilmiştir. Elde edilen bulgulara göre, çalışanların 258 kişiye teka-bül eden %66,8 oranla “fazla” ve “çok fazla” cevabını verdikleri görülmektedir. Ayrıca ortalamanın yüksek olması bu maddede ifade edilen yargıya katılımların oldukça yüksek olduğunun diğer bir göstergesidir.

Tablo 20. “Çalıştığım Kuruma Çok Şey Borçluyum” Maddesi İçin Frekans ve Açıklayıcı İstatistik Tablosu

	Kişi Sayısı	Yüzde (%)
Hiç	14	3,6
Çok az	29	7,5
Kısmen	94	24,4
Fazla	106	27,5
Çok fazla	142	36,9
Toplam	385	100,0
Ort: 3,87 Std. Sapma: 1,108		

Örgütsel bağlılık ölçeğinin normatif bağlılık boyutuna ait “Çalıştığım kuruma çok şey borçluyum” maddesinin frekans dağılımı ve açıklayıcı istatistikleri Tablo 20’de verilmiştir. Elde edilen bulgulara göre, katılımcıların %64,4 yüksek bir oranla “fazla” ve “çok fazla” cevabını verdikleri görülmektedir. Ayrıca ortalamının yüksek olması bu maddede ifade edilen yargıya katılımların oldukça yüksek olduğunun diğer bir göstergesidir. Önceki maddelere verilen cevaplar sonucunda çıkan oranlara yakın olduğu görülmektedir.

Tablo 21. “Bu Kurumdan Şimdi Ayrılırsam Suçluluk Hissederim” Maddesi İçin Frekans ve Açıklayıcı İstatistik Tablosu

	Kişi Sayısı	Yüzde (%)
Hiç	34	8,8
Çok az	37	9,6
Kısmen	87	22,6
Fazla	98	25,5
Çok fazla	129	33,5
Toplam	385	100,0
Ort: 3,66 Std. Sapma: 1,275		

Örgütsel bağlılık ölçeğinin normatif bağlılık boyutuna ait “Bu kurumdan şimdi ayrılırsam suçluluk hissederim.” Maddesinin frekans dağılımı ve açıklayıcı istatistikleri Tablo 21’de verilmiştir. Elde edilen bulgulara göre, katılımcıların %59 yüksek bir oranla “fazla” ve “çok fazla” cevabını verdikleri görülmektedir. Normatif bağlılık boyutunun diğer maddelerine göre nispeten düşük olsa da ortalamının yüksek olması bu maddede ifade edilen yargıya katılımların oldukça yüksek olduğunun diğer bir göstergesidir.

Tablo 22. Normatif Bağlılık Boyutu İçin Açıklayıcı İstatistik Tablosu

	Ortalama	Standart Sapma
Benim avantajıma olsa bile, çalıştığım kurumdan şimdi ayrılmak bana doğru gelmiyor.	3,91	1,079
Bu kurum benim sadakatimi hak ediyor.	4,03	1,030
Bu kurumdan şimdi ayrılmanın, burada çalışan diğer insanlara karşı duyduğum sorumluluklar nedeniyle yanlış olacağını düşünüyorum.	3,90	1,164
Çalıştığım kuruma çok şey borçluyum.	3,87	1,108
Bu kurumdan şimdi ayrılırsam suçluluk hissederim.	3,66	1,275
Normatif bağlılık boyutu	3,87	0,883

Örgütsel bağlılık ölçeğinin normatif bağlılık boyutu maddelerinin açıklayıcı istatistikleri Tablo 22’de verilmiştir. Boyuta ait maddeler değerlendirildiğinde, tüm maddelere katılımın yüksek olduğu görülmektedir. Ayrıca en yüksek katılımın “Bu kurum benim sadakatimi hak ediyor”(4,03) maddesinde, en düşük katılımın “Bu kurumdan şimdi ayrılırsam suçluluk hissederim” Maddesinde olduğu görülmektedir. Veriler incelendiğinde normatif bağlılık boyutunun devam bağlılığı boyutundan yüksek ancak duygusal bağlılık boyutundan düşük olduğu görülmektedir.

Tablo 23. Bağlılık Ölçeği İçin Açıklayıcı İstatistik Tablosu

	Ortalama	Standart Sapma
Duygusal bağlılık	4,16	0,807
Devam bağlılığı	3,01	0,978
Normatif bağlılık	3,87	0,883

Örgütsel bağlılık ölçeğinin duygusal bağlılık, devam bağlılığı ve normatif bağlılık boyutlarına ait istatistiki bilgiler Tablo 23’te verilmiştir. Tablo incelendiğinde, katılımcıların boyutlara verdikleri cevaplar değerlendirildiğinde en yüksek katılımın “duygusal bağlılık” boyutunda olduğu görülmektedir (4,16). En düşük katılımın ise “devam bağlılığı” konusundadır (3,01).

3.3. Örgütsel Bağlılığın Demografik Değişkenler Bakımından Değerlendirilmesi

Tablo 24. Örgütsel Bağlılık Ölçeği ve Boyutlarının Anketi Cevaplayan Çalışanın Cinsiyet Değişkeni Bakımından İncelenmesi

	Cinsiyet	N	Ortalama	Standart Sapma	F	p
Duygusal Bağlılık	Kadın	99	3,95	0,843	-2,873	,004
	Erkek	287	4,22	0,783		
Devam Bağlılığı	Kadın	99	2,76	1,019	-3,000	,003
	Erkek	287	3,10	0,949		
Normatif Bağlılık	Kadın	99	3,67	0,895	-2,625	,009
	Erkek	287	3,94	0,869		
Örgütsel Bağlılık Ölçeği	Kadın	99	3,45	0,635	-3,717	,000
	Erkek	287	3,74	0,678		

Örgütsel bağlılık ve alt boyutlarında, anketi cevaplayan çalışanın cinsiyet değişkeni bakımından farklılık olup olmadığı student-t testi ile incelenerek elde edilen bulgular Tablo 24'te verilmiştir. Elde edilen bulgulara göre, örgütsel bağlılık ölçeği ve alt boyutlarının hepsinde de cinsiyet değişkeni bakımından istatistiksel olarak anlamlı fark bulunmuştur. Ortalamalar incelendiğinde, farklılığın erkek çalışanların ortalamasının daha yüksek olmasından kaynaklandığı görülmektedir.

Tablo 25. Örgütsel Bağlılık Ölçeği ve Boyutlarının Anketi Cevaplayan Çalışanın Yaş Grubu Değişkeni Bakımından İncelenmesi

		N	Ort.	Standart Sapma	F	p
Duygusal Bağlılık	25-30 yaş	117	3,99	0,851	3,857	,022
	31-40 yaş	173	4,19	0,785		
	41 yaş ve üstü	96	4,28	0,763		
	Toplam	386	4,15	0,806		
Devam Bağlılığı	25-30 yaş	117	2,84	0,989	2,865	,058
	31-40 yaş	173	3,05	1,003		
	41 yaş ve üstü	96	3,14	0,892		
	Toplam	386	3,01	0,977		
Normatif Bağlılık	25-30 yaş	117	3,73	0,920	2,066	,128
	31-40 yaş	173	3,94	0,825		
	41 yaş ve üstü	96	3,91	0,927		
	Toplam	386	3,87	0,882		
Örgütsel Bağlılık Ölçeği	25-30 yaş	117	3,51	0,676	4,729	,009
	31-40 yaş	173	3,72	0,670		
	41 yaş ve üstü	96	3,77	0,670		
	Toplam	386	3,67	0,678		

Örgütsel bağlılık ve alt boyutlarında, anketi cevaplayan çalışanın yaş grubu değişkeni bakımından farklılık olup olmadığı ANOVA testi ile incelenerek elde edilen bulgular Tablo 25'te verilmiştir. Elde edilen bulgulara göre, duygusal bağlılık boyutu ile örgütsel bağlılık ölçeğinde çalışanın yaş grubu değişkeni bakımından istatistiksel olarak anlamlı fark bulunmuştur. Farklılığın kaynağını belirlemek için yapılan Tukey testine göre;

- Duygusal bağlılık boyutunda farklılık 25-30 yaş grubu ile 41 yaş ve üzeri yaş grubunun ortalamasının farklı olmasından kaynaklandığı
- Örgütsel bağlılık ölçeğinde farklılığın 25-30 yaş grubu ile 31-40 yaş grubu ve 25-30 yaş grubu ile 41 yaş ve üzeri grubunun ortalamalarının farklı olmasından kaynaklandığı sonucu elde edilmiştir. Dolayısıyla yaş ile örgütsel bağlılık arasında doğru orantı olduğu kabul edilebilir.

Tablo 26. Örgütsel Bağlılık Ölçeği ve Boyutlarının Anketi Cevaplayan Çalışanın Çalışma Süresi Değişkeni Bakımından İncelenmesi

		N	Ortalama	Standart Sapma	F	p
Duygusal	5 yıl ve altı	164	4,14	0,835	,643	,526
	6-10 yıl	71	4,08	0,744		
	11 yıl ve üstü	151	4,20	0,804		
	Toplam	386	4,15	0,806		
Devam	5 yıl ve altı	164	2,77	1,019	9,006	,000
	6-10 yıl	71	3,25	0,904		
	11 yıl ve üstü	151	3,16	0,911		
	Toplam	386	3,01	0,977		
Normatif	5 yıl ve altı	164	3,84	0,878	,287	,751
	6-10 yıl	71	3,86	0,834		
	11 yıl ve üstü	151	3,91	0,913		
	Toplam	386	3,87	0,882		
Örgütsel	5 yıl ve altı	164	3,57	0,682	2,992	,051
	6-10 yıl	71	3,72	0,608		
	11 yıl ve üstü	151	3,75	0,696		
	Toplam	386	3,67	0,678		

Örgütsel bağlılık ve alt boyutlarında, anketi cevaplayan çalışanın çalışma süresi değişkeni bakımından farklılık olup olmadığı ANOVA testi ile incelenerek elde edilen bulgular Tablo 26’da verilmiştir. Elde edilen bulgulara göre, sadece devam bağlılığı boyutunda çalışma süresi değişkeni bakımından istatistiksel olarak anlamlı fark bulunmuştur. Farklılığın kaynağını belirlemek için yapılan Tukey testine göre; farklılığın 5 yıl ve altı grubu ile 6-10 yıl grubu ve 5 yıl ve altı grubu ile 11 yıl ve üzeri grubunun ortalamalarının farklı olmasından kaynaklandığı sonucu elde edilmiştir.

Tablo 27. Örgütsel Bağlılık Ölçeği ve Boyutlarının Anketi Cevaplayan Çalışanın Eğitim Durumu Değişkeni Bakımından İncelenmesi

		N	Ortalama	Standart Sapma	F	p
Duygusal	İlk/ortaokul	29	4,02	0,835	,408	,803
	Lise	123	4,19	0,850		
	Ön lisans	59	4,22	0,773		
	Lisans	156	4,13	0,800		
	Lisansüstü	18	4,10	0,624		
	Toplam	385	4,16	0,805		
Devam	İlk/ortaokul	29	3,22	0,887	7,987	,000
	Lise	123	3,29	0,955		
	Ön lisans	59	3,19	1,041		
	Lisans	156	2,74	0,897		
	Lisansüstü	18	2,53	1,036		
	Toplam	385	3,01	0,978		
Normatif	İlk/ortaokul	29	3,88	0,849	,931	,446
	Lise	123	3,96	0,904		
	Ön lisans	59	3,96	0,856		
	Lisans	156	3,77	0,897		
	Lisansüstü	18	3,89	0,694		
	Toplam	385	3,87	0,881		
Örgütsel Bağlılık Ölçeği	İlk/ortaokul	29	3,70	0,704	3,548	,007
	Lise	123	3,80	0,717		
	Ön lisans	59	3,78	0,685		
	Lisans	156	3,54	0,634		
	Lisansüstü	18	3,48	0,476		
	Toplam	385	3,67	0,677		

Örgütsel bağlılık ve alt boyutlarında, anketi cevaplayan çalışanın eğitim durumu değişkeni bakımından farklılık olup olmadığı ANOVA testi ile incelenerek elde edilen bulgular Tablo 27’de verilmiştir. Elde edilen bulgulara göre, devam bağlılığı boyutu ile örgütsel bağlılık ölçeğinde çalışanın eğitim durumu değişkeni bakımından istatistiksel olarak anlamlı fark bulunmuştur. Farklılığın kaynağını belirlemek için yapılan Tukey testine göre;

Özel Sektör Çalışanlarının Örgütsel Bağlılıkları Üzerine Bir Araştırma: Malatya Sanayi Sektörü Örneği

- Devam bağlılığı boyutunda farklılığın lise ile lisans, lise ile lisansüstü, ön lisans ile lisans ve ön lisans ile lisansüstü gruplarının ortalamalarının farklı olmasından,
- Örgütsel bağlılık ölçeğinde farklılığın lise ile lisans gruplarının ortalamalarının farklı olmasından kaynaklandığı sonucu elde edilmiştir. Eğitim düzeyinin yüksek olması çalışanların devam bağlılıkları üzerinde özgüvenlerinden kaynaklı olumsuz etkide bulunduğu söylenebilir.

Tablo 28. Örgütsel Bağlılık Ölçeği ve Boyutlarının Anketi Cevaplayan Çalışanın Medeni Durumu Değişkeni Bakımından İncelenmesi

	Medeni Durum	N	Ortalama	Standart Sapma	F	p
Duygusal Bağlılık	Evli	280	4,22	0,774	2,796	,005
	Bekar	106	3,97	0,862		
Devam Bağlılığı	Evli	280	3,11	0,929	3,305	,001
	Bekar	106	2,75	1,054		
Normatif Bağlılık	Evli	280	3,92	0,875	1,895	,059
	Bekar	106	3,73	0,891		
Örgütsel Bağlılık Ölçeği	Evli	280	3,74	0,675	3,555	,000
	Bekar	106	3,47	0,649		

Örgütsel bağlılık ve alt boyutlarında, anketi cevaplayan çalışanın medeni durumu değişkeni bakımından farklılık olup olmadığı student-t testi ile incelenerek elde edilen bulgular Tablo 28’de verilmiştir. Elde edilen bulgulara göre, örgütsel bağlılık ölçeği ve alt boyutlarının hepsinde de medeni hal değişkeni bakımından istatistiksel olarak anlamlı fark bulunmuştur. Ortalamalar incelendiğinde, farklılığın evli çalışanların ortalamasının daha yüksek olmasından kaynaklandığı görülmektedir. Katılımcıların çoğunluğunun evli olmasıyla beraber evli çalışanların bağlılık düzeylerinin daha yüksek olduğu ortaya çıkmıştır.

Sonuç

Yönetmel kararlar firmalar açısından zaman ve ekonomik maliyet gibi bir takım yükler getirmektedir. Hatta bazı yönetmel kararlar uygulandığında geri dönüşü ve telafisi mümkün olmayan sonuçlar doğurmaktadır. Bu gibi risklerden korunmak ve verilen kararların optimim faydayı sağlaması açısından bilimsel araştırma yapılması hayati öneme sahiptir. Dolayısıyla işletmede karar alma mekanizma-

larını oluşturan yönetim yapısı ve çalışanlara değer verilmesi ile karar süreçlerine onların da katılması gibi yönetim faaliyetleri çalışanların örgütsel bağlılıkları üzerinde olumlu etkiler sağladığı tespit edilmiştir. Örgütsel bağlılığı yüksek olan çalışanların işletmelerin hedef ve başarılarında önemli katkıları olacaktır. Karlı bir işletmenin oluşmasına yardım edebileceği gibi çalışanların motivasyonunu, tatmini ve kurumla özdeşleşmelerini de sağlayacaktır.

Elde edilen sonuçlara göre yaş, eğitim, işteki çalışma süresi gibi demografik özellikler örgütsel bağlılığı etkilemektedir. Demografik özelliklerden yaş, işte geçen süre ve eğitim seviyesi ile duygusal bağlılık arasında güçlü bir ilişkiden söz edilmektedir. Demografik özelliklerle duygusal bağlılık arasındaki bu ilişki devam bağlılığına göre daha yüksektir.

Yine bu çalışmada elde edilen bulgulara göre çalışanların örgütsel bağlılıkları yüksek düzeydedir. Örgütsel bağlılık alt boyutları incelendiğinde en yüksek bağlılık boyutunun duygusal bağlılık, en düşük bağlılık boyutunun devam bağlılığı olduğu görülmüştür. Duygusal bağlılık ile devam bağlılığı arasındaki yüksek fark ise bu çalışmada dikkat çekici olarak bulunmuştur.

Örgütsel bağlılık boyutları incelendiğinde duygusal bağlılık boyutunun yüksek olmasının, çalışan psikolojisi açısından bakıldığında; araştırma alanındaki çalışanların coşku ve duygusal eğilimlerinin yüksek olduğu, kendilerini duygusal açıdan kurumla özdeşleştirdikleri görülebilir. Buna karşın devam bağlılığı boyutunun düşük olması ise; ekonomik kaygılar, gelecek kaygısı ve geçim derdi gibi nedenlerle, yüksek eğitimin verdiği özgüven duygusu gibi etmenler çalışanlardaki devam bağlılığını düşürmektedir.

Elde edilen bulgular sanayinin alt sektörü olan tekstil sektörüne ve Malatya iline aittir. Çalışma farklı sektör ve şehirlerde uygulanarak örgütsel bağlılık düzeylerinin genelleştirilebilirliği incelenebilir. Özellikle farklı sanayi kolları başta olmak üzere, hizmet ve tarım sektörlerinde çalışanların örgütsel bağlılık düzeylerinin incelenmesi hem teoriye hem de uygulamaya katkısı olacağı değerlendirilmektedir.

Sonuç olarak bu çalışmada; Malatya İli sanayi sektörü özelde ise tekstil sektöründe çalışan işgörenlerin örgütlerine olan bağlılık düzeylerinin yüksek olduğu tespit edilmiştir. Ancak özellikle duygusal bağlılık alt boyutu ile devam bağlılığı alt boyutu arasındaki katılım farkı dikkate değer bulunmuş ve anlamlandırılmıştır. Özellikle demografik sebepler başta olmak üzere çalışanların bağlılık düzeylerine etki eden etmenler ortaya konulmuştur. Bunun yanında özellikle katılımcıların genç ve eğitilmiş olması gibi kriterlerin onların özgüvenlerini arttırdığı ve devam bağımlılıkları üzerinde duygusal bağlılık ile normatif bağlılık alt boyutlarına göre nisbeten düşük çıktığı bunun da olası olduğu değerlendirilmiştir.

KAYNAKLAR

- Altunışık, Coşkun, Bayraktaroğlu ve Yıldırım, R., R.,S. ve E. (2012), *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri SPSS Uygulamalı*. Sakarya, Sakarya Yayıncılık.
- Allen ve Meyer, N. J. ve J. P. (1990), The Measurement and Antecedents of Affective, Continuance and Normative Commitment to the Organization, *Journal of Occupational Psychology*,(63).
- Balay, R. (2000), Özel ve resmi liselerde yönetici ve öğretmenlerin örgütsel bağlılığı: Ankara İli örneği. (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Baysal ve Paksoy, A. C. ve M. (1999). Mesleğe ve Örgüte Bağlılığın Çok Yönlü İncelenmesinde Meyer-Allen Modeli. *İ.Ü. İşletme Fakültesi Dergisi*. C:28.
- Çakır, Ö. (2001), *İşe Bağlılık Olgusu ve Etkileyen Faktörler*. Ankara: Seçkin Yayınları.
- Çekmecelioğlu, H. (2006), İş Tatmini ve Örgütsel Bağlılık Tutumlarının İşten Ayrılma Niyeti ve Verimlilik Üzerindeki Etkilerinin Değerlendirilmesi: Bir Araştırma. *İş, Güç Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, Haziran, 8(2).
- Dawley, Stephens ve Stephens, D. D., R. D. ve D. B. (2005), Dimensionality of Organizational Commitment in Volunteer Workers: Chamber of Commerce Board Members and Role Fulfillment, *Journal Of Vocational Behaviour*, Vol.67, Iss.3
- Dinçer, Ö.(2003), *Stratejik Yönetim ve İşletme Politikası*. (6. Baskı). İstanbul, Beta Basım Yayım ve Dağıtım.
- Griffin ve Hepburn, M. L. ve J. R. (2005). Side-Best And Reciprocity as Determinants of Organizational Commitment Among Correctional Officers. *Journal Of Criminal Justice*. Vol.33, Iss. 6.
- İbicioğlu, H.(2000). Örgütsel Bağlılıkta Paradigmatik Uyumun Yeri”, *D.E.Ü.İ.İ.B.F. Dergisi*, Cilt:15, Sayı:1.
- İnce ve Gül, M. ve H.(2005). *Yönetimde Yeni Bir Paradigma: Örgütsel Bağlılık*, Konya: Çizgi Kitabevi Yayınları.
- Jacqueline ve Marrow, Am-C. S. ve P.C.(2005). Organizational and Client Commitment Among Contracted Employees. *Journal Of Vocational Behaviour*.
- Koçel, T. (2003), *İşletme Yöneticiliği*(Gen. 9. Baskı), İstanbul: Beta Basım Yayım ve Dağıtım.
- Meyer ve Allen J. P. ve N. J. (1991). A Three-Component Conceptualization of Organizational Commitment. *HRM Review*, 1(1), s.61-69.
- Perçin, M. (2008), İşletmenin örgüt yapısının işgörenlerin örgütsel bağlılığına etkisine ilişkin bir araştırma (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Wasti, A.S. (2000). Meyer ve Allen'in üç boyutlu **örgütsel** bağlılık **ölçeğinin** geçerlilik ve güvenilirlik analizi. Nevşehir, 8.Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi. Yousef, D.A. (2000). Organizational Commitment: A Mediator of The of Leadership Behavior With Job Satisfaction and Performance in Non-Western Country. *Journal Of Managerial Psychology*, Vol.15, Iss.1.

A GROUP OF CYLINDER SEALS FROM THE DİYARBAKIR MUSEUM

Çağatay YÜCEL¹

Umut PARLITİ²

Abstract

The geometric cylindrical seals that were brought to the museum through confiscation and acquisition were handled in the works stored in the purchasing depot of the Diyarbakır Archaeological Museum. The period of cylinder seals, their function and the expression scenes on them are examined. As a result of the evaluation of the cylinder seals included in the study, historical and cultural framework was tried to be formed by considering the socio-cultural structure of the age. The origin of the Mesopotamian societies, their lifestyles, religions and their relations with each other are also discussed in connection with the cylinder seals chosen as the subject of the study. Parallel to this, the general definition of the seal has been made with respect to the cylinder seals included in the study. As a result of the evaluation of cylinder seals, their contributions to Anatolian Archaeology were examined. The period of cylinder seals, their function and the expression scenes on them are examined. As a result of the evaluation of the cylinder seals included in the study, historical and cultural framework was tried to be formed by considering the socio-cultural structure of the age. Because cylinder seals are the most important works of art that reflect the belief and mythology of ancient societies. They are also the most important tool seals that determine the economic activities of ancient societies. Cylinder seals emerged with the invention of writing and exposed parallel development with cuneiform. Radio-carbon method could not be used for the exact dating of the cylinder seals subject to our article. Because the fragments could not be taken from works. Instead, similarities of the works in publications and style criticism have been made with the works on previously published materials.

Keywords: Cylinder seal, Jemdet-Nasr, Ancient Mesopotamia, Museum of Diyarbakır

Gönderilme Tarihi: 24.02.2020

Kabul Tarihi:08.05.2020

- 1 Dr. Öğr. Üyesi, Dicle Üniversitesi Arkeoloji Bölümü cagnar21@gmail.com ORCID: 0000-0002-7997-7505
- 2 Ar. Gör. Dr. Atatürk Üniversitesi Arkeoloji Bölümü umutparliti62@gmail.com ORCID: 0000-0001-9895-4926

DİYARBAKIR MÜZESİNDEN BİR GRUP SİLİNDİR MÜHÜR

Özet

Diyarbakır Arkeoloji Müzesinin satın alma deposunda muhafaza edilen eserler içerisinde müsadere ve satın alma yoluyla müzeye kazandırılan geometrik biçimli silindir mühürler ele alınmıştır. Ele alınan silindir mühürlerin dönemi, işlevi ve üzerlerindeki anlatım sahneleri irdelenmiştir. Çalışmaya dâhil olan silindir mühürlerin değerlendirilmesi sonucunda çağın sosyo-kültürel yapısı dikkate alınarak, tarihsel ve kültürel çerçeveye oluşturulmaya çalışılmıştır. Diyarbakır Müzesinden çalışma konusu olarak seçilen silindir mühürlerle bağlantılı olarak Mezopotamya toplumlarının kökeni, yaşam biçimi, dinleri ve birbirleriyle olan ilişkileri de ele alınmıştır. Buna paralel olarak çalışmaya dâhil edilen silindir mühürlerle ilgili olarak mühürlerin genel tanımı yapılmıştır. Ele alınan silindir mühürlerin değerlendirilmesi sonucunda Anadolu Arkeolojisine olan katkıları irdelenmiştir. Çünkü silindir mühürler, Eski Çağ toplumlarının inanç ve mitolojisini yansıtan en önemli sanat eserleridir. Aynı zamanda Eski Çağ toplumlarının ekonomik faaliyetlerini belirleyen en önemli araç mühürleridir. Yazının icadıyla birlikte silindir mühürler de ortaya çıkmış, çivi yazısıyla paralel gelişim göstermiştir. Makalemize konu olan silindir mühürlerin kesin tarihlendirmesi için, radyo-karbon yöntemi kullanılamamıştır. Çünkü eserlerden parça alınamamıştır. Bunun yerine eserlerin yayınlarda benzerlikleri ve daha önce yayınlanmış malzemelerdeki çalışmalar ile stil kritiğine gidilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Silindir mühür, Cemdēt-nasr, Eski mezopotamya, Diyarbakır müzesi

Indroduction

Seals are usually made of solid materials such as stone, sometimes ivory, bone, glass, tiles, metal, wood, hard-dried clay or baked clay. It is defined as an object whose surface has been processed (Collon, 1987:4;Pitmann, 1987:12). Seals have been used functionally since the Neolithic Period. Towards the end of the Iron Age, the use of seals has now completed its era. In their long-term use, seals, despite their small size, have shown a significant difference in their role in human society. For example, cylinder seals have become an integral part of everyday life in Old Mesopotamia and Anatolia. They spoke of any event in everyday life more than royal reliefs or monumental sculptures. Seals were often used in everyday affairs and correspondence by everyone, from kings to slaves. Seals were created by Seal makers known as “burgul” in Sumerians and “purkullu” in Akkadian. Before becoming a seal master, he would have to work with a professional master for at least four years. (Dede, 2014:21).

Located in southwestern Iran, the Elamites invented the cylinder seal simultaneously with the period when the Sumerians found the writing. Cylinder seals, which began to appear simultaneously in Elam (Susa) in southwestern Iran in 3,500 BC and Uruk in Southern Mesopotamia, continued to be used in the Near East until the 5th century BC. (Collon, 1987:6; Porada, 1993:564). It is estimated that stamp seals are replaced because cylinder seals provide continuous printing and contain scenes of a complex and storytelling nature (Frangipane, 2002:99; Dede, 2014: 22). Our preliminary information on the first use of the seal can be based on the distinction of goods and products from other people’s goods with a single mark. The need to repeat the same shape many times after another may have led to the discovery of the seal bearing on it a mark unlike others, impossible to imitate, easy to recognize (Dede, 2014:23). When the use of cuneiform and clay tablets was abandoned, cylinder seals were replaced by re-stamp seals. Cylinder seals have developed together into cuneiform and clay tablets (Collon, 1987:14) .

Cylinder seals, which have been used since the Uruk Period, have found a wide spread area in Jemdet Nasr. The increase in the number of employees and trade in the state organization in Jemdet Nasr; The motifs and scenes on the seals have become dimmer than the Uruk Period in terms of the subject, but have become more practical in mass production (Collon, 1987; Frangipane, 2002; Dede, 2014). As a result, the motifs and scenes on the seals have varied over time. (Collon, 1987). Stamp seals are seen in all parts of Anatolia during the Old Bronze Age, while cylinder seals are represented with fewer examples.

Stamp seals are generally geometrically decorated and there are also small and floral and figurative motifs. Cylinder seals have geometric, floral and figured decorations (Collon, 1987:6; Dede, 2014:24; Pitmann, 1987: 13).

Geometric patterned cylinder seals, which came to the museum through the purchase or grant kept in the warehouse of the Diyarbakır Archaeological Museum, were formed from serpentine, marble, carnelyan, limestone, bronze and hematite³. When addressing the definition of these cylinder seals, their origin and spread have also been taken into account. The seals we took to work at the Diyarbakır Archaeological Museum have extended in Mesopotamia. No information about where these seals came from and their dating is available in the museum's inventory. Similar works and forms in publications have been cited for their ruins and dating.

The introduction of 14 cylinders gave important clues about the social life, belief system and fauna of the places where they were produced. The plot formed by the roll seals of the cylinder seals is related to the person who makes and uses it. For this reason, it was tried to determine the place and tradition of Anatolian cylinder seals in this geography by comparing them with Near Eastern seals carrying the dynamics of the culture. First of all, this method shows us that the seals we have acquired in the Diyarbakır Museum belong to the Jemdet Nasr Period. Parallel to our working methods, it is aimed to introduce the seals stored in the museum's store to the scientific world. Another objective is to place the seals on the correct chronology plane as much as possible. For this reason, the Early Bronze Age chronology, in which the works were used, was examined based on the chronology proposed by E. Porada (Porada, 1993:565).

1-Historical Process Of Seals

The earliest use of the seal dates back to prehistory. The oldest examples of seals known from archaeological studies were found in the Ras Shamra and Bouqras Neolithic settlements in Syria today and are dated to the second half of the 7th millennium BC (Collon, 1987:16). In Anatolia, stamp seals belonging to the same period were found at Çatal Höyük and Arslantepe. Around 3,200 BC, with the invention of the manuscript, cylinder seals also began to appear. In southern Mesopotamia, cylinder seals used to be formed from clay tubers and rolled on tablets, applied to the door pegs of warehouses and to the shipping portion of

3 This study, dated 29.03.2019 and 51045164-155. 01-E.No. 272234 Republic of Turkey Diyarbakır Governorship Provincial Directorate of Culture and Tourism Diyarbakır Archaeology Museum Directorate has been made with the work permit.

goods (Collon, 1987:20). With these seals, the seller and buyer could tell whether the locked goods had been tampered with.

In the Near East glyptic art, there were two types of seals, stamp and cylinder seals. Stamp seals emerged in the context of the “administrative, ruling’ in Northern and Central Mesopotamia in the 7th millennium BC, and were used only until the 5th millennium BC. Cylinder seals began to appear in Southern Mesopotamia and southwestern Iran about 3,500 BC (Marcus, 1990:176). The emergence of cylinder seals has caused stamp seals to gradually lose popularity. Thus, they began to be the means of cylinder seals to the perfection of a bureaucratic class that rose in the stages of State Formation. Stamp seals continued to be re-manufactured in the 3rd and 2nd millennium BC, but mainly cylinder seals continued to be used. Stamp seals made a strong comeback and replaced cylinder seals in the 1st millennium BC (Tsouparoulou and Casties, 2014: 39). In addition to the materials they were made of craftsmanship, craftsmanship, inscriptions and functionality are examined by seals to obtain rich information about the life of the past period. For purposes of use, traces of clay can be found on every surface from doors to sacks and containers. Since cylinder seals have a wide range of uses, there is no precise explanation of their function.

Stamp seals, the earliest use of Mesopotamia and Anatolia in glyptic art, were mostly decorated with geometric patterns and a few animal scenes. During the Uruk Period (4000-3100 BC), animal scenes were mostly preferred and various animal depictions were used on the seals. Another feature of the glyptics of this period are their depictions of the “priest-king”. The cylinder seals of the Uruk period were mostly made of limestone and gypsum, while very few were made of lapis Luzi. There was also the presence of cylinder seals, probably made of wood. However, the wood has not survived to the present day because it is organic (Von der Osten, 1934:3).

Composition of cylinder seals in early Uruk, geometric patterns belonging to the Halaf period were preferred, while depictions of priest-kings were mostly included in late Uruk. In the Jemdet Nasr period (3100-2900 BC) animals, everyday activities and geometric patterns were more common, while pig-tailed figures formed the most characteristic group in different performing activities (Frankfort, 1955:33). The material used in cylinder seals in Mesopotamia was generally composed of soft stones such as chlorite or calcite. However, there were cylinder seals made of hard stones such as rock crystals (Tsouparoulou and Casties, 2014: 39).

By the time of the Early Dynasties I (2950-2750 BC), the cylinder seals were mostly decorated with geometric designs and were long and slender. While the material used in the seals of this period was usually steatite, then seals made of soft stones such as marble, calcite and limestone were used. Seals made of valuable materials such as lapis lazuli and alabaster are among those used. For the first time in the Early Dynasties II, Sippar depicts bull men, heroes and competition scenes. By the time of the Early Dynasties III (2600-2350 BC), more complex and individualized themes emerge. Competition scenes, banquets, human and animal figures are starting to emerge together. Banquet scenes are the most preferred depictions during this period (Von der Osten, 1939:25).

During the akkads period, another dynasty, cylinder seals (2334-2193 BC) are mostly long and concave in shape. Characteristic scenes of this period adorn struggles (man and animal, animal and Animal, Man and man, wars) and mythological stories. There are many examples of presentation and worship scenes as well as banqueting scenes. Besides diorite, Greenstone, jasper and rock crystal seals, the material used mainly of this period was Serpentine (Von der Osten, 1934: 25).

The standard main theme in the III. Ur Dynasty (2112-2004 BC) is the presentation scenes for a god or King. Several variations of this are included: the king and the viewer are among those involved in the presentation or salutation scenes of the worshipper to a hymn. Besides some combat scenes, however, there are also ritual scenes depicting particularly libations (Von der Osten, 1934:27). Chlorite is the material used as mostly during this period. Seals made of Serpentine and steatite have also been recovered all over Mesopotamia. Seals made of marble, hematite and lapis lazuli were also in the majority (Tsouparoulou and Casties, 2014: 40).

Cylinder seals (2000-1740 BC) in the age of the ancient Assyrian trade colonies were influenced by cuneiform tablets and appear to differ from the Mesopotamian seal tradition. While the air god Enlil is the most frequently represented god, the scenes of introduction, worship and ceremonial procession are quite common. Hematite is the main material used in seal making in the Assyrian Trade Colonies Age. (Tsouparoulou and Casties, 2014: 39; Pitmann, 1987: 22). Old Babylonian Seals (2000-1600 BC) were mostly used in official works. The topics covered ranged from gods and worshipers to presentation scenes to competition and ritual scenes. On the seals, there are mace figures, goddess with a machete or naked figures. Hard stones were used in the construction of the seals. Hematite, limonite and serpentine were the preferred stones, whereas in the late Babylonian period

A Group Of Cylinder Seals From The Diyarbakır Museum

(17th and 16th century BC) long seals with agate (carnelyan) or jade stone were used. The glyptic of Northern Mesopotamia and Syria from 1800-1730 BC are represented by scenes of ritual and worship (Tsouparoulou and Casties, 2014: 40). The main elements are highly variable: they consist of Gods (naked goddess and various local deities), real and fantastic animals, Egyptian motifs, and male figures representing heroes, rulers and demons. The main material used in seals produced for the elite or ruling class was hematite (Tsouparoulou and Casties, 2014: 41; Munn-Rankin, 1959:22).

During the Mitanni rule in northern Mesopotamia and Syria (1500-1360 BC), two glyptic styles can be distinguished: 1) Generic Mitanni Style 2) Syrian-Mitanni style. Although the seals of the generic Mitanni style are prominent, their iconographic repertoire is quite limited. Simple ritual scenes are predominant and usually depict figures surrounding a tree. Herbal or geometric style seals are more commonly associated with generic Mitanni style seals. Of the iconographic motifs of Syrian-Mitanni style seals, the most common are ritual scenes, drinking and votive scenes, as well as animal sequencing scenes. Motifs in this style were inspired by the seals of Cappadocia (Kültepe), Syria and Mesopotamia. The materials used to produce the generic Mitanni seals were compounded (Von der Osten, 1939). Occasionally, however, there were some seals made of chert and hematite. On the other hand, the Syrian-Mittani seals were formed with the help of a drill on hard stones such as hematite, chalcedony, agate and bloodstone (Tsouparoulou and Casties, 2014: 42).

The Kassit seals, on the other hand, are divided into four stylistic groups. Cylinder seals of this period have been found in distant lands such as Dilmun (Bahrain), the Persian Gulf, the Mycenaean Thebes and the Uluburun Batığı. The first Kassit group has one or two figures, long inscriptions filling motifs and was used in the 14th century BC. This style was influenced by the prototypes of Old Babylon. The second, the Pseudo-Kassit style, is very closely related to the first Kassit group, but in the linear style it is much better used. The second Kassit group is more detailed and creative than the first Kassit group. It began to emerge in the second half of the 14th century BC. The most common rendered scene is shown a mountain god surrounded by water streams. The second group continued until the end of the 13th century BC. The Third Kassit Group (1157-1104 BC) is depicted with unlettered seals depicting the quadruple figure around a tree. It emerged in the 13th century BC and dominated the glyptic art of the Second Isin Dynasty. The first and second Kassitic groups consist of seals made of hard stones such as chalcedony and agate (carnelyan) and are often attached to gold

caps. Pseudo-Kassit style seals are made of soft composite materials, while the third group of Kassit seals are made of soft stones and quartz. In total, only about 400 different seal designs can be associated with the Kassit glyptic. In the fourth Kassit group, the main themes are mostly decorated with mythological scenes.

The glyptic art of Middle Assyria is from (1350-1200 BC) to early (14th century BC), Middle (13th century BC) and Late Period (12th century BC) is divided into three stages. In later stages, chariots and cult scenes and temples were processed. The competition and the scenes of the struggle were covered in all stages of this period. In the characteristic animal scenes of this period, horse and winged bull begin to appear for the first time in Neo-Assyrian glyptic art. Agate (carnelian), marble, quartz and bloodstone (jasp) are the most preferred stones. However, seals made of soft materials such as soapstone were also processed (Tsouparoulou and Casties, 2014: 42).

In the Neo-Assyrian Period, cylinder seals (934-611 BC) are characterized by worship, hunting, competition, banquet, siege and animal scenes. Topics covered in the glyptic art of the period include royal worship, representation of kings and bows and trophies, the king's struggle with a lion, figures surrounding a tree, siege and hunting scenes. Soft stones (serpentine and limestone) are preferred materials in the 9th century BC, but at the end of the 9th century BC the seals were made of hard stones (Von der Osten, 1939). At the end of the 7th century BC, stamp seals officially replaced the cylinder seals. Distinguishing between New Babylonian and New Assyrian seals can be difficult, but there are some features that help identify. Nearly all of the new Babylonian seals (626-539 BC) are made of hard stones. The subjects are long headdresses worn by gods bearing typical Babylonian characteristics, repetition of figures, and wings of equal length for four-winged creatures (Von der Osten, 1934:159:). During the Achaemenid Period (550-330 BC), both cylinder and stamp seals were used together. Unlike the Neo-Assyrian and Neo-Babylonian practices of two centuries ago, cylindrical seals were used in official works, while stamp seals were used in private works. Many relations can be found between Achaemenid glyptic and Neo-Assyrian and New Babylonian glyptic art. Iconographically the main subjects were the heroic king protecting animals, kneeling Archers, abstract designs and fighting animals (Pittman, Sheridian, Porter, and De Graeve, 1977:60). Colored stones such as carnelian (agate), jasper were chosen for Achaemenid seals (Von der Osten, 1939; Tsouparoulou ve Casties, 2014). In Mesopotamia, the period between 5000-3200 BC is called the pre-writing period. The Sumerian culture began with Uruk. The cylindrical seals that we have researched from the Diyarbakır Museum are

the seals that we believe belong to the age of Jemdet Nasr (2900-2600 BC), an important period of the written age. In Mitanni state, cylinder seals were produced in their own style. In Anatolia, together with the Urartians, Mesopotamia and the Neo-Assyrian and Neo-Babylonian periods, cylinder seals go down in history (Frankfort, 1965: 13; Koçak, 1994:14).

2-Style Of Cylinder Seals

The cylindrical seals that we included in the Diyarbakır Museum are geometric motif seals, which we think are Jemdet Nasr style. There are two types of cylinder seal styles in Mesopotamia: Uruk style and Jemdet Nasr style (motifs and engraving). Uruk-style seals show animals and figures depicted in a very natural way. It shows that seal makers aim for impressive clarity. Motifs include descriptions of the natural world in hierarchical arrangements, as well as ritual narratives, including temples, boats, and presentations to the gods. Seals tend to be artfully cut, detailed and balanced in composition, aesthetic. Then, with the urbanization and transition to the state model, mass production and population density increased considerably. This required a transition to mass production to save time and labor. In this respect, there was a need for seals that were signatory and could provide convenience (Collon, 1987:13).

Communication before writing was transmitted pictographically. However, with the establishment of a regular system, cuneiform writing was introduced in the Sumerians in the 3200 BC. Figurative cylinders in the Uruk period were replaced by stylized symbols as the majority in the Jemdet Nasr period. Jemdet Nasr style seals have less detail than the Uruk Seal style and are characterized by the intensive use of drill and cutting discs that produce round and linear markings, respectively. Figures 1, 2, 3, 4, 5, 6 they have these characteristics in themselves. Common motifs in the style of Jemdet Nasr include horsetail women who participate in domestic work and herds of animals in front of the temples. Uruk-style seals are the property of individuals and have been used to identify individuals who require each seal to be visually distinct. They were used to validate transactions and control the transport and storage of goods (Nissen, 1977:21). Nissen argues that Uruk-style seals are more complex and therefore take time to produce, and are the property of elite community members at the top of the administrative hierarchy (Nissen, 1977:22). In contrast, Nissen suggests that Jemdet Nasr seals are used to identify a "legal" person, such as an institution, not a private individual (Nissen, 1977:22). In this case, it was less important that the different seals were distinguishable from each other, which allowed repeated motifs to

be used. Although Jemdet Nasr cylinder seals are not yet a symbolic representation of pictographic images, we can say that the triangular motifs represent the temple, the zigzags symbolize agriculture or agricultural products. In this respect, Figures 1, 2, 3, 7, 8, 9 are seals that we think are related to agriculture and soil. Figure 11 is the seal that we think is related to the temple and agriculture. Figures 12 and 13 may be clothing, fabric seals produced for commercial purposes as in the examples of Hittite clothing. A clay disc with a diagonal scraping on another seal makes sense for sheep; parallel lines on the wool had the meaning (Collon, 1987:13). At the mouth of the burdens of merchandise, these symbolic descriptions should represent the quality of the commodity as a code.

3- Everyday Use Of Cylinder Seals

As mentioned earlier, seals have been used by people in all strata of Mesopotamian society from the ruling class to merchants and even slaves. Lewis and Feldman describe the use of the cylinder seal in four items:

1. To verify or justify a transaction (similar to today's signature)
2. To prevent access to warehouses, rooms or houses.
3. As the amulet duty
4. As a sign of personal identity or professional commitment (Lewis and Feldman, 2015:11).

It was used by providing practical use of signing a person's name, restricting the access of people who could break the seal stamp, and as a personal identification tool or a profession of authority or expertise of some kind. The third usage listed is an amulet in the Mesopotamian faith in seal meaning it can prevent evil spirits and protect them from possible harm (Lewis and Feldman, 2015:12). The seal could also work to bring luck and prosperity. A seal may have been engraved with a story about the gods or a certain scene from mythology, or perhaps with the image of a demon that means "strong soul ve and does not have the universal negative connotation it has today. The demon Pazuzu, for instance, was a scary-looking creature. But it would protect pregnant women and their unborn children from harm if they carried a seal on them as an amulet (Lewis and Feldman 2015;12 Yücel, 2019:283). Cylinder seals, property stamp as functionally, were used to close or lock pottery (Tosun, 1955:91). They were also used as amulets for the task of charms. In another function of the cylinder seals, the evil spirits or the effects caused by the evil spirits rather than a repellent amulet or amulet func-

tion is that the seal owner has a protective function in the nature of prayer to their gods. (Koçak, 1994:39).

Geometric-style cylinder seals are made of fused quartz composite materials carved with simple geometric designs such as diagonal scanning and vertical cornered double rows. Michelle I. Marcus suggested that similar geometric cylinder seals were seized from all regions of the Ancient Near East, including Tepe Sialk and Coğa Zenbil, on the Iranian plateau, and that geometric cylinders were seized in Diyala and outside Hasanlu for the production site (Marcus, 1990:177). The function of these works is not yet certain. Geometric seals were found in southern Mesopotamia and in the old parts of Iran, but none were found in Hasanlu. In contrast to Marcus, most of the geometric cylinders of Hasanlu IVB suggest that they emerge in batches with other beaded materials, possibly suggesting that these seals are not used in economic operations (Marcus, 1989:58).

3.1. Cylinder Seal Forms

Cylinder seals, as the name suggests, are cylinder-shaped seal types with thread-pass and embossed faces decorated. When it first began to be used in Mesopotamia (3500 BC), was made quite large and sometimes with handle since the early dynasties period a standard of seal sizes was formed and the types were distinguishable from the regions in which they were used and the periods (Dede, 2014; Frankfort, 1939:33). Seals, which are the symbols of property or function as amulets, are generally objects carried on their owners (Dede, 2014:76; Frankfort, 1939:41; Koçak, 1996:17). Therefore, almost all cylinder seals have rope holes. Among the seals we have evaluated, there are different perforation forms especially in the Early Bronze Age.

It is possible to separate the rope holes of the seals into types as “U” shaped and loop handled. H. Frankfort and D. Collon state that the seal tradition with the “U” shaped rope hole is a practice seen during the Jemdet Nasr period, especially in the cylinder seals in Syria (Collon, 1987:22; Frankfort, 1939:43). The main problems on the cylinder seal we have studied are the form and style of the pictures on the cylinder seal. Which content is processed on the cylinder seal, the relationship between the form and content used are discussed. The period in which the cylinder seals were produced and the social conditions, lifestyles and beliefs of these periods were discussed. The cylinder seals in the Diyarbakır Museum are formed by the transfer of the negative shape on the surface of the soft clay, whose dimensions are centimetre in scale, obtained by modle technique by engraving the surface with a pointed tool, pressing and rolling on another sub-

stance. Mesopotamia and its environs were produced between 3500 BC and 500 BC and later ended.

4-Period And Style Problematic

Since the seals included in the study involve geometric stylization, the most important problem for which period and which civilizations or civilizations they belong to is the biggest problem. The similarities with Jemdet Nasr where geometric stylization is predominant and Mitanni style are not specific. That is why we did not put these geometric cylinder seals in Mitanni style. Mebrure Tosun asserts that the Mitanni style was portrayed by scholars as Syrian-Hittite between 1910 and 1925. This terminology continued with this term for a period. In 1925, Robert Heidenreich used the term Mitanni seal for the first time in his doctoral dissertation (Heidenreich, 1925:113). Because until he came to Heidenreich Sumerian, Akkadian, Babylonian, Assyrian and Persian-era cylinder seals were collected under the name of the Syrian-Hittite (Tosun, 1956:24). After Heidenreich, Frankfort (1939) adopted the name Mitanni. In Turkey, Mebrure Tosun (1956), a book which is the first and only related to the Hurri-Mitanni was issued under the name of cylinder seals.

Jemdet Nasr cylinder seals are different from Uruk cylinder seals in terms of subject and style. The structure was machined to a large size with a smaller, dwarf drill. Harder and darker stones were preferred as materials. Even crystal rock was used. Uruk seals are used by individuals while Jemdet Nasr seals are used by institutions (Collon, 1987:9). Uruk cylinder seals began to emerge in areas where stamp seals were inadequate by Uruk rulers. Uruk seals are used by individuals and Jemdet Nasr seals are used by institutions as an example of institutionalization (Collon, 1987:10).

Uruk seals mainly deal with the institutions of the daily works of men related to production. Animal farm, hunting, cereal production, irrigation, fishing, spoils are more dominant in production. In the Jemdet Nasr seals, the subject was mostly associated with activities related to the production of goods, while women were associated with temples. Topics such as zigzagging, weaving, pottery making are included in this group of seals (Collon, 1987:10). The diversity of religious functions in the Jemdet Nasr cylinder seal style is seen to be more attended by women. Jemdet Nasr seals spread over a wider area than Uruk seals. Many seals have been recovered in Syria. In Syria, the scorpion was processed more in the motifs on the cylinder seal, while spiders were more popular in Iranian finds. In Sumerian mythology associated with weaving, the spider is associated with the goddess Uttu.

In many Jemdet Nasr seals, the arrangement of goats or sheep shows the distribution of the use of wool in textile production. Frequent processing of staircases is probably due to the need to emphasize closed areas. Seals have groups of seals depicting fringed objects and pottery. These pots bring to mind the question of whether fragrant essences or oils were used, whether these containers were used for the transport of textiles. The presence of similar objects in seals as flocks of animals may support this belief. Weaving in bales may seem logical. These large jars or containers should be covered with a basket or a net to prevent breakage. The cylindrical seals probably witnessed the commercial relations between Susa, Syria and Egypt from the sea through the land by the gulf over the Arabian peninsula (Collon, 1987:11; Pitmann, 1987:22). The most common ones are the eye shaped (Figures 3, 5 and 13), fish-shaped or stair crawling motifs (Figures 6, 7, 8, 9 and 10).

5-Description Of Seals

As mentioned above, the biggest problem with the seals in the study is which civilization and which period they belong to. When we look at the scientific publications on the subject, they have been compared with the Seals, which are dated in terms of style and subject (layer) and whose position is given. Cross-patterned scans on figures 11 and 12 reflect the Hittite style of clothing. The seals here may have made reference to the clothing. The clothes in question reflect the Hittite clothing style as seen in figure (Von der Orsen, 1934:132). The cylinder seals in the work are cylinder seals with geometric decoration, where the cylinder surface is filled with geometric patterns. The cylinder seals in this geometric embellishment are: figures 1, 2, 4, 6,7, 8,9, 10 they're numbered seals. Another group is that some pictograms, which are understood to be symbolic, are placed on the seal surface in various combinations. There is a kind of symbolic expression. Eye most popular of these symbols and eye shaped and stair motifs (Figure 8), the dotted circle, pottery, stars, zigzag (figure 9 and Figure 10) and Frankfurt is called by the stack or a tuple. (Frankfort, 1955:36; Koçak, 1996:40).

Figure 4, Figure 5, Figure 10 and Figure 13 are the most widely used designs in Jemdet Nasr era. From Susa to Egypt, there are many similar examples from sites in Syria. These seals show the increasing importance of a trade network outside southern Mesopotamia (Pittman, Sheridan, Porter, and De Graeve, 1977:61). However, the seals we examined probably came from the ruins of Upper Mesopotamia. In the fourth millennium BC, for example in Tell Billa, Habuba Kabira and Jebel Aruda, such cylindrical seals seem to have been used where the major trade

routes of the Tigris and Euphrates are connected to the south. Towards the end of the 4th millennium BC, these trade routes shifted from Susa and southwestern Iran through the Diyala region and on a large arc through Northern Mesopotamia and Syria, to the Palestinian south. (Collon, 1987:17).

Figures 5, and 13 show circle or circular (eyes) patterns, lozenges and zigzags, and are widely adopted in Syria and Palestine (Collon, 1987: 15). There is a revival of interest in the geometric designs that were associated with Mesopotamian activities along similar trade routes towards the middle of the 3rd millennium BC. The designs consist of three-row herringbone patterns (Figures 8 and 9) and lines with holes from Ur, Fara, Tello and Susa in the south to Hama and Tarsus in the west (Figures 5 and 13) (Collon, 1987:17). Figure 6 shows four eyes. Figure 5 shows four circles with four eyes and dots inside. Figure 10 may represent the temple with its triangular shape and zigzag lines. The staircase symbolizes the god and the temple (Koçak, 1996:45). 7 and 10 may represent the temple. Figure 2 snake body, bull head. Mythological depiction. Figure 4 shows a deer running to the right and a flock of birds in front. The figures are quite abstract. The zig zag lines on Figure 8 and 9 (wikimedia.org) are similar to the motif on a piece of pot in Tell Hassuna (6500-6000 BC). The origin of this motif suggests that it goes far back (Fankfort, 1955: Plate 8 (No: 52).

Seals of the Uruk Age (3100-2900 BC) appeared before the seals that we thought were Cemdet Nasr Age. The cylinder seal style of the Uruk age is decorative with descriptive style and ornamental style. As for the origin of these two styles: there are differences of belief between the Hunter-nomadic tribes and the settled peoples. The Hunter-nomadic tribes chose their gods in favor of men in the direction of belief, as they took more warrior, power-dominated authority into the forefront. This difference of faith has not only been manifested in his beliefs but also in his artistic activities. In the Hunter-nomadic tribes living intertwined with nature and struggling with nature, the depiction based on observation is dominated by a style. The objects are described according to their origin. The instantaneous understanding of movement and events comes to the fore. The message given is a clear message known to all. Some stylization is applied between the depictions. But this stylization is not meant to interpret movements and relationships, but in a way to summarize the event (Koçak, 1996:47).

On the other hand, in settled tribes, there is a rupture from nature and differences in lifestyle. In agricultural society, there are annual cycles rather than momentary movements. Instead of figurative positions of human and animal depictions, the lines and forms of fields, houses and temples begin to come to the

fore. This gradually leads to a geometry of the cylinder seals. Decorative, ornamental, stylized style begins to emerge (Koçak, 1996:47). In the Uruk seals, the descriptive figure depicts the narrative figure. The Sumerians who came to the region from outside, probably combined with the established culture, created a great synthesis. Paintings on the cylinder seals of this period were excavated quite deeply. The very limited production allowed for high labor (Frankfort, 1965:75; Koçak, 1996:47).

When Jemdet Nasr Period came, both styles were used but stylized style became independent from figurative object. This kind of development did not arise for the abstraction itself, but because such production was easier. In this period, it is seen that production increases and quality of workmanship decreases. In order to meet the increasing demand, seal diggers should have turned to geometric studies that allow rapid production, rather than depictions that require more time and care. For the ordinary user, it is important to obtain a seal that belongs only to him, such as a signature. The geometric shape, which has no narrative value, saw this work more practically. In parallel, it is observed that a decrease in the trace depth in the seals has begun (Frankfort, 1965:77; Koçak, 1996:48). In Jemdet Nasr period, there is a decline in quality in labor. However, production is increasing rapidly. The stylistic and geometric patterns come to the fore with the continuation of the depiction style. There are no human depictions in 13 cylinder seals that we think are Jemdet Nasr. In contrast to the Uruk Period cylinder seals, human and animal figures were rarely processed in Jemdet Nasr Period. The temple is dominated by flock and plant subjects. They were also conveyed in geometric style in symbolic or stylized form.

Discussion, Conclusion and Suggestions

Cylinder seals, which started to be used in 3,500 BC, provide information about the social life of the period, belief system and the animals living in the places where they were produced. Stamp seals are applied at one time, the spool seals are rounded, plot, storytelling is in question. Towards the end of the 4th millennium BC, with the urbanization, mass production was started in seal art (as in other arts). Presumably, the subjects such as banquets, contests, and mythological depictions were more detailed and time consuming, and seals bearing signature were preferred.

The earliest examples of diamond-shaped seals can be seen in Mesopotamia during the period of Jemdet Nasr or Early Dynasties I (3100-2750 BC) (Pittman, 1987:25). In this respect, the seals that we have taken into operation are the sig-

natures of the mass production. Geometric patterned cylinder seals shifted from the Diyala region through the major trade routes of southern Mesopotamia in the 4th millennium BC on a large arc through Northern Mesopotamia and Syria, to Palestine with the southern extension. It is seen that this style stripped from local identity and took the universal method.

Jemdet Nasr's cylindrical seals show that the visual figures before him were gradually going towards abstraction like the writing style. Just as in the transition from the pre-writing to pictographic writing. With the increase in population and trade volume, the division of labor, the emergence of urban culture, in a sense, there has been a transition to mass production.

REFERENCES

- Amelirad, S. and Khanmohamadi, B. (2016). the seals of bayazid abad (bayazi awa) tomb, *ANES* 53, 113-136. <http://dx.doi.org:10.2143/ANES.53.0.3154563>.
- Avcı, A. (2013). *Mezopotamya silindir mühürlerindeki kutsal ağaç motifleri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya.
- Black, J. A. and Green, A. (1992). *Gods, demons and symbols of ancient mesopotamia: an illustrated dictionary sourcebook (3rd Ed.)*. Austin: University of Texas Press.
- Bleibtreu, E. and Steymans, H.U. (2014). (Edt.) *Edith Porada - A Centenary volume: edith porada zum 100. geburtstag (orbis biblicus et orientalis)*. Academic Press Fribourg Vandenhoeck & Ruprecht Göttingen.
- Boehmer, R. M. (1999). *Uruk: Früheste siegelabrollungen*. AUWE 24, Mainz: Philipp von Zabern.
- Collon, D. (1987). *First impressions cylinder seals in the ancient near east*. British Museum Publications.
- Collon, D. (1990). *Near eastern seals*. University of California Press, London.
- Collon, D. (2001). *Catalogue of the western asiatic seals in the british museum: cylinder seals*. (V), London: British Museum Publications.
- Dede, M. G. (2014). *Anadolu'da bulunmuş eski tunç çağı'na ait silindir ve damga mühürler*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Denham, S. (2013). *The Meanings of late neolithic stamps seals in North Mesopotamia*. Doctoral dissertation, The Faculty of Humanities University of Manchester, Manchester.
- Frankfort, H. (1955). *Stratified cylinder seals from the diyala region*. Chicago: University of Chicago Press, Chicago.
- Frankfort, H. (1934). *Gods and myths on sargonid seals*. British Institute for the Study of Iraq. Volume: 1, No: 1, 2-29.

A Group Of Cylinder Seals From The Diyarbakır Museum

- Frankfort, H. (1939). *Cylinder seals. A documentary essay on the art and religion of the ancient near east*. Gregg Press, London.
- Frankfort, H. (1959). *The Birth of civilization in the near east*. Indiana University Press and Williams & Norgate, London,.
- Girgener, K. S. and Collon, D. (2014). Cylinder and stamp seals from Tatarlı Höyük. *Anatolian Studies*, 64, 59-72.
- Goff, B. L. (1963). *Symbols of prehistoric Mesopotamia*. Yale University Press, New Haven and London.
- Gustavus, A. E. (1940). *Ancient oriental cylinder and other seals with a description of the collection of mrs. William H. Moore*. The University Of Chicago Oriental Institute Publications, Illinois.
- Heidenreich, R. (1926). *Beitraege zur geschichte der vorderasiatischen steinschneidekunst*. Doctoral dissertation. Philosophischen Fakultät d. Universität Heidelberg.
- Kantor, H. J. (1945). *Plant ornament: its origin and development in the ancient near east*. Doctoral dissertation, University of Chicago, USA.
- Koçak, G. (1996). *Sümer silindir mühür resimleri*. Yayınlanmamış Sanatta Yeterlik Tezi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- Legrain, L. (1951). *Ur excavations. volume x. seal cylinders*, Great Britain at the University Press, Oxford.
- Marcus, M. I. (1989). Emblems of authority: the seals and sealings from hasanlu ivb. *Expedition* 31(2-3):53-63.
- Marcus, M. I. (1990). Glyptic style and seal function: the hasanlu collection. In *Aegean seals, sealings and administration*. (Ed. T. G.) Palaima. Liège: Université de Liège, Histoire de l'art et archéologie de la Grèce antique, Belgium.
- Moorey, P. R. S. and Gurney, O. R. (1978). Ancient near eastern cylinder seals acquired by the Ashmolean Museum, Oxford 1963-1973. *Iraq*, 40, 41-60. <https://doi.org/10.2307/4200083>
- Munn-Rankin, J.M. (1959). Ancient near eastern seals in the fitzwilliam museum, Cambridge. *British Institute for the Study of Iraq*, 21, 20-37.
- Nissen, H. J. (1977). Aspects of the development of early cylinder seals. In *Seals and Sealing in the Ancient Near East*. (Ed. M. Gibson and R. D. Biggs). Malibu: Undena Publications: 15-24.
- Pittman, H. and Aruz, J. (1987). *Ancient art in miniature: near eastern seals from the collection of martin and sarah cherkasky*. Metropolitan Museum of Art, New York.
- Pittman, H. (1999). Administrative evidence from Hacinebi Tepe :An essay on the local and the colonial, *Paléorient*, 25 (1), 43-50.
- Pittman, H. (2001). Mesopotamian intraregional relations reflected through glyptic evidence in the late chalcolithic 1-5 periods. (Ö In M. Rothman, ed.) *Uruk Mesopotamia and its neighbors: cross-cultural interactions in the era of state formation*, Schools of American

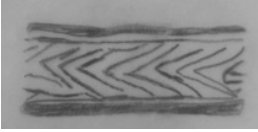

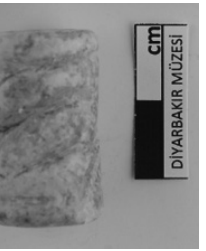
A Group Of Cylinder Seals From The Diyarbakır Museum

Research Press: Santa Fe, 403-444.

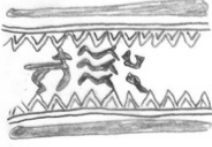

- Pittman, H., Sheridan, M. J., Porter, B. A., and De Graeve, M. C. (1977). Three cylinder seals of ancient Iran. *Janes*, 9, 59-65.
- Porada, E. (1993). Why cylinder seals? engraved cylindrical seal stones of the ancient near east, fourth to first millennium b.c. *The Art Bulletin*, 75(4), 563-582.
- Roach, K. J. (2008). *The Elamite cylinder seal corpus, 3500-1000 bc*. Doctoral dissertation, The University of Sydney, Australia.
- Lewis, M. and Feldman, M. (2015). Cylinder seals and the development of writing in early Mesopotamia. <http://cnx.org/contents/863d1f28-bad9-42ab-a74cc602256f9908@1/Cylinder-Seals-and-the-Develop>.
- Tsouparopoulou, C. and Casties, R. (2014). Progress report: an online database for the documentation of seals, sealings, and seal impressions in the ancient near east. *Studia Orientalia Electronica*, 2, 37-68.
- Tosun, M. (1955). Mezopotamya'da bulunan silindir mühürlerin profilaktik işlevleri ve yazıtlarının anlamı. *Ankara Üniversitesi Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 13(4), 87-93.
- Tosun, M. (1956). *Mezopotamya silindir mühürlerinde Hurri-Mitanni üslubu*. Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- Von der Osten, H.H. (1934). *Ancient oriental seals in the collection of mr. Edward T. Newell*. OIP, XXII. Chicago.
- Yazgın, Y. (2017). *Kıbrıs arkeolojik silindir mühürlerinin analizi ve baskı resme yansımaları*. Doktora tezi, Yakındoğu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Lefkoşa.
- Yücel, Ç. (2019). Eski Mezopotamya'da öfkeli tanrıların mitosu. (Tam Metin Kitabı) 3. *Uluslararası Sanat ve Estetik Sempozyumu*, Gaziantep, 276-291.

https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Poterie_d%C3%A9cor_incis%C3%A9_Hassuna_Louvre_28122017_2.jpg date of access: 14/12/2019

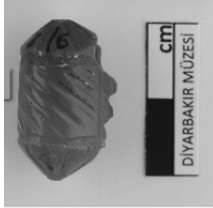
Figures And Drawings

		
a	b	c
Figure and Drawing No: 1	(a, b, c)	
Excavation Inventory No	33/60/70	
Substance	Alabaster	
Period	Jemdet Nasr	
Dimensions	Length: 1.6 cm; Diameter: 1 cm	
Description	There is an arrowhead or spike. There are two holes from the top and bottom. It was probably used in amulet or neck transport.	
Similar Examples	Frankfort, 1955: plate 29 (No: 286); Frankfort 1955: plate 17 (No: 164).	
		
a	b	c
Figure and Drawing No: 2	(a, b, c)	
Excavation Inventory No	2/3/09	
Substance	Calcite	
Period	Jemdet Nasr	
Dimensions	Length: 2 cm; Diameter: 1.5 cm	
Description	Perforated from top and bottom. It may have been used as an amulet. It consists of oblique half-arc shaped lines.	
Similar Examples	Frankfort, 1955: Plate 16 (No: 159).	

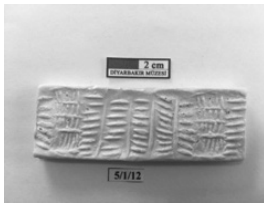

A Group Of Cylinder Seals From The Diyarbakır Museum

		
a	b	c
Figure and Drawing No: 3	(a, b, c)	
Excavation Inventory No	45/16/10	
Substance	Bronze	
Period	Jemdet Nasr	
Dimensions	Length: 2.6 cm; Diameter: 1.5 cm	
Description	Bottom and top holes are available. It was probably used as an amulet. There are dots in the square motif. There is a short line (-) above the X shape.	
Similar Examples	Collon, 1987: 22; Frankfort 1955: Plate 8 (No:59); Von der Osten 1934: Plate VIII (No: 68)	
		
a	b	c
Figure and Drawing No: 4	(a, b, c)	
Excavation Inventory No	22/10/02	
Substance	Carnelian	
Period		
Dimensions	Length: 3, 2 cm; Diameter: 1.2 cm	
Description	Rope holes were drilled in the upper and lower parts to carry the neck. In the vertical and lower part of the seal, a spool form is formed. On the left is an animal figure (probably deer) running. There is a flock of birds in front of the animal.	
Similar Examples	Frankfort 1955: plate 26 (No: 261); Frankfort 1955: plate 29 (No: 291)	

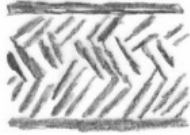

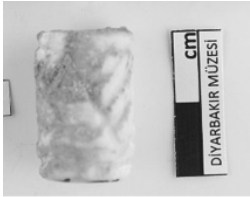
A Group Of Cylinder Seals From The Diyarbakır Museum

 <p style="text-align: center;">a</p>	 <p style="text-align: center;">b</p>	 <p style="text-align: center;">c</p>
Figure and Drawing No: 5	(a, b, c)	
Excavation Inventory No	45/17/10	
Substance	Bronze	
Period	Jemdet Nasr	
Dimensions	Length: 2, 2 cm; Diameter: 1, 4 cm	
Description	It is formed by the form of bronze 8 or round letters. Holes were drilled to pass the rope from the top and bottom.	
Similar Examples	Collon 1987: 140; Collon 1987: 20	
 <p style="text-align: center;">a</p>	 <p style="text-align: center;">b</p>	 <p style="text-align: center;">c</p>
Figure and Drawing No: 6	(a, b, c)	
Excavation Inventory No	9/2/98	
Substance	Carnelian	
Period	Jemdet Nasr	
Dimensions	Length: 2, 1 cm; Diameter: 1, 1 cm	
Description	There are notches on the body part, bounded by upper and lower linear bands. It may have a function related to agriculture or agricultural products. A hole was drilled from the top and bottom for the threading.	
Similar Examples		

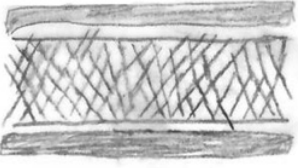

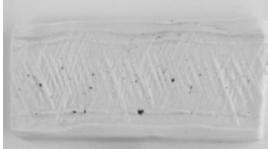

A Group Of Cylinder Seals From The Diyarbakır Museum

 <p style="text-align: center;">a</p>	 <p style="text-align: center;">b</p>	 <p style="text-align: center;">c</p>
Figure and Drawing No: 7	(a, b, c)	
Excavation Inventory No	5/1/12	
Substance	Serpantin	
Period	Jemdet Nasr	
Dimensions	Length: 2.5 cm; Diameter: 1.8 cm	
Description	A long line divides the middle of the seal into two. To the left and right of the line are short engraved lines.	
Similar Examples	DFrankfort, 1955: Plate 17 (No: 176); Frankfort, 1955: Plate 30 (No: 301).	
 <p style="text-align: center;">a</p>	 <p style="text-align: center;">b</p>	 <p style="text-align: center;">c</p>
Figure and Drawing No: 8	(a, b, c)	
Excavation Inventory No	5/70/79	
Substance	steatite	
Period	Jemdet Nasr	
Dimensions	Length: 3, 2 cm; Diameter: 1,6 cm	
Description	Rope holes were drilled in the upper and lower parts of the neck. In the vertical and lower part of the seal, a spool form is molded.	
Similar Examples	Collon, 1987: 22; Fankfort 1955: plate 8 (No: 52); Louvre Museum (https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Poterie_d%C3%A9cor_incis%C3%A9_Hassuna_Louvre_28122017_2.jpg)	

A Group Of Cylinder Seals From The Diyarbakır Museum

 <p style="text-align: center;">a</p>	 <p style="text-align: center;">b</p>	 <p style="text-align: center;">c</p>
Figure and Drawing No: 9	(a, b, c)	
Excavation Inventory No	12/246/77	
Substance	Bronze	
Period	Jemdet Nasr	
Dimensions	Length: 2, 4 cm; Diameter: 0.7 cm	
Description	The design shows four different panels between the boundary bands. A hole was drilled from the top to the rope. The upper and lower parts are engraved.	
Similar Examples	Von der Osten 1934: plate VIII-70	
 <p style="text-align: center;">a</p>	 <p style="text-align: center;">b</p>	 <p style="text-align: center;">c</p>
Figure and Drawing No: 10	(a, b, c)	
Excavation Inventory No	9/15/96	
Substance	Limestone	
Period	Jemdet Nasr	
Dimensions	Length: 2 cm; Diameter: 1, 2 cm	
Description	There are in-line hatched shapes in triangular form. May symbolize temple and agriculture. In the upper part, rope holes were drilled to carry the neck. In the vertical and lower part of the seal, a spool form is molded.	
Similar Examples	Frankfort, 1955: Plate 20 (No: 209)	

A Group Of Cylinder Seals From The Diyarbakır Museum

 <p style="text-align: center;">a</p>	 <p style="text-align: center;">b</p>	 <p style="text-align: center;">c</p>
Figure and Drawing No: 11	(a, b, c)	
Excavation Inventory No	22/59/10	
Substance	Serpentine	
Period	Jemdet Nasr	
Dimensions	There is a wide cross scan with horizontal bands at the top and bottom. In the upper part, rope holes were drilled to carry the neck. In the vertical and lower part of the seal, a spool form is molded.	
Similar Examples	Frankfort, 1955: Plate 8 (No: 57); Von der Osten, 1934: plate I.	
 <p style="text-align: center;">a</p>	 <p style="text-align: center;">b</p>	 <p style="text-align: center;">c</p>
Figure and Drawing No: 12	(a, b, c)	
Excavation Inventory No	14/14/90	
Substance	Chlorite	
Period	Jemdet Nasr	
Dimensions	Length: 1, 6 cm; Diameter: 0, 7 cm	
Description	The cylinder seals evoke examples of Hittite clothing. In the upper part, rope holes were opened in order to be carried in the neck. The vertical and lower part of the seal is molded in the form of a reel.	
Similar Examples	Marcus, 1989: 59; Von der Osten, 1934: 132.	

A Group Of Cylinder Seals From The Diyarbakır Museum

	
<p>a b</p>	
Figure and Drawing No: 13	(a, b)
Excavation Inventory No	45/14/10
Substance	Bronze
Period	Jemdet Nasr
Dimensions	Length: 3 cm; Diameter: 1.8 cm
Description	It is a square or X symbol with dots in it. In the upper part, rope holes were drilled to carry the neck. In the vertical and lower part of the seal, a spool form is molded. Here, without touching the clay, the rope may be wrapped around the seal, holding the rope with the right and left hands and rounding the seal with the clay.
Similar Examples	Collon, 1987: 111; Pittman and Aruz, 1987: 54.

TÜRK ROMANINDA VEREM ÜZERİNE BİR İNCELEME¹

Yavuz Selim UĞURLU*

Özet

Edebiyat ile hastalık arasında yakın bir ilişki vardır. Hastalıklar edebiyat için vazgeçilmez bir temadır. Bazı hastalıklar sanat eserleri için ilham kaynağı olmuşlardır. Verem, hastalıklar içerisinde sanatçılara en fazla ilham veren hastalıktır. Verem, yaygın ve ölümcül bir hastalıktır. Bu hastalık edebiyatta birçok edebî türün konu alanına girer. Verem konusu özellikle romanlarda çok başvurulan bir konudur. Ana konusu verem olan roman sayısı hem dünya edebiyatında hem de Türk edebiyatında çok azdır ancak birçok romanda ana olayın dışında da bu hastalıkla karşılaşılır. Verem, Tanzimat Dönemi romanlarında karşılaşılan en yaygın hastalıktır. Verem, Servetifünun Dönemi'nde de sıklıkla işlenen temalardan biridir. 19. yüzyılda kaleme alınan Türk romanlarında aşk-ayrılık-verem-ölüm denklemiyle çok sık karşılaşılır. Genç kız sevdiği erkeğe herhangi bir sebepten ötürü kavuşamayınca vereme yakalanır ve bunun sonucunda veremden ölür. Kavuşma gerçekleşmeyince hislerdeki aşırılık sebebiyle kalpte, beyinde ve bedende yan tesirler ortaya çıkar ve böylece âşık vereme yakalanır. Türk edebiyatında veremin romanlardaki yaygın işlenişi kanserin yaygınlaşması ve hastalığın ölümcül olmaktan çıkması gibi sebeplerden ötürü sona erer. İncelenen romanlarda hastalığa yakalanma sebepleri olarak karşımıza şunlar çıkar: Aşk acısı, yoğun stres, fakirlik sonucu soğuğa mâruz kalma ve bakımsızlık, hapishaneye düşme sonucu vereme yakalanma. Tanzimat ve Servetifünun Dönemi'nde vereme yakalanmanın temel sebebi aşk acısı iken sonraki dönemlerde vereme yakalanmanın temel sebebi fakirlik ve onun etkileri olmuştur. Sonuç olarak verem, Türk edebiyatının özellikle de Türk romanının içindedir.

Anahtar Kelimeler: verem, Türk edebiyatı, sağlık, hastalık, roman

Gönderilme Tarihi: 24.02.2020

Kabul Tarihi:08.05.2020

1 Bu makale Yavuz Selim UĞURLU'nun 2017 yılında Giresun Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde doktora eğitiminin bir gerekliliği olarak sunduğu "Türk Romanında İnce Hastalık (Verem) Üzerine Bir Araştırma" adlı "Seminer Çalışması"ndan üretilmiştir.

* Giresun Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Doktora Öğrencisi elektronik posta: yavuzs.ugurlu52@gmail.com Orcid ID: 0000-0002-5289-227X

A STUDY ON TUBERCULOSIS IN TURKISH NOVEL

Abstract

There is a close relationship between literature and disease. Diseases are an indispensable theme for literature. Some diseases are a source of inspiration for artworks. Tuberculosis is the most inspirational one among the diseases for artists. Tuberculosis is a common and fatal disease. This disease enters many literary subjects in literature. Tuberculosis is a common subject that is especially referred in novels. The number of novels that their main issue is a tuberculosis very small in both world literature and Turkish literature. However, this disease is also encountered apart from the main event in many novels. Tuberculosis is the most common disease in the novels of the Tanzimat Era. It is one of the themes that are typically handled in the Servetifünun Era, too. In the Turkish novel that was written in the 19. century the balance between love, separation of lovers, tuberculosis and death is frequently used. Young girl catches tuberculosis when she cannot reach with her lover because of any reason and consequently she dies from the tuberculosis. Side effects appear in her heart, brain and body because of her extreme feelings when she can't reach him and she catches the tuberculosis. In the Turkish literature the common usage of tuberculosis in novels ends because of reasons such as growth of cancer and exiration of the disease. According to examined novels, there are many reasons to catch the disease and some of them are pangs of love, extreme stress, exposure to the chilly and squalidity because of poverty and catching the tuberculosis as a result of going to prison. While the basic reason of catching the tuberculosis in the Tanzimat Era and Serveti Fünun Era is pangs of love, the main reason in the subsequent years is poverty and its effects. As a result, the tuberculosis has an important role in Turkish literature, especially Turkish novel.

Key Words: tuberculosis, Turkish literature, health, disease, novel

Giriş

Edebiyat ile hastalık arasında yakın bir ilişki vardır. Hastalıklar edebiyat için vazgeçilmez bir temadır. Bir tema olarak hastalık ortaya çıkardığı acı, ıstırap, düşkünlük, yalnızlık, hayal kırıklığı, ümit, ümitsizlik, merhamet gibi duygularla geniş bir kaynak teşkil eder (Uraldı, 2015: 101-103).

İnsan yaşamının bir yarısı sağlık diğer yanını da hastalık durumlarının oluşturması gibi bazı edebi metinlerde de zaferler ve hayaller diğer taraftan ise karamsarlıklar ve trajediler anlatılır. Ana konusu hastalık olan roman sayısı hem dünya edebiyatlarında hem de Türk edebiyatında oldukça azdır. Dünya edebiyatından akla ilk gelen Albert Camus'un "Veba" adlı romanı bizim edebiyatımızda ise Peyami Safa'nın "Dokuzuncu Hariciye Koşuşu"dur. Roman türü bir bakıma hastalıkların kol gezdiği çağların hastalıklı bireylerini işleyen bir türdür (Çıkla, 2016: 17-96).

Verem (Tüberküloz)² edebiyatta sık işlenen hastalıkların başında gelir. 19. yüzyıldan bu yana belki de en çok kullanılan metaforlar arasında yer almış, ama günümüzde, yerini daha güncel hastalıklar olan AIDS ve kansere bırakmıştır. 19. yüzyılda çok yaygın bir hastalık olan ve o yıllarda tedavisi de olmayan verem genel olarak okur tarafından sempati duyulan bir hastalıktır ve umutsuz âşıkların, yoksulların, yoksun kalanların, hasret çekenlerin hastalığıdır.

Türk Edebiyatında Tanzimat Dönemi'nde birçok eserde -ilk romanımız "Taaşşuk-ı Talat ve Fıtnat"tan başlamak üzere- veremle karşılaşılır. Verem, Tanzimat Dönemi romanlarında karşılaşılan en yaygın hastalıktır.

Servetifünun Dönemi'nde sıklıkla işlenen temalar şunlardır: verem, intihar, kimsesizlik, inzivaya çekilme, aşkların ölümle sonlanması vb.dir. Sonuç olarak bu bilgilerden hareketle bu dönem romanlarında da veremin önemli bir yer tuttuğu söylenebilir.

19. yüzyılda kaleme alınan Türk romanlarında aşk acısı sebebiyle vereme yakalanıp ölmeye çok sık rastlanır. Âşıklar kavuşamayınca duygulardaki coşkunluk nedeniyle bünyede çeşitli olumsuzluklar ortaya çıkar ve âşıklar vereme yakalanır. Romanlarda çoğunlukla kız sevdiği erkeğe herhangi bir sebepten ötürü kavuşamayınca vereme yakalanır ve sonucunda kız veremden ölür.

Türk edebiyatında veremin romanlardaki hâkimiyeti Cumhuriyet Dönemi'nin başlarında da devam eder. Kanserin yaygınlaşmasıyla birlikte günümüzde verem,

2 Verem, Koch basili denen mikropların solunum yoluyla alınması ile gelişebilen kronik bir bakteri iltihabıdır. Bu hastalığın tüberküloz, verem ve ince hastalık gibi adları vardır.

romanlardaki yerini kansere bırakmıştır. Sonuç olarak verem, edebiyatın özellikle de edebî bir tür olan romanın önemli bir konusu olmuştur.

1. Türk ve Dünya Edebiyatında Verem

Bazı hastalıklar sanat eserleri için bir ilham kaynağı olmuşlardır. Verem hastalıklar içinde en yoğun kullanılan kaynaklardan birisidir. Roman başta olmak üzere hikâye, tiyatro ve şiirde veremle çok sık karşılaşılır. Özellikle 19. yüzyıl ve 20 yüzyılın ilk yarısında edebiyatçıların yanısıra diğer sanatçılar da vereme eserlerinde sıklıkla yer vermiştir.

Türk edebiyatında veremin görüldüğü ilk edebî dönem, Tanzimat Dönemi'dir. Türk edebiyatında veremin geçtiği ilk eser Mehmet Murat (Mizancı Murat)'ın "Turfanda mı Turfa mı?" adlı romanıdır. Ardından Nâbizâde Nazım'ın "Karabibik", Abdülhak Hâmid Tarhan'ın "Finten", Reşat Nuri Güntekin'in "**Çalkuşu**", Halit Ziya Uşaklıgil'in "Kırık Hayatlar", Peyami Safa'nın "9. Hariciye Koğuşu", Necip Fazıl Kısakürek'in "Bir Adam Yaratmak" adlı eserleri gelir. Câhit Sıtkı Tarancı, Peyami Safa, Mahmut Yesari, Aclan Sayılğan, Memet Fuat, Rüştü Onur adlı sanatçılar ise vereme yakalanmış ve bu hastalık sebebiyle bu sanatçılardan bazıları ölmüştür. Dünya edebiyatında ise Lord Byron, Guy de Maupassant, Paul Eluard, Maxim Gorky, Panait Istrati, George Orwell, Friedrich Schiller, Albert Camus, Dylan Thomas, Franz Kafka bu hastalığa yakalanmış olan sanatçılardır. Bu sanatçılardan bazıları bu hastalık sebebiyle hayata gözlerini yumarken bazıları ise bu hastalıktan kurtulmuştur (Aslan, 2016: 25).

Vereme Türk şiirinde de rastlanır. Faruk Nafiz Çamlıbel'in "Han Duvarları" adlı şiirinde de vereme rastlanır. Şiirde geçen Maraşlı Şeyhoğlu Satılmış'ın sözleri veremle ilgilidir:

Garibim namıma Kerem diyorlar

Aslı'mı el almış haram diyorlar

Hastayım derdime verem diyorlar

Maraşlı Şeyhoğlu Satılmış'ım ben

Sonuç olarak verem hem dünya hem de Türk edebiyatında sıkça işlenen bir konu olmuştur. Birçok edebî eserde özellikle de romanda bu konu farklı şekilde okuyucunun karşısına çıkar.

2. Türk Romanında Verem

Türk Edebiyatında birçok romanda hastalık teması işlenmiştir. Bu çalışmada Türk romancılığına ait 250 civarında eser incelenmiştir. Bu inceleme sonucunda Türk romanında başlangıçtan bugüne hastalıklardan en fazla işlenenin verem olduğu sonucuna ulaşılmıştır

Yazarlar yaşadıkları dönemin en yaygın ve ölümcül hastalığı olan veremi dönemin özelliği gereği sıklıkla işler. Bu çalışma kapsamında gerçekleştirilen inceleme sonucunda verem konusuna geniş bir şekilde yer verdiği tespit edilen ve bu sebeple ayrıntılı bir şekilde incelenen romanlar şunlardır: Recaizade Mahmut Ekrem'in "Araba Sevdası", Ahmet Mithat Efendi'nin "Felatun Bey ile Râkım Efendi", Ahmet Mithat Efendi ve Fatma Aliye Hanım'ın birlikte yazdıkları "Hayâl ve Hakikât", Şemsettin Sami'nin "Taaşşuk-ı Talat ve Fıtnat", "H.Ziya Uşaklıgil'in "Aşk-ı Memnu", "Mai ve Siyah", "Nemîde", H.Edip Adıvar'ın "Vurun Kahpeye",Reşat Nuri Güntekin'in "Ateş Gecesi", Ahmet Hamdi Tanpınar'ın "Huzur", "Aydaki Kadın", Sabahattin Ali "İçimizdeki Şeytan",Peyami Safa'nın"Dokuzuncu Hariciye Koğuşu",Kemâl Tâhir'in"Karılar Koğuşu", Oğuz Atay'ın "Tutunamayanlar", Ayşe Kulin'in "Füreyâ", İhsan Oktay Anar'ın Puslu Kıtalar Atlası, Orhan Pamuk'un "Kar" adlı romanıdır.

İncelenen romanların bazılarında verem ana olaya çok fazla etmekteyken bazılarında ise ana olaya etkisi az olmaktadır. Bazı romanlarda ise vereme ana kahramanlar yakalanırken bazılarında yardımcı kahramanlar yakalanmaktadır. Verem temasının en fazla işlendiği dönem ise Tanzimat ve Servet-i Fünun Edebiyatı Dönemi ardından ise 1920-1960 Dönemi gelmektedir. Bu dönemlerden sonra verem yerini kansere bırakır.

Bu makale çalışmasının kapsamına giren 18 romanda verem konusunun işlendiği tespit edilmiştir.Bu romanlardan elde edilen tespitler ve ulaşılan sonuçlar eserlerden örnek metinlerin de alıntılanması sûretiyle bu çalışma metnine aktarılmıştır.

2.1. Roman Kahramanlarının Hastalığa Yakalanma Sebepleri

İncelenen romanlarda hastalığa yakalanma sebepleri olarak karşımıza şunlar çıkar: Aşk acısı, yoğun stres, fakirlik sonucu soğuğa maruz kalma ve bakımsızlık, hapisaneyeye düşme sonucu vereme yakalanma. Tanzimat ve Servetifünun Döneminde vereme yakalanmanın temel sebebi aşk acısı iken sonraki dönemlerde vereme yakalanmanın temel sebebi fakirlik ve onun etkileri olmuştur.

2.1.1. Aşk Acısı Sebebiyle Vereme Yakalanma

Uzmanlara göre aşk acısı fiziksel acıyla eş değer bir etki yapabiliyor. Karşılıksız aşkın yarattığı hüznün sonucu depresyona yakalanan kişi bunun sonucunda daha ilerki süreçlerde vereme yakalanabiliyor. Türk edebiyatında bu durum sıkça işlenir. Özellikle roman türünde aşk acısı sonucu vereme yakalanma durumu sıkça işlenir.

Aşağıda Tanzimat Dönemi'ne ait Recaizade Mahmut Ekrem'e ait "Araba Sevdası" romanından verilen alıntılar romanın başkişisi Bihruz Bey'in sevdiği kadın olan Periveş Hanım'ın veremden öldüğü haberini –yalan haberi- alması üzerine yaptığı yorumlar, aşk acısının vereme sebep olduğu düşüncesine örnek gösterilebilir:

"Zavallı kızcağız, tifoya tutuldu deniyor. Yanlış!... Veremden gitti... Zâlim verem!... O bir kurttur ki daima öyle nâzik fidanlara gelir. Onu da galiba ben davet ettim. Niçin itiraf etmeyeyim?.. Zavallı kızın iki ay içinde topraklara düşmesinde benim de yardımım oldu..." (2009: 127).

Halit Ziya Uşaklıgil'in Servetifünun Dönemi'nde yazdığı romanı "Aşk-ı Memnu"da ise konağın uşağı Beşir, konağın sahibinin kızı Nihal'e olan aşkı ve bu aşk sonucu çektiği aşk acısı sebebiyle vereme yakalanır:

"Boğaziçi vapurunda geniş bir nefes aldı. Nihayet geliyorlardı. İkide birde başını çevirerek pencereden bakıyordu. Onu düşünmekten meneden gevezeler hanımlarla beraber diler. Beşiktaş'tan binen bir hanım vardı ki, Nihal'le beraber köprüden binen iki hanıma bir dakikalık bir tanışmadan sonra veremden ölmüş bir kızının faciasını anlatıyor ve ağlıyordu. Nihal pencereden Beylerbeyi'nin üstünde azim siyah bir küme halinde, muallâkta (boşlukta), parçalanmaya müheyya (hazır) duran buluta bakarak kendi kendisine:- Ölmek, veremden ölmek, genç, henüz bir çocuk iken, ne güzel, diyordu. Ve babasını ağlıyor görüyordu." (2003:474).

Kemâl Tâhir'in ölümünden sonra yayımlanan romanı "Karılar Koşuşu"nda Malatya Cezaevindeki anılarını, İkinci Dünya Savaşı yıllarının Türkiye'sini anlatmak için kullanır. Bu romanda vereme yakalanma sebebi olarak karşımıza Tanzimat ve Servetifünun Dönemi'nde vereme yakalanmaya sebep olarak gösterilen aşk acısı çıkar. Romandan alıntılanan aşağıdaki kısımlarda bu durum görülür:

"Hacı, sen galiba Emine'ye yandın oğlum." "Pekâlâ, yanarsak ne olur?" "Fena olur. Sen ona yanarsın. O seni sevmez...Verem illetinden ölürsün."

“Çaresi?” “Aldırma, çaresi, kaçırmaz kaltağı...” “Hele gidelim de bakalım. Tutkun muyuz, değil miyiz...” (2000: 91).

2.1.2. Fakirlik Sebebiyle Vereme Yakalanma

Tanzimat ve Servetifünun Dönemi’nde vereme yakalanmanın temel sebebi aşk acısı iken sonraki dönemlerde -birkaç roman istisna tutulduğu takdirde- vereme yakalanmanın temel sebebi fakirlik ve onun etkileri olmuştur. Fakir kişi; fakirliğin doğal sonucu olarak iyi beslenemez, iyi giyinemez ve bu hastalığa karşı zayıf düşer. Türk edebiyatına ait bazı romanlarda da bu durum görülür.

Sabahattin Ali’nin “*İçimizdeki Şeytan*” adlı romanı birbirini severek evlenen, hayata bakış tarzları ve kişilikleri farklı olan iki gencin anlaşamayarak ayrılımlarını konu edinen romanıdır. Sabahattin Ali’nin bu romanından alıntılanan aşağıdaki kısımda vereme yakalanma sebebi olarak okuyucunun karşısına fakirlik ve bunun doğal sonucu olarak açlık çıkar:

“Kimisi burnundan konuşarak daha büyük bir sanatkâr olmaya çalışıyor; kimisi seyircilere dönüp avaz avaz bağırsa daha etkili olacağını sanıyordu. Beyaz bir karyolada aklıktan ve veremden harap bir halde yatan delikanlı ise, mütemadiyen midesi bulanıyormuş gibi yüzünü buruşturup yutkunuyor ve bu mimiklerin seyirciler üzerindeki intibasını görmek için de, kendi sözü olmadığı zamanlarda, gözlerini büzerek alacakaranlığa doğru bakıyordu.” (2003: 172).

Oğuz Atay’ın “Tutunamayanlar” adlı romanında da veremin sebebi olarak fakirlik gösterilmektedir. Bu durumu romandan alıntılanan aşağıdaki kısımda görmek mümkündür:

“Vahit Beylerin ortanca oğlu tıp talebesi ve sonra fakülteyi bitiremeyerek radyo acentesi olan ve küçükken tutulduğu kuş palazından kurtulmak için yarılan boğazında uzun bir yara izi taşıyan Esat ve daha sonraki yıllarda yaşadığı sefih hayatın kefareti veremden ölümlerine ödeyen Jak ve Saffet Ağabey arasında yapılan bir sinek yarışını anlatmıştı.” (2014: 234).

2.1.3. Hapishaneye Düşme Sebebiyle Vereme Yakalanma

Hapishanelerde yaşanan yeterli beslenememe, ısınamama ve havalandırmanın yetersiz oluşu sonucu mikrop ve virüslere çok maruz kalma hastalıkların bizzat ana nedenidir. Özellikle verem bu ortamlarda çok sık yayılma göstermek-

tedir. Türk edebiyatında bu durum çok sık işlenir. Özellikle romanlardaki birçok karakter hapisaneye düşme sonucu vereme yakalanır.

Hapishaneye düşüp bunun sonucunda burdaki olumsuzluklar sebebiyle vereme yakalanma durumu Kemâl Tâhir'in "Karılar Koğuşu" adlı romanında da karşımıza çıkar. Eserden alınan aşağıdaki kısım aracılığıyla yazar bu durumu okuyucuya aktarmaya çalışmaktadır:

"Dedik. Denilmez mi? 'Bunlar hükümet düşmanı. Hepsine af verirler, bunlara af, merhamet arama... Sen çizgiyi yanlış çizdin. Sana da yazık... Ona da yazık. Sonunda seni severse birbirinize kavuşamazsanız elin garibi mahpus-hanede veremden ölür.' dedik. Hubuş az mı söyledi. Dinlemiyor. 'On iki sene değil, yüz sene olsa dilenip ona bakacağım,' diyor." (Tâhir: 109).

Oğuz Atay'ın "Tutunamayanlar" adlı romanında verem ana olaya etki etmeyen bir şekilde karşımıza çıkar. Eserin yardımcı karakterlerden birisi olan Hüsnü, hapishaneye düşüp vereme yakalanır. Romandan alınan aşağıdaki kısımda Hüsnü'nün bu durumu aktarılır:

Elle yazıp çoğalttığı bir beyanname yüzünden yakalandı, bir buçuk seneye mahkûm oldu. Hapiste verem olduğu anlaşıldı. Hastaneye yatırıldı. Oradan kaçmak isterken, jandarmalar tarafından vuruldu. Cezası bir yıl artırıldı. Hapisten çıktıktan sonra, inşaatlarda amelelik etmek istedi. Hastalığı ve mahkûmiyeti yüzünden başaramadı." (2014: 528).

2.2. Veremli Kadınlar

İncelenen romanların birçoğunda kadın karakterlerin vereme yakalandığı görülür. Aşağıda yer alan örnekler aracılığıyla vereme yakalanan kadınların durumu aktarılmaya çalışılacaktır.

Ayşe Kulin'in Cumhuriyet tarihinin ilk kadın seramik sanatçısı olan Füreya Koral'ın hayat hikayesini anlattığı "Füreya" adlı romanında verem ana olay şeklinde karşımıza çıkar. Ana kahraman Füreya vereme yakalanır ve uzun bir tedavi süreci sonunda sağlığına kavuşur. Romandan alıntılanan aşağıdaki kısımlar kadın kahramanın durumunu göstermektedir:

"Serginin bitiminde, Füreya teyzesinin yatak odasındaki koltuğa yığıldı kaldı. Onu apar topar Teşvikiye Sağlık Yurdu Kliniği'ne götürdüler. Ertesi gün Füreya'ya verem teşhisi kondu." (2001: 184).

Füreya'nın tedavisi için tüm aile seferberlik başlatmıştır. Verem olan hastaların iyi beslenmeleri doktorlarca tavsiye edilir. Füreya'da bu tavsiyelere uyar. Romandan alıntılanan aşağıdaki kısım bu durumu okuyucuya aktarır:

“Aliyoşa, ben veremim unuttun mu? Hangimizin daha uzun yaşayacağı belli değil. “Ah Füreya, annen seni öyle bir beslediki, bu gidişle sen veremden değil mide fesadından öleceksin ya da patlayarak. “ Füreya gülmeye başlamıştı.” (2001: 186).

Uzun bir hastalık ve uzun bir tedavi sürecinin ardından veremden kurtulup eski sağlığına kavuşan Füreya'nın durumu romandan alınan aşağıdaki kısımda okuyuculara aktarılmaya çalışılır:

“Demek ki verem, gerçekten çıkıp gitmişti hayatından. Ciğerini altı yıl boyunca kemiren bu yüz­süz ve arsız mikrobu, sadece kendi iradesiyle yenmişti. Annesine, babasına, kocasına kalsa, o hâlâ mızımız tedavilerle uğraşıp duruyor olacaktı ve asla Ponpon'un odasında yatmaya terfi edemeyecekti.” (2001: 258).

Ayşe Kulin'in “Füreya” adlı eserinde romanın başkişisi olarak okuyucunun karşısına çıkan Füreya'nın babaanesi de vereme yakalanır. Bu durum romandan alıntılanan aşağıdaki kısımda gösterilir:

“Babaanneniz, Şam'da Hattatzâdeler diye bilinen çok ünlü bir ailenin kızıydı. Büyükbabanız Âsim Bey'in Şam'a tayini çıktığında, çok genç ve yakışıklı bir zabıten, görücü usulü evlendirilmişler. Sara halanız ve Cevat amcanız Şam'da doğmuşlar. Pederiniz Şakir Paşa ise Bursa'da dünyaya gelmiş. Son doğumundan sonra vereme yakalanmış babaanneniz. Hekimler, ilaçlar, istirahatler fayda vermemiş. Hastalık ilerlemiş.” (2001: 18).

Ahmet Hamdi Tanpınar'ın “Aydaki Kadın” adlı eserindeki Marie adlı kadın karakterin tasvirinde de veremle karşılaşılır:

“Belki başka türlü güzel... Yaşının güzeli. Bu demektir ki tasnif edildi. Olduğundan büyük görünmek isteyen genç kız oldu. Bir şey tasnif edildi mi âlâka yarıya iniyor. Tıpkı bir sanatoryumdaki veremliler gibi.” Bununla beraber gözleri hep Marie'nin kollarındaydı.” (2009: 35).

Halide Edip Adıvar'ın “Vurun Kahpeye” adlı romanında yer alan Aliye adındaki **İstanbullu genç bir öğretmenin** kimsenin gitmek istemediği Anadolu topraklarında yaşadığı içler acısı **bir durumu anlattığı romanıdır**. Aliye'nin annesi veremlidir. Romandan alıntılanan aşağıdaki kısımlarda bu durum gösterilir:

“Aliye, rakik gözlü, enli omuzlu, Yemen'den Kafkas'a, Kafkas'tan Suriye'ye geçmiş ve kaybolmuş kahraman, fakat isimsiz ve talihsiz bir yüzbaşı ile dal gibi narin, zavallı ve hassas Fatihli bir verem kadının çocuğu idi.” (2000: 1).

Orhan Pamuk'un mekân olarak Kars'ı seçtiği Türkiye'nin siyasî ve sosyal hayatını çizdiği Nobel Edebiyat Ödülü'nü almasını sağlayan “Kar” adlı roma-

nında veremli bir kadın karakter okuyucunun karşısına çıkar. Eserden alıntılanan aşağıdaki kısımlar veremli kadının kim olduğunu gösterir:

“Çalışıp para kazanmaya Türkiye’ye gelmiş bir Gürcü karı kocaydı bunlar. Çayhaneye döndüklerinde MİT görevlisinin kimliklerini geri verdiği duvara dayalı işsiz gençler hemen onlardan şikâyet ettiler: Kadın veremliydi.” (2016: 169).

2.3. Veremli Erkekler

İncelen romanların bazılarında kadın karakterler vereme yakalanırken bazılarında ise erkek karakterler vereme yakalanır. İncelenen romanların birçoğunda erkek karakterlerin vereme yakalandığı görülür. Aşağıda verilecek örnekler aracılığıyla vereme yakalanan erkek roman kişilerinin durumu aktarılmaya çalışılacaktır.

Ahmet Hamdi Tanpınar’ın “Huzur”adlı romanında yer alan romanın başkişilerinden biri olan Suat vereme yakalanır. Bu durum romandan alıntılanan aşağıdaki kısım aracılığıyla gösterilir:

“Muazzez Hanım oturduğu şezlongtan doğruldu:-Suat Bey hastalanmış, bir hafta evvel İstanbul’a gelmiş, sanatoryumdaymış, o da oraya gidiyordu. Gelirken gördüm.Sabih bu sabahki Ada vapurlarının bütün bir kabileyi buraya taşımasının şaşkınlığı arasında söylendi: -Vah vah... Nesi var acaba? Yani mühim mi?.. Hayır, verem o kadar mühim hastalık değildi, insan yer içer beslenirdi” (2009: 104).

Ayşe Kulin’in “Füreyâ” adlı eserinde verem ana olaydır. Romanın başkişisi Füreyâ Korel vereme yakalanır. Füreyâ dışında vereme yakalanan diğer kişilerden birisi Füreyâ’nın babanesi diğeri ise amcası olan romanın yardımcı karakterlerinden birisi olan Paşa’dır. Bu paşanın vereme yakalanması romandan alınan aşağıdaki kısım aracılığıyla görülür:

“Sultan, bu kıymetli Sadrazamın işaret ettiği hususları dikkate alacağına, onu saray otoritesini hiçe indirmekle suçlayarak 1895 yılında önce Girit’e sonra da Şam’a yollamıştı. Şam’da 5. Ordu’nun kumandanlığını yaparken vereme yakalanan Paşa’nın İstanbul’a dönmesine de uzun süre izin vermemişti.” (2001: 24).

İhsan Oktay Anar’ın “Puslu Kıtalar Atlası” adlı romanında kardeşlerinden bir tanesini verem sebebiyle kaybeden genç anlatılır. Romandan alınan aşağıdaki kısımda bu durum şu şekilde gösterilir:

“Kardeşlerimden ikisi bu yüzden içlerine kapandı. Kollarını vücutlarına sımsıkı sarıp gün boyunca öne geriye sallıyorlar, artık en basit ihtiyaç-

larını bile gideremiyorlardı. Üç kişi kalmıştık. Biri veremden öldü. İkincisi on altı yaşında aklını kaçırdı ve sonunda bir tek ben kaldım.” (2006: 207).

Oğuz Atay’ın “Tutunamayanlar” adlı romanında vereme yakalanan Ertan adlı bir karakter tasvir edilir. Ertan adlı karakterin durumu romandan alınan aşağıdaki kısımda okuyucuya aktarılır:

“Zavallı Ayhan ve onunla birlikte bodrum katta evdeki yedi ve bahçedeki yirmi yedi kedisiyle yaşayan ve kimseye zararı dokunmayan ve ölmüş kocasını unutamayan Rus madam ve madamla birlikte yirmi iki yaşında veremden ölürek bizleri ve ailesini elemlere boğan ve Albay Sait Beyin biricik oğlu ve liseden dört defa kovulmuş olup sanatoryumdan altı kere kaçan ve yağmurlu bir ilkbahar akşamı hastaneden son kaçışında ıslak elbiselerini çıkarmaya fırsat bulamadan kanla boğulan Ertan...” (2006: 190).

2.4. Veremli Roman Kahramanlarının Âkıbetleri

Verem, ölümcül bir hastalıktır ancak iyi bir bakımla tedavi edildiği takdirde bu hastalığa yakalananlar bu hastalıktan kurtulabilmekte ve eski sağlığına kavuşabilmektedir. İncelenen romanların bazılarında vereme yakalanan kahramanlar bu hastalık sonucunda hayata gözlerini yumarken bazıları bu hastalığın pençesindeyken başka bir sebep sonucunda ölmekte bazıları ise bu hastalığın pençesinden kurtulup hayata devam etmektedir.

Türk edebiyatının erken dönemlerinden itibaren vereme yakalanarak ölme durumu romanlarda karşımıza çıkar. Tanzimatla başlayan bu süreç Servet-i Fünun’la devam eder. 1950’li yıllarda ise verem yerini kansere bırakmaya başlar.

Roman türünün Türk edebiyatındaki ilk örneği olan “Taaşuk-ı Talat ve Fitnat” adlı romanındaki başkişilerden biri olan Fitnat da vereme yakalanır ancak Fitnat, verem sebebiyle değil de intihar ederek ölür.

Ahmet Mithat Efendi’nin “Felatun Bey ile Râkım Efendi” romanındaki Can, Canan, Yozefino adlı kadın karakterler de vereme yakalanırlar ama bu hastalıktan dolayı ölmezler. Ahmet Mithat Efendi ve Fatma Aliye Hanım’ın birlikte yazdığı iki kısımdan oluşan “Hayal ve Hakikat” adlı romandaki karakterlerden Vedat, verem sonucu hayata gözlerini yumar.

Halit Ziya’nın bazı eserlerinde kahramanların vereme yakalanıp öldüğü görülür. Halit Ziya’nın “Nemide” adlı romanındaki Nemide, Nail’e âşık olur. Nail’in başkasına âşık olduğunu öğrenen Nemide de bu üzüntü sebebiyle veremden ölür. Yine aynı yazarın “Aşk-ı Memnu” romanındaki Beşir ve “Mai ve Siyah” romanındaki Râci de veremden ölür.

Ahmet Hamdi Tanpınar'ın "Huzur" romanındaki karakterlerden biri olan Suat da vereme yakalanır. Sanatoryumda tedavi görür ama o verem sebebiyle değil intihar ederek ölür.

İncelenen romanlar içerisinde veremle mücadelenin en fazla verildiği ve bunun sonucunda zafere ulaşılan, Ayşe Kulin'in ana konusunu verem üzerine kurduğu romanı "Füreyâ"da romanın başkışisi Füreyâ vereme yakalanır. Füreyâ, sanatoryumda gördüğü tedavi ve ailesinin gayretleri sonucunda bu hastalığı yener.

Sonuç

Hastalıklar insan hayatında önemli bir yer tutmaktadır. Edebî eserlerin çoğunun konusu insandır bu sebeple insanı konu alan türlerin hastalıkları da konu olarak seçmesi doğal bir durumdur. Edebiyat ile hastalık arasında yakın bir ilişki vardır. Hastalıklar edebiyat için vazgeçilmez bir temadır. Verem, edebiyatta sıklıkla kullanılmış olan eskiden ölümcül; günümüzde ise tedavi edilebilir bir hastalıktır.

Çok eski bir hastalık olan vereme Avrupalılar "Beyaz Ölüm, Beyaz Veba, Ölümün Kaptanı" gibi isimler koymuşlardır. Verem yerine Türk halkı "İnce Hastalık"ı da günlük dilde kullanır. Yazarlar bu hastalığı bazen verem bazen de ince hastalık olarak adlandırmışlardır. Veremin tedavisi için aşılar bulunmuş, sanatoryum adı verilen verem hastaneleri kurulmuş ve bu sayede verem günümüzde tıp için sorun olmaktan çıkmıştır.

Verem; edebiyatta şiir, roman hikâye gibi birçok edebî türün konu alanına girer. Verem konusu özellikle romanlarda çok başvurulan bir konudur. Tamamı hastalıklarla dolu anlatılarla dolu olan romanlara gerek dünya edebiyatlarında gerekse Türk edebiyatında çok nadir rastlanmaktadır. Birçok romanda ana olayın dışında da bu hastalıkla karşılaşmak mümkündür. Türk edebiyatında özellikle Tanzimat ve Servetifünun dönemlerinde veremin tema olarak sıklıkla seçildiği görülür. Veremin romanlarda sık işlenişi kanserin yaygınlaşması ve hastalığın ölümcül olmaktan çıkması gibi sebeplerden ötürü sona erer.

Türk edebiyatına ait incelenen romanlarda hastalığa yakalanma sebepleri olarak şunlar okuyucunun karşısına çıkar: Aşk acısı, yoğun stres, fakirlik sonucu soğuğa maruz kalma ve bakımsızlık, hapishaneye düşme sonucu vereme yakalanma... Tanzimat ve Servetifünun Dönemi'nde vereme yakalanmanın temel sebebi aşk acısı iken sonraki dönemlerde vereme yakalanmanın temel sebebi fakirlik ve onun etkileri olmuştur.

İncelenen romanlarda vereme yakalanan kahramanlardan bazıları bu hastalık sonucunda hayata gözlerini yumarken bazıları ise bu hastalıkla mücadele esna-

sında başka bir sebep sonucunda ölmekte bazıları ise bu hastalığın pençesinden kurtulup sağlığına kavuşmaktadır

Roman kişilerinin vereme yakalanarak ölmesi durumu Tanzimat edebiyatının ilk döneminden itibaren okuyucunun karşısına çıkar. Tanzimatla başlayan bu süreç Servetifünun’la devam eder. 1950’li yıllarda ise verem yerini kansere bırakmaya başlar.

Sonuç olarak verem roman başta olmak üzere birçok edebî türde konu olarak seçilmiştir. Dünyaca ünlü birçok romanda veremli karakterler bulunmaktadır. Verem, Türk edebiyatında da sıklıkla seçilen bir konu olmuştur. Verem, Türk edebiyatının önemli romanları arasında sayılan “Taaşuk-ı Talat ve Fitnat”, “Araba Sevdası”, “Mai ve Siyah”, “Aşk-ı Memnu”, “Vurun Kahpeye”, “Huzur” başta olmak üzere birçok romanda romancıların sıklıkla değindiği bir konu olmuştur.

KAYNAKÇA

- Adıvar, H. E. (2000). Vurun Kahpeye. İstanbul: Özgür Yayınları.
- Ahmet Mithat Efendi. (2007). Felatun Bey ile Râkım Efendi. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Ahmet Mithat Efendi ve Fatma Aliye Hanım. (2012). Hayal ve Hakikat. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Anar, İ. O. (2006). Puslu Kıtalar Atlası. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Aslan, T. (2016). Gureba Hastanesi’nin “Dokuzuncu Hariciye Koğuşu”. Sağlık Düşüncesi ve Tıp Kültürü Dergisi (38), 24-26.
- Atay, O. (2014). Tutunamayanlar. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Güntekin, Reşat Nuri. (1983). Ateş Gecesi. İstanbul: Ülkü Yayınları.
- Kulin, A. (2001). Füreya. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Pamuk, O. (2016). Kar. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Recâizâde Mahmut Ekrem. (2009). Araba Sevdası. İstanbul: Sis Yayıncılık.
- Sabahattin Ali. (2003). İçimizdeki Şeytan. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Safa, Peyami. (1999). Dokuzuncu Hariciye Koğuşu. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Selçuk Çııkla, K. Y. (2016). Edebiyat ve Hastalık. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Şemset Sami. (2005). Taaşuk-ı Tal’at ve Fitnat. Ankara: Akçağ Yayınları
- Tâhir, K. (2000). Karılar Koğuşu. İstanbul: Tekin Yayınevi.
- Tanpınar, A. H. (2009). Aydaki Kadın. İstanbul: İstanbul.
- Tanpınar, A. H. (2009). Huzur. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Uraldı, C. (2015). Edebiyat ve Sağlık. Hece dergisi (225 (Edebiyat ve Hastalık Dosyası)), 101-103.
- Uşaklıgil, H. Z. (2003). Aşk-ı Memnu. İstanbul: Özgür Yayınları.
- . (2013). Mai ve Siyah (17. b.). İstanbul: Özgür Yayınları
- . (2005). Nemîde. İstanbul: Özgür Yayınları

BİNA GİRİŞLERİNE BİLGİ KÜNYESİ KOYARAK BİNA TUKETİCİLERİNİN BİNALARA YÖNELİK TUTUMLARINI ETKİLEME¹

Fahri APAYDIN²

Özet

Deprem ülkemiz için önemli bir risktir ve gerek çok sayıda can kaybına gerekse büyük maddi kayıplara neden olabilmektedir. Nüfusun önemli bir kısmının deprem riski altında olduğu ülkemizde binaların ve dolayısıyla da şehirlerin depreme yeterince hazır olmadığı düşünülmektedir. Şehirleri daha güvenli yaşam alanlarına dönüştürmek için kentsel dönüşüm için çaba sarfedilse de istenilen düzeyde kentsel dönüşümün gerçekleştirilemediği görülmektedir. Bu araştırmada binayla ilgili teknik bilgileri içeren bir künyenin binaların girişine konmasının bina tüketicilerinin binalara yönelik tutumlarını etkileyerek insanların depreme hazırlık yapmalarını hızlandırılacağı önerilmektedir. Bu keşifsel çalışmada önce literatür taraması daha sonra bina tüketicilerinden anket yöntemiyle verinin toplandığı bir ön araştırma yapılmıştır. Ayrıca binaların girişine bilgilendirme künyesinin konmasının muhtemel sonuçları hakkındaki görüşlerini almak için uzman ve ilgili kamu görevlileri, STK temsilcileri ve inşaat firma temsilcileriyle derinlemesine mülakatlar yapılmıştır. Bu yöntemlerle veri toplandıktan sonra ise sonraki araştırmalarda test edilmek üzere bir araştırma modeli ve dolayısıyla da modeldeki ilişkileri ifade eden hipotezler geliştirilmiştir. Araştırmada ayrıca 6502 nolu tüketicileri koruma kanununu incelenmiş ve kanunun geliştirilmesi için çeşitli önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar kelimeler: Deprem, bilgilendirme künyesi, tüketici hakları, bina tüketicisi, tutumlar

Gönderilme Tarihi: 13.02.2020

Kabul Tarihi:08.05.2020

- 1 Bu makale 7th International Symposium on Academic Studies in Science, Engineering and Architecture Sciences adlı Sempozyumda sunulmuş "Toplum Depreme Hazırlamak İçin Geliştirilen Öneriler" adlı bildirinin geliştirilmiş halidir.
- 2 Prof. Dr. Fahri Apaydın, Yalova Üniversitesi, İ.İ.B.F., İşletme Bölümü, fahri.apaydin@yalova.edu.tr ORCID NO: 0000-0003-1055-5109

AFFECTING THE ATTITUDES OF CONSUMERS OF BUILDINGS TOWARDS BUILDINGS BY PUTTING INFORMATION TABLETS AT THE ENTRANCE OF BUILDINGS

Abstract

Earthquakes are significant risks for our country and they may cause both a large number of losses of lives and huge economic losses. It is believed that the cities are not sufficiently ready for the earthquakes in our country where most of the population live in cities. Although some effort has been spent for the renewal of cities to make them safe places to live in, it is observed that it is not sufficient. In this study, it is suggested that putting a tablet containing technical information about the building in the entrance might affect building consumers' attitudes towards the buildings and thus make them get prepared for the earthquakes quicker. In this exploratory study, first literature review has been done and then preliminary research has been done via survey in which data has been gathered by questionnaire. Moreover, to learn the opinions of experts, public officials, representatives of non-profit organizations and representatives of construction firms about the suggestion which is to put an information tablet at the entrance of buildings depth interviews have been carried out. After collecting data via these methods, a research model and hypotheses stating the relations in the model have been developed to be tested in the follow up research. In addition, in the research, consumer protection law numbered 6502 has been examined and some suggestions have been put forward to make amendments with it.

Keywords: Earthquake, tablet, consumer rights, consumers of buildings, attitudes

Giriş

1903 yılından günümüze kadar Türkiye’de Richter ölçeği ile 5’den büyük 119 adet deprem meydana gelmiş ve bu depremlerde 82448 kişi hayatını kaybederken 583852 bina hasar görmüştür (<http://www.koeri.boun.edu.tr/sismo/2/deprem-bilgileri/buyuk-depremler/>, erişim: 29.10.2019). Bu depremlerde yaralanan kişilerle ilgili istatistiğe ise ulaşılamamakla birlikte çok sayıda insanın değişik ölçülerde yaralandığı düşünülmektedir. Bu rakamlar oldukça ürkütücü olup depremin ülkemiz için ne kadar büyük bir risk oluşturduğunu göstermektedir. Ülkemizde depremlerde gerek can kaybının gerekse maddi kaybın çok yüksek olduğunu işaret etmektedir.

Türkiye’nin coğrafi olarak büyük bir kısmı ve buna bağlı olarak da nüfusun önemli bir miktarı deprem riski altındadır (Kundak ve Türkoğlu, 2007; Kaptan, 2013; Çona vd., 2017). Tablo1’de AFAD tarafından güncellenen illerin risk dereceleri görülmektedir. Birinci derece riskli deprem bölgeleri en riskli iller olup çok sayıda ilin bu kapsamda olduğu görülmektedir.

Tablo 1. İllerin Depreme Karşı Risk Dereceleri

Risk Derecesi	İller
1	Balıkesir, Manisa, İzmir, Aydın, Muğla, Denizli, Burdur, Isparta, Uşak, Bursa, Yalova, Bilecik, Sakarya, Kocaeli, Düzce, Hatay, Kırşehir, Bolu, Karabük, Çankırı, Bartın, Amasya, Tokat, Erzincan, İstanbul, Çanakkale, Tunceli, Bingöl, Muş, Bitlis, Van, Hakkari, Şırnak, Siirt, Adıyaman, Kahramanmaraş, Osmaniye, Kırıkkale
2	İstanbul, Tekirdağ, Zonguldak, Antalya, Afyon, Samsun, Erzurum, Ardahan, Kars, Iğdır, Bitlis, Şırnak, Batman, Diyarbakır, Adıyaman, Elazığ, Malatya, Kahramanmaraş, Adana, Kütahya, Eskişehir, Uşak, Ağrı, Van, Çankırı, Çorum
3	Eskişehir, Antalya, Edirne, Tekirdağ, İstanbul, Kastamonu, Sinop, Samsun, Ordu, Giresun, Artvin, Mardin, Şanlıurfa, Gaziantep, Kilis, Adana, Kahramanmaraş, Sivas, Gümüşhane, Bayburt, Kayseri, Yozgat, Nevşehir, Çorum, Ankara, Konya, İçel
4	Sinop, Giresun, Trabzon, Rize, Artvin, Kırklareli, Ankara, Konya, Aksaray, Nevşehir, Edirne, Niğde, Adana
5	Konya, Karaman, Aksaray, Niğde

Kaynak: <https://deprem.afad.gov.tr/deprem-tehlike-haritasi>

Deprem konusunda çeşitli araştırmalara ulaşmak mümkün. Ancak farklı disiplinlerin de deprem konusuyla ilgili daha kapsamlı çalışma yapması gerektiği düşünülmektedir. Bunun en önemli nedenlerinden biri çok deprem deneyimi yaşanmış olmasına rağmen toplumun ve devletin halen istenilen düzeyde hazır olmamasıdır. Hala şehirlerde çok sayıda ruhsatsız ve depreme dayanıklı olmayan bina bulunmaktadır. İnsanların en küçük sarsıntılarda dahi huzursuz olması ve binalarını terk etmeleri de hem binalarına güvenmediklerini hem de depreme yeterince hazırlanmadıklarını göstermektedir.

Gözlemler, uzman kişilerle ve vatandaşlarla yapılan mülakatlar ve kanunların incelenmesi sonucunda bazı boşluklar belirlenmiştir. Bu boşluklar toplumu depreme hazırlama konusunda zafiyetler oluşturmakta ve mevcut yasal düzenlemelerin de yeterince uygulanmamasına neden olmaktadır. Bu araştırmalar sonucunda ülkemiz için büyük bir risk içeren deprem konusunda toplumu ve ülkeyi hazırlamakta katkısının olacağı düşünülen öneri geliştirilmiştir. Daha sonra ise anketle elde edilen verilerle analizler yapılarak bu önerilerin toplum tarafından kabul edilme olasılığı araştırılmıştır. Bütün binaların girişine binayla ilgili bilgileri (yapım yılı, yapan, vb.) içeren bir bilgilendirme künyesinin herkesin görebileceği şekilde girişe asılarak bina tüketicilerinin bilgilendirme hakkını kullanmalarını sağlanması önerilmektedir.

Toplumun her bireyini ilgilendiren depremle ilgili olması ve depreme hazırlık için somut öneriler geliştirmesi bu araştırmayı değerli kılmaktadır. Araştırmada ayrıca “bina tüketicisi” kavramı geliştirilerek tanımlanmaktadır. Bunun da gerek literatüre gerekse uygulamaya katkılarının olacağına inanılmaktadır. Araştırmada depreme dayanıklı olmayan binalar ayıplı mal kapsamında görülmesi önerilmektedir. Araştırmayı önemli kılan bir diğer özelliği ise ön araştırma sonucunda öneri geliştirilmiş ve daha sonra da toplumun bu öneriyi nasıl değerlendirdiği incelenmiş olmasıdır. Araştırmanın yürütülmesi için farklı yöntemler uygulandı. Anket yöntemiyle bina tüketicilerinin görüşü alındı, doküman incelemesi ile yasalar incelendi ve mülakat yöntemiyle de uzman kişilerin görüşleri alındı. Bu üç yöntemin aynı araştırmada uygulanması araştırmayı güçlü yapan bir unsurdur.

Araştırmanın soruları şu şekildedir:

1. Binaların girişine binanın teknik özelliği konusunda bina tüketicilerini bilgilendirmek amacıyla konacak künyeyi tüketiciler nasıl değerlendir-
mekte?

2. Binaların girişine binanın teknik özelliği konusunda bina tüketicilerini bilgilendirmek amacıyla konacak künyeyi yetkililer ve uzmanlar nasıl değerlendirmekte?
3. Toplum depremle ilgili yeterince bilgilendirilmekte mi?
4. Devlet deprem için yeterince hazırlık yapmakta mı?
5. Ülkemizdeki insanlar depreme yeterli hazırlık yapmakta mı?
6. Toplum depreme hazırlamak için ilave yasal düzenlemelere ihtiyaç var mı?
7. Ürün olan binalarla ilgili olarak tüketicilerin bilgilene hakkı nasıl sağlanabilir?

Literatür Taraması

Bina tüketicisi kavramının literatürde kullanılmadığı görülmektedir ve bu önemli bir eksiklik olarak değerlendirilmektedir. Bina tüketicisini sadece bir binayı satın alan kişiyle özdeşleştirmek de dar bir bakış açısı olur ve kavramın araştırılmasında karmaşa oluşturur. Bu nedenle bu çalışmada her hangi bir binayı herhangi bir amaç için kullanan her birey bina tüketicisi olarak tanımlanmaktadır. Bu tanıma göre bir binayı ya da binanın bir kısmını satın alan kişilerin yanında binayı tamamen ya da bir kısmını kiralayan kişiler de bina tüketicisidir. Ayrıca herhangi bir faaliyet için bir binada bulunarak zaman geçiren kişiler de binadan yararlandığı ve binayı kullandığı için bina tüketicisi olarak görülmelidir. Bina tüketicisi kavramını bu şekilde geniş tutmak özellikle tüketici haklarını düzenleyen yasaların yeniden tanzimini de gerekli kılmaktadır. Bina tüketicisi kavramını geniş tutmak aynı zamanda bilimsel araştırmalara da yön gösterici olabilir.

Bina tüketicisi kavramını tanımladıktan sonra bina tüketicilerinin korunması için geliştirilen öneriler irdelenmektedir. Araştırmada geliştirilen öneri konutların, işyeri olarak kullanılan binaların ve eğitim kurumu olarak kullanılan binaların girişinde binayı tanıtıcı bir künyenin (kitabenin) konulmasıdır. Bina tüketicilerinin binayla ilgili gerekli her konuda bilgilene hakları bulunmaktadır. Mevcut durumda satın alınacak ya da kiralanacak her hangi bir binayla ilgili bilgiye ulaşmak için büyük çaba göstermek gerekmektedir. Bina tüketicilerinin kullanacakları her binayla ilgili bilgi edinmek için büyük çaba göstermesi beklenemez. Nasıl ki insanlar marketten ya da mağazadan satın aldıkları diğer ürünlerle ilgili bilgileri üzerlerinde bulabilmekte ise binalarla ilgili bilgileri de binanın üzerinde görebilmeliler. Bu ise binanın girişine konacak bir künyeye (kitabe) sağlanabilir.

Bina tüketicilerini bilgilendirmenin bir başka yolu ise ileri teknoloji kullanmaktır. Bu künyede kare kod gibi üst teknolojiler kullanılarak tüketiciler bilgilendirilmelidir. Ayrıca çevrimiçi ortamda da kişilerin binalarla ilgili gerekli bilgilere ulaşabilecekleri bir alt yapı devlet tarafından tesis edilebilir. Devlet kurumları bir mobil uygulama geliştirerek de binaların künyesine elektronik ortamda ulaşma imkanı oluşturmaktadır.

Bu künyede bulunması gereken bilgiler ise: yapım yılı, yapan, depreme dayanıklılık durumu, binadaki birim ve kat sayısı, beton kalitesi, kullanılan demirle ilgili bilgiler ve zemin özelliğidir. Künyede bulunması gereken bilgilerle ilgili uzman kişilerden oluşan bir çalışma grubu oluşturulmalı ve bina tüketicilerinin hangi konularda bilgilendirilme haklarının olduğu tespit edilmelidir. Binalarla ilgili bilgiye bina tüketicisinin kolay bir şekilde ulaşabilmesi onların daha bilinçli olmasını ve riskli binalardan uzak durmalarını sağlayacaktır. Bu durumda ise riskli binalara talep azalacağından bu tür binaların sahipleri binalarını yenilemek zorunda kalacaktır. Binaların girişine bilgilendirme amaçlı kitabe konması tarihte görülen bir uygulamadır. Kitabelerde binayı yapan, yapım yılı, tamir edilen binalarda ise tamiri hakkında bilgileri bulmak mümkündür. Kitabelerin dini, sivil ve askeri binalarda dekoratif bir unsur olarak kullanıldığı görülmektedir (<https://islamansiklopedisi.org.tr/kitabe>). Bu da binaların girişine künye (kitabe) konması önerimizin tarihte uygulanmış olduğunu göstermektedir. Künyedeki bilgilerin daha kapsamlı olması ve aynı zamanda yüksek teknoloji ile desteklenmesi kitabelerin günümüzdeki uygulaması olabilir.

Devletin toplumu bilinçlendirilmek için düzenli ve planlı faaliyetler yürütmesi gerekmektedir. Bunun yanında depreme hazırlık için topluma da büyük sorumluluk düşmektedir (Yavaş, 2001; Kaptan, 2013; İnal vd., 2012). Toplumun sorumluluğunu yerine getirmesini sağlamak için ise devletin toplumda deprem bilincini geliştirmesi gerekmektedir. Toplumun bilinçlenmesi devletin alacağı önlemlere daha fazla destek olmalarını sağlayacağı gibi kendilerinin de hazırlık yapmasını sağlayacaktır. Deprem konusunda uzman akademisyenler zaman zaman özellikle de yaşanan bir depremin hemen ardından basında açıklamalarda bulunmaktadır. Ancak bu açıklamaların kimisi çelişkili iken kimisi de aşırı teknik bilgi içermesinden dolayı toplum tarafından yeterince anlaşılmadığı düşünülmektedir.

Bina tüketicilerinde depremle ilgili farkındalık oluşturmak için devletin kullanabileceği oldukça fazla imkan bulunmaktadır. Ancak devletin bu imkanları yeterince kullanmadığı gözlenmektedir. Ülkemiz için stratejik bir risk oluşturan depremle ilgili bilinç oluşturmak için daha fazla çaba sarf edilmelidir. Bu yapı-

lırken siyasi kaygılardan uzak durulmalıdır. “Halkı gereksiz yere paniğe itmeyelim” düşüncesine kapılıp deprem konusunun gündemden düşürülmemesi gerekmektedir. Gerek üniversitelerde ilgili bölümlerde gerekse liselerde, ortaokullarda ve ilkokullardaki müfredatta depreme daha çok yer verilmelidir (Öcal, 2005). Devlet kamu spotları ile sürekli planlı bir şekilde halkı bilinçlendirme faaliyeti yürütmelidir. Kamu binalarının duvarlarına asılacak bilgilendirme posterlerinin yanında el broşürleri ile de bina tüketicilerinin bilinçlendirilmesi ve depremlere hazırlık yapmalarının sağlanması gerekmektedir. Depremle ilgili bilinç oluşturmak sadece devletin görevi değil bu aynı zamanda sivil toplum kuruluşlarının ve basın da görevidir. STK’ların da deprem konusunda yeterince aktif olmadığı gözlenmektedir. Basın ise ancak her hangi bir deprem olduğunda uzman kişilerin görüşlerini kamuoyu ile paylaşarak halkı bilinçlendirme sorumluluğunu kısmen yerine getirmektedir.

Buraya kadar geliştirilen öneriler kısaca özetlenmiştir ve bu kısımdan sonra ise konu yasal açıdan irdelenmektedir. Ülkemizin de taraf olduğu 1985 tarihli Birleşmiş Milletler Evrensel Tüketici Hakları Bildirgesi’nde 9 adet temel ve evrensel tüketici hakkı bulunmaktadır ve ülkemizde bu bildirgeyi imzalamıştır (Durmaz, 2006). Bu bildirgenin 2. maddesi tüketicilerin sağlık ve güvenlik hakkıdır. Bu durumda depreme dayanıklı olmayan binaların bina tüketicisinin kullanımına izin vermek bu bildirgeyle çelişmektedir. Bu nedenle devlet depreme dayanıklı olmayan binaların bina tüketicisinin kullanımına sunulmasını engellemekle yükümlüdür ve madde önerilerimizi desteklemektedir. Bildirgenin 3. maddesi tüketicilerin bilgi edinme haklarının olduğunu belirtmektedir. Aynı zamanda 6502 nolu kanun da tüketicilerin bilgi edinmelerinin yasal hakları olduğunu belirtmektedir. Buna göre binaların girişine künye koymak ve bina tüketicilerin binayla ilgili bilgilere kolayca ulaşabilme haklarının olması yasalar gereği zorunluluktur ve önerimizi desteklemektedir. Bildirgenin 7. maddesi ile tüketicilerin zararlarının karşılanmasını düzenlemektedir ve bu madde ile tüketicilerin ayıplı mala karşı korunması hedeflenmektedir. Depreme dayanıklı olmayan binalar ayıplı mal kapsamında değerlendirilmelidir ve bina tüketicilerini bu ayıplı mallara karşı koruma yükümlüğü devletindir. Ayıplı mal şu şekilde tanımlanmaktadır (<http://bozkurt.gov.tr/tuketic-i-haklari>): “Ambalajında, etiketinde, tanıtma ve kullanım kılavuzunda yer alan veya satıcı tarafından vaat edilen nitelik ve/veya niceliğine aykırı olan, tahsis veya kullanım amacı bakımından değerini veya tüketicinin ondan beklediği faydaları azaltan ya da ortadan kaldıran; maddi, hukuki veya ekonomik eksiklikleri içeren mal veya hizmetlere denir. Daha yalın bir ifadeyle arızalı, bozuk, yırtık, kullanım tarihi geçmiş, defolu, özürlü mal ve hizmetler ayıplı mal ya da hizmet-

lerdir.” Depreme dayanıklı olmayan konutlar ayıplı mal kapsamındadır. Bu durum da satılacak veya kiraya verilecek binalar için depreme dayanıklılık testinin zorunlu tutulması yönündeki önerimizi desteklemektedir. Bildirgenin 8. maddesi tüketicilerin ekonomik çıkarlarının korunmasını düzenlemektedir. Ayıplı mal niteliğindeki depreme dayanıklı olmayan binaların bina tüketicilerinin kullanımına sunmayı devletin önlemesi gerekmektedir.

7.11.2013 tarihinde 6502 nolu “tüketicinin korunması hakkında” kanun çıkarılmıştır. Kanun tüketicilerin haklarını düzenlemekte ve tüketicileri korumak için yasal düzenlemeler yapmaktadır. Bu kanun incelendiğinde konutların da bir mal olarak değerlendirildiği görülmektedir. Ancak kanunda önemli bazı eksiklikler dikkati çekmektedir. Bunlardan bir tanesi konut tüketicisi olarak sadece konutu satın alan görülmektedir. Halbuki konutu satın almasa dahi konuttan yararlanan her hangi bir kişi dahi bina tüketicisi olarak görülmeli ve bu kişiler de korunmalıdır. Ayrıca konutu kiralayan kişiler de bina tüketicisi olarak görülmeli, onlar için de kiraladıkları konutların sağlıklarını ve güvenliklerini risk etmeyecek özellikte olması kanunla sağlanmalıdır. Bir başka boşluk ise iş yeri ve eğitim kurumları da kanun kapsamına alınmalı ve iş yeri olarak kullanılan binalarda çalışanlarla eğitim kurumlarında eğitim alan kişiler de bina tüketicisi olarak görülmeli ve sağlıkları ve güvenlikleri kanunla teminat altına alınmalıdır.

6502 nolu kanunun birinci maddesi (www.mevzuat.gov.tr, erişim: 29.10.2019): “Bu Kanunun amacı; kamu yararına uygun olarak tüketicinin sağlık ve güvenliği ile ekonomik çıkarlarını koruyucu, zararlarını tazmin edici, çevresel tehlikelerden korunmasını sağlayıcı, tüketiciyi aydınlatıcı ve bilinçlendirici önlemleri almak, tüketicilerin kendilerini koruyucu girişimlerini özendirme ve bu konulardaki politikaların oluşturulmasında gönüllü örgütlenmeleri teşvik etmeye ilişkin hususları düzenlemektir.” Madde açıkça bina tüketicisinin korunmasının ve bilgilendirilmesinin ana amaç olduğunu belirtmektedir. Kanun 3. maddesi “h” bendi ise “Mal: Alışverişe konu olan; taşınır eşya, konut veya tatil amaçlı taşınmaz mallar ile elektronik ortamda kullanılmak üzere hazırlanan yazılım, ses, görüntü ve benzeri her türlü gayri maddi malları,” şeklindedir. Burada görüldüğü gibi konut mal olarak tanımlanmaktadır.

Kanunun 5. bölümü “Tüketicinin Bilgilendirilmesi ve Menfaatlerinin Korunması” ile ilgilidir. Kanunun 54. maddesinin 1. bendi “Perakende satışa arz edilen malların veya ambalajlarının yahut kaplarının üzerine kolaylıkla görülebilir ve okunabilir şekilde tüketicinin ödeyeceği tüm vergiler dâhil satış fiyatı ve birim fiyatını gösteren, üretim yeri ve ayırıcı özelliklerini içeren etiket konulması; etiket konulması mümkün olmayan hâllerde aynı bilgileri kapsayan listelerin görülebi-

lecek şekilde uygun yerlere asılması zorunludur. Hizmetlerin tarife ve fiyatlarını gösteren listeler de bu madde hükmüne göre düzenlenerek asılır.” şeklindedir. Görüldüğü gibi malların özelliklerinin görülecek şekilde tüketilen malın üzerine konması gerektiği belirtilmektedir. Kanun 55. Maddesinin 1. bendi “Tüketicinin kullanımına sunulan malların tanıtım, kullanım, kurulum, bakım ve basit onarımına ilişkin Türkçe tanıtma ve kullanma kılavuzuyla, gerektiğinde uluslararası sembol ve işaretleri kapsayan etiketle satışa sunulması zorunludur.” şeklindedir. Bu madde de malın tanıtılması gerektiği vurgulanmaktadır. Ayrıca aynı maddenin 3. bendi ise “Malların ilgili teknik düzenlemesi uyarınca kişinin sağlığı ile çevreye zararlı veya tehlikeli olabilmesi durumunda, bu malın güvenli kullanılabilmesi için malın üzerine veya tanıtma ve kullanma kılavuzuna bu durumla ilgili açıklayıcı bilgi ve uyarılar açıkça görülecek ve okunacak şekilde konulur veya yazılır.” şeklinde olup tehlike arz edebilecek mallar konusunda tüketicinin bilgilendirilmesi salık verilmektedir.

Bina tüketicisinin sağlığını ve can güvenliğini korumak devletin önemli bir sorumluluğudur. Ancak bu amaçla çıkartılan 6502 nolu tüketiciyi koruma kanununda binaların kullanımı ile ilgili eksikler bulunmaktadır. Kanununun 55. Maddesi 5. fıkrası çeşitli mallarla ilgili ayrıca yönetmelik düzenleneceğini belirtmektedir. Bu nedenle bina tüketicilerini korumaya yönelik binaların ticari olarak kullanımını düzenlemek için yönetmelik düzenlenmelidir. Kanuni altyapı bina tüketicisini korumak için düzenleme yapmak amacıyla yönetmelik çıkartılmasına elverişlidir.

Araştırmada geliştirilen önerilerin hayata geçmesinin çeşitli ekonomik sonuçları da beklenebilir. Bunlardan ilki riskli binalara olan talep azalacak ve yeni binalara talep artacaktır. Daha çok riskli bina sahipleri ise binalarını yenileme yoluna başvuracaktır ki bu da kentsel dönüşümün daha hızlı gerçekleşmesine yol açabilir. Bunun sonucu ise çok sayıda sektörle ilgili olan inşaat sektörünün hareketlenmesi sonucunda ekonomide canlanma yaşanabilir.

Algılanan risk satın alma sonucunda bazı olumsuz sonuçlara doğurabileceği kaygısından kaynaklanmaktadır (Karamustafa ve Erbaş, 2011; Özoğlu ve Bülbül, 2013). Yüksek ilgilenimli bir ürün olan bina kullanımında bina tüketicileri yüksek risk algılamaktadırlar. Bu ise bina tüketme kararlarını etkilemektedir. Bina tüketicileri özellikle yüksek riskli gördükleri binaları kullanmaktan kaçınabilirler. Bu nedenle özellikle riskli olamayan bina sahipleri binaların girişine konacak bir künye ile ve depreme dayanıklılık testi ile bina tüketicilerine güvence vererek algılanan riski azaltabilirler.

Tutumlar ürünlerin ya da markaların değerlendirilmesi olarak tanımlanmakta ve pazarlama literatüründe oldukça araştırılan bir kavramdır. “Tutumlar bir nesne, bir kişi veya kişiler, bir konu, fikir veya bir nesne hakkındaki olumlu, olumsuz veya ilgilenmeme yönündeki değerlendirmelerimiz ve bu değerlendirmelere göre belirli şekilde davranma eğilimimizdir” Koç (2015). Tutum teorisine göre tutumlar kişilerin davranışlarının temellerini oluşturur ve kişilerin davranışlarını anlamada tutumları incelemek önemli ipuçları verebilir (Berger ve Mitchell, 1989; Bodur vd, 2000; Herr, 2085). Aynı zamanda kişilerin davranışlarını değiştirmek için de kişilerin tutumlarını değiştirmek gerekmektedir. Tutumları değiştirmek için ise insanları bilgilendirmek ve ikna etmek gerekmektedir. Bu nedenle bina tüketicilerini binayla ilgili bilgilendirmek onların bina kullanma biçimlerini etkileyebilir. Ayrıca depremle ilgili bina tüketicilerini bilinçlendirme faaliyetleri de onların bina kullanma tercihlerini etkileyebilir.

Konutlar yüksek ilgilenimli ürünlerdir ve konut alma karmaşık karar verme süreci içermektedir (Gibler ve Nelson, 2003; Koç, 2015). Yüksek ilgilenimli ürünlerin kullanılmasında bina tüketicilerinin bilgi ihtiyacı fazladır ve daha çok bilgi arayışındandır. Bu nedenle binalarla ilgili de bina tüketicilerinin bilgi arayışı fazladır ancak bu bilgiye ulaşma sorunları bulunmaktadır. Binaların girişine konacak bilgi künyeleri ve bunun ileri teknoloji ile (karekod uygulaması, telefon uygulamaları, vs.) desteklenmesi bina tüketicilerinin binalarla ilgili bilgilenecek bina kullanma tercihlerini etkileyebilir. Binayla ilgili bilgilerin bir kısmı teknik olduğundan bina tüketicileri tecrübelerinden ziyade bina tercihlerinde dış kaynaktan bilgi ihtiyacı duymaktadır (Gibler ve Nelson, 2003). Kişiler dış kaynaktan elde ettikleri bilgiyle etraflarındaki nesnelere karşı tutum geliştirebilmektedir (Reed vd, 2002). Bu nedenle bina tüketicilerine binayla ilgili bilgilendirme yapılmalıdır. Araştırmacılar tüketicilerin bilgi edindikten sonra karar verdiklerini belirtmektedirler. Bu nedenle tüketicilere binalarla ilgili bilgi vermenin onların binayı kullanma davranışlarını etkileyeceğine inanılmaktadır (Chuang, 2009). Tutumlar öğrenilmiş eğilimlerdir ve bir fizyolojik nesneye karşı olumlu ya da olumsuz tavırlardır. Öğrenme ise ya nesneyle ilgili bir deneyim yaşamakla ya da dış kaynaktan elde edilen bilgiyle gerçekleşmektedir (Lutz, 1978).

Metodoloji

Araştırmada doküman incelemesi yöntemi uygulanmış ve Birleşmiş Milletler Evrensel Tüketici Hakları Bildirgesi ve 6502 nolu tüketicinin korunması kanunu incelenmiştir. Geliştirilen öneriler hakkında insanların düşüncelerini öğrenmek ve bina tüketicilerinin deprem konusunda ne kadar hazır olduğunu görmek için an-

ket yöntemiyle veriler toplanarak SPSS programında çeşitli analizler yapılmıştır. Anket hem çevrimiçi ortamda düzenlenmiş hem yüz yüze görüşmelerle yapılmış olup kolayda örneklem yöntemi kullanılmış ve 313 kişinin anketi doldurması gerçekleşmiştir. Ekte de verilen anket 35 sorudan oluşup ilk 22 soru Likert ölçeği ile 5 Kesinlikle Katılıyorum ve 1 Kesinlikle Katılmıyorum şeklinde cevaplayıcıların verilen ifadelere ne oranda katıldıkları belirlenmiştir. Daha sonra üç soru ile katılımcılardan kullandıkları binaların yapım yıllarını belirtmeleri istenmiştir. 7 adet soru ile uzmanların belirledikleri deprem için insanların yapabilecekleri hazırlıkları katılımcıların yapıp yapmadıkları sorulmuştur. 3 soru ile ise katılımcıların eğitim, gelir ve yaşları öğrenilmiştir. 3 soru ise güvenilirliği kontrol etmek için sorulduğundan analizlerde kullanılmamıştır. Anketin güvenilirliği Cronbach's Alpha ile ölçülmüş olup 0.76 olarak bulunmuştur ve 0.70'in üzerinde olduğu için analizlere devam edilmiştir. Ayrıca araştırmada geliştirilen önerilerin uygulanabilirliğini araştırmak amacıyla Yalova AFAD İl Müdürü, Yalova Belediye Başkanı, Yalova İl İmar Müdürü, İstanbul Kartal Belediye Başkan Yardımcısı, Yalova Çevre ve Şehircilik İl Müdürü ile yüz yüze, İnşaat sektöründen temsilcilerle eposta ile Tüketici Dernekleri Federasyonu Başkanı ile telefonda ve bazı tüketicilerle hem telefonda hem de yüz yüze derinlemesine mülakat yapılmıştır. Mülakatlar yapılandırılmamıştır ve süreleri ise 10 dk ile 30 dk arasında değişmiştir. Mülakatlarda ağırlıklı olarak binaların girişine konmasını önerdiğimiz bilgilendirici künyenin bina tüketicileri tarafından nasıl karşılanacağı, bu uygulamanın onların davranışlarını nasıl etkileyeceği, bu künyede hangi bilgilerin olmasının gerektiği ve mevzuatın buna uygun olup olmadığı konuları ile ilgili sorular sorulmuştur. Bu öneri CİMER (Cumhurbaşkanlığı İletişim Merkezi) vasıtasıyla Çevre ve Şehircilik Bakanlığına ve Ticaret Bakanlığına ve çeşitli belediye başkanları ve kamu görevlilerine de iletilmiştir. Bunlardan da eposta ile öneri ile ilgili geri bildirimler alınmıştır.

Bulgular

Tablo 2'de anketi cevaplayan kişilerin demografik özellikleri verilmiştir. Tablo incelendiğinde katılımcıların eğitim düzeylerinin oldukça yüksek olduğu görülmektedir. Katılımcıların %33,97'si lisansüstü eğitim ve %35,58'inin ise lisans eğitimi aldıkları görülmektedir. Eğitim düzeyi arttıkça insanların daha bilgili ve bilinçli oldukları göz önüne alınırsa deprem gibi hassas bir konuda bu kişilerin geliştirilen öneriler hakkındaki görüşleri de önemlidir. Ankete katılan kişilerin 15 yaşından büyük olmak üzere farklı yaş grubundan olduğu görülmektedir. Ankete cevap veren kişilerin önemli bir kısmının orta gelir grubunda olduğu görülmektedir. Katılımcıların %41,83'ü 3001-7000 TL arasında gelirleri olduğu görülmektedir.

Tablo 2. Demografik Özellikler

Aylık Gelir			Eğitim durumu			Yaş		
	Sıklık	Oran		Sıklık	Oran		Sıklık	Oran
3000 TL ve altı	94	30,72	İlkokul	11	3,53	15-25	61	19,49
3001-7000 TL	128	41,83	Ortaokul	11	3,53	26-35	83	26,52
7001-11000 TL	56	18,30	Lise	52	16,67	36-45	89	28,43
11000 TL'den fazla	28	9,15	Yüksekokul	21	6,73	46 ve üzeri	80	25,56
Toplam	306	100	Lisans	111	35,58	Toplam	313	100
			Lisans üstü	106	33,97			
			Toplam	312	100			

Tablo 3 katılımcıların yoğun olarak kullandıkları (yaşadıkları, çalıştıkları ve eğitim aldıkları) binaların yaşları görülmektedir. Buna göre katılımcıların yaşadıkları binaların çoğunlukla 2000 yılı sonrası yapıldığı görülmektedir. 2000 yılında yasayla yapı denetim sistemi zorunlu hale getirilmiş olup inşaatların denetlenmesi sağlanmıştır. Bu yıldan sonra yapılan binaların depreme dayanıklı olarak yapıldığı söylenebilir. Ancak yine de binaların %32,27'si 2000 yılı öncesi yapılmış olup riskli oldukları söylenebilir. Katılımcıların eğitim aldıkları ve çalıştıkları binaların önemli bir kısmı 2000 yılı öncesi yapıldığı bir kısmının ise yaşının bilinmediği görülmektedir.

Tablo 3. Kullanılan Binaların Yapım Yılı

Yıl	Yaşanan Bina		Çalışılan Bina		Eğitim Alınan Bina	
	Sıklık	Oran	Sıklık	Oran	Sıklık	Oran
2000 yılından önce	101	32,27	75	25,51	100	35,34
2000-2007	48	15,34	50	17,01	37	13,07
2007'den sonra	146	46,65	113	38,44	68	24,03
Bilmiyorum	18	5,75	56	19,05	78	27,56
Total	313	100	294	100	283	100

Tablo 4 ankete katılan kişilerin kullandıkları binaların depreme ne oranda dayanıklı olduğunu düşündüklerini göstermektedir. Buna göre özellikle katılımcıların kamu binalarının depreme yeterince dayanıklı olmadığını düşündükleri görülmektedir. Aynı zaman kişilerin bir kısmının (yaklaşık %16) yaşadıkları binanın da depreme dayanıklı olmadığını düşündükleri görülmektedir.

Tablo 4: Binaların Depreme Dayanıklılık Durumu

Görüş	Yaşanan bina		Çalışılan bina		Kamu binaları	
	Frekans	Oran	Frekans	Oran	Frekans	Oran
Kesinlikle Katılmıyorum	20	6,41	47	15,88	69	22,04
Katılmıyorum	31	9,94	55	18,58	84	26,84
Fikrim yok	89	28,53	97	32,77	111	35,46
Katılıyorum	102	32,69	56	18,92	33	10,54
Kesinlikle katılıyorum	70	22,44	41	13,85	16	5,11
Toplam	312	100	296	100	313	100

Tablo 5’de ankete katılan kişilerin devletin depreme ne boyutta hazırlık yaptığını öğrenmek için geliştirilmiş ifadeler bulunmaktadır. Tablo incelendiğinde kişilerin devletin depreme yeterince hazırlık yapmadığını düşündükleri görülmektedir. Devletin yeterince yasal düzenleme yapmadığı ve kamu binalarını depreme hazır hale getirmediği düşünülmektedir. Ayrıca devletin finansal imkan sağlamakta yetersiz kalmasının yanında toplumu da yeterince bilgilendirmediği düşünülmektedir.

Tablo 5: Devletin Depreme Hazırlık Yapmasına Olan İnanç İçin Tanımlayıcı İstatistik

İfadeler	Sayı	Ort.	Std. Sap.
7. Devlet deprem için yeterli hazırlık yaptı.	313	1,91	1,08
9. Devlet deprem konusunda yeterince bilgilendirme yapıyor.	311	2,34	1,14
11. Devlet ülkeyi depreme hazırlamak için yeterli yasal düzenleme yaptı.	312	2,33	1,19
13. Devlet kamu binalarını depreme dayanıklı hale getirdi.	311	2,26	1,09
21. Devlet depreme hazırlık için vatandaşları zorlayıcı ilave tedbirler almalı.	312	4,14	1,14
22. Devlet vatandaşın depreme hazırlık yapabilmesi için gerekli finansal imkanlar sağlamakta.	313	2,56	1,38

Tablo 6 araştırmaya katılan kişilerin uzmanlar tarafından önerilen deprem için yapılabilecek hazırlıkları ne oranda yaptıklarını göstermektedir. Katılımcıların ancak yarısından az kısmının ilk yardım eğitimi aldığı görülmektedir. Deprem çantası hazırlayan kişilerin oranı ise ancak %26,05’dir. Katılımcıların önemli bir

kısımının ise DASK yaptırdığı görülmektedir. Bunun nedeninden biri ise devletin çeşitli uygulamalarla insanları DASK yaptırmaya zorlaması olabilir. Eşyaları duvara sabitleyen kişilerin oranı da oldukça düşüktür. Binalarına depreme dayanıklılık testi yaptıranlarla zemin etüdü yaptıranlar da oldukça düşük gözükmemektedir.

Tablo 6: Deprem Hazırlığı

Depreme Hazırlıklar	Oran	
	Evet	Hayır
İlk yardım eğitimi aldım.	43,41	56,59
Deprem çantası hazırladım.	26,05	73,95
Deprem esnasında nasıl davranacağımı öğrendim.	80,45	19,55
Yaşadığım binaya depreme dayanıklılık testi yaptırıldı.	24,92	75,08
Yaşadığım bina için zemin etüdü yaptırıldı.	30,80	69,20
Yaşadığım eve DASK yaptırıldı.	69,77	30,23
Yaşadığım evdeki eşyaları duvara sabitledik.	25,48	74,52

Tablo 7’de kişilerin depremle ilgili ne oranda bilgili oldukları ve devlet, basın ve uzman kişilerce ne oranda bilgilendirildiklerini düşündükleri görülmektedir. Buna göre kişilerin depremle ilgili yeterince bilgili olmadıklarını ve bilgilendirilmediklerini düşündükleri görülmektedir.

Tablo 7: Bilgilenme Düzeyi

İfadeler	Frekans	Ort.	Std. Sap.
Deprem konusunda basın yeterince bilgilendirme yapıyor.	311	2,82	1,23
Deprem konusunda uzman kişilerin verdiği bilgiler yeterince aydınlatıcı.	313	3,05	1,08
Devlet deprem konusunda yeterince bilgilendirme yapıyor.	311	2,34	1,14
Vatandaşlar depremle ilgili yeterince bilgili.	311	2,06	0,94

Tablo 8’de araştırmada geliştirilen önerilere katılımcıların ne oranda katıldığını görmek için verilen cevapların aritmetik ortalaması görülmektedir. Araştırmadaki binaların girişine bilgi künyesi konması temel önerisine verilen cevapların ortalaması 5 üzerinde 4.43’dür. Bu da katılımcıların bu öneriyi desteklediğini göstermektedir. Ayrıca katılımcılara kullandıkları binayla ilgili bilgilenecek isteyip istemediği sorulduğunda ise 5 üzerinden 4.51 ortalama ile bilgilenecek istedikleri

görülmektedir. Katılımcılar büyük bir oranda yüksek binalardan ilave vergi alınması önerisine ve 2000 yılından önce yapılmış binalara depreme dayanıklılık testi yapılması önerisine de katılmaktadırlar.

Tablo 8: Önerilere Katılma Derecesi İle İlgili Tanımlayıcı İstatistik

İfadeler	Sayı	Ort.	Std. Sap.
2000 yılından önce yapılan bütün binalar için depreme dayanıklılık testi yapılması zorunlu tutulmalı.	313	4,78	0,62
Bulunduğu semtteki binalardan daha yüksek olan binalardan ilave vergi alınmalı.	313	3,63	1,36
Bulunduğu semtteki binalardan daha yüksek olan binalardan ilave vergi alınması yüksek bina yapılmaması konusunda caydırıcı bir önlem olabilir.	311	3,64	1,39
2000 yılından önce yapılmış kiraya verilecek ya da satılacak binalar için depreme dayanıklılık testi yapılması zorunlu tutulmalı.	313	4,58	0,90
2000 yılından önce yapılmış kiraya verilecek ya da satılacak binalar için depreme dayanıklılık testi yapılması depreme hazırlık için önemlidir.	313	4,45	0,91
Bütün binaların girişine binanın yapıldığı yıl, binayı yapan, depreme dayanıklı olup olmadığı gibi konularda bilgi içeren künye (kitabe) konulmalı.	313	4,43	0,98
Vatandaşların buldukları binanın yapıldığı tarih, binayı yapan, depreme dayanıklılık durumu gibi konularda bilgilendirilmesi gerekmekte.	313	4,51	0,84

Binaların girişine binayla ilgili bilgileri içeren bir künyenin zorunlu tutulması önerisine farklı gelir grubunun verdiği cevaplar açısından fark olup olmadığını görmek için ANOVA analizi yapılmış ve anlamlı fark çıkmamıştır (anlamlılık: 0.47). Farklı gelir grubundaki kişiler de bu öneriyi aynı şekilde desteklemektedir. Binaların girişine binayla ilgili bilgileri içeren bir künyenin zorunlu tutulmasına farklı eğitim grubundaki kişilerin verdiği cevaplar açısından fark olup olmadığını görmek için ANOVA analizi yapılmış ve verilen cevaplar açısından istatistiksel anlamlılık 0.053 çıktığından fark olmadığı görülmüştür. Binaların girişine binayla ilgili bilgileri içeren bir künyenin zorunlu tutulması önerisine farklı yaş gruplarının verdikleri cevaplarda fark olup olmadığını görmek için ANOVA analizi yapılmış ve fark bulunamamıştır (anlamlılık: 0.15).

Satılacak ya da kiraya verilecek binalar için depreme dayanıklılık testini zorunlu tutma konusundaki farklı demografik grupları arasında fark olup olmadığını

görmek için t-testleri yapılmıştır. Bunlara göre sadece farklı yaş grubundaki kişilerin görüşleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmakla birlikte ortalamaları bir birine yakın olduğu için bir fark olmadığı söylenebilir.

Yüksek binalara talebi azaltmak için ilave vergi getirilmesi önerimize farklı demografik özelliklere sahip kişilerin verdikleri cevaplar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olup olmadığını görmek için t-testi yapılmış ancak fark bulunamamıştır. Buradan da görüleceği gibi bu öneriye farklı tüketici grupları da destek vermektedir.

Kartal belediye başkan yardımcısı binaların girişine bilgilendirme künyesinin konmasının uygulanabilir olduğunu ve Kartal ilçesinin pilot bölge olarak bunu uygulayabileceğini belirtmiştir. Ancak uygulamayı başlatabilmek için İstanbul Büyükşehir Belediye'sinde izin almaları gerektiğini belirterek gerekli kişilerle öneriyi detaylıca inceleyeceklerini bildirmiştir. Öneriyle ilgili Yalova Belediye Başkanıyla da mülakat yapılmıştır. Belediye Başkanı önerinin dikkate değer olduğunu ve uygulanabilir olduğunu söyleyerek konuyu Meclise getirebileceklerini belirtmiştir. Öneriyle ilgili Yalova İmar Müdürü ile de mülakat yapılmıştır. İmar Müdürü kendisinin Eskişehir Belediyesinde görevli iken benzer bir uygulamayı yaptığını vurgulamıştır. Ayrıca 2020 yılı itibari ile yeni binalarda bunu uygulayabileceklerini belirtmiştir. Ancak İmar Müdürü'nün bazı çekinceleri de olmuştur. Öncelikle bunun maliyetinin nasıl ve kimler tarafından karşılanacağını bir sorun olabileceğini vurgulamanın yanında eski binalarda uygulamasının toplumda "kaos" oluşturabileceğini belirtmiştir. İmar Müdürü ayrıca konut satın almak isteyen kişilerin müdürlüklerine başvurmaları durumunda konutla ilgili bazı bilgileri paylaştıklarını da dile getirmiştir. Ancak bunun için kişilerin ilave çaba sarf etmeleri gerekmektedir. Oysa önerimizle kişiler binaların girişindeki bilgilendirme künyesinde kolayca almayı düşündükleri konutla ilgili bilgiye ulaşabilirler ve kararlarını ona göre şekillendirebilirler.

Öneriyle ilgili Yalova AFAD İl Müdürü ile de mülakat yapılmıştır. İl Müdürüne öncelikle önerinin gerekçeleri açıklanmış ve bunun uygulanmasının AFAD için önemli olup olmayacağı sorulmuştur. İl Müdürü bazı insanlara evlerinin depreme dayanıksız olduğunu söylediklerini ancak insanların evlerinde yaşamaya devam ettiğini vurgulamıştır. Bu ise devletin zorlayıcı yasal düzenlemeler yapması gerektiğini göstermektedir. İl Müdürü ayrıca kimi kurumların da yasal sorumluluklarını yerine getirmediğini belirtmiştir. Örneğin evlere gaz sağlayan kuruma depreme dayanıklı olmayan binaların gazının kesilmesi için talepte bulduklarını ancak bunun gerçekleşmediğini söylemiştir. Bu ise depremle ilgili insanların daha çok bilgilendirilmesi gerektiğini göstermektedir.

Çevre ve Şehircilik İl Müdürü ile de iki kez mülakat yapılmıştır. Kendisi öneriyi olumlu bulmuş ve bulunduğu toplantı ve ortamlarda bu öneriyi dile getireceğini söylemiştir. Ayrıca İl Müdürü bu önerinin bir projeyle geliştirilebileceğini ve daha detaylı araştırılabileceğini belirtmiştir. Öneriyle ilgili ülkemizde güçlü bir STK olan Tüketici Dernekleri Federasyonu Başkanıyla yapılan mülakatta Başkan önerinin tüketici hakları kapsamında önemli bir yenilik ve açılım getirdiğini belirtmiştir. Ayrıca öneriyi basın toplantısıyla kamuoyu ile paylaşabileceğini dile getirmiştir. Ayrıca inşaat sektöründen bazı temsilcilerle de eposta ile öneri ile ilgili mülakat yapılmış ve onların da önerinin uygulanabilir olduğunu düşündükleri görülmüştür. Hatta bazı şirket temsilcileri bu öneriyi yeni projelerinde uygulayacaklarını belirtmiştir.

Öneriyle ilgili tüketicilerle yapılan mülakatlardan da ilginç veriler elde edilmiştir. Bazı tüketiciler bu önerinin uygulanmasının mümkün olmadığını ve uygulanması durumunda ise toplumda “infial” oluşacağını dile getirmiştir. Bazı tüketiciler ülkemizde bu tür uygulamanın gerçekleşmesinin güçlüklerinden bahsetmiştir, gerekçe olarak ise bazı yasaların uygulanmadığını belirtmişlerdir. Bu mülakatta ulaşılan ilginç bir veri ise kiralık mülk sahibi bir tüketici ise binalarıyla ilgili depreme dayanıklılık testi yaptırdıklarını ve binalarından konut satın almak isteyen ya da konut kiralayan kişilerin istemeleri durumunda bu belgeyi gösterdiklerini söylemiştir. Ancak insanların bilinçli olmadığını ve çoğunlukla böyle bir belge istemediklerini söylemiştir. Mülakata katılan çoğu tüketiciler ise öneriyi destekleyerek kullandıkları bina hakkında bilgilenme haklarının bu öneriyle gerçekleşeceğini belirtmiştir.

Yapılan araştırma sonucunda araştırma sorularına cevap bulunmaya çalışılmıştır. Binaların girişine binanın teknik özelliği konusunda bina tüketicilerini bilgilendirmek amacıyla konacak künyeyi tüketiciler desteklemektedir. Bu ise bina tüketicilerinin binalara yönelik tutumlarını etkileme potansiyeline sahip olduğunu göstermektedir. Binaların girişine binanın teknik özelliği konusunda bina tüketicilerini bilgilendirmek amacıyla konacak künyenin yetkililer ve uzmanlar tarafından uygulanabilir olduğu değerlendirilmektedir. Uzmanlar ve yetkililer bu uygulamanın bina tüketicilerinin tutumunu etkileyeceğine inanmaktadırlar.

Bina tüketicileri toplumun depremle ilgili yeterince bilgilendirilmediğini düşünmektedirler. Bilgilendirme faaliyetini devletin, uzman kişilerin ve basının yeterince yapmadığı görülmektedir. Bu ise insanların gerekli önlemleri yeterince almamasına neden olduğu düşünülmektedir. İnsanların aynı zamanda devletin deprem için yeterince hazırlık yapmadığını da düşünmektedirler. İnsanlar özellikle kamu binalarının yeterince depreme dayanıklı hale getirilmediğini düşünmek-

tedirler. Ayrıca devletin toplumu depreme hazırlamak için ilave yasal düzenlemeler yapması gerektiğini de düşünmektedirler.

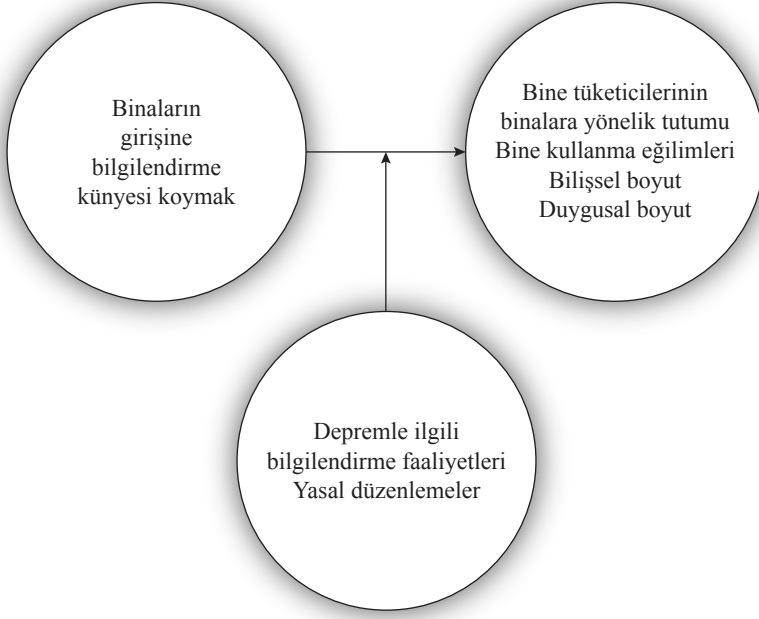
Araştırmaya katılanların verdikleri cevaplardan insanların depreme yeterli hazırlık yapmadığı da görülmektedir. Araştırmadaki önemli bir bulgu ise devletin yasal zorlama ile insanların depreme karşı hazırlanmasına neden olabileceği görülmektedir. Ürün olan binalarla ilgili olarak bina tüketicilerin bilgilendirme hakkı sağlamak için binaların girişine bilgi künyeleri koymanın yanında ileri teknoloji kullanılabileceği düşünülmektedir.

Literatür araştırması, anket çalışmasından elde edilen bulgular, doküman incelemesi ve yapılan mülakatlar sonucunda aşağıdaki araştırma modeli geliştirilmiştir (Şekil 1). Bu modelde bina tüketicilerini bilgilendirmek için tüketici haklarını uygulamak amacıyla binaların girişine konacak binanın teknik özellikleriyle ilgili bilgileri içeren künyenin bina tüketicilerinin binalara yönelik tutumlarını etkileyeceği önerilmektedir. Modelde de görüldüğü gibi bu uygulamanın tutumların üç boyutunu da etkilemesi beklenmektedir. Buna göre binalarla ilgili bilgilenecek bina tüketicileri daha bilinçli olmaları ve bina kullanma tercihlerini de buna göre yapmaları beklenmektedir. Modelde diğer önemli değişkenler ise devlet tarafından yapılacak yasal düzenlemeler ve insanları depreme karşı bilinçlendirme çabalarıdır ve bu iki değişkenin ise künye uygulaması ise tutumlar arasındaki ilişki de ılımlaştırıcı etki göstereceği düşünülmektedir. İnsanların depremle ilgili daha bilgili olmaları onları künyelere daha çok önem vermelerini sağlayacağından tutumlarını da daha fazla etkileyecektir. Devletin yaptığı yasalar maalesef her zaman tam olarak uygulanamayabilmektedir. Ancak bu modelde künyeye tutumlar arasında ılımlaştırıcı etki oluşturarak yasaların amacı olan insanların tutumlarını etkilemeleri sağlanabilir. Modeldeki ilişkiler hipotez olarak aşağıda ifade edildi:

Hipotez 1: Binaların girişine konacak bilgilendirme künyesi bina tüketicilerinin binalara yönelik tutumlarını etkilemektedir.

Hipotez 2a ve 2b: Künye uygulaması ile bina tüketicilerin tutumları arasındaki ilişki de yasal düzenlemeler ve insanların depremle ilgili bilinçlendirilmesi ılımlaştırıcı etki göstermektedir.

Bina Girişine Bilgi Künyesi Koyarak Bina Tüketicilerinin Binalara Yönelik Tutumlarını Etkileme

Şekil 1. Önerilen Araştırma Modeli

Sonuç

Ülkemiz için deprem önemli bir risk oluşturmaktadır. Kimi araştırmacılar ve yöneticiler Marmara Bölgesinde beklenen depremi bir beka sorunu olarak görmektedir. Bu bölgede beklenen 7'nin üzerinde büyüklükteki bir depremin şehirlerde oldukça yıkıcı etkilerinin olmasından endişe edilmektedir. Nüfusun ve ekonomik faaliyetlerinin büyük bölümü bu bölgededir ve ülkemiz açısından yıkıcı bir depremin vahim sonuçları olabilir.

Deprem sadece ülkemizde yaşanan bir doğa olayı olmayıp Japonya gibi gelişmiş ülkelerde de gerçekleşmektedir. Ancak ülkemizde yaşanan depremler bu tür gelişmiş ülkelere kıyasla çok daha fazla insan kaybına ve ekonomik kayba neden olmaktadır. Bunun en temel nedeni ise toplum olarak bu doğa olayına karşı yeterince hazırlıklı olmamamızdır. Çoğu deprem uzmanının sıkça zikrettiği "deprem öldürmez bina öldürür" ifadesi toplum olarak dikkatimizi binalarımıza vermemiz gerektiğini göstermektedir. Ülkemizdeki binaların önemli bir kısmı eski, bir kısmı teknik standartları karşılamamakta, bir kısmı ruhsatsız ve kaçaktır.

Çalışmada geliştirilen modelde bina tüketicilerinin binalara karşı tutumlarını değiştirmek için onların binalarla ilgili bilgilendirilmesi gerektiğine inanılmaktadır. Binanın girişine diğer ürünlerde ürünlerin üzerine bilgi konduğu gibi binayla ilgili teknik bilgileri içeren tabelanın binaların girişine asılmasının tüketicilerinin binalara yönelik tutumlarını etkilemede etkili olacağını ve ayrıca bu ilişkide toplumu depreme ilgili bilgilendirme faaliyetlerinin ve yapılacak yasal düzenlemelerin ılımlaştırıcı etki göstereceğine inanılmaktadır.

Tüketici hakları gereği binalarla ilgili teknik bilgilerin bina tüketicilerine kolay ulaşabilecekleri şekilde sağlamanın gerekliliğine inanılmakta ve araştırmanın temel önermesi olarak sunulmaktadır. Bu sayede bina tüketicilerinin binalara yönelik tutumlarının değiştireceğine ve depreme dayanıklı olmayan binaları kullanmalarının önlenebileceğine ya da azaltılabileceğine inanılmaktadır.

Ayrıca toplumu depreme hazırlamaya yönelik başka öneriler de geliştirilmiştir. Bunlar: 1. Konutların ve iş yerlerinin satılırken ya da kiraya verilirken depreme dayanıklılık testinin yapılmasının zorunlu tutulması, 2. Belirli yükseklikten fazla olan binalardaki birimlere yönelik ilave vergilerin getirilerek yüksek binalara olan talebin azaltılması ve 3. Toplumu depreme karşı bilinçlendirmeye yönelik planlı programların yürütülmesidir. Araştırmaya katılan bireylerin geliştirilen bu önerileri destekledikleri görülmektedir.

Kısıtlı imkanlarla yapılan bu araştırma ile ulaşılan sonuçlar oldukça dikkate değer olup olası depremler için gerekli hazırlıkların ivedilikle yapılmasının zaruri olduğu düşünülmektedir. Öncelikle toplum devletin depremlere yönelik yeterli hazırlıkları yapmadığını düşünmektedir. Katılımcılar kamu binalarının yeterince depreme dayanıklı olmadığını düşünürken aynı zamanda devletin yeterli yasal düzenlemeler de yapmadığını düşünmektedir. Bunlar ise araştırmada geliştirilen önerilerin devlet tarafından hayata geçirilmesi durumunda toplum tarafından kabullenebileceğini göstermektedir.

Araştırmada ulaşılan önemli bir sonuç ise toplumun kendisinin de depreme yeterli hazırlık yapmadığı şeklindedir. Katılımcılar devletin toplumu bilgilendirmek için yeterince bilinçlendirme faaliyetleri gerçekleştirmediğini düşünmektedirler. Bu nedenle devletin planlı bir şekilde toplumu bilinçlendirme faaliyetleri yürütmesi önerilmektedir. Gerek eğitim kurumlarında gerekse basın vasıtasıyla toplumu bilinçlendirmeli ve onların deprem afetine karşı hazır olmalarını sağlamalıdır.

Araştırmada dikkat çeken bir sonuç ise katılımcıların önemli bir kısmının konutlarına DASK yaptırdığı ancak daha az maliyetli depreme karşı önlemleri

almadıkları görülmektedir. Bunun bir neden Devlet vatandaşların DASK yapmasını sağlayacak bir takım zorlayıcı önlemler almış olmasıdır. Bu nedenle denebilir ki Devlet toplumun depreme hazırlık yapması için bazı zorlayıcı önlemler alması gerekmektedir.

Araştırmanın çeşitli kısıtları bulunmaktadır. Bunlardan biri araştırmaya katılanların sayısının az olmasıdır. Daha fazla katılımcının anketi cevaplaması sonuçların etkin değerlendirilmesine olanak verebilirdi. Araştırmada karşılaşılan zorluklardan biri ise insanların araştırmaya katılmak istememesi olmuştur. Araştırmaya katılan önemli sayıda kişi ise anketi özensiz bir şekilde doldurduğu görülmüştür. Bu da toplumun deprem gibi önemli bir konuda yeterince bilinçli olmadığını göstermektedir.

Literatürde afetlere hazırlık konusunun yeterince araştırılmadığı görülmüştür. Bu nedenle ileride araştırmacılar bu konuda değişik demografik özelliklere sahip kişiler üzerinde benzer araştırmalar yapabilir. Bu araştırmaların toplumsal bilinçlenmeyi artıracığına inanılmaktadır.

Binaların depreme dayanıklılık testinin belirli aralıklarla yenilenmesi gerektiği düşünülmektedir. Bu konu ilgili mühendislere danışılmalı ve onların görüşleri doğrultusunda hangi sıklıkta ve ne tür testlerin yapılacağı belirlenmelidir. Bu konu da ileride araştırılması gereken önemli bir noktadır. Depreme dayanıklı olmayan konutların ayıplı mal sınıfında değerlendirilmesi önerisi bu araştırmanın sonuçlarındandır. Ancak bununla ilgili de gelecekte araştırmalar yapılarak ne tür yasal düzenlemeler yapılması gerektiği ortaya konmalıdır.

Araştırmadaki ikinci öneri bir binanın ya da içindeki bir birimin satılabilmesi ya da kiraya verilebilmesi için depreme dayanıklılık testinin yapılmasının zorunlu tutulmasıdır. Yapılacak bu testte sağlam olamayan binaların satışı ya da kiralanmasına izin verilmemelidir. Mevcut yasal düzenlemeler (6306 nolu kanun) hali hazırda çürük binaların derhal mühürlenmesini ve kullanılmamasını sağlamaktadır. Bu kanunla ilgili detaylı bilgi veremeye burada gerek görülmemiştir. Devlet nasıl ki zabıta vasıtasıyla satılan tüketim mallarının denetimini yaparak sağlığı tehdit eden mallarının satılmasını engellemekte ise binaların tüketimini de denetlemeli ve bu tür binaların tüketilmesini (kullanılmasını) engellemelidir. Ticaret Bakanlığı 2. el araçların satışını düzenleyerek alıcıların mağduriyetini önlemeye yönelik yönetmelik çıkartmış ve araçların satışında ekspertiz raporunun hazırlanmasını ve araca garanti verilmesini zorunlu tutmuştur (<https://ticaret.ticaret.gov.tr/sikca-sorulan-sorular/ticaret-dairesi>). Benzer bir yönetmelik binalar

için de çıkartılmalı ve bina tüketicilerinin mağduriyeti önlenmelidir. Bu uygulama çürük olan binaların hızlı bir şekilde dönüşümünü ve yenilenmesini sağlayabilir.

Araştırmadaki üçüncü öneri bulunduğu semtteki binalardan yüksek olan binalara ilave vergi getirilerek yüksek binalara olan talebin azaltılmasını sağlamaktadır. Yüksek binalar sağlam yapılmış ise deprem için risk oluşturmadığı düşünülebilir ama yine bu tür binaların depreme karşı daha duyarlı olduğu da bir gerçektir. Binaların her türlü özelliği depreme dayanıklı olup olmamasını etkilemektedir (Balyemez ve Berköz, 2005). Özellikle de zemin açısından zayıf olan bölgelerde yüksek yapılar ilave risk oluşturmaktadır. Yüksek yapılar aynı zamanda şehrin altyapısına da ilave yük bindirmektedir.

Çalışmanın eksik olduğu bir nokta binalar için de garanti uygulamasının başlatılması konusunu veri toplarken araştırmaya dahil edilmemiş olmasıdır. Daha önce bahsedildiği gibi 6502 nolu kanunda konut da bir mal olarak görülmekte ve aynı kanunda konut dışındaki mallarla ilgili garanti uygulaması düzenlenmektedir. Konut da mal olduğuna göre onlar için de tüketiciye garanti verilmesi için gerekli düzenlemeler yapılmalıdır. Bu konu da gelecekte yapılacak araştırmalarda incelenmelidir.

Araştırmada teorik olarak önerilen modelin test edilmesi modeldeki değişkenlerden binaların girişine konması önerilen künye uygulaması şu anda olmadığından mümkün olmadı. Öneri ile ilgili olarak kişilerin görüşleri anket yöntemiyle alındı ve katılımcıların büyük çoğunluğu ve mülakatlarla düşünceleri sorulan yetkili ve uzman kişilerin tamamı ise modelin anlamlı olduğunu gösteren görüşler bildirdi.

Konun önemi nedeniyle ivedilikle yasal düzenlemelerin yapılması gerekmektedir. Ancak önerilerin toplumda önemli bir baskı oluşmasına neden olabileceğinden siyasi partilerin oy endişesiyle konuya eğilmeleri mümkün olmayabilir. Bu nedenle de 6502 nolu kanundaki eksiklerin giderilmesi ve gerekli mevzuat değişikliğinin yapılması için tüketici derneklerinin yargı yoluna başvurması önerilmektedir.

KAYNAKÇA

- Balyemez, S. ve Berköz, L. (2005). Hasar görülebilirlik ve kentsel deprem davranışı. *İtü Dergisi/a mimarlık, planlama, tasarım*, 4(1), 3-14.
- Berger, I. E. ve Mitchell, A. A. (1989). The effect of advertising on attitude accessibility, attitude confidence, and the attitude-behavior relationship. *Journal of Consumer Research*, 16(3), 269-279.
- Bodur, O. H., Brinberg, D. ve Coupey, E. (2000). Belief, affect, and attitude: Alternative models of the determinants of attitude. *Journal of Consumer Psychology*, 9(1), 17-28.
- Chuang, S. C., Tsai, C. C., Cheng, H. Y. ve Sun, Y. C. (2009). The effect of terminologies on attitudes toward advertisements and brands: Consumer product knowledge as a moderator. *Journal of Business and Psychology*, 24(4), 485-491.
- Çilingir, G. A. (2018). Türkiye’de uygulanan afet yönetimi politikalarının incelenmesi: Yasal düzenlemeler ve DASK. *Dirençlilik Dergisi*, 2(1):13-21.
- Çoban, M., Sözbilir, M. ve Göktaş, Y. (2017). Deprem deneyimini yaşamış kişilerin deprem öncesi hazırlık algılarının belirlenmesi: Bir durum çalışması. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 22(37), 113-134.
- Durmaz, Y. (2006). Modern pazarlamada tüketici memnuniyeti ve evrensel tüketici hakları. *Journal of Yaşar University*, 1(3), 255-266.
- Gibler, K. M. ve Nelson, S. L. (2003). Consumer behavior applications to real estate education. *Journal of Real Estate Practice and Education*, 6(1), 63-84.
- Herr, P. M. (1995). Whither fact, artifact, and attitude: Reflections on the theory of reasoned action. *Journal of Consumer Psychology*, 4(4), 371-380.
- İnal, E., Kocagöz, S. ve Turan, M. (2012). Basic disaster consciousness and preparation levels. *Turkish Journal of Emergency Medicine*, 12(1).
- Karamustafa, K. ve Erbaş, E. (2011). Satın alma karar sürecinde algılanan risk: Paket turlara yönelik bir araştırma. *Tüketici ve Tüketim Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 103-144.
- Kaptan, K. (2013). İstanbul’un deprem hazırlığı için ‘sıfır’ can kaybı projesi. Çukurova Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesi Dergisi, 28(1), 119-126.
- Koç, E. (2105). *Tüketici davranışları ve pazarlama stratejileri*. Ankara: Seçkin.
- Kundak, S. ve Türkoğlu, H. (2007). İstanbul’da deprem riski analizi. *İtü Dergisi/a mimarlık, planlama, tasarım*, 6(2), 37-46.
- Lutz, R. J. (1978). Attitude change or attitude formation? An unanswered question: Rejoinder. *Journal of Consumer Research*, 4(4), 276-278.
- Öcal, A. (2005). İlköğretim sosyal bilgiler dersinde deprem eğitiminin değerlendirilmesi. *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 25(1), 169-184.

Bina Girişine Bilgi Künyesi Koyarak Bina Tüketicilerinin Binalara Yönelik Tutumlarını Etkileme

- Özoğlu, B. ve Bülbül, H. (2013). GÜdülenmiş tüketici yenilikçiliği ve algılanan risk ölçeklerinin geçerlilik ve güvenilirlik çalışması. *Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, 5(3), 131-139.
- Reed II, A., Wooten, D. B. ve Lisa E. Bolton, L. E. (2002). The temporary construction of consumer attitudes. *Journal of Consumer Psychology*, 12(4), 375-388.
- Yavaş, H. (2001). Doğal afet yönetimi ve yerel gündem çalışmaları kapsamında İzmir’de deprem. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3(3), 118-138.
- www.koeri.boun.edu.tr/sismo/2/deprem-bilgileri/buyuk-depremler/, erişim: 29.10.2019.
- <https://deprem.afad.gov.tr/deprem-tehlike-haritasi>, erişim: 29.10.2019.
- www.mevzuat.gov.tr, erişim: 29.10.2019.
- <https://islamansiklopedisi.org.tr/kitabe>, erişim:29.10.2019.
- <http://bozkurt.gov.tr/tuketici-haklari>, erişim: 29.10.2019.
- <https://icticaret.ticaret.gov.tr/sikca-sorulan-sorular/ticaret-dairesi>, erişim: 29.10.2019.

DOĞUMUNUN 147. YILINDA MEHMET AKİF ERSOY VE TÜRKÇE

Saygı ve rahmetle...

Melike SOMUNCU¹

Özet

Döneminde de tanınan ve sevilen bir şahsiyet olan Mehmet Akif, öldüğünde altmış üç yaşındaydı. Bu yıl Mehmet Akif doğalı tam yüz kırk yedi yıl olmuştur. Büyük usta Türkçe anlayışı ile kendi dönemine damga vuran isimlerden oldu. Bu çalışmada aradan geçen bir asrı geçkin süreye rağmen hâlâ kendisinden bir Türkçe sevdalısı olarak bahsettiren Mehmet Akif'i anmak ve şiirlerinde, nesirlerinde bu sevdasını nasıl yansıttığını göstermek amaçlanmıştır. Büyük usta Mehmet Akif'in yazı hayatına başladığı döneme bakıldığında hem sadeleşmeye yönelişi hem de ağır ve ağıdalı bir dili görmek mümkündür. Dil birliği için esas ve kesin yolun Türkiye Türkçesi temelinde olması gerektiğini savunan Mehmet Akif, dilin toplum hayatındaki önemini Fatih Kürsüsü'nden seslendirmiştir. Millileşmenin ve sadeleşmenin milli bir dil bilinci ile gerçekleşeceğini yaşadığı dönemde sürekli ifade etmiştir. Türkçenin bütün imkânlarından en üst düzeyde yararlanan Mehmet Akif, sözlüklerde yer almayan Türkçe birçok yeni kelime türetmiştir. Bu durum büyük ustanın gramer bilgisinin çok sağlam olduğunu gösteren bir kanıt niteliğindedir. Dilinde konuşma üslubu da çokça yer almakta ve deyimleri, atasözleri ve kalıp ifadeleri sıkça kullandığı görülmektedir. Duygularını ve düşüncelerini canlı bir İstanbul Türkçesi ile yansıtmıştır. Dilde yeniliğe hiçbir zaman karşı çıkmamıştır. Batı kökenli kelimelerin Türkçeleştirilerek alınması ve kullanılması taraftarı olmuştur. Kullandığı cümle yapısı, dil bilgisi kurallarına olan aşinalığı büyük ustanın her zaman rahatlıkla okunmasına olanak sağlamıştır.

Anahtar kelimeler: Mehmet Akif, Türkçe, Türkçecilik

Gönderilme Tarihi: 16.03.2020

Kabul Tarihi: 10.05.2020

1 Dr. Öğr. Üyesi, Siirt Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı bölümü, el-mek: melikesomuncu@siirt.edu.tr ORCID: 0000-0002-9101-3012

IN THE 147TH YEAR OF BIRTH MEHMET AKİF ERSOY AND TURKISH

Abstract

Mehmet Akif, who was also known and loved in his period, was sixty-three years old when he died. This year Mehmet Akif was born full hundred and forty-seven years. The great master was one of the names that made his mark with his understanding of Turkish. In this study, it is aimed to commemorate Mehmet Akif, who still speaks of himself as a Turkish lover despite an excessively late time, and to show how he reflects his love in his poems and prose. Looking at the period when the great master Mehmet Akif started his writing life, it is possible to see both his simplification and a heavy and waxing language. The main language and precise way to Turkey Turkish troops should be defended on the basis of Mehmet Akif has voiced the importance of the language of public life Fatih Kürsüsü. He has always stated that nationalization and simplification will take place with a national language awareness. Taking advantage of all the possibilities of Turkish at the highest level, Mehmet Akif has derived many new words in Turkish that are not included in the dictionaries. This is a proof that the grammar knowledge of the grandmaster is very robust. His language has a lot of speech and it is seen that he uses folk idioms frequently. He reflected his feelings and thoughts in a lively Istanbul Turkish. He never objected to innovation in language. It was a prose to use and use the words of Western origin in Turkish. The sentence structure and familiarity with grammar rules enabled the great master to be read easily at all times.

Keywords: *Mehmet Akif, Turkish, Turkishism*

Giriş

Mehmet Akif'in² yazı hayatına başladığı döneme bakıldığında edebiyat ve şiir akımlarının oldukça karmaşık olduğu görülmektedir. Bir yandan Tanzimat edebiyatı bir yandan Milli edebiyat hareketinden bu yana dilin sadeleşme eğilimi devam ederken Servet-i Fünûn ve Fecr-i Âtî edebiyatının ağır ve ağıdalı dilini devam ettiren bir ekip de bulunmaktadır.

Mehmet Akif, Tanzimat'tan beri toplumsal gelişmelerin benimsenip taraftar bulduğu ve halka hitap etmenin Türk diline aşına olmakla mümkün olunabileceği bir dönemde tanınan, sevilen ve saygı duyulan bir şahsiyettir. Türkçeyi yürekten benimseyip, halkın dilini sade ve açık olarak, sanat kaygısı gütmeyen kullanmıştır (Zülfikar, 1986: 76). Türkçenin gelişmesinde büyük rol oynamış ve Türkçeyi de aruzun kalıplarına uydurmada büyük başarı göstermiştir (Levend, 1972: 380). 1908 yılında Meşrutiyetten sonra Sırat-ı Müstakim adlı dergide çıkardığı Safahat dizisi ile tanınmaya başlamıştır (Parlatır, 1986: 97). Büyük usta hem nesirleri ile hem de şiirleri ile dikkat çekmiştir. Büyük ustayı daha çok kendi döneminin Türkçesi ile değerlendirmek gerekmektedir. Bir dil davacısı olmasa da Türkçe anlayışı kendi dönemine ışık tutmuştur.

Mehmet Akif, kendi dönemindeki dil ve alfabe tartışmalarına kayıtsız kalmayarak şiirlerinde ve nesirlerinde bu hararetleli tartışmalara değinmiştir. Bir aydın sorumluluğunu ve bilincini taşıyan Mehmet Akif, dile ve Türkçeciliğe önem ver-

2 Mehmet Akif'in hayatı, kişiliği ve sanatı hakkında geniş bilgi için şu eserlere bakılabilir:

- Fevziye Abdullah Tansel, Mehmed Akif Ersoy, İstanbul: Kanaat Kitabevi, 1945.
- Eşref Edip, Mehmet Akif: Hayatı, Eserleri ve 70 Muharririn Yazıları, İstanbul: Beyan Yayıncılık, 1960.
- Mustafa Uluçay, Tasannusuz Bir Sanatkâr Mehmet Akif Dil, Üslup ve Sanatı. İstanbul: Atlas Yayıncılık, 2016.
- M. Ertuğrul Düzdağ, Mehmet Akif Ersoy, İstanbul: Kapı Yayınları, 2013.
- Mehmet Akif Külliyyatı, (Hazırlayan: İsmail Hakkı Şengüler) İstanbul: Mert Yayıncılık, 2000.
- Mithat Cemal Kuntay, Mehmet Akif, Hayatı, Seciyesi, Sanatı, İstanbul: Alfa Yayıncılık, 2018.
- Süleyman Nazif, Mehmet Akif, İstanbul: Cümle Yayınevi, 2013.
- Cemil Sena Ongün, Mehmet Akif, Hayatı, Şahsiyeti ve İdealleri, İstanbul: Tefeyyüz Kitabevi, 1947.
- Orhan Okay; M. Ertuğrul Düzdağ, "Mehmet Akif Ersoy", İslâm Ansiklopedisi, C.28, s.432-439. Ankara, 2003.

miş Türkçenin Arapça ve Farsça ile müteşekkil bir lisan olduğunu kabul etmiştir. Dilin sadeleşmesiyle Türkçenin Arapça ve Farsçadan aldığı kelimelerden soyutlanamayacağını ancak dilin sadeleşmesinin hem gerekli hem mecburi olduğunu savunmuştur. Türkçenin de kendine has bir şivesinin olduğunu Türk unsurları arasındaki bir dil birliğinin sağlanmasının Türkiye Türkçesi temelinde olabileceğini ifade etmiştir. Ayrıca dilin sadeleşmesindeki en temel kıstasın halk lisanı ve yaşayan Türkçe olduğunu sadeleşme sürecinin dil uzmanlarınca yapılması gerektiğini fakat bu sürecin uzun bir zamana yayılmasıyla gerçekleşeceğini belirtmektedir (Uluçay, 2014: 26-27).

Dilin millet hayatındaki önemini Fatih Kürsüsü'nde şöyle dile getirir:

*Tasarrufatını aynen alırsak İngilizin,
Fransızın, ne olur hâli, sonra, şîvemizin?
Lisânın olmalıdır bir vakâr-ı millisi,
O olmadıkça müyesser değil te'âlisi*

Mehmet Akif Batı dillerinden kelime alınmasına karşı çıkararak dilde millileşmeyi savunmaktadır. Hem millileşmenin hem sadeleşmenin ancak milli dil bilinci ile gerçekleşeceğini de Fatih Kürsüsü'nde şöyle ifade etmektedir:

*Biraz değişmeli artık bu eski zihniyyet
"Lisâna hiç yenilik sokmayın!" demek: cinnet*

Türkçe sevdalısı olan Mehmet Akif, milli dil konusu ile ilgili ayrıntılı düşünerek birçok tarzda Türkçenin inceliklerini ve güzelliklerini yansıtmıştır. Halk deyişlerini, deyim ve atasözlerini edebi sanatları, vezinleri kullanmada büyük ustalık göstermiştir (Parlatır, 1986: 98). Türkçenin bütün imkânlarını ele almış, kullanmış ve büyük ustalıklarla Türkçeye de bir şeyler katmayı başarmıştır (Zülfikar, 1986: 76). Hem Arapça hem Farsça hem de Fransızca derslerini alarak Doğu ve Batı dillerini birlikte yürütmüştür. Büyük Türk Lügati'nin yazarı Hüseyin Kâzım Bey "Eğer Akif'le Hamid'in eserleri olmasaydı birçok lügatlere şevâhid bulmakta âciz kalırdım" diyerek (Mazıoğlu, 1986: 22-23) Mehmet Akif'in zengin dil malzemesinin Türk diline katkılarını vurgulamıştır. Türk halkının bildiği, konuştuğu dile de oldukça hâkim olan büyük usta, hem en ince kelimeleri hem de argoyu dilinde barındırmıştır. Safahat'ta tamlamaların yoğun olduğu bazı beyitleri sonradan sadeleştirilmesi, sadeleşmeye verdiği önemi gösterir boyuttadır. Zaten aynı dönemdeki Servet-i Fünunculardan da bu yönüyle ayrılmakta ve Âsım onun dil ve ifade gücü bakımından en mükemmel eseridir (Yetiş, 1992: 23). Türkçeyi, mahalli tabirleri, argoyu, duayı, bedduayı kısacası dilin tüm inceliklerini bilmekte

ve bu geniş bilgi yelpazesi sayesinde kişilere, mesleklere uygun tabirler kullanarak sokak ağzı, ev ağzı, sohbet üslûbu bakımından zengin bir malzemeye sahiptir (Hacıeminoğlu, 1976: 47). Onun dilinde doğrudan halktan alınmış o zamana kadar da yazı diline girmemiş canlı, kıvrak bir Türkçeye rastlanmaktadır. Berrak, akıcı ve canlı bir Türkçeye sahiptir. Kafiyelerdeki söyleyişin kolaylığı, deyimlerle süslenmiş konuşma ve halk dili kimi zaman kılı kırk yaran bir tasvir tarzı kimi zaman da karşılıklı konuşma düzeni büyük bir ustalıklı yansımıştır. Türkçeyi aruza uydurmadaki kabiliyeti dilini ve üslubunu üst seviyelere taşımış ve sanat hayatındaki başarısının sırrı olmuştur (Korkmaz, 1976: 47). Özellikle 1908'den sonra büyük bir hız kazanan dilde sadeleşme, büyük ustanın manzumelerine çokça yansımıştır (Uluçay, 2014: 181). Bu durum sade dil kullanmayı benimsemiş bir tutumun göstergesidir. Kuntay'ın (1986: 343), Akif için "Altı yedi Türkçe bilir: Divan Türkçesi, Tekke Türkçesi, Tanzimat Türkçesi, Servet-i Fünun Türkçesi, ev ve sokak Türkçesi!... Hasılı Anadolu'nun uzak yerindeki jargon (taşra ağzı)dan Beyoğlu'nun Dolapdere mahallesindeki argoya kadar bütün Türkçeleri bilir." demesi Akif'in şiirlerinde dili tek kalıba sığdırmadığının göstergesidir. Dilindeki samimiyet, argo ve küfürlü sözleri kullanmaktan çekinmeyişi; halkla bütünleşmeyi hedefleyen, halka yaklaşan bir usta olmasını sağlamıştır. Hasta şiiri buna güzel bir örnektir:

Rengi uçmuş yüzünün, gözleri çökmüş içeri;

Elmacıklar iki baştan çıkıvermiş ileri.

O şakaklar geçerek, cepheyi yandan sıkmış;

Fırlamış alnı, damarlar da beraber çıkmış!

Bet beniz kül gibi olmuş, uçarak nûr-ı şebâb

O yanaklar iki solgun güle dönmüş, bîtâb!

O dudaklar morarıp kavlamış artık derisi...

Dilinde günlük konuşma dilinin söz dizim yapısı yanı sıra üst düzey edebi dilin söz dizim yapısı da mevcuttur. Dilinin dil bilgisel yapısı sağlamdır. Manzumelerinde sıfatı az kullandığı, alışılmamış bağdaştırmalara çok yer vermediği görülmektedir. Safahat'ta geçen kelimelerin yüzde 50'si isim, yüzde 20'si fiil ve yüzde 19'u sıfattır. Zarfların oranı ise daha da azdır (Hacıeminoğlu, 1970: 107). Bağlaç, edat ve ünlem eserlerinde ilk sıradadır. Bu durum konuşma üslubundaki doğallığı sağlamakta ve anlatımın gücünü arttırmaktadır:

Kimi mevlidci diyor...

— *Ah, olabilsem. nerde!*

Yetişilmez ki Süleyman Dede yükseklerde.

Vâkiâ hasmı da gürbüz delikanlıydı; ama,

Âsım'ın savleti kuvvet mi sorar hiç adama? (Âsım)

Büyük ustanın eserlerindeki konuşma dilinin yanı sıra halk deyimleri de çok dikkat çekicidir:

Babanın oğlusun Âsım, ne kadar olsa yine

Bir selâm ver be herif, ağzın aşınmaz ya... Hayır! (Âsım)

Vermek istediği mesajı etkili hâle getirmek için atasözlerinden de yararlandığı görülmektedir:

İyilik et, denize at, balık bilmezse Hâlik bilir.

Ama Hâlik biliyor, bilmesin isterse balık. (Âsım)

İkilemelere ve pekiştirmelere büyük önem veren şair ses ve söz benzerliklerinden yararlanmış ve ikilemeleri halkın diline ve gönlüne eğilme maksadıyla kullandığı görülmektedir (Zülfikar, 1986: 518).

Dünkü şen şatır ocaklar yattıyor yerde bu gün. (Âsım)

Bunların ağdalanır maç maç öterken sakızı (Âsım)

Safahat'ta, sözlüklerde yer almayan bazı deyim ve kelimelere de rastlanmaktadır. Ayrıca *tekmillemek*, *gencelmek*, *kalafatlanmak* gibi pek duyulmamış türetmeler de büyük ustanın şiirlerinde yer almaktadır (Uluçay, 2014: 47).

Biraz nefesleneyim, dur ki, yorgunum...

Hele dur, öfkemin tekmilliyeyim...

-Tekmille!116

Derken incelmeye, gencelmeye kalkıştı...

Kalafatlandı bıyıklar, iki batman, bir denk! (Âsım)

Büyük ustanın şiirlerinde Arapça, Farsça kelimeler (âsâr, âtî, bîzâr, envâr, meclûb, üryân) gibi Arapça, Farsça isim ve sıfat tamlamaları da (âb-rû, arş-ı âmâl, heykel-i üryân, kârbân-ı şebâb, ma'bed-i fersûde) görülmektedir. Yalnız o, her zaman duygularını ve düşüncelerini sade, açık ve canlı bir İstanbul Türkçesiyle yansıtmıştır (Korkmaz, 1995: 58). Arapça ve Farsça terkipleri kullansa da okuyucunun dimağında Servet-i Fünuncuların şiirlerinde görüldüğü gibi soyut ve his-

siyatsızlık gibi bir durum hissedilmez. Onun şiirlerinde deruni bir zevk inceliği, gönül hassasiyeti, fikir derinliği ve hayal yüksekliği hissedilir.

Safahat'ın yazılışında etkili olan bazı sanat eserleri vardır: Yeni Cami, Süleymaniye ve Fatih Camii gibi ulu mabetler, bir de Osmanlı musikisi. “Biri plâstik, öbürü fonetik mahiyette olan bu iki unsuru çıkarırsanız bir taraftan Akif’in nazmını ebedi kılan muhkem direkleri yıkmış, öbür taraftan şairin ızdırabındaki lirizmi öldürmüş olursunuz. (...) Estetikte şekle ait olan unsur üslûp ve ifadedir. Akif’in üslûbundaki bütün sesleri meydana getirici ham maddeyi araştırırsak, onda Süleymaniye’nin heybetiyle kendi vücut yapısından doğan sentezi buluruz. Kur’an’ın ebediyetten gelen sesini de buna ilâve edince, (...) Süleymaniye’nin kubbesi kadar muhteşem dilimizi, Salâhaddin Eyyûbi’nin veya Yıldırım’ın kılıcı kadar sihir-kâr bir harika olan ruhani nakışları elde edersiniz.” (Topçu, 2011: 58-59). Onun şaheserlerinde İstanbul aşkı, Türklük ve İslamcılık bilinci harmanlanmıştır.

Sonuç

Edebiyat tarihimizin büyük ustası Mehmet Akif, manzumeleri, nesirleri ve fikir dünyası ile her sahada dikkatleri üstüne çekmiştir. Türkçeyi kendine has bir üslup ile kullanarak, halkın diline eğilmiş ve adeta halkın gönlünü fethetmiştir. Servet-i Fünûn’un getirmiş olduğu ağır ve ağdalı dile karşı, en sade ve en samimi Türkçeyi kullanmıştır. Evlerde, sokaklarda konuşulan Türkçeyi ustalıkla eserlerine yansıtmıştır. Tanzimat ile başlayarak toplumsal gelişmelere kulak asmış, Türkçeyi yürekte benimsemiş Milli edebiyat döneminin dil anlayışını doğrudan olmasa da benimsemiştir. Sadeleşme evresinde Arapça ve Farsçadan tamamen kopmanın mümkün olamayacağını, ama dilin sadeleşmesinin mecburi ve gerekli olduğunu savunmuştur. Dilde yeniliğe karşı çıkmamıştır. Fakat Batı kökenli kelimelerin doğrudan alınmasının doğru olmadığını savunarak milli dil bilincini vurgulamıştır. Türkçenin inceliklerini şiirleştirmiş ve bu şiirleşme sürecinde hem deyim hem atasözlerinden yararlanmıştır. Hem Doğu hem Batı dillerini biliyor olması büyük ustayı kendi öz dilinden asla uzaklaştırmamıştır. Sade dil kullanmayı benimseyen şair, toplumun her kesimine hitap edecek bir üslup geliştirmiş ve duygu ve düşünce dünyasını halka bu yolla rahatlıkla ulaştırmıştır. Kullandığı söz dizimi, gramer bilgisi, isim ve fiillere aşinalığı, sıfat ve zarf kalabalığından uzaklaşması daha çok konuşma üslubuna yakınlığı onun her dönemde okunmasını sağlamış ve sağlamaya devam edecektir.

KAYNAKÇA

- Ersoy, M. A. (1987). Safahat. İstanbul: Akpınar Yayınevi.
- Hacıeminoğlu, N. (1970). "Safahât'ın Dil ve Üslûbu". Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Korkmaz, Z. (1976). "Mehmet Akif Ersoy ve Türkçe". Mehmet Akif Ersoy, Fikirleri ve Tesirleri Sempozyumu (27-28 Aralık 1976), Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları, ss.255-264.
- Korkmaz, Z. (1986). "Mehmet Akif'te Dil ve Üslûp Özellikleri". Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi, 420, ss. 554-564.
- Korkmaz, Z. (1995). Türk Dili Üzerine Araştırmalar-II. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kuntay, M. C. (1986). Ölümünün 50. Yılında Mehmed Akif. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Levend, A. S. (1972). Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleşme Evreleri. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Mazıoğlu, H. (1986). Ölümünün 50. Yılında Mehmet Akif Ersoy'u Anma Kitabı. Ankara: Ankara Üniversitesi Rektörlüğü Yayınları, ss. 7-28.
- Parlatır, İ. (1986). Ölümünün 50. Yılında Mehmet Akif Ersoy'u Anma Kitabı. Ankara: Ankara Üniversitesi Rektörlüğü Yayınları, ss. 97-127.
- Topçu, N. (2011). Mehmet Akif. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Uluçay, M. (2014). Mehmet Akif Ersoy'un Eserleri Üzerinde Dil ve Üslûp İncelemesi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yeni Türk Dili Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Yetiş, K. (1992). Mehmet Akif'in Sanat - Edebiyat ve Fikir Dünyasından Çizgiler. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını.
- Zülfikar, H. (1986). "Mehmet Akif'in Şiirinde Söz Varlığı". Ölümünün 50. Yılında Mehmet Akif Ersoy'u Anma Kitabı, Ankara: Ankara Üniversitesi Rektörlüğü Yayınları, ss.75-82.

DEMOGRAFİK DEĞİŞİM KURAMININ SAĞLIK, HASTALIK VE SAĞLIK HARCAMALARI ÜZERİNDEKİ ETKİSİNE İLİŞKİN LİTERATÜR DEĞERLENDİRMESİ

İzzet AYDEMİR¹

Mehmet Emin YAŞAR²

Özet

Küresel nüfus artışı doğrultusunda meydana gelen sosyo-kültürel değişimler, ekonomik yapıdaki pozitif iyileşmeler ve sağlık hizmetlerine önemli kaynak aktarımı gibi makro ve mikro gelişmeler, yaşlı popülasyonda belirgin artışlar yaratmıştır. Bu değişimler sonucu yaşam kalitesi ve beklentisinde gözlenen artış, ileri yaş grubundaki bireylerin sağlık hizmeti gereksinimini artırmıştır. Ancak ileri yaş grubunda meydana gelen komorbid ve dejenere hastalık yapıları sağlık ekonomisi üzerinde ağır yansımaları olmuştur. Dolayısıyla sağlık hizmetlerine ayrılan kaynakların artışıyla hedeflenen yaşam kalitesi ve beklentisi diğer taraftan yaşlı bir nüfus olgusunu meydana getirerek daha fazla kaynak tüketimine neden olmaktadır. Bu paradoks, giderek derinleşmektedir. Bu bakımdan ileri yaş gruplarına yönelik sağlık hizmetleri yönetimi; yeni kaynak yaratmalarını ve mevcut kaynakların etkili ve verimli kullanılması gereksinimini ön plana çıkarmıştır. Bu çalışmada, “demografik değişim kuramı” kapsamında küresel ve yerel düzeyde değişen nüfus yapısı irdelenerek yaşlanan nüfusun sağlık ve sağlık harcamalarına etkisi tartışılmıştır. Çalışmayla, sosyal yapıda yaşanan değişimler ve sağlık bakımı için finansal kaynak ayırımının yaşam beklentisini artıran önemli değişkenler olduğu ortaya konmuştur. Ancak, sağlık statüsünde yaşanan iyileşme ve doğumda beklenen yaşam umudunun artması ileri yaş olgusuna yol açarak maliyeti yüksek hastalıkların meydana gelmesine neden olmuştur. Bu durumun ülkeler için bir sorun alanı olduğu ortaya konmuştur. Sorunlara yönelik çözüm önerileri olarak yine literatür ışığında çözüm üretilecek karar vericilere ve politika yapıcılara önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Demografik Değişim Kuramı, Yaşlanma, Komorbid Hastalıklar, Sağlık Harcamaları

Gönderilme Tarihi: 25.03.2020

Kabul Tarihi: 12.05.2020

- 1 Arş. Gör. İzzet Aydemir, Bingöl Üniversitesi, Sağlık Yönetimi, iaydemir@bingol.edu.tr, ORCID: 0000-0003-4222-2659
- 2 Öğr. Gör. Mehmet Emin Yaşar, Bingöl Üniversitesi, Solhan SHMYO, Sağlık Bilimleri Fakültesi, sorumlu yazar, meyasar@bingol.edu.tr, ORCID: 0000-0001-8137-2946

THE LITERATURE ASSESSMENT OF THE DEMOGRAPHIC TRANSITION THEORY AND ITS IMPACT OVER HEALTH, DISEASE AND HEALTH EXPENDITURES

Abstract

Socio-cultural changes in accordance with the global population growth, positive improvements in the economic structure and macro and micro developments such as the transfer of substantial resources to healthcare, have led to significant increases in the elderly population. The observed increase in quality of life and expectation as a result of these changes has boosted the healthcare needs of individuals in the older age groups. However, comorbid and degenerative disease structures occurring in the older age group have been heavy reflections over the health economy. Accordingly, the life quality and expectation targeted by the increase of resources allocated to health services, on the other hand, have created an old population phenomenon and causes more resource consumption. Unfortunately, this paradox is getting deeper. In this regard, health services management for older age groups has brought new resource creation and the need to use existing resources effectively and efficiently forefront. In this study, the effect of the aging population on health and health expenditures was discussed within the scope of “demographic change theory” at the global and local level. The study revealed that changes in social structure and the allocation of financial resources for health care are two major variables that increase the life expectancy. Yet, the improvement in health status and increase in the life expectancy have led to the phenomenon of advanced age, resulting in high cost diseases and a problem area for countries. Ultimately, solution suggestions for problems to decision and policy makers put forth in the light of the literature, again.

Key Words: Demographic Change Theory, Aging, Comorbidity Diseases, Health Expenditures

JEL Kodu: I15, J11, J14

Giriş

Dünya genelinde insanların bilinçlenmesiyle nüfus artışında bir düşüş yaşanmaktadır. Ancak nüfus artış hızında bir azalma yaşansa da genel olarak nüfusta artış gözlemlenmektedir. Nüfusun azaltılmasına yönelik önleyici politikaların orta ve yüksek yaş gruplarını şişirmesi, kişilerin yaşam alışkanlıklarında görülen olumlu değişimler (Schmidt vd., 2013: 863) ve ülkelerin refah seviyesine paralel olarak yaşlı nüfus artma eğilimini göstermektedir. Konuya sağlık sistemleri özelinde bakıldığında ise durumun farklı olmadığı görülmektedir. Bu bağlamda, bireylere yasalarla verilmiş temel sağlık hakkının güvenceye alınması zorunluluğu, sağlık hizmetlerine geçmişe göre daha fazla kaynakların ayrılması gerekliliği ve tedavi işlemlerinde ileri sağlık teknolojilerinin kullanılması ile sağlık hizmetlerinin kullanımına ilişkin kazandırılan pozitif sağlık davranışları yaşlı nüfusun artmasında öne sürülen gerekçeler arasında yer almaktadır. Yaşanana bu değişimler ve gelişmeler, doğumda beklenen yaşam umudunu artırmıştır. Uzun yaşamak olumlu bir gelişme olarak algılansa da birtakım dezavantajları kaçınılmazdır. Hastalık, sakatlık, güvenlik açığı, kalite düzeyinde görülen düşüş ve daha yüksek hizmet kullanımı uzun yaşama birlikte ileri yaşlarda meydana gelen olgulardır (Gray, 2005: 15).

Yaşlanmayla birlikte insan vücudunda bazı fizyolojik değişimlerin yaşanması kaçınılmazdır. Johnson ve Stoskopf (2010) yaşlanmayı fizyolojik bir süreç olup zamanla kişide yapısal ve işlevsel yıpranma meydana getiren bir olgu olduğunu ifade etmişler. Bu kapsamda, fizyolojik değişimlerle birlikte kronik (klinik müdahaleye rağmen rahatsızlığın kısmen ya da tamamen sürmesi) ve dejeneratif, yani dokuların normal yapı ve fonksiyonel kaybı (bunama, osteoporoz, Alzheimer, kas-iskelet sistemi bozuklukları) hastalıklar belirmektedir. Bu belirtiler hem sağlık hizmetini talep eden bireyler için hem de kamu gibi hizmet sunucularına ağır mali yükler yüklemektedir.

Dünyada pek çok ülkede 65 yaş üzeri nüfusun sayısal ve oransal olarak artışı kamu harcamaları üzerindeki endişeleri beraberinde getirmektedir. Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (OECD)'nün önceki projeksiyonlarına göre pek çok ülkede nüfusun yaşlanmasıyla birlikte yaşa bağlı sosyal harcamaların oranında önemli artışlar görüleceğini belirtmiştir. OECD tahminlerine göre yaşa bağlı sosyal harcamalara 2000 yılında Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla (GSYİH)'dan %19 pay ayrılırken; 2050'ye gelindiğinde bu payın %26'ya çıkacağı tahmin edilmiştir. Özellikle yaşlılık aylığı ödemeleri, sağlık ve uzun dönemli bakım harcamalarının her birinin bu harcamaların neredeyse yarısını oluşturacağı saptanmıştır (Gray, 2005: 15).

Yaşlanan nüfusun sağlık hizmetlerine olan talebi, genç nüfusa göre daha fazladır. Yapılan çalışmalarda 65 yaş ve üstü hastaların tedavi maliyetlerinin diğer hasta gruplarına kıyasla görece olarak daha hızlı arttığı saptanmıştır. Demografik değişimle birlikte özellikle süregelen (kronik) hastalıkların artması, komorbidite olarak bilinen çoklu hastalık yapılarının yaygınlık kazanması, bu hastalıkların tedavi edilmesinde ileri ve pahalı teknolojik olanakların uygulanması önemli maliyet unsurları olarak tanımlanmıştır. Yanı sıra diğer nüfus gruplarına göre yaşlı bireylerin sağlık bakımlarının süreklilik ve değişkenlik göstermesi “yaşlılık maliyeti” gibi bir maliyet anlayışını gündeme getirmiştir (The Economist Intelligence Unit, 2009: 12). Benzer şekilde yaşlı gruplarda çoklu patolojik vakaların yaygın olması, iyileşme süresinin yavaş olma eğiliminde olması, birçok tedavinin küratif olmaktan ziyade palyatif olması, (www.healthknowledge.org.uk) enfeksiyon hastalıkları ve kronik hastalıkların getirdiği çifte yük (Akalin, 2009: 35) daha yüksek sağlık bakım hizmetini gerekli kılmaktadır.

Nüfusun yaşlanması ülkelerin sosyal güvenlik sistemini de finansal açıdan zora sokmaktadır. Ortalama yaşam beklentisinde yaşanan değişim ve “yaşlı bağımlılık” oranındaki gelişmeler emeklilik sisteminin finansmanında uzun dönemli projeksiyonlar yapılmasını gerektirmektedir. Emekli aylığı ödemelerinin getireceği baskı ile sağlık ve hastalık için yapılan ödemeler sosyal güvenlik sisteminde finansal sıkıntılara yol açmaktadır. Yaşlanma olgusu ülkeleri; ekonomik büyümelerinin sürdürülememesini, yeterli sağlık bakımının sağlanmaması ve emeklilik maaşlarının ödenememesi gibi bir dizi güçlüklerle karşı karşıya getirmektedir.

Bu çalışmada amaçlanan, “demografik değişim kuramı” çerçevesinde dünyada ve Türkiye’de değişen nüfus yapısını değerlendirerek, yaşlanan nüfusun sağlık, hastalık ve sağlık harcamalarına olan etkisini literatür ışığında incelemektir. Çalışmanın; nüfusun yaşlanmasının sağlık harcamaları üzerindeki olası baskılarını belirtmesi bakımından önemli olduğu düşünülmektedir.

Demografik Dönüşüm Kuramı Ve Nüfus Yapısında Görülen Değişimler

Demografik dönüşüm kuramı ilk kez 1929 yılında ABD’li demograf Warren Thompson tarafından ortaya atılmış ve 1940’lı ve 1950’li yıllarda Frank W. Notestein, çalışmalarıyla modelin sistematik olarak geliştirilmesine katkıda bulunmuştur. Kuram, “tarımsal üretim yapısından sanayileşmeye geçişte yüksek doğum ve yüksek ölüm hızı nüfus yapısından, düşük doğum ve düşük ölüm hızına sahip bir nüfus yapısına geçiş tezine” (Can ve Özer, 2012) dayanmaktadır.

Global olarak demografik değişim bazı süreçlerden geçmektedir. Bu süreçlerin ana etmenleri ülkelerin refah seviyesine bağlı olarak ölüm hızlarının düşmesi, eğitim düzeyindeki artış ve kadınların işgücüne katılım oranlarının artması sonucu doğurganlık oranlarında görülen azalmadır. Doğal nüfus artışı, şehirleşmeye bağlı artan kentleşme ve sağlığa ayrılan kaynaklardaki artışa paralel olarak nüfusun yaşlanması örnek verilebilecek diğer parametrelerdir (Department of Economic and Social Affairs, 2015). Kıta özelinde bakıldığında ise 2. Dünya Savaşı sonrası özellikle Avrupa ve Amerika'da nüfus artışını teşvik eden politikalar yoluyla bebek patlaması (baby boom) kuşağının günümüzde emeklilik yaşına gelmesi nedeniyle demografik değişim problemlerini yaratmaktadır (Mcnamee ve Stearns, 2003: 167).

Dünya Bankası (DB) verilerine göre dünyada doğuştan beklenen yaşam süresi 1980'de 65,4 yıl iken, 2014 yılına gelindiğinde 71,5'e çıkmıştır. Türkiye için bu sayı 1990'da 64,3 yıl, 2014 yılında ise 75,2'dir. Dünya nüfusu içinde 65 yaş ve üzeri nüfusun toplam nüfusa oranı 1990 yılında %6,1 iken, 2015'te %8,3'e yükselmiştir. Türkiye'de ise benzer nüfus kategorisi, aynı yıllar için %4,5'ten %7,5'e yükselmiştir. Bunun yanı sıra 1990 yılında nüfusun büyüme oranı hem dünyada hem de Türkiye için yıllık %1,7 iken; 2015'e gelindiğinde dünya nüfusu %1,2 ve Türkiye nüfusu %1,5 artmıştır (Dünya Bankası, 2016).

Dünya yaş ortalamasına bağlı olarak ülkelerin medyan (ortanca) değerlerinde de artış söz konusudur (Tablo 1). Tablo dikkatle incelendiğinde medyan değerinin gelişmiş ülkelere göre gelişmekte olan ülkelerde hissedilir derecede artması, Türkiye dâhil gelişmekte olan ülkelerin ciddi anlamda yapısal dönüşümler gerçekleştirilmesi gerekliliğini ortaya koymuştur. Özellikle, gelişmekte olan ülkelerde medyan yaşının giderek artması demografik değişimin bu ülke grupları için başta sağlık hizmetlerine ilişkin harcamalar olmak üzere yüksek derecede tehdit unsuru olabileceği öngörülmektedir.

Tablo 1. Bazı Seçilmiş Ülkelerin ve Türkiye'nin Ortanca Yaş Sıralaması, 2010 ve 2050

Ülkeler	Ortanca (medyan) Yaş	
	2010	2050
Japonya	44,7	52,3
Almanya	44,3	49,2
Finlandiya	42,2	43,9
Fransa	39,9	42,7
Birleşik Krallık	39,8	42,9
Rusya	37,9	43,1
ABD	36,9	40,0
Arjantin	30,4	40,2
Birleşik Arap Emirlikler	30,1	49,5
Brezilya	29,1	44,9
Türkiye	28,9	40,2
Endonezya	27,8	41,6
Dünya	29,2	37,9

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu (TUİK) 2012'den uyarlanmıştır.

Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) dünyada 65 yaş nüfusun, 2010 yılında 524 milyondan (toplam nüfusun %8'i) 2050 yılında 1.5 milyara (toplam nüfusun %16'sı) ulaşacağını belirtmiştir. Yapılan projeksiyonlara göre az gelişmiş/gelişmekte olan ülkelerde 65 yaş ve üstü nüfusun 2010 ile 2050 yılları arasında %250, gelişmiş ülkelerde ise %71 artacağı öngörülmektedir (WHO, 2011: 2, 4).

Dünyanın yaşlanmasıyla birlikte yeni bir yaş grubu gündeme gelmiştir. Bu yaş grubu 80 yaş ve üstü (oldest old) nüfusu kategorize etmektedir. Bu nüfus grubu dünyadaki 65 yaş ve üstü nüfusun (gelişmiş ülkelerde %12, gelişmekte olan ülkelerde %6) %8'ini oluşturmaktadır (WHO, 2011: 8).

Birleşmiş Milletler (BM), bir ülkedeki yaşlı nüfusun toplam nüfus içindeki payının %8-10 arasında olması o ülke nüfusunun yaşlı; %10'un üzerine geçmesi ise çok yaşlı olduğunu (Akın, 2014: 674) çeşitli raporlarında belirtmiştir. "DSÖ Sağlık İstatistikleri ve Enformasyon Sistemleri Bölümü Başkanı Ties Boerma, tarihte ilk defa 2020'de 60 yaş ve üzeri nüfusun 5 yaş altı çocuk sayısını aşacağını ifade etmiştir. Boerma, dünyada 7 kişiden birinin 60 yaş ve üstü olduğu 2050'de

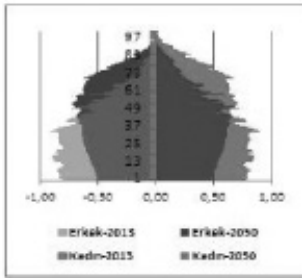
ise bu oranın beşte biri olacağını” (<http://www.hurriyet.com.tr>) belirterek yaşlı nüfusun nasıl giderek bir tehdit haline geldiğini belirtmektedir.

Birleşmiş Milletler Ekonomi ve Sosyal İşleri Daire Başkanlığı Nüfus Bölümü (U.N. Department of Economic and Social Affairs, Population Division) 2050 yılı itibari ile dünyadaki yaşlı nüfusun 2 milyar olacağını belirtmiştir (Laidlaw, 2009: 601). Oransal olarak bakıldığında EUROSTAT, DSÖ, TÜSİAD VE TÜİK gibi resmi ve özel kuruluşların yaptığı çalışmalarda, ABD’de 65 yaş ve üstü nüfus 2010 yılında %13 düzeyinde iken, bu payın 2050 yılında %20’nin üstüne çıkacağı tahmin edilmektedir. AB ülkelerinde 65 yaş ve üstü nüfusun toplam nüfus içindeki payının 2010 ile 2050’li yıllar arasında %17’den %30’lara ulaşması beklenmektedir. Türkiye’de bu oranın aynı yıllar arasında %7’leri aşarak %17’leri geçeceği öngörülmektedir (www.sencerecer.net).

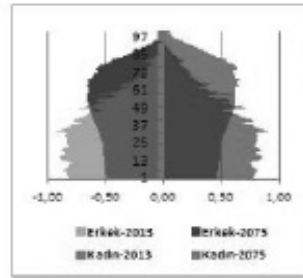
Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK)’nin projeksiyonlarına göre Türkiye’de 2023’te 8,6 milyon olan yaşlı nüfusun (65 ve üzeri yaştakiler) 2050’de 19,5 milyona, 2075’te ise 24,7 milyona çıkacağı tahmin edilmektedir. Yaşlı nüfusun toplam nüfusa oranının 2023’te %10,2’ye; 2050’de %20,8’e ve 2075’te %27,7’ye yükseleceği öngörülmektedir (Sağlık Bakanlığı, 2015).

TÜİK’in 2013-2075 Türkiye nüfus projeksiyonu Şekil 1’de verilmiştir. Piramit göz önünde bulundurulduğunda 2013-2075 yılları arasındaki yaşlı nüfusun görüldüğü alanın 2013-2050 yılları arasındaki nüfus aralığından daha şişkin olduğu, yaşlı nüfusun giderek arttığı ve buna paralel olarak genç nüfusta azalma olduğu söylenebilir. Bu realite Türkiye’nin giderek daha fazla yaşlı bir nüfusa sahip ülke olacağı ihtimalini kuvvetlendirmektedir.

Nüfus Piramidi, 2013-2050

Nüfus Piramidi, 2013-2075

Şekil 1: 2013-2075 Türkiye Nüfus Projeksiyonu

Kaynak: TÜİK Nüfus Projeksiyonları, 2013-2075, www.tuik.gov.tr

Demografik Değişimin Sağlık, Hastalık Ve Sağlık Harcamaları Üzerindeki Etkisi

Dünya geri dönüşümü olmayan bir demografik süreci yaşamakta ve bu durum sosyal yapı üzerinde özellikle sağlık sistemlerinde önemli değişimleri de beraberinde getirmektedir (Laidlaw, 2009: 601). Yaşlanmayla birlikte birçok hastalığın meydana gelmesinin yanı sıra kişide fonksiyonel kapasite kaybının ortaya çıkması, bireyin günlük yaşam aktivitelerini yerine getirmesinde başkalarının yardımına gereksinimini artırmaktadır. Bu durum ek maliyetleri de beraberinde getirmektedir. Yaşlılıkta ortaya çıkan kompleks hastalık ve tedavinin etkin yönetimi yaşlı bireylerin bir bütün olarak ele alınıp değerlendirilmesi ihtiyacını ortaya çıkarmaktadır (Olgun vd., 2013: 73). Yaşın ilerlemesiyle birlikte ileri yaşlarda bireylerin kalan ömürlerini hasta olarak geçirmeleri ve dolayısıyla kişi başı sağlık harcamalarının artması problemini de ortaya çıkarmaktadır (Gregersen, 2014: 981, 986).

Demografik değişimin kamu sağlık harcamaları üzerindeki etkisini Zweifel ve Steinmann (2002) Sisifos Sendromu (Sisyphus Syndrome) metaforu ile açıklamışlardır. Bu sendrom, nüfusun yaşlanması ile yaşlı gruplara yönelik kamu sağlık harcamaları ve yaşlanma ile teknolojik yeniliklerin birbirlerini etkilediği varsayımına dayanmaktadır. Şöyle ki, sağlık harcamalarının artması doğumda beklenen yaşam beklentisini artırmaktadır. Kişilerin sağlıklı olması ve iyilik hallerinin yükselmesi yaşlı nüfus oranını artıracaktır. Aynı şekilde, gelişmiş ve pahalı teknolojilerin kullanılması kişilerin daha uzun yaşamasına katkıda bulunacaktır. Diğer taraftan, teknolojik faktörlerle kişilerin yaşam beklentisinin yükselmesi pahalı ve zorlu yaşlılık maliyetlerine neden olmaktadır. Yaşlanan nüfus beraberinde kişilerde eşlik eden rahatsızlıkların yanı sıra hastalıklarda epidemiyolojik dönüşümleri meydana getirerek uzun dönemli klinik bakım ve gelişmiş sağlık teknolojisi kullanımını gerektirerek sağlık ekonomisi üzerinde ağır finansal yük getirmektedir. Grossman (1972), Zweifel ve Steinmann'ın modelini, sağlık hizmetlerini talep teorisiyle desteklemiştir. Grossman teorisinde, yaşlanmanın sağlık statüsünde azalmaya neden olduğu ve daha fazla bakımı gerektirdiğini açıklamıştır. Bununla birlikte daha fazla bakım sağlamanın sağlık ve yaşam umudunu geliştirerek yaşlanmaya katkı sağladığını da belirtmiştir. Diğer bir ifadeyle Grossman bakımın, yaşam beklentisini artırdığı, ama sağlık statü düzeyi üzerinde önemli bir etkiye sahip olmadığı görüşünü desteklemiştir.

Yaşlı bireylerin hastane hizmetlerinden yararlanması ve sağlık harcamalarına etkisi diğer yaş gruplarına kıyasla daha yüksektir. İngiltere'de ortalama olarak 65 yaş ve üstü bireylerin doktora başvurusu yılda 7 kez iken, 16-44 yaş arası kişilerin

doktora yılda başvuru sayısı ise sadece 4 kere olarak bilinmektedir. Daha çarpıcı olan ise hasta olan bireylerin nüfus içindeki payının %16 olmasına karşın, 65 yaş ve üstü nüfus genel ve akut hastane yatağının üçte ikisini oluşturmaktadır. Amerika'da 2002 yılında 65 yaş ve üstü nüfus toplam nüfusun %13'ünü oluştururken, sağlık harcamaları içinde bu grubun payı %36 olarak saptanmıştır (The Economist Intelligence Unit, 2009: 11).

Demografik değişimlerin ülkelerin sağlık harcamaları üzerindeki etkisi de farklılaşabilmektedir. Örneğin, yapılan çalışmalar Fransa'da sağlık harcamalarının sadece %3,4'ü yaşlanma nedeni olarak görülürken, Kore'de bu oran yaklaşık %10'dur. Avustralya'da ise bu payın 2002 ile 2045 yılları arasında %50'ye kadar yükselebileceği öngörülmektedir (Ha vd., 2014: 3).

Demografik değişimlerin sağlık üzerinde bazı özellikli etkileri de göz ardı edilmemelidir. Örnek verilecek olursa, yaşlılar arasında sosyal dışlanma riskinin yüksek olması sosyal sermaye stokunu azaltacağından bu yaş grubunun çeşitli ruhsal ve psikolojik sorunları beraberinde getirmesi de olasıdır. Sosyal dışlanma kişinin iyilik hali üzerinde negatif bir etki yaratarak ek mali unsurlar meydana getirmektedir (Mandracıoğlu, 2014: 683). Bir diğer özellikli etken demografik yapıdaki değişimlerin cerrahi oranları, klinik faktörlere göre daha çok etkilediği gerçeğidir. Kore'de 2007-2011 arasında yapılan bir çalışmada pediatri kliniğinde yapılan bademcik ve lenf bezleri alımı ameliyatlarında azalmanın demografik yapıdaki değişimden kaynaklandığı istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur (Choi vd., 2014: 2293). Bu durum doğum oranlarının azaldığı ve buna karşın nüfusun giderek yaşlandığı sinyallerini vermektedir.

Demografik değişimler toplumun yeniden yapılanmasına neden olmakta ve bu değişim sağlık hizmetleri için fon mekanizması ve hizmetlerin yeniden dağıtımı/sunumu için majör uygulamaları gerektirmektedir. Nüfusun yaşlanmasıyla birlikte hastalıklarda epidemiyolojik değişimler de meydana gelmektedir. Kronik hastalıklara dayalı ölümlerin 2030 yılına kadar dünyadaki tüm ölümlerin %65'i olacağı öngörülmektedir. DSÖ, dünya genelinde özellikle diyabet, akciğer hastalıkları, bazı kanser türleri ve kalp hastalıklarının yaygın olduğunu, bu hastalıklara özellikle sigara, yetersiz beslenme alışkanlıkları ve fiziksel aktivite düşüklüğü gibi risk faktörlerinin neden olduğunu, bu tür hastalıkların yaygınlık kazanmasıyla birlikte daha ciddi ve yoğun tedavi bakımının gerekebileceğini belirtmektedir (Levy, 2007: 287).

Yaşlanmayla birlikte hastalıkların epidemiyolojik eşik değişiminin yanı sıra biyolojik ve fiziksel olarak yetersiz olan bu nüfus grubunda ayrıca komorbid, yani

aynı anda birden fazla komplike hastalıklar da baş göstermektedir (Levy, 2007: 287). ABD Hastalık Kontrol Merkezine (United States' Centers for Disease Control) göre 65 yaş ve üstü Amerikalıların %86'sı en az bir kalp-damar hastalığı, arterit, astım, kanser, kronik obstrüktif akciğer hastalığı ve diyabet gibi hastalıklara sahip olduğunu belirtmiştir. Dahası 65 yaş ve üstü nüfusun yaklaşık %53'ü bu hastalıklardan iki ya da üçüne birden sahip olduklarını saptamıştır. Avrupa'da Sağlıklı Yaşlanma ve Emeklilik Kurumu'nun yaptığı çalışmada Avrupa Birliği ülkelerinde yaşayan 50 yaş ve üstü bireylerin üçte ikisinden fazlasının bir kronik hastalığı, %40'ının ise iki kronik hastalığının olduğu belirtilmiştir (The Economist Intelligence Unit, 2009: 14).

Kronik hastalıkların Amerikan toplumunun %30-46'sını etkilediği DSÖ'nün raporlarında vurgulanmıştır. Örneğin Amerikan toplumunda her 10 ölümün 7'sinin nedeni kronik hastalıklardır (Akalin, 2009: 35). ABD'de 2002'de yapılan bir çalışma sağlık harcamalarının %75'inin kronik hastalıklar için yapıldığı ve bu hastalık maliyetlerinin 1 trilyon dolar civarında olduğu belirtilmiştir. Yapılan çalışmalar sağlıklı bir kişinin yıllık sağlık harcamasının yaklaşık 1.000 dolar olduğu, kronik hastalıklar söz konusu olduğunda bu harcamanın 6.000 ile 16.000 dolar arasında değişebileceğini göstermektedir. Benzer bir örnek Hollanda için de verilebilir. Hollanda'da yürütülen bir çalışmada genel nüfus içinde ortalama yıllık sağlık harcamaları kişi başı 1.100 Euro iken, kronik hastalığa sahip bir kişinin hayatının son yıllındaki sağlık harcamalarının ortalama 14.906 Euro olduğu saptanmıştır (Akalin, 2009: 35). Başka bir çalışmada Avustralya'da yaşlanan nüfusun sağlık ekonomisi için önemli bir gider kalemi olduğu ve hastane maliyetlerindeki artışların yaklaşık %20'sinden fazlasının kardiyovasküler hastalık kaynaklı olduğu saptanmıştır (Ha vd., 2014: 6). Bu gerçekler, yaşlanmayla birlikte meydana gelen kronik hastalıkların sağlık hizmetleri maliyetine olan ağır etkisini işaret etmektedir.

DSÖ, 23 düşük ve orta gelirli ülkelerde yaptığı bir çalışmada, 2006 ve 2015 yılları arasında kalp rahatsızlıkları, felç/inme ve diyabet gibi süregelen hastalıkların 83 milyar Dolar ekonomik kayba neden olduğunu belirtmiştir. Dünya Alzheimer Raporu 2010 yılında dünya çapında toplam bunama maliyetlerinin 600 milyar doları geçtiği ve küresel anlamda 2050 yılında 115 milyar insanın bunama (dementia) tehlikesiyle karşı karşıya olduğunu ileri sürmektedir (WHO, 2011: 3,14).

Küresel düzeyde 2010 yılında demanslı hasta sayısının 35,6 milyon olduğu belirtilmiştir. Bu sayının 2030 yılında 65,7 milyona, 2050 yılında ise 115,4 milyona çıkacağı öngörülmektedir. Tüm dünyada 2010 yılı itibarıyla demansın ülke ekonomilerine maliyetinin 604 milyar dolar olduğu ve bu maliyetin yüzde

89'unun gelişmiş ülkeler tarafından karşılandığı ifade edilmektedir (Sağlık Bakanlığı, 2015: 70). Nüfusun yaşlanmasıyla birlikte Türkiye'de en çok görülen kronik hastalıklar kanser hastalıkları, kardiyovasküler rahatsızlıklar, hipertansiyon, diyabet ve obezite gibi hastalıklardır. Türkiye'de ölüm nedenleri arasında ilk sırada (tüm ölüm nedenlerinin %47,7) kardiyovasküler hastalıklar yer almaktadır (Akın, 2014: 678).

DSÖ verilerine göre, küresel sağlık harcamaların büyük bir çoğunluğu kronik hastalıkların tedavisine harcanmaktadır ve olası ölümlerin %60'ı kronik hastalıklar kaynaklı olduğu belirtilmiştir. Türkiye'de Sağlık Bakanlığı "hastalık yükü araştırmasına" göre 22 milyon kronik hastalığı olan birey bulunmaktadır. Hastalık türleri açısından bakıldığında, özellikle 2013 yılı itibari ile dünya genelinde diyabetli kişi sayısı 382 milyon iken, 2035 yılında bu sayının 471 milyona ulaşması beklenmektedir (Sağlık Bakanlığı, 2015: 18).

Yaşlanan nüfusla birlikte hastanelerde yatak kullanım oranı, aile hekimliği ve poliklinik konsültasyonu, uzun dönemli bakım hizmetleri ile reçete yazma düzeyinin artabileceği öngörülmektedir (Layte, 2009: 2). Alana katkı sağlayan bazı yazarlar yaşlanan nüfusun sağlık hizmetleri üzerindeki etkilerini hastanede kalış süresini artıracığı ve uzun dönemli bakımı gündeme getireceğini vurgulamışlar (Schulz vd., 2004; Schmidt vd., 2013: 863). Dhak (2015), demografik geçişlerle birlikte katastrofik harcamalarda artışın yanı sıra morbidite oranlarının artması ve hastanın komplikasyon geliştirmesi hastanelerde kalış süresini artırarak sağlık giderleri üzerinde hissedilir etkiler yarattığını saptamıştır. Demografik trendlerin değişmesiyle birlikte yaşlı nüfusun artması, sağlık hizmetleri kullanımının yükselebileceği ve çalışma çağındaki nüfusun azalmasıyla birlikte gelirlerin düşeceği, böylece sağlık hizmetleri finansmanı üzerinde baskılar oluşturacağı öngörülmektedir (WHO Regional Office for Europe, 2009: 7).

Yaşlanmayla birlikte sosyal güvenlik sistemleri de zarar görmektedir. Yaşlılık sonucu aktif-pasif oranı, aktif iş gücüne katılım oranı aleyhine daralacağından zorunlu sağlık sigortası prim gelirlerini riske atacaktır. Bu durum ülkelerin sağlık hizmetlerine ilişkin geri ödeme sistemlerini yüksek derecede etkileyecektir (Schmidt vd., 2013: 862). Dhak (2015) nüfusun yaşlanması toplam sağlık harcamalarını artırarak ve iş gücüne katılımın toplam nüfusa oranını görece düşürerek, çalışan kesim üzerinde çifte yük oluşturduğunu belirtmiştir. Avrupa Birliği'nin 2006 yılında yayınladığı raporda her 65 yaş ve üstü kişi için 4 Avrupalı çalışır iken, bu sayının 2050 yılında 2 olacağı belirtilmiştir. Bu durumun kamu harcamalarında özellikle sosyal sigorta ve sağlık harcamalarında hissedilir derecede sorunlara yol açabileceği ve 2030 yılında AB'nin büyüme hızı yarı yarıya aza-

lacağı öngörülmektedir. (Akalin, 2009: 34). OECD'nin 2000'li yılların başında yaptığı projeksiyonlarda yaşa dayalı sosyal harcamaların milli hasılaya oranının 2000 ile 2050 yılları arasında yaklaşık %19'lardan %26'lara yükseleceği yönünde tahminlerde bulunmuştur. Bu orandaki artışın ana kaynağını, emeklilik yaşı, yaşlı insanların sağlık giderleri ve uzun dönemli bakım ihtiyacı oluşturacağı belirtilmiştir (Gray, 2005: 15).

Sonuç ve Öneriler

Demografik değişimlerin sağlık üzerinde oluşturacağı mali yüklerden kurtulmak ya da bu yükü hafifletmeye yönelik bazı politika seçeneklerinin uygulamaya konulması önerilmektedir. Bu politikalarda amaçlanan, yaşlanan nüfusun iyilik halini geliştirmek ve uzun dönemli bakımla ilgili potansiyel maliyet baskılarını da azaltmaya yönelik nitelikte olabileceği düşünülmektedir. Önerilen bu politikalar (WHO Regional Office for Europe, 2009: 14):

- **Sağlık sistemlerine yeteri düzeyde desteğin verilmesi:** Daha iyi bakım koordinasyonu, hastane başvuru yönetiminin geliştirilmesi, daha iyi bir öz-bakımın özendirilmesi, birincil koruma yoluyla sakatlığın/yetersizliğin önlenmesi ve veri sistemlerinin güçlendirilmesi.
- **Yeterli uzun dönem bakım sistemlerinin geliştirilmesi:** Formel ve informal bakımın birleştirilmesi ve uygun bakımın sağlanması. Yapılan çalışmalarda evde bakım hizmetlerinin kurumsal bakım hizmetlerinden mali açıdan daha avantajlı olduğu belirtilmiştir (The Economist Intelligence Unit, 2009: 11). Türkiye'de bu konuya son dönemlerde önem verilerek önemli girişimlerde bulunulmuştur. 01.02.2010 tarihinde 3895 sayılı Makam Onayı ile yürürlüğe girmiş olan "Sağlık Bakanlığı'nca Sunulan Evde Sağlık Hizmetlerinin Uygulama Usul ve Esasları Hakkında Yönerge"de de evde sağlık hizmeti sunumuna ihtiyacı olan bireylerin muayene, tetkik, tahlil, tedavi, tıbbi bakım ve rehabilitasyonlarının evinde ve aile ortamında sağlanmasına ilişkin gerekli uygulamaların hayata geçirilmesi sağlanmıştır.
- **Ekonomik ve sosyal entegrasyonun desteklenmesi:** İş gücüne katılımı artırmak, emeklilik yaşının artırılması ve sosyal katılımın desteklenmesi bu başlık altında tartışılacak konulardır. Bu çerçevede Türkiye Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'nın "Türkiye'de Yaşlıların Durumu ve Yaşlanma Ulusal Eylem Planı Uygulama Programı (2013) raporu önemlidir. Rapora göre programdaki temel hedefler arasında çalışmak

isteyen bütün yaşlılar için istihdam imkânları yaratılması hedeflenmektedir. Buna yönelik olarak, gerekli teknik ve teknolojiler öğretilerek istenen sektörde çalışan yaşlıların güçlendirilmesi, çalışabilir ve çalışmak isteyen yaşlıların emekliliğe kademeli geçiş ve esnek çalışma şartlarının getirilerek çalışmalarının teşvik edilmesi eylemlerine yer verilmiştir.

Diğer bir öneri noktası Schmidt vd. (2013: 864) nin çalışmasıdır. Bu çalışmaya göre hastalara yönelik klinik hizmetlerin azaltılması için hasta eğitimlerinin yaygınlaştırılması ve yeteri hasta bakım programları rehberlerinin/kılavuzlarının uygulanması gerekliliği vurgulanmıştır. Bu noktada temel ve koruyucu sağlık hizmetlerinin en etkin düzeyde sağlanması önem taşımaktadır.

Evde bakımın sağlanması sorumluluğunun ailelere transferi konusunda da toplumu bilinçlendirme mekanizmaları kurulmalıdır. Bu çerçevede Türkiye’de yerel yönetimler ile Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı tarafından yaşlılara hakları ve hizmetler konusunda verilen danışmanlık hizmetlerinin etkinliğinin artırılması ve sürece gönüllü kuruluşların katılımının sağlanması öngörülmüştür. Ayrıca evinde yaşayan yaşlılara yönelik elektronik ikaz ya da yardım cihazları ile istedikleri hizmetlere ulaşabilecekleri acil çağrı merkezlerinin uygulamaya girmesi önemli bir aşamadır (Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 2013).

Sonuç olarak toplumların yaşlanması finansal olarak sürdürülebilir bir sağlık sistemi için önemli bir açmazı oluşturmaktadır. Bu noktada yaşlanmanın yaratabileceği olumsuzlukları en aza indirebilmek ve yaşlı bireylerin hayata daha iyi tutunabilmeleri ve hayatlarını daha kaliteli geçirebilmeleri için ülke içinde bazı yapısal değişimleri gerekli kılmaktadır. Bu çerçevede sözü edilen politikaların hayata geçirilmesi ve izlenebilmesi gerekli kurumların entegre bir şekilde çalışmasını ve politika belirleyicilerinin bu konuyu sürekli olarak gündemlerinde tutmasını gerektirmektedir.

KAYNAKLAR

- Akalın, E. (2010). Yaşlanan Nüfus ve Sağlık Sorunları, *Önce Kalite Dergisi*, 18(138), 34-36.
- Akın, A. (2014). *Toplumsal Cinsiyet ve Yaşlılık: Türkiye ile İlgili Değerlendirmeler*, Türkiye Sağlık Raporu 2014, Ed. Ertem, M., Çan, G.
- Can, N., Özer, M. (2012). *Demografik Geçiş Süreci ve Türkiye*, Atılım Üniversitesi Siyasi ve Ekonomik Araştırmalar Laboratuvarı, <http://seal.atilim.edu.tr/demografik-gecis-sureci-ve-turkiye>, (Erişim Tarihi: 31.07.20159).
- Choi, H. G., Han, J. H., Jung, Y. H., Kim, D. W., Sung, M. W. (2014). Influences of Demographic Changes and Medical Insurance Status on Tonsillectomy and Adenoidectomy Rates in Korea, *Eur Arch Otorhinolaryngol*, 271: 2293-2298.

Demografik Değişim Kuramının Sağlık, Hastalık ve Sağlık Harcamaları Üzerindeki Etkisine İlişkin Literatür Değerlendirmesi

- Dhak, B. (2015). Demographic Change and Catastrophic Health Expenditure in India, *Soc Indic Res*, 122, 723-733.
- Gray, A. (2005). Population Ageing and Health Care Expenditure, *Ageing Horizons*, 2, 15-20.
- Gregersen, F. A. (2014). The Impact of Ageing on Health Care Expenditures: A Study of Steepening, *Eur J Health Econ*, 15, 979-989.
- Grossman, M. (1972). On the Concept of Health Capital and the Demand for Health, *Journal of Political Economy*, 80(2), 223-255.
- Ha, N. T., Hendrie, D., Moorin, R. (2014). Impact of Population Ageing on the Costs of Hospitalizations for Cardiovascular Disease: A Population-Based Data Linkage Study, *BMC Health Services Research*, 14: 554, <http://www.biomedcentral.com/1472-6963/14/554>, (Erişim Tarihi: 21.07.2015).
- Johnson, J. A., Stoskopf, C. H. (2010). Comparative Health Systems- Global Perspectives, Jones and Bartlett Publishers.
- Laidlaw, K. (2009). Aging, Mental Health, and Demographic Change: Challenges for Psychot-herapists, *Professional Psychology Research and Practice*, 40 (6), 601-608.
- Layte, R. (2009). *Coping with Population Change in Ireland: The Implications for Healthcare*, ESRI Research Bulletin Series No. 13, Dublin: Economic and Social Research Institute.
- Levy, J. (2007). Demographic Changes in Europe: Opportunity or Threat?, *Journal of Medical Marketing*, 7, 287-293.
- Mandıracıoğlu, A. (2014). Araştırma Sonuçları Üzerinden Yaşlılık Döneminde Öne Çıkan Davranışsal Riskler, Türkiye Sağlık Raporu 2014, Ed. Ertem, M., Çan, G.
- Mcnamee, P., Stearns, S. C. (2003). *Ageing, Disability and Long-Term Care Expenditure*, Ed.: A. Scott, A. Maynard, R. Elliott, Advances in Health Economics, John Wiley & Sons Ltd. England, s: 167-185.
- Olgun, N., Aslan, F.E., Yücel, N., Öntürk, Z. K., Laçın, Z. (2013). Yaşlıların Sağlık Durumlarının Değerlendirilmesi, *Acıbadem Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 4(2), 72-78.
- Sağlık Bakanlığı (2010) Sağlık Bakanlığı'nca Sunulan Evde Sağlık Hizmetlerinin Uygulama Usul ve Esasları Hakkında Yönerge. (<http://www.sb.gov.tr/TR,11271/saglik-bakanligin-ca-sunulan-evde-saglik-hizmetlerinin-uygulama-usul-ve-esaslari-hakkinda-yonerge.html>) Erişim Tarihi: 14.11.2017).
- Sağlık Bakanlığı (2015). Türkiye Sağlıklı Yaşlanma Eylem Planı ve Uygulama Programı 2015-2020, Türkiye Halk Sağlığı Kurumu, Ankara.
- Schulz, E., R. Leidl and H.-H. König. (2004). The Impact of Ageing on Hospital Care and Long-Term Care-The example of Germany, *Health Policy*, 67, 57-74.
- Schmidt, S., Hendricks, V., Griebenow, R., Riedel, R. (2013). Demographic Change and Its Impact on The Health-Care Budget for Heart Failure Inpatients in Germany During 1995-2025, *Herz*, 38, 862-867.

Demografik Değişim Kuramının Sağlık, Hastalık ve Sağlık Harcamaları Üzerindeki Etkisine İlişkin Literatür Değerlendirmesi

- T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı (2013). Türkiye’de Yaşlıların Durumu ve Yaşlanma Ulusal Eylem Planı Uygulama Programı, Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Ankara.
- TÜİK Nüfus Projeksiyonları 2010-2050, www.tuik.gov.tr, (Erişim Tarihi: 03.08.2015).
- TÜİK Nüfus Projeksiyonları, 2013-2075, www.tuik.gov.tr, (Erişim Tarihi: 30.07.2015).
- The Economist Intelligence Unit. (2009). Healthcare Strategies for An Ageing Society, Commissioned by Philips.
- U. N. Department of Economic and Social Affairs Population Division. (2015). Population Dynamics and Sustainable Development, <http://www.un.org/en/development/desa/population/>, (Erişim Tarihi: 31.07.2015).
- World Health Organization. (2011). Global Health and Aging, Department of Health and Human Services, NIH Publication no. 11-7737.
- WHO Regional Office for Europe. (2009). How Can Health Systems Respond To Population Ageing?, WHO Regional Office for Europe and European Observatory on Health Systems and Policies, No: 10, ISSN 1997-8073.
- Zweifel, P., Steinmann, L. (2002). The Sisyphus Syndrome in Health Revisited, <http://www.zora.uzh.ch>, (Erişim Tarihi: 29.07.2015).
- Dünya Sağlık Örgütü’nden Sağlıklı Yaşlanma Uyarısı, <http://www.hurriyet.com.tr/kelebek/saglik/27526175.asp>, (Erişim Tarihi: 31.07.2015).
- http://sencerecer.net/hm_pp/wpcontent/uploads/2015/01/Demans_Ecer_Camas_Dastan.pdf (Erişim Tarihi: 29.07.2015).
- <http://www.healthknowledge.org.uk/public-health-textbook/health-information/3a-populations/demographic-changes> (Erişim Tarihi: 04.08.2015).
- <http://www.memurlar.net/haber/532522/> (Erişim Tarihi: 22.08.2015).

FEN BİLİMLERİ DERSİNDE EĞİTİM BİLİŞİM AĞI (EBA) KULLANIMININ ORTAOKUL ÖĞRENCİLERİNİN GÜNEŞ SİSTEMİ VE TUTULMALAR BAŞARI TESTİ SONUÇLARINA ETKİSİ¹

Ayşe KESKİN GEÇER²

Özet

2011 yılında Milli Eğitim Bakanlığının Eğitim Bilişim Ağı olarak adlandırdığı, öğrencilerin gelişimlerine, düzey farklılıklarına ve öğrenme stillerine yönelik katkıda bulunmak amacıyla e- içeriklerin yer aldığı, sosyal bir öğrenme ağı olan çevrim içi bir eğitim platformu geliştirilmiştir. Genel anlamda EBA çeşitli, bol ve eğitici-öğretici içerikler sunmak, eğitimde bilişim teknolojilerinin uygulanmasına yardımcı olmak, öğretmen ve öğrencilerin ders içeriklerine yönelik ihtiyaçlarını karşılamak, öğrenilen bilginin aynı zamanda yeniden yapılandırılmasını ve bilgiden bilgi üretebilmeyi sağlamak, değişik öğrenme yöntemlerine hitap ederek öğrencilere destek olmayı ve teknolojiyi daha çok bir araç olarak kullanmayı amaçlayarak geliştirilmiştir (MEB, 2016). Yapılan bu çalışma eğitim bilişim ağı portalının öğrenci başarısı üzerindeki etkisini belirlemek için planlanmış ve Fen bilimleri derslerinde 6. sınıf öğrencilerinin “Güneş sistemi ve tutulmalar” ünitesinin konularının işlenmesinde eğitim bilişim ağını kullanmanın öğrenci başarısını nasıl etkilediğini belirlemek amacıyla gerçekleştirilmiştir. Bu amaç doğrultusunda, yarı deneysel desen modeli kullanılarak çalışma uygulanmıştır. Yapılan çalışma, Bitlis ilinin Tatvan ilçesindeki bir okulun 6. sınıfında okuyan 60 (deney grubu:30; kontrol grubu:30) öğrenciye uygulanmıştır. İki grubun da öğretimden önceki karne notları kıyaslanmış olup başarı seviyelerinin aynı olduğu tespit edilmiştir. Araştırmada, eğitim bilişim ağı platformu tercih edilerek konu anlatılan öğrenciler ile 2018 fen bilimleri ders müfredatına yönelik konuların anlatıldığı öğrencilerin müfredat konusu ile ilgili başarı testi puanları arasında anlamlı olarak bir farklılığın olup olmadığı tespit edilmiş, verilerin istatistiksel sonuçları SPSS 23.0 paket programına göre değerlendirilmiştir. Çalışmada elde edilen sonuçlara göre, deney grubu öğrencilerinin eğitim bilişim ağında müfredat konusuna yönelik içe-

- 1 ISPEC 3. Uluslararası Sosyal ve Beşeri Bilimler Kongresi’nde Sözlü Sunum, 20-22 Aralık 2019, VAN
- 2 Selahaddin Eyyubi Ortaokulu, orcid:0000-0002-7426-6915, moonsharp_2005@hotmail.com, Tatvan/BİTLİS

Fen Bilimleri Dersinde Eğitim Bilişim Ağı (EBA) Kullanımının Ortaokul Öğrencilerinin Güneş Sistemi ve Tutulmalar Başarı Testi Sonuçlarına Etkisi

rikler sunulduktan sonra kontrol grubu öğrencilerine göre başarı testi puanlarının daha yüksek olduğu görülmüştür. Elde edilen sonuçlar göre, eğitim ortamlarında eğitim bilişim ağı' kullanan öğrencilerin kullanmayan öğrencilere göre "Güneş sistemi ve Tutulmalar" ünitesindeki akademik başarı testi üzerinde olumlu yönde etkilediği belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: *EBA (Eğitim Bilişim Ağı), bilişim teknolojileri, güneş sistemi ve tutulmalar; ortaokul, fen bilimleri.*

Gönderilme Tarihi: 01. 04. 2020

Kabul Tarihi: 30.05.2020

THE EFFECT OF THE USE OF EDUCATION INFORMATION NETWORK (EBA) IN SECONDARY SCIENCE COURSE ON THE RESULTS OF SOLAR SYSTEM AND ECLIPSE SUCCESS TEST RESULTS OF SECONDARY SCHOOL STUDENTS

Abstract

In 2011, an online education platform, a social learning network with e-content, was developed, which the Ministry of Education calls the Education Information Network, with the aim of contributing to students' development, level differences and learning styles. In general terms, EBA provides various, rich and educational content, to provide the use of information technologies in education, to meet the content needs of teachers and students, to ensure that the learned information is also reconstructed and to produce information from information, to support students by addressing different learning styles and more It was developed with the aim of using it as a vehicle (MEB, 2016). This study was planned to determine the impact of the educational information network portal on student achievement and was carried out to determine how the use of the educational information network affects student achievement in the processing of the subjects of the "Solar system and eclipses" unit of 6th grade students in science classes. For this purpose, the study was applied using the semi-experimental pattern model. The study was applied to 60 students (experimental group: 30; control group: 30) studying in the 6th grade of a school in Tatvan district of Bitlis province. The report scores of both groups before the education were compared and it was determined that their success levels were the same. In the research, it was examined whether there was a significant difference between the academic achievements of the students who were told about the subject of the 2018 sciences curriculum and the academic achievements of the students who preferred the educational information network platform and the statistical results of the data were evaluated according to the SPSS 23.0 package program.

According to the results obtained in the study, it was seen that the students of the experimental group were more successful than the students in the control group after applying the educational informatics platform contents. According to the results obtained, it was determined that students who use education informatics network in educational environments had a positive effect on the academic achievement test in the "Solar System and Eclipses" unit compared to the students who did not use it.

Keywords: *EBA (Education information network), information technologies, solar system and eclipses, secondary school, science.*

Giriş

Teknolojinin ilerlemesi ile birlikte bilgiye ulaşma yollarının değişim ve çeşitlilik gösterdiği söylenebilir (Akkoyunlu, 2002; Erdoğan & Çağiltay, 2009; Devocioğlu & Kaymakçı, 2014). Bu değişimin hayatın her alanına yansıdığını, bunun eğitim alanında ve eğitim sistemlerinde de belirli dönüşümlere neden olduğuna inanılmaktadır. Eğitim sistemlerindeki değişime ülkelerin uyum sağlaması ise geleneksel sınıf ortamlarının yeni öğrenme ortamlarına yerini bırakması, tebeşir-kara tahta ile sınırlı olan öğretim imkânlarının yerini akıllı ve etkileşimli tahtalara bırakması ile gerçekleşebilir (Muammer, 2007).

Eğitimin teknolojiye entegre edilmesi ve farklı eğitsel içeriklerin oluşturulması öğretmenlerin de belirli yeterliklere sahip olmalarını gerektirmektedir. Yetiştirilecek bireylerin gerektirdiği özelliklere (21. Yüzyıl becerileri) sahip olmaları eğitim sistemlerinin hedeflerinin başında yer almakta ve bu bireylerin bilgi ve teknolojiye sahip, değişime uyum sağlayabilen kişiler olmalarını göstermektedir. Eğitim ortamlarında teknolojinin kullanımı belirlenen öğrenme hedeflerinin kazanılmasına yardımcı olur ve ilgili disiplinin öğrenilmesine uygun geliştirilen içerikler ile öğrenmenin kılavuzlanmasına imkân tanır (Muammer, 2007; Ulaş & Ozan, 2010).

M.E.B. tarafından dersliklere kurulan bilgi teknolojileri ürünlerinin öğretimde aktif olarak kullanılmasını sağlamak için öğretmenler, hizmet içi eğitime tabi tutulmaktadır. Böyle ortamlarda tercih edilecek eğitim-öğretim programları Bilişim Teknolojileri destekli öğretime uygun bir formata dönüştürülerek eğitsel e-içeriklerin oluşturulması hedeflenmektedir (MEB, 2016). Eğitim Bilişim Ağı (EBA) bu içeriklerden biri olarak görülmektedir.

Öğretmenler için bilgi teknolojileri ve bilgisayarlar büyük önem taşımaktadır. 1960'lı yıllardan bu yana bunlar, öğretimi desteklemek amacıyla bir ders aracı olarak eğitim öğretim ortamına dahil edilmişlerdir (Osio, 2002). Bilginin sunumunun ve dağıtılmasının hız kazanması, basitleştirilmesi ve bilginin elde edilmesinin kolaylaştırılması bilişim teknolojilerinin kullanılması ile sağlanmıştır (Watson, 2002). Bu ise; bilgisayarların eğitim ortamlarındaki önemini ve farklı öğretim araçlarından ayıran önemli bir özelliğinin olduğunu ve aynı zamanda üretim, öğretim, yönetim, sunu ve iletişim aracı şeklinde kullanıldığını ispatlamaktadır (Yalın, 2000). Eğitim ve öğretimde bilgisayarın kullanıldığı bir öğretim yönteminde, bilgisayarlar öğretim sürecine dahil edilmeyip, geleneksel öğretim yöntemlerine bir seçenek olarak kullanılmaktadır. Öğretimin bilgisayarla desteklendiği bir ortama bakıldığında; burada bilgisayarların bir öğretim ortamı ola-

arak kullanıldığı, öğrencilerin ilgi ve motivasyonlarını arttıran, öğrencilerin kendi öğrenme hızlarını ayarlayabildiği buna göre ilerleyebildiği, teknoloji ile kendi kendine öğrenme ilkelerinin harmanlanmasıyla ortaya çıkan bir öğretim yöntemi olarak bakılabilir. Akekin' nin yaptığı çalışmada, eğitimde verimi yükseltmede bilgisayarların nicelik açısından önemli bir yere sahip olduğunu belirtmektedir (Uşun, 2004). Özmen (2004) yaptığı çalışmada bilgisayar destekli eğitimin; sınıf ortamlarında bilgisayarlardan derslerin ve içeriklerinin doğrudan sunulması, farklı öğretim yöntemleri ile öğrenilenlerin tekrar edilmesi, öğrencilerin problem çözme gibi etkinliklerde bilgisayardan bir öğretim aracı olarak faydalanılabilecek bir yöntem olduğunu ifade etmektedir.

Bilgisayarların ya da bilişim teknolojilerinin eğitim ortamlarına entegrasyonu olarak gösterilebilecek bir platform olan EBA ve bölümlerinin aktif kullanıldığı bu dönemde, fen öğretimi açısından EBA'nın ne kadar etkili olduğunu göstermek önemlidir. Yapılan çalışmadan elde edilecek sonuçların Eğitim Bilişim Ağı ve fen bilimleri derslerine yönelik sonraki yıllarda gerçekleştirilecek akademik yayımlara ve çalışma literatürüne katkı sağlayacağı düşünüerek planlanmıştır. Bu doğrultuda araştırmanın amacının, fen bilimleri derslerinde 6. Sınıfta okuyan öğrencilerin EBA ile “Güneş sistemi ve Tutulmalar” konulu ünitesinin anlatılmasında öğrencilerin akademik başarısı üzerindeki etkisini araştırmak olduğu söylenebilir. Aşağıdaki alt probleme bu amaç doğrultusunda cevap aranmıştır:

- EBA platformunun kullanıldığı fen bilimleri dersinde deney grubu ile 2018 fen bilimleri dersinde kullanılan müfredata uygun olarak yürütülen derste kontrol grubunun “Güneş sistemi ve Tutulmalar” konulu ünitesinde öğrencilerin akademik başarılarına yönelik aldıkları test puanları anlamlı olarak farklılaşmakta mıdır?

Yöntem

Çalışmada kontrol grubuna yönelik son test modeline uygun yarı deneysel bir uygulama yapılmıştır. Öğretimden sonra deney ve kontrol grubuna başarı testi uygulanmıştır. Sonuç olarak araştırmada, EBA'yı kullanarak ders alan öğrenciler ile 2018 fen bilimleri dersi müfredatına uygun ders işleyen öğrenci grubunun test puanlarının anlamlı olarak farklılaşıp farklılaşmadığı belirlenmiştir.

1. Evren ve Örneklem

Bitlis ili Tatvan ilçesinin 6.sınıfında öğrenim gören 60 öğrenci, araştırmanın çalışma grubu olarak belirlenmiştir. Bunlardan 30 öğrenci (14 kız, 16 erkek) deney

grubunu, diğer 30 öğrenci ise (13 kız, 17 erkek) kontrol grubunu oluşturmaktadır. Öğrencilerin gruplara dağılımı 2018-2019 eğitim öğretim yılının dönem başında, öğrenciler okula kayıt olurken belirlenmiştir. Sınıflarda uygulamaya yönelik bir değişiklik yapılmayıp olduğu gibi kalması sağlanmıştır. Hangi şubelerin deney ya da kontrol grubu olacağı ise araştırmacı tarafından rastgele seçilmiştir.

2. Veri Toplama Aracı

Yapılan araştırmada, araştırmacını oluşturduğu ‘Güneş Sistemi ve Tutulmalar’ ünitesi ile ilgili bir başarı testi uygulanmıştır. Kazanımı 5 olan konulardan, 100 maddelik soru havuzu oluşturulmuştur, bunlardan 45 soru araştırmacı tarafından seçilip alınmıştır. Geçerlilik ve güvenilirlik için ilgili alanda uzman 3 akademisyenin ve alanında donanımlı 4 öğretmenin görüşü alınarak 45 maddelik sorular 25 maddeye indirilip başarı testine son şekli verilmiştir. Oluşturulan tablo ile testin kapsam geçerliliğine bakılmıştır. Uygulanan başarı testinin geçerlilik ve güvenilirliği için yapılan pilot çalışma ile geçerlilik ve güvenilirliğe olumsuz etki edecek olan soru maddeleri elenmiştir. Test maddelerinden 5 tanesinin düzeltilmiş madde-toplam korelasyon katsayısı negatif ya da 0.20’nin altında çıktığından bu maddeler testten atılmıştır. 25 maddelik başarı testinin, güvenilirliğine bakılmış ve Cronbach alfa güvenilirlik katsayısı 0.91 olarak tespit edilmiştir. Bu değer .70’ ten büyük olduğundan, araştırmada testin kullanılabilir düzeyde yüksek bir güvenilirlik değerine sahip olduğu ifade edilebilir (Nunnally, 1994). Burada ayırt ediciliği yüksek olan bir testin hazırlanması amaçlanmaktadır. Testin madde güçlüğü de hesaplanmış ve ortalama güçlüğü 0,60 olduğu tespit edilmiştir. Sonuç olarak testin ortalama güçlüğüde olduğunu söyleyebiliriz. Ayrıca son şeklinin verildiği 25 maddelik ‘Güneş Sistemi ve Tutulmalar ünitesine ait Akademik Başarı Testi (GSTABT)’ deney ve kontrol gruplarına uygulanmak üzere sürece alınmıştır.

3. Uygulama Süreci

Yapılan çalışmanın deneysel uygulaması, 2019-2020 eğitim-öğretim yılının yaklaşık 1.5 aylık bir sürecinde yapılmıştır. Eba platformunun uygulandığı deney grubuna “Güneş Sistemi ve Tutulmalar” ünitesi ile ilgili; 3D belgeler, videolar, animasyonlar ve konu anlatımları ile konular anlatılmıştır. Güncel programa uygun olacak şekilde kontrol grubuna bir eğitim uygulanmıştır. Ünite ile ilgili başarı testinin deney ve kontrol gruplarına uygulanması ile uygulama süreci tamamlanmıştır.

4. Verilerin Analizi

Yapılan çalışmadaki verilerin nicel analizi için SPSS 23.0 paket programı seçilmiştir. Testlerin anlamlılık düzeyi, geleneksel anlamlılık düzeyi olarak belirlenen .05 anlamlılık değerine göre belirlenmiştir. Deney ve kontrol gruplarının başarı puan ortalamaları arasında anlamlı bir farklılığın olup olmadığını belirlemek için sonuçların analizinin bağımsız örneklem t testi ile yapılması uygun görülmüştür.

Bulgular

Yapılan çalışmada, Fen Bilimleri dersinde 6. Sınıf öğrencilerinin “Güneş Sistemi ve Tutulmalar” ünitesinin EBA ile işlenmesinin ardından öğrencilerin konu ile ilgili başarı testi sonuçlarına etkisine bakılmıştır. Bu doğrultuda her iki grup öğrencilerine başarı testi uygulanmış ve sonuçlar Tablo-1’de belirtilmiştir.

Tablo 1. Ön Test Puanlarına İlişkin Deney ve Kontrol Gruplarının t-Testi Sonuçları

Grup	N	X	S	Sd	t	P
Deney	30	17.5	6.06	58	2.27	.027
Kontrol	30	14	6.002			

Deney ve kontrol gruplarının farklılığı için başarı testi puanları arasındaki farklılığa bakılırken, bağımsız örneklem t testi ile de iki ayrı grubun ortalamalarına bakılmıştır. Bununla EBA kullanan öğrencilerden oluşan deney grubu ile 2018 fen bilimleri müfredatına göre ders alan kontrol grubu öğrencilerinin başarı testi düzeyleri arasında anlamlı bir farkın olup olmadığı tespit edilmiştir. Tabloda, deney grubunun $X = 17.5$, kontrol grubunun ise $X = 14$ şeklinde ortalama puanları belirlenmiştir. [$t(58) = 2.27, p = 0.027$]. Burada, deney grubu düzeyinin kontrol grubundan anlamlı derecede daha yüksek olduğu sonucu çıkmıştır. Buradaki sonuç, her iki grubun test puanlarının eşit olmadığını, fen bilimleri derslerinde EBA kullanımının öğrencilerin test puanları üzerinde anlamlı bir farklılık gösterdiğini ifade etmektedir.

Sonuç Ve Tartışma

Fen bilimleri derslerinde 6. sınıf öğrencilerinin “Güneş Sistemi ve Tutulmalar” konulu ünitesinin EBA ile işlenmesinde öğrenci başarısı üzerindeki etkisini belirlemek amacıyla gerçekleştirilen bu çalışmada; EBA platformunda yer alan konu anlatımları deney grubuna, 3D görseller, videolar, flash animasyonlarla su-

nulmuş ve sonuçta başta başarı puanları eşit olan iki gruptan; EBA ile ders işlendikten sonra deney grubundaki öğrencilerin, kontrol grubundaki öğrencilere göre daha başarılı oldukları sonucu çıkmıştır.

Burada ders işlemede EBA kullanmanın öğrencilerin akademik başarılarını olumlu yönde etkilediği görülmüştür. Konuyla ilgili literatürlere bakıldığında yapılan çalışmanın sonucu ile benzerlik gösteren çalışmalara rastlanmıştır. Örneğin, Salman (2013) yaptığı çalışmada, ders ortamında e-çeriklerin kullanılmasının derslerin ve konuların öğretimini kolaylaştırdığı sonucunu çıkarmıştır. Fidan ve diğerleri (2016) tarafından yapılan çalışmada; EBA'nın sınıf öğretmenleri tarafından derste kullanıldığı zaman öğrencilerin derse karşı ilgilerinin ve derse katılmalarının artacağını ifade ederek, EBA platformunun faydalı olduğunu belirtmişlerdir. Teknoloji destekli eğitimle; farklı kaynaklara erişimde öğrencilerin problem yaşamaması, öğrenme aşamasında sorumluluk alabilmeleri, anlaşılması güç olan kavramların daha iyi kavranmasını sağlaması mümkün hale gelecektir. Teknolojiye dayalı öğrenme yöntemlerinin kullanılmasıyla, öğrencilerin gelişim düzeyleri ve eksik yönleri kolay bir şekilde belirlenebilir. Lau ve diğerlerinin (2018) yaptıkları çalışmaların sonuçlarına bakıldığında, kullanıcıların önceki öğrenmelerinden yola çıkarak öğrendiklerini değerlendirebilmeleri ve yaratıcı yönlerini kullanabilmeleri için kullanımı daha kolay, işbirlikçi platformların ve araçların sağlanması e-öğrenmenin etkililiğini arttırmada önemli olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Farklı bir çalışmada Clark ve Mayer (2008); anlamlı öğrenmenin, önerilen çoklu ortam öğreniminin bilişsel kuramı, zihinsel bir temsil oluşturmaya başlayabildikleri için bir öğrenciye sözcükler ve resimlerle sunulduğunda amacına ulaşabileceğini ifade etmektedir. Bununla öğrenciler, resimler, haritalar, çizelgeler, şekiller, grafikler veya videolar ve simülasyonlar, dinamik medya gibi multimedya yoluyla aktif öğrenmeyi gerçekleştirir. Aynı şekilde, Weng ve diğerleri (2018) yaptıkları çalışmada, öğrenci öğrenimi üzerinde etkileşiminin etkilerini ortaya çıkarmak için e-ders kitabının etkililiğine odaklanmışlardır. Sonuç olarak, multimedya ve etkileşimin e-ders kitaplarına dâhil edilmesiyle, öğrencilerin algıladıkları bilişsel ve duyuşsal öğrenmenin artırılabilirliğini göstermektedirler. Buzzetto-More ve Alade (2006) de yaptıkları çalışmada; öğretimde bilişim teknolojilerinin temel alınmasıyla öğrenci motivasyonunun ve akademik başarısının artacağını ifade etmişlerdir. Bu öğretim yönteminin ders başarılarını arttırması ve kimya dersine yönelik ilgilerinin artması yönüyle öğrencileri olumlu yönde etkilediği söylenebilir, bunun da çalışmamızın bulgularını destekler nitelikte olduğunu ifade edebiliriz.

Fen bilimlerinde ders işlerken konu anlatımlarını destekler nitelikte EBA kullanmanın öğrenci başarısını arttırmada etkili olduğu yapılan çalışmada ortaya konulmuştur. Bu durumun farklı derslerde ve farklı öğrenci grupları üzerinde de farklı bir etki gösterdiğine dikkat edilmelidir. Hangi öğretim stratejilerinin hangi düzeyde kullanıldığını, öğretmenlerin derslerinde öğrencilerinin bu yöntemlerden nasıl etkilendiğini tam olarak bilmedikleri söylenebilir. Medcalfe (2013) yaptığı çalışmada, kullanılan basılı ders kitabı ile elektronik ortamdaki versiyonu olan ders kitabı arasındaki ilişkiyi ve bir derste öğrencilerin genel performansını değerlendirmiş ve anlamlı bir farkın olmadığını görmüştür. Eğitimdeki yeni uygulamaların etkin olarak kullanılmasına yönelik fen eğitiminde birçok engel vardır. Öğretmenlerin derslerinde, gerekli güncellemeleri yapmak için motivasyon sağlamada ve kaynak kullanmada (zaman, bilgisayarlar, öğrenme materyalleri vb.) yetersiz kaldığı söylenebilir. Bunun yanında, yeni öğretim yöntemlerini eğitim hayatlarında ileri eğitim teknolojilerine az maruz kaldıklarından kullanmaktan kaçındıkları görülmüştür (Bell ve diğerleri, 2013; Barak, 2017). Eğitim teknolojileri, bilişim teknolojileri konusunda deneyimli öğretmenlerin yaygınlaştırılmasını sağlamak ve teşvik etmekle şüphesiz eğitimin kalitesi artırılabilir. Dolayısıyla eğitim teknolojilerinin odak noktasını; öğretmenlerin eğitim teknolojilerini, neden, ne zaman ve nasıl kullanacaklarını bilmeleri oluşturmaktadır (Englund, Olofson ve Price, 2016; Krumsvik, 2014).

Ateş, Çerçi ve Derman (2015) 'ın yaptıkları araştırmada; EBA'da bulunan videolar incelenmiş, sınıflara göre video dağılımlarının eşit olmadığı, video sürelerinin yetersiz olabildiği, videoların izlenme sürelerinin sayı olarak yetersiz kaldığı ve videoların bazılarının sınıf seviyelerine göre uygun olmadığı gibi sonuçlarla karşılaşılmıştır. Bunun yanında, Ekici, Arslan ve Tüzün (2016)'ün yaptıkları bir araştırmada da; EBA'da e-içeriğe ulaşabilmede problemler yaşanabildiği ve nedeninin ise; ulaşılmak istenen içeriğin hangi menüde yer aldığı bilinmemesinden kaynaklandığı belirlenmiştir. Kurtde ve diğerleri (2016)'nin yaptıkları bir araştırmada ise; EBA'yı sınıf öğretmenlerinin çok sık kullanmadıkları görülmüştür. EBA'yı aktif kullanmamalarına ve kullanışlı olmadığını düşünmelerine rağmen sınıf öğretmenleri, EBA'nın etkili ve verimli bir site olduğunu ifade etmektedirler. Kayahan ve Özduran (2016)'nin yaptığı bir araştırmada, EBA'ya yönelik öğrencilerin hem olumlu hem olumsuz görüşlere sahip olduklarını ifade edilmiştir. Bolat (2016)'nin yaptığı bir araştırmada; ters yüz edilmiş sınıflardaki eğitim için de EBA'nın kullanılacağı sonucu çıkarılmıştır. Tutar (2015) yaptığı çalışmada ise, bazı öğretmenlerin EBA ile ilgili yeterli bilgiye sahip olmamasının yanında, EBA'yı sık kullanmadıkları sonucuna varılmıştır. Alabay (2015)

yaptığı araştırmada da, ortaöğretim öğretmenlerinin konu anlatımlarında EBA'yı yeterince kullanmadıkları sonucunu çıkarmıştır. Güvendi (2014) yaptığı araştırmada, öğretmenlerin sosyal medya üzerinden EBA'yı takip etmediğini ve EBA'yı kullanım sıklıklarının olması gerekenin altında olduğunu ifade etmiştir.

Üçışık ve Tuna (2004) yaptıkları araştırmada, geleneksel öğretim yöntemine göre eğitimde teknoloji kullanımının büyük avantajlar, faydalar sağladığı sonucuna ulaşmıştır. Tüysüz ve Çümen (2016) yaptıkları çalışmada, öğrencilerin videoların açılmaması, siteden atılma ya da puanların sıfırlanması gibi sorunlarla karşılaştığını ifade etmişlerdir. Farklı bir çalışmada da, eğitim açısından EBA'nın yeterli olmadığını düşünen ve eğitsel içerik bulundurma yönünden de zayıf olduğunu belirten öğrencilerin olduğu görülmüştür. Bunun yanında, öğrenciler EBA'ya içerik yüklemenin zor olduğunu, EBA'nın dikkat çekme açısından etkisiz olduğunu savunmuş ve EBA'yı sık ziyaret etmediklerini söylemişlerdir. Altyapı sorunları (İnternet bağlantısı vb.) nedeniyle EBA sistemi bazı öğretmenler tarafından tercih edilmese de, EBA'yı daha çok dersi pekiştirme ya da görselleştirme yönüyle kullandıklarını ifade etmişlerdir (Türker ve Güven, 2016). EBA platformu eğitim bilişim ağı ile ilgili yapılan çalışmalar ışığında sürekli güncellenmektedir.

Sonuçta, "Güneş Sistemi ve Tutulmalar" ünitesinin konularının işlenmesinde, EBA kullanmanın 6. Sınıf öğrencilerinin akademik başarılarını olumlu yönde etkilediği ve yukarıda değinilen çalışmalardaki sonuçlarla bir bütün olarak değerlendirilip eğitim kurumlarında etkili kullanımının artırılması gerektiği sonucuna varılmıştır.

Öneriler

Hizmet içi eğitimin bilişim teknolojilerinin eğitim ortamlarında kullanılmasında okul yöneticileri ve öğretmenler için önemli olduğu unutulmamalıdır. Dolayısıyla eğitimde teknoloji kullanımına ilişkin hizmet için okullarda zorunlu bilişim ve bilgi okuryazarlığı eğitimi verilmelidir.

Teknolojideki sürekli gelişmelerle birlikte EBA'nın tercih edilmesinin nedeninin artırılması, yaygınlaştırılması ve mobil uygulamasının geliştirilmesi çağımızda artık bir gereklilik olarak görülmektedir. E- içeriğin kapsamı ve içerikle ilgili oluşturulan test soru sayılarının artırılması gerekmektedir. Her derste eğitim bilişim ağına mevcut animasyon ve etkileşimli videolar aktif olarak yer almalıdır. Ayrıca üniversitelerin eğitim fakültelerinin sınıflarının donanımı ve alt yapısının bilişim teknolojilerinin kullanıldığı okullardaki sınıflarla uyumlu ola-

çak şekilde revize edilebilir olmalıdır. Bu şekilde öğretmen adaylarının e-içeriği geliştirebilme ve bilişim teknolojileri cihazlarını kullanabilme becerilerinin artırılması sağlanmış olabilir. Her okulda ve her sınıfta EBA içeriğinin aktif kullanılabilmesi için, sorunsuz bir internet altyapısının oluşturulması gerekmektedir. Ülkemizde eğitim kurumlarında internet bağlantı sorununa farklı alternatifler sunulmalı, bunların eğitimi aksatacak yönde büyümesine imkân verilmemelidir. Bakanlıkça eğitim kurumlarındaki ücretsiz verilen internet bağlantı ağ limitinin, kotasının arttırılması gerekmektedir. EBA' ya yönelik sunulan imkânların eğitim kurumlarında tam anlamıyla kullanılıp kullanılmadığı nedenleri ile birlikte bakanlık görevlilerince bölgesel olarak takip edilmelidir. Tespit edilen problemlerin kaynağı belirlenip en kısa sürede giderilmelidir.

KAYNAKÇA

- Akekin Başkaya, A. (2014). *İlköğretimde görev yapan branş öğretmenlerinin bilgisayar destekli eğitime ilişkin tutumlarının incelenmesi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: Marmara Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Aktay, S., & Keskin, T. (2016). Eğitim bilişim ağı (EBA) incelenmesi. *Eğitim Kuram ve Uygulama Araştırmaları Dergisi*, 2 (3), 27-44.
- Alabay, A. (2015). Ortaöğretim öğretmenlerinin ve öğrencilerinin eba (eğitimde bilişim ağı) kullanımına ilişkin görüşleri üzerine bir araştırma. (Yayımlanmamış Yüksek lisans tezi). İstanbul: İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ateş, M., Çerçi, A. & Derman, S. (2015). Eğitim bilişim ağında yer alan türkçe dersi videoları üzerine bir inceleme. *Sakarya University Journal of Education*, 5(3), 105-117.
- Barak, M. (2017). Science teacher education in the twenty-first century: a pedagogical framework for technology-integrated social constructivism, *Research in Science Education*, 47(2), 283–303. <https://doi.org/10.1007/s11165-015-9501-y>
- Bell, R. L., Maeng, J. L., & Binns, I. C. (2013). Learning in context: technology integration in a teacher preparation program informed by situated learning theory. *Journal of Research in Science Teaching*, 50(3), 348–379.
- Bolat, Y. (2016). Ters yüz edilmiş sınıflar ve eğitim bilişim ağı (EBA). *Journal of Human Sciences*, 13(2), 3373- 3388. doi:10.14687/jhs.v13i2.3952.
- Buzzetto-More, N. & Guy, R. (2006). Incorporating the hybrid learning model into minority education at a historically black university. *Journal of Information Technology in Education*, 5, 153-164.
- L. Briz-Ponce, Pereira, A., Carvalho, L., Juanes-Mendez, J.A., & García-Peñalvo F.J. (2017). Learning with mobile technologies – students' behaviour, *Computers in Human Behavior*, 72 (C), 612-620.

Fen Bilimleri Dersinde Eğitim Bilişim Ağı (EBA) Kullanımının Ortaokul Öğrencilerinin Güneş Sistemi ve Tutulumlar Başarı Testi Sonuçlarına Etkisi

- Clark, R.C., & Mayer, R.E. (2008). *E-learning and the science of instruction: Proven guidelines for consumer sandde signers of multimedia learning*, John Wiley & Sons.
- Çiftçi, S., Taşkaya, S. M., & Alemdar, M. (2012). Sınıf öğretmenlerinin fatih projesine ilişkin görüşleri. 11. Ulusal Sınıf Öğretmenliği Eğitimi Sempozyumu'nda sunulan sözlü bildiri, Rize.
- EBA, (2017). EBA Web Sitesi - Hakkımızda URL: <http://www.eba.gov.tr/hakkimizda> [Erişim Tarihi: 17.04.2017].
- Ekici, M, Arslan, İ. & Tüzün, H. (2016). Eğitim bilişim ağı (EBA) web portalı kullanılabilirliğinin göz izleme yöntemiyle değerlendirilmesi. *Eğitim Teknolojileri Okumaları içinde*. (Eds: İşman, A., Odabaşı, H. F. & Akkoyunlu, B.), 273-297, Ankara: TOJET.
- Englund, C., Olofson A.D., & Price, L. (2016). Teaching with technology in high education: understanding conceptual change and development in practice, *Higher Education Research & Development*, 36(1), 73-87, DOI: 10.1080/07294360.2016.1171300.
- Fidan, K. N., Erbasan, Ö. & Kolsuz, S. (2016). Sınıf öğretmenlerinin eğitim bilişim ağından (EBA) yararlanmaya ilişkin görüşleri, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(45), 626-637.
- Güvendi, G.M. (2014). Millî Eğitim Bakanlığı'nın Öğretmenlere Sunmuş Olduğu Çevrimiçi Eğitim Ve Paylaşım Sitelerinin Öğretmenlerce Kullanım Sıklığının Belirlenmesi: *Eğitim Bilişim Ağı (Eba) Örneği*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Sakarya: Sakarya Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Karamustafaoğlu, O. & Yaman, S. (2006). *Fen Eğitiminde Özel Öğretim Yöntemleri I-II*. 5. Baskı, Ankara: Anı Yayıncılık.
- Kayahan, S. & Özduvan, K. (2016). İngilizce dersinde uygulanan EBA market mobil yazılımlarına ilişkin öğrenci görüşleri. *XVIII. Akademik Bilişim Konferansı*, Şubat 2016, Adnan Menderes Üniversitesi: Aydın.
- Klašnja-Milićević, A., Vesin, B., & Ivanović, M. (2018). Social tagging strategy for enhancing e-learning experience, *Computers & Education*, 118, 166-181. <https://doi.org/10.1016/j.compedu.2017.12.002>.
- Krumsvik, R.J. (2014). Teacher educators' digital competence. *Scandinavian Journal of Educational Research*, 58(3), 269-280. doi: 10.1080/00313831.2012.726273.
- Kurtdede F., N., Erbasan, Ö. & Kolsuz, S. (2016). Sınıf öğretmenlerinin eğitim bilişim ağı'ndan (eba) yararlanmaya ilişkin görüşleri. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(45), 626-637.
- Lau, K.H., Lam, T., Kam, B.H., Nkhoma, M., Richardson, J., & Thomas, S. (2018). The role of text book learning resources in e-learning: A taxonomic study. *Computers & Education*, 118, 10-24.
- Millî Eğitim Bakanlığı (2016), Eğitimde Fatih Projesi, <http://fatihprojesi.meb.gov.tr/tr/icerikincele.php?İd=4> adresinden 12 Nisan 2016 tarihinde erişilmiştir.
- MEB, (2017). <http://www.eba.gov.tr/hakkında>, <http://fatihprojesi.meb.gov.tr/tr/icerikincele>. Erişim: 20.01.2017.

Fen Bilimleri Dersinde Eğitim Bilişim Ağı (EBA) Kullanımının Ortaokul Öğrencilerinin Güneş Sistemi ve Tutulumlar Başarı Testi Sonuçlarına Etkisi

- Medcalfe, S. (2013). Is the resuch a thing as a free textbook? *Journal of Economics and Economic Education Research*, 14 (1), 71-78.
- Nunnally, J.(1994). *PsychometricTheory*(3rd edition). New York: McGraw-Hill.
- Osio, S. A. (2002). *An evaluation of the use of microcomputer-based laboratory instruction on middle school students' concept attainment and attitudes towards computer-based instruction*, University of Southern California.
- Özmen, H. (2004). Fen öğretiminde öğrenme teorileri ve teknoloji destekli yapılandırmacı (constructivist) öğrenme. *The Turkish Online Journal of Educational Technology*, 3(1), 100-111.
- Palavan, Ö. & Sungur, B. (2017). Bilgisayar Destekli Öğretimin İlköğretim Öğrencilerinin Akademik Başarısına Etkisi Üzerine Meta Analiz Çalışması. *Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 46(2), 603-638.
- Salman, Ş. (2013). Fatih projesi kapsamında yer alan öğretmen ve öğrencilerin projeden beklentileri ve bilişim teknolojileri kullanımına karşı algıları üzerine bir araştırma: İstanbul Bağcılar Dr.Kemal Naci Ekşi Anadolu Lisesi. (Yüksek Lisans Tezi). Ankara: Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Uşun, S. (2004). *Bilgisayar destekli öğretimin temelleri, İkinci Baskı, Nobel Yayın Dağıtım*, Ankara.
- Üçışık, S. & Tuna, F. (2004). Orta öğretim kurumlarında coğrafya anlatım becerisinin bilgisayar destekli anlatımla geliştirilmesi. *Marmara Coğrafya Dergisi*, 9, 97-118.
- Watson G. H. (2002). Using technology to promote success in pbl courses, the technologysource, MayWeb: <http://technologysource.org/article/usingtechnologytopromotesuccessinpblcourses/>. Erişim: 14 Kasım 2017.
- Tang, T., & McCalla G. (2005) Smart recommendation for an evolving e-learning system: Architecture and experiment, *International Journal on E-learning*, 4(1), 105-129.
- Tutar, M. (2015). Eğitim bilişim ağı (EBA) sitesine yönelik olarak öğretmenlerin görüşlerinin değerlendirilmesi. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Türker, A. & Güven, C. (2016). Lise öğretmenlerinin eğitim bilişim ağı (eba) projesinden yararlanma düzeyleri ve proje ile ilgili görüşleri. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 5(1), 244-254.
- Tüysüz, C. & Çümen, V. (2016). Eba Ders Web Sitesine İlişkin Ortaokul Öğrencilerinin Görüşleri. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(3), 278-296.
- Weng, C., Otanga, S., Weng, A., & Cox, J. (2018). Effects of interactivity in E-textbooks on 7th graders science learning and cognitive load, *Computers & Education*, 120, 172-184. <https://doi.org/10.1016/j.compedu.2018.02.008>.
- Yalın, H. İ. (2002). *Öğretim teknolojileri ve materyal geliştirme*. 7.Baskı, Ankara: Nobel Yayıncılık.

OKUL ÖNCESİ ÖĞRETMENLERİNİN VE ÖĞRETMEN ADAYLARININ MEDYA OKURYAZARLIĞI ALGILARI İLE MEDYA ALIŞKANLIKLARININ İNCELENMESİ

Hilmi TEKİN¹

Nesrin IŞIKOĞLU ERDOĞAN²

Özet

Bu çalışmanın amacı, okul öncesi öğretmenlerinin ve öğretmen adaylarının medya okuryazarlığı ile ilgili algılarını ve medya alışkanlıklarını derinlemesine incelemektir. Bu araştırmada; nitel araştırma yöntemlerinden fenomenolojik desen kullanılmıştır. İkiisi X kuşağından, ikisi Y kuşağından olmak üzere 4 okul öncesi öğretmeni ile Z kuşağından 2 okul öncesi öğretmen adayı çalışmaya katılmıştır. Araştırmada, veriler yarı yapılandırılmış görüşmeler ve günlükler aracılığıyla toplanmış ve içerik analizi tekniği ile analiz edilmiştir. Çalışmada yapılan analiz sonucunda (1) iletişim, (2) araştırma, (3) seçicilik, (4) farkındalık ve (5) yararlanma olmak üzere beş temel tema elde edilmiştir Birinci tema katılımcıların medyayı iletişim amacıyla kullandıklarını göstermektedir. İkinci tema, katılımcıların medya yoluyla aldıkları bilginin teyidinde nasıl bir yol izleyeceklerini ortaya koymuştur. Üçüncü tema; katılımcıların medya okuryazarlığı ile ilgili algılarını ve medyada rahatsız edici görüntüye karşı tepkilerini oluşturmaktadır. Dördüncü tema altında, medyanın yaşamımızın tam içinde olmasının yaşamımızı ne yönde etkilediği ve medya okuryazarlığının kazandırılması için katılımcıların ne gibi önerilerde buldukları tartışılmıştır. Beşinci tema; katılımcıların medyayı alanlarında nasıl kullandığını ve medyayı doğru ve etkin bir şekilde kullanmanın öğretmenler ile öğrencilerine olan etkilerini göstermektedir. Okullarda verimliliğin artırılmasına katkı sağlaması açısından öğretmenlere ve öğretmen adaylarına medya okuryazarlığı konusunda eğitimler verilmesi önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: medya okuryazarlığı, okul öncesi, öğretmen

Gönderilme Tarihi:22. 04. 2020

Kabul Tarihi:25.05.2020

- 1 Öğr. Gör. Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Muğla Meslek Yüksekokulu Çocuk Gelişimi Programı: ORCID: 0000-0002-2324-6631 hilmitekin@mu.edu.tr
- 2 Prof. Dr. Pamukkale Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Okul Öncesi Eğitimi Ana Bilim Dalı: ORCID: 0000-0001-7010-302X nisikoglu@pau.edu.tr

INVESTIGATION OF MEDIA LITERACY PERCEPTIONS AND MEDIA HABITS OF PRESCHOOL TEACHERS AND TEACHER CANDIDATES

Abstract

The aim of this study is to examine the perceptions of preschool teachers and prospective teachers about media literacy and media habits in depth. In this study; phenomenological design of qualitative research methods was used. Four preschool teachers, two from X generation and two from Y generation, and two preschool teachers from generation Z participated in the study. In the research, data were collected through semi-structured interviews and diaries and analyzed with content analysis technique. As a result of the analysis made in the study, five basic themes were obtained: (1) communication, (2) research, (3) selectivity, (4) awareness and (5) utilization. The first theme shows that the participants use the media for communication. The second theme revealed what kind of a way the participants could follow for the confirmation of the information they received through the media. The third theme consists of participants' perceptions of media literacy and their reactions to disturbing images in the media. Under the fourth theme, it is discussed how the fact that the media is right in our lives affects our lives and the suggestions that the participants make for the acquisition of media literacy are discussed. The fifth theme reveals how participants use the media in their fields. The fifth theme; shows how the participants use the media in their fields and the effects of using the media correctly and effectively on teachers and students. It is recommended that teachers and prospective teachers should be trained on media literacy in order to contribute to increase efficiency in schools.

Keywords: media literacy, preschool, teacher

Giriş

İçinde yaşadığımız yüzyılda bilgi ve iletişimde yaşanan gelişmelere bağlı olarak teknoloji alanında önemli değişimler yaşanmaktadır. Türkiye’de 1995 yılından sonra, özel yayın yapan televizyon ve radyoların sayısı artmış, 2000’li yılların başlarında televizyon ve özellikle de internetin her evde, okullarda ve artık her cepte kullanımı yaygınlaşmıştır (Kırbaş, 2019). Televizyon, internet ve radyo gibi iletişim araçları toplu olarak kitle iletişim araçları olarak adlandırılmaktadır. Bu ortamda medya kavramı ile kitle iletişim araçları kavramı birlikte kullanılmaya başlamıştır. Medya, toplumdaki insanları eğlendirmek, bilgilendirmek ve kamuoyu yaratabilmek amacıyla kitle iletişim araçlarının kullanılması şeklinde tanımlanmaktadır (Özerkan, 2012). Hayatımızdaki önemi teknolojik alanda meydana gelen gelişmelerle birlikte sürekli artan medya ile medya araçları, yaşam şekillerinden düşüncelere ve hatta kişisel tercihlerin şekillenmesine kadar pek çok konuda hissedilir bir biçimde hayatımıza etki eder noktadadır (Şeylan, 2008). Medya araçlarının etkilerini konu edinen araştırmalar, özellikle 2000’li yıllardan itibaren hayatımıza giren bilgisayar ve internet teknolojilerinin yaygınlaşması sonucu artış göstermiştir. Bilgisayar ve internet gibi medya araçlarının bireyler üzerinde bıraktıkları etkiler kamuoyunun dikkatini çekmeye başlamıştır (İnan, 2010). Bunun sonucu olarak da kitle iletişim araçları vasıtasıyla verilen iletimin bireyler tarafından doğru biçimde anlamlandırılması, bu araçlarla sunulan içerikten bireylerin olumsuz biçimde etkilenmelerinin önüne geçilmesi ve medyada sunulan içeriğin alıcı tarafından belli kriterler dikkate alınarak edinilmesi amacıyla “medya okuryazarlığı” adı verilen bir kavram ortaya atılmıştır (Uslu, Yazıcı ve Çetin, 2016).

Altun’a göre (2008) medya okuryazarlığı, medyanın vermiş olduğu mesajları yorumlayabilmek, tartışabilmek ve medya aracı ile mesaj iletmesini bilebilmektir. Medya okuryazarlığını diğer okuryazarlık alanlarından ayıran ve onun en önemli okuryazarlık alanı olmasını sağlayan etken ise, medya okuryazarlığının bilinçli yurttaşlar yetişmesini sağlaması ve bireyi hayata hazırlamasıdır (Sur, 2012). Bu noktada, medya okuryazarı bireyler yetiştirmek Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu’nun (UNESCO) bir amacı olarak ortaya çıkmıştır. 1960’lardan itibaren bu konuyu gündeminde tutan UNESCO, medya okuryazarlığını| medyanın eğitim ve kullanımı boyutu ile medyanın sosyal etkisi ve toplumdaki medya algısı olarak tanımlamıştır (UNESCO, 1984). Günümüzdeki yaşam, bireylerin aldığı bilgilerin basılı kaynaklardan daha az geldiği bir multimedya çağı haline gelmiştir. Bireylerin medya çağında medya okuryazarlığı olarak tanımlanan bire-

yin ne şekilde medyaya maruz kaldığını anlama ve karşılaştığı iletileri yorumlama becerisine (Christ ve Potter, 1998) ihtiyaç duydukları açıktır.

Bu çalışmada teorik çerçeve olarak yararlanılan medya okuryazarlık kuramı, bireyin medya iletilerinin seçimi ve metinlerin yorumlanması üzerindeki denetimine göre farklılaşan düşük ve yüksek olmak üzere iki temel medya okuryazarlık sürecinden söz eder. Yüksek medya okuryazarlığının bireyin yararına olduğu varsayılmakta ve bu düzeye erişmek için de medya okuryazarlığının sürekliliği, geliştirilmesi gerektiği ve çok boyutlu olduğu vurgulanmaktadır (Binark ve Gencel Berk, 2010). Potter (2004), medya okuryazarlığı kuramının, bilgi yapıları, kişisel konum, yetenekler ve beceriler ile bilgi işleme görevlerinin akışı olmak üzere her birinin bir sistem içinde birbirleriyle etkileşim içerisinde olduğu dört temel faktörün öne çıktığı bir model içerisinde yer aldığını ifade etmektedir. Medya okuryazarlığı teorisinde yer alan önemli nokta, bilgi işleme sürecinin bilinçli ya da bilinçsiz bir şekilde gerçekleşebilecek olmasıdır. Bilinçli işleme sürecinde, kişi amaçların farkındadır, bilgileri dikkatli bir şekilde seçer ve etki süreci üzerinde göreceli olarak yüksek derecede bir kontrol sağlayabilmektedir. Bilinçsiz işleme sürecinde ise, kişi gerçekleşmekte olan şema odaklı otomatik işleme sürecinin farkında değildir ve bundan dolayı etki süreci üzerinde herhangi bir derecede kontrol sağlayamamaktadır. Medya okuryazarlığı kişinin bilinçli işleme süreci içerisinde daha fazla zaman harcaması ve daha fazla çaba göstermesini gerektirmektedir (Potter, 2004). Bu noktada bireylerin medyaya karşı eleştirel bir bakış açısı ile yaklaşmaları, neyin iyi neyin kötü, neyin yararlı neyin zararlı olduğunu ayırt etmeleri gerekmektedir. Bunun için de bireylerin, medya karşısında pasif bir alıcı olmak yerine, medyayı okuyabilecek bilinç düzeyine ulaşarak medya yaşantılarını eleştirel olarak yorumlayıp değerlendirebilecek becerilere sahip olmaları gerekmektedir. Özellikle medyanın çocuklar üzerindeki etkisi göz önüne alındığında çocukların eğitiminde görev alan öğretmenlerin medyayı eleştirel bir biçimde takip etmeleri, üzerinde önemle durulması gereken hassas bir konudur (Ertek, 2013).

Alanyazında konuyla ilgili yapılan çalışmalar incelendiğinde, Türkiye’de genellikle farklı programlarda öğrenim gören öğretmen adayları ile farklı alanlarda çalışan öğretmenlerin medya okuryazarlık düzeylerine ve görüşlerine ilişkin çalışmalar olduğu görülmektedir (Alıcı ve Gökbulut, 2017; Ertek, 2013; Uslu, Yazıcı ve Çetin, 2016; Yördem, 2012; Güven, 2014; İnan, 2010; Karataş, 2008; Özel, 2018; Altun, 2013; Aslan ve Basel, 2016; Erişti ve Erdem, 2018; Dedebali, Daşdemir ve Şan, 2019; Karasu ve Arıkan, 2016; Çetin, 2015; Kincal ve Tutkun, 2019; Kırbaş, 2019). Bu araştırmaların sonuçlarında öğretmenlerin medya okur-

yazarlığı eğitimini “medya ile öğretim” olarak algıladıkları, öğretmen adaylarının ise liseden mezun oldukları puan türleri, bilgisayar sahipliği, internet bağlantısının olup olmaması, gazete okumaları, TV izleme sıklıkları ve İnternet kullanım sıklıklarının medya okuryazarlık düzeyi üzerinde etkisi olduğu tespit edilmiştir. Yine bu araştırmaların sonuçlarına göre öğretmen adaylarının medya okuryazarlığı dersinin gerekliliğine inandıkları ve bu dersin farklı düzeylerde de verilmesi gerektiği sonucuna ulaşılmıştır. Rastlanan bir başka araştırma ise okul öncesi çağında çocuğu bulunan ebeveynlerin medya okuryazarlığı ile ilgili görüşlerine ilişkindir (Bozkurt ve Çoşkun, 2018). Bunlarla birlikte alanyazında okul öncesi öğretmenlerinin medya ile ilgili görüş ve tutumlarının yer aldığı araştırmalara da ulaşılmıştır (Koyuncu Şahin, Esen Çoban ve Güney Karaman, 2018; Veziroğlu Çelik, Acar, Bilikçi, Şahap ve Yalvaç, 2018). Bu çalışmaların sonuçlarında okul öncesi öğretmenlerinin teknolojinin zamandan tasarruf sağlaması ve çocukların farklı duyularını uyarması özelliğini ön plana çıkardıkları, teknolojinin eğitim ortamında kullanımıyla ilgili olarak öğrenmenin kalıcı hale geldiğini ifade ettikleri belirlenmiştir. Yurtdışında ise okul öncesi öğretmenlerinin eğitim teknolojileri ve medya okuryazarlığı ile ilgili yapılan iki çalışmaya ulaşılmıştır (Wang ve Zhu, 2014; Hong-qin, 2011). Ancak Türkiye’de okul öncesi öğretmenlerinin medya okuryazarlığıyla ilgili yapılan herhangi bir çalışmaya ulaşılamamıştır.

Medya okuryazarlığı üzerine yapılan araştırmalar, okul öncesi branşından farklı alanlarda görev yapan öğretmenlerin ve öğretmen adaylarının farklı okuryazarlık düzeyleri ile görüşlerine sahip olduklarını göstermektedir. Ülkemizde okul öncesi öğretmenlerinin medya ile ilgili görüşlerinin yer aldığı çalışmalarda ise öğretmenlerin medya konusunda farklı görüşlere sahip olduğu belirlenmiştir. Veziroğlu Çelik ve ark, (2018) araştırmalarında okul öncesi öğretmenleri teknolojinin eğitim ortamında kullanımıyla ilgili olarak öğrenmenin kalıcı hale geldiğini vurgularken, sosyal medyanın eğitimde kullanımına ilişkin sosyal medyayı farklı etkinlik ve yöntemler bulma amacıyla kullandıklarını belirtmişlerdir. Okul öncesi öğretmenleri ile yapılan başka bir çalışmada öğretmenler, geleneksel medyanın hala baskın olduğunu ve internet ve yeni medyanın daha az kullanıldığını ifade etmektedir. Okul öncesi eğitim kurumlarının kentsel ya da kırsal konumda olmalarına bağlı olarak, öğretmenin medyayı kırsal alanlara göre kentlerde daha iyi kullandığı görülmektedir (Vulic ve Vujovic, 2015). Çin’de yapılan bir araştırmada ise, anaokulu öğretmenlerinin eğitim teknolojisi okuryazarlığının genel düzeyinin düşük olduğu, ancak anaokulu öğretiminde bilgi teknolojisini kullanma yönündeki tutumun olumlu olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Yine bu araştırmanın sonuçları anaokulu öğretmenlerinin bilgi teknolojisini müfredata dahil etme,

bilgi aramak için interneti kullanma, öğretme kaynaklarını indirme ve kaydetme gibi belirli eğitim teknolojisi bilgi ve becerilerine sahip olduğunu göstermektedir (Wang ve Zhu, 2014).

Dünya çapında belirli zaman aralıklarında meydana gelen ekonomik ve sosyal hareketler kuşak olarak adlandırılmaktadır. Dünya genelinde kuşaklar çeşitli adlandırmalarla gruplandırılarak incelenmektedir. Bu gruplamalarda yaygın olarak kuşaklar, X Kuşağı (1965-1980), Y Kuşağı (1981-1999) ve Z Kuşağı (2000 ve sonrası) olarak adlandırılmaktadır. Y ve Z kuşaklarını, X kuşağından ayıran en önemli özelliğin bilişim teknolojileri ve sosyal medyanın yaygın olarak kullanıldığı bir zaman diliminde dünyaya gelmeleri olduğu söylenebilir (Deniz ve Tutgun-Ünal, 2019). Teknolojinin hızla ilerlemesiyle birlikte kuşakların iletişim araçlarıyla etkileşimlerinin konu alındığı güncel araştırmalar, özellikle teknolojiyle küçük yaşta beri iç içe olanlar ile sonradan tanışan kuşaklar arasındaki farklılıkların tespit edilmesi yönüne kaymıştır. Araştırmalarda önceleri gazete, radyo, televizyon gibi kitle iletişim araçları ile insanların ilişkisi incelenirken (Pecchioni, Wright ve Nussbaum, 2005; Williams, 2001; Williams ve Harwood, 2008), şimdilerde farklı kuşakların bilgisayar, internet, cep telefonu ve özellikle de medya ile ilişkisi incelenmektedir Asmafiliz ve Şalvarcı Türel, 2018; Dyke, Haynes ve Ferguson, 2007; Kuyucu, 2017; Özdemir, 2017; Sağır ve Eraslan, 2019; Süer, Sezgin ve Oral, 2017; Tutgun-Ünal, 2015; Tutgun-Ünal ve Soykan, 2015).

Çocuk izleyicilerin medya etkisi altında kaldığı ve çizgi filmler, reklamlar, şarkılar ile diziler yoluyla verilmek istenen mesajı alırken çok da seçici olmadıkları ortadadır (MEB Komisyon, 2006). Medyayı etkin bir şekilde analiz edebilen ve yorumlayabilen eğitimciler şüphesiz çocukların ve ebeveynlerin yönlendirilmesinde aktif rol oynayacaklardır. Bu noktadan hareketle okul öncesi çocuklarının medya ile yakınlığı da göz önüne alınarak, okul öncesi öğretmenlerinin ve öğretmen adaylarının medya okuryazarlık algıları ve medya alışkanlıkları incelenmesi yararlı olacaktır. Teknolojinin hızla gelişimi sonucunda x, y ve z kuşağında yer alan öğretmenlerin ve öğretmen adaylarının medya ile olan ilişkisi merak edilmiş, bu ilişkide öğretmenlerin ve öğretmen adaylarının medyaya karşı olan algıları araştırılmak istenmiştir. Alan yazın incelendiğinde bu tür bir araştırmanın olmaması alanyazına katkı olması açısından da önem arz etmektedir. Belirtilen gerekçelerden dolayı okul öncesi öğretmenlerinin ve öğretmen adaylarının medya okuryazarlık algılarının ve medya alışkanlıklarının incelenmesi bu araştırmanın temel problemini oluşturmaktadır. Bu nedenle bu çalışmanın amacı, okul öncesi öğretmenlerinin ve öğretmen adaylarının medya okuryazarlığı ile ilgili algıları-

nı ve medya alışkanlıklarını derinlemesine incelemektir. Bu amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır:

1. Okul öncesi öğretmenlerinin ve öğretmen adaylarının medya okuryazarlığı ile ilgili algıları nasıldır?
2. Okul öncesi öğretmenleri ile öğretmen adaylarının medya ve medya okuryazarlığı hakkındaki görüşleri nelerdir?
3. Okul öncesi öğretmenleri ve öğretmen adayları medyayı nasıl kullanmaktadır?
4. Okul öncesi öğretmen adayları medyayı alanlarında nasıl kullanmayı tercih edecektir?

Yöntem

Araştırmanın Modeli

Bu araştırmada; araştırma konusuyla ilgili katılımcıların bireysel algıları, deneyimleri ve bakış açılarını doğrudan öğrenme, mevcut durumları anlama ve açıklama amacıyla nitel araştırma yaklaşımı kullanılmıştır (Patton, 2014). Nitel araştırma yöntemleri farklı araştırma desenlerini kapsamaktadır. Bu çalışmada ise, birkaç kişinin bir fenomen veya kavramla ilgili yaşanmış deneyimlerinin ortak anlamını tanımlayan fenomenolojik desen kullanılmıştır (Creswell, 2018). Araştırmada fenomenolojik yaklaşım yoluyla “medya okuryazarlığı” kavramı ve okul öncesi öğretmenleri ile öğretmen adaylarının medyayla ilgili kullanım alışkanlıkları incelenmiştir.

Katılımcılar ve Araştırma Bağlamı

Çalışma grubunun seçiminde çalışmanın amacına bağlı olarak amaçlı örneklem yöntemlerinden ölçüt örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Bu örneklem yönteminde temel anlayış önceden belirlenmiş bir dizi ölçütü karşılayan bütün durumların çalışılmasıdır. Sözü edilen ölçüt veya ölçütler araştırmacılar tarafından oluşturulabilir ya da daha önceden hazırlanmış ölçüt listeleri kullanılabilir (Yıldırım ve Şimşek, 2016). Bu bağlamda örnekleme alınacak katılımcılar belirlenirken, öğretmenlerin ve öğretmen adaylarının x, y ve z kuşağında yer alması ölçüt olarak belirlenmiştir. Buna göre araştırmanın çalışma grubunu, Muğla ilinde iki farklı bağımsız anaokulunda görev yapan ve bahsedilen ölçütleri karşılayan toplam 4 okul öncesi öğretmeni ile Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Eğitim Fakültesi Okul Öncesi Öğretmenliği Anabilim dalında 2. Sınıfta öğrenim gören 2

öğretmen adayı oluşturmuştur. Ayrıca çalışma grubu oluşturulurken gönüllülük esasına göre seçim yapılmıştır. Seçilen öğretmen adaylarının 2. Sınıfta öğrenim görenler arasından seçilmesi, x, y ve z kuşağı yaş aralıklarına dikkat edilmesi ile ilgilidir. Araştırmada etik kurallar çerçevesinde okul ismine yer verilmemiş; seçilen 4 öğretmen X1, X2, Y1, Y2 şeklinde, seçilen 2 öğretmen adayı ise Z1 ve Z2 şeklinde kodlanmıştır.

X1, Millî Eğitim Bakanlığına bağlı bağımsız bir anaokulunda görev yapan 49 yaşında ve 26 yıllık bir okul öncesi öğretmendir. 28 yıldır okul öncesi öğretmenliği yapan ve 51 yaşında olan X2 de aynı bağımsız anaokulunda görev yapmaktadır. Y1, 35 yaşındadır ve farklı bir bağımsız anaokulunda 13 yıldan beri okul öncesi öğretmeni olarak görev yapmaktadır. Y2 ise aynı bağımsız anaokulunda görev yapmaktadır, 37 yaşındadır ve 15 yıllık öğretmendir. Öğretmen adayı katılımcılar Z1 ve Z2 okul öncesi öğretmenliği 2. Sınıf öğrencisidir ve 19 yaşındadır. Öğretmenler ile öğretmen adaylarının tamamı kadındır ve öğretmenler okul öncesi eğitim alanında lisans mezunudur. Çalışma kapsamında inandırıcılık ve aktarılabilişin sağlanması için, elde edilen bulgulara yönelik katılımcı teyidinin sağlanmasına dikkat edilmiştir.

Veri Toplama

Verilerin toplanmasında, çalışmada elde edilen verilerin geçerliğine kanıt sağlama açısından veri çeşitlemesi yapılmıştır. Araştırmada veri toplama aracı olarak araştırmacılar tarafından geliştirilen, öğretmenlerin ve öğretmen adaylarının medya okuryazarlığı ile medya kullanımı hakkındaki görüşlerini belirlemeye yönelik yarı yapılandırılmış “Görüşme Formu”; medya kullanım alışkanlıklarını belirlemeye yönelik “Doküman Analizi” ve öğretmen adayları ile öğretmenlerin demografik verilerine ulaşmak için “Genel Bilgi Formu” kullanılmıştır. Genel bilgi formunda; okul öncesi öğretmenleri ile öğretmen adaylarının cinsiyeti, yaşı ve öğrenim durumuna ilişkin bilgiler yer almaktadır. Görüşme formunun oluşturulmasında öncelikle alan yazın taraması gerçekleştirilmiş, taslak maddeler oluşturulmuştur. 3 alan uzmanının görüşleri doğrultusunda görüşme formuna son şekli verilmiştir. Ardından Millî Eğitim Bakanlığına bağlı iki bağımsız anaokuluna gidilerek araştırmanın amacı ile ilgili yönetici ve öğretmenlere bilgilendirme yapılmış; araştırmaya katılmayı kabul eden katılımcılarla ortak görüşme günleri belirlenmiş ve o tarihlerde kendileriyle görüşülmüştür. Her biri 30-45 dakika arası süren görüşmeler elektronik olarak kayıt altına alınmıştır. Bu görüşmelerde katılımcılara günlük hayatta medyayı kullanım amacı, medya kullanımında seçici olma durumu, medyanın yaşamımızın içindeki konumu, medyadan alınan bilgi

teyidi, medyada uygunsuz içeriklere karşı tepki, medyayı okul öncesi alanında kullanım ve medya okuryazarlığı kavramı ile ilgili sorular sorulmuştur. Ayrıca katılımcıların cevaplarını derinleştirmek amacıyla örnekler vermeleri istenmiş veya neden, niçin gibi ek sorular sorularak katılımcıların verdikleri cevaplar zenginleştirilmiştir.

Görüşme verilerini desteklemek amacıyla, görüşmelerin ardından katılımcılara yansıtıcı günlüklerle ilgili bilgi verilmiş ve günlüklerinde medya kullanımı ile ilgili tüm görüş, düşünce ve önerilerini belirtmeleri istenmiştir. Katılımcılar medya türlerinden herhangi birini veya birkaçını kullandıkları günün akşamında bu günlükleri doldurmuş ve günlükler 7 günün sonunda toplanmıştır. Bu süreç sonunda 42 adet günlük notu ile 6 adet görüşme notu elde edilmiştir. Nitel araştırmalar yorumlamaya dayalıdır ve araştırmacı, genellikle katılımcılarla yoğun bir deneyim ve süreklilik içindedir (Creswell, 2018). Bu çalışmada araştırmacı, veri toplama sürecinde ve verilerin analizinde doğrudan yer almış ve bir araç görevi üstlenmiştir. Veri toplama sürecinde araştırmacı mümkün olduğunca nesnel olmaya özen göstermiş katılımcıların davranış ve sözlerini yargılamamaya dikkat etmiştir.

Verilerin Analizi

Veriler, içerik analizi tekniği ile analiz edilmiştir. Bu analiz türü; birbirine benzeyen verileri belirli kavramlar ve temalar çerçevesinde bir araya getirmek ve bunları okuyucunun anlayabileceği bir biçimde düzenleyerek yorumlamaktır (Yıldırım ve Şimşek, 2016). Hem görüşme kayıtları hem de günlüklerde bulunan veriler okunduktan sonra anlamlı bölümler işaretlenerek sayfa kenarına kodlar yazılmıştır. Tekrar eden kodların, tümevarımcı yaklaşımla incelenmesiyle temalar oluşturulmuştur. Bu süreç sonucunda aşağıda belirtilen beş temel tema, literatür çerçevesinde sunulmuş ve tartışılmıştır.

Bulgular

Yapılan içerik analizi sonucunda (1) İletişim, (2) Araştırma, (3) Seçicilik, (4) Farkındalık ve (5) Yararlanma olmak üzere beş temel tema elde edilmiştir. İletişim teması altında 5 kod, araştırma teması altında 4 kod, seçicilik teması altında 4 kod, farkındalık teması altında 4 kod ve yararlanma teması altında 8 kod olmak üzere toplamda 25 kod çıkarılmıştır. Ortaya çıkan bu temel temalar aşağıda sunulmuş ve tartışılmıştır.

1) İletişim=Medya

Yapılan görüşmeler sonucunda katılımcıların günlük hayatlarında medyayı daha çok çevresiyle iletişim kurmak, çevreden haberdar olmak, araştırma yapmak ve paylaşımda bulunmak amacıyla kullandıkları sonucu ortaya çıkmıştır. Bu konuda Y2'nin ifadesi şu şekildedir:

Medyayı iletişimde, birbirimizle, insanlarla iletişimde telefonumuzu kullanıyoruz, bilgisayar zaten sürekli kullandığımız araçlardan. Televizyonu çevremizden haberdar olmak için kullanıyoruz... Çünkü günümüzde yüz yüze görüşmekten ziyade uzaktan iletişim ön planda. Daha çok iletişim amaçlı kullanıyoruz.

Öğretmenlerin ve öğretmen adaylarının tuttuğu günlüklerde medyanın iletişim amaçlı kullanıldığının ön plana çıktığı görülmektedir. Bu durumu X1 “Bugün sadece telefon kullandım. Bugün çok yoğun geçtiği için akıllı tahtayı kullanmadım. Telefonu da çoğunlukla velilerle whatsapp ile iletişim amaçlı kullandım. Onlara çocukların durumundan bahsettim” şeklinde ifade etmiştir. Z2’de medya araçlarını sosyal mecraları takip etmek ve kendisi de paylaşma amacıyla kullandığını ifade etmektedir:

Birincisi telefon olarak söyleyeyim haberleşme aracı olarak kullanıyoruz ama artık sosyal medya geniş kapsamlı oldu yaşanan olaylardan insanlar nerede ne yapıyor artık o amaçla kullanılıyor birazcık daha sosyal medya. Veya bir yerde bir olay yaşandıysa onlardan haberdar oluyorum. Herkes televizyon izleyemiyor mesela ama telefondan internette özellikle çok çabuk yayılıyor. Biz gençlerin daha çok yaptığı şey bence. Paylaşma amacıyla kullanıyorum kendi duygularımı ifade edebildiğim yer diye düşünüyorum. Televizyonda da dizi takip ediyorum.

Yukarıdaki ifadelerin de ortaya koyduğu gibi genel olarak öğretmenler ve öğretmen adayları medyayı velilerle ve yakınlarıyla iletişim amacıyla kullanmaktadır. Bunun yanında çevreden haberdar olma ve sosyal medyada çevreyi takip edip paylaşım yapma amacıyla da kullanmaktadırlar. Özellikle X ve Y kuşağı öğretmenleri medyayı velilerle ve yakınlarıyla iletişim amacıyla kullanmaktayken, Z kuşağı öğretmen adayları daha çok sosyal medyayı takip etme ve paylaşım yapma amacıyla kullanmaktadır. Z kuşağının medyayı henüz öğretmenliğe başlayamadığı için velilerle iletişim amacıyla kullanmadığı bir gerçektir. Ancak yakınlarıyla iletişim amacıyla kullanmayı da düşünmemişlerdir. Bu durum Z kuşağının, diğer kuşaklara göre doğumundan itibaren teknolojiyle daha iç içe yaşamasından kaynaklanmaktadır.

2) Seçicilik=İstedigimi izlerim ve kullanırım

Katılımcılar medya okuryazarlık kavramını seçicilik olarak algıladıklarını ve seçicilik kapsamında medya içeriği, süreleri ve araçlarında seçici olduklarını ifade etmişlerdir. Medya okuryazarlığının ne olduğu doğrudan sorulduğunda X1, X2 ve Z2'nin hiçbir fikri olmadığı görülmüştür. Örneğin, Z2 bu durumu “yani aslında medya okuryazarlığı iyi bir şey mi kötü bir şey mi diye düşünüyorum. Çünkü inanın bu konuda pek bir bilgim yok” şeklinde ifade etmiştir.

Öte yandan, Y1, Y2 ve Z1 ise medya okuryazarlığının medyanın kontrollü kullanımı ve seçici olmak anlamına geldiğini ifade etmişlerdir. Y2 medya okuryazarlığının kendisi için ne ifade ettiğini şöyle belirtmektedir:

Saçma sapan şeyleri sırf izlemiş olmak için değil seçerek yani gerçekten neyi izlemek istiyoruz? Biz ne bilgisi almak istiyoruz? Ne bizim hoşumuza gidiyor? Zevk aldığımız şeyleri izlersek onların daha çok yararlı olduğunu düşünüyorum. Bilhassa seçici olmak lazım. Gerçekten çok yararı var ama çok ta zararı olduğunu düşünüyorum. Medya okuryazarlığının seçici olmak anlamına geldiğini sanki duydum.

Yapılan görüşmeler sonucunda öğretmenler ve öğretmen adayları medyada rahatsız edici bir içerik veya görüntüyle karşılaştıklarında medya aracını kapatmak ve içeriği kısıtlamak gibi tercihlerde bulduklarını ifade etmişlerdir. Örneğin Y1 rahatsız edici bir görüntüye karşı medya içeriğinin kısıtlanması gerektiğini ifade etmekten; X1 ise rahatsız edici görüntünün engellenmesi ve gerektiğinde kapatılması gerektiğini “Hocam engelleme hakları var ya. Engellesin. Bazen telefonda bir bakıyorum reklam geliyor. Anketler geliyor reklamı istemiyorum diye tıklıyorsun kapatıyorsun” şeklinde ifade etmektedir. Bununla birlikte Z2 ise rahatsız edici görüntünün sosyal medyada paylaşılarak şikâyet yoluyla kapatılması gerektiğini ifade etmiştir:

Aslında ilk seçenek olarak kapatması gerekir. Şey olabilir mesela, bu içeriği sosyal medyada yayabilir. Böyle bir içerik var tepkiniz nedir bu paylaşımına yönelik gibi sorabilir. Bu herkesin bu paylaşımı görüp korunması yönünde bir adım olabilir. O paylaşır. Başka, başka insanlar görür ve tepki olarak o program sayfası kapatılabilir.

Yapılan görüşmeler sonucunda öğretmenler ve öğretmen adayları medyada rahatsız edici bir görüntüyle karşılaştıklarında medya aracını kapatmak, içeriği kısıtlamak ve engellemek gibi tercihlerde bulunmuşlardır. X ve Y kuşağı öğretmenleri içeriği kısıtlama ve kapatma yolunu tercih ederken, Z kuşağı öğretmen adayı diğer öğretmenlerden farklı olarak rahatsız edici görüntünün medyada ortadan

kaldırılmasının sosyal medyada paylaşılarak yapılması gerektiğini önermektedir. Bu durum Z kuşağının X ve Y kuşağına göre medyayı toplumu bilinçlendirme ve kamuoyu oluşturma anlamında da etkin kullandığını göstermektedir.

Katılımcı günlüklerinden elde edilen verilerde X1, X2, Y1 ve Y2 medyada seçici davrandıklarını göstermektedir. Örneğin, X2 medya araçlarını kullanırken seçici davrandığını *Bugün 15-20 dakika kadar whatsapp kullandım. Biraz da etkinlik araştırdım. Gayet seçici davrandım. Çünkü karşıma sürekli reklam geldi. Hepsini kapattım* şeklinde ifade etmektedir. Öte yandan katılımcı günlüklerinde Z1 ve Z2 yeterince seçici davranmadıklarını belirtmektedir. Örneğin Z1, günlükünde bu durumu aşağıdaki sözlerle ifade etmektedir:

Telefonu sıkça kullandım bugün. Amacım arama yapmak ve araştırma yapmaktı. İnstagrama girdim, aramalar yaptım. İnternette birkaç bir şeye baktım ve whatsapp kullandım. 5 saat kadar kullanmışımdır. Bugün bunları kullanırken seçici davranmadım. Ama sınırımı aştığımı da düşünmüyorum.

Katılımcıların medya okuryazarlığı ile ilgili algıları kuşaklara göre orantılı bir dağılım göstermemektedir. Bu durum toplumda medya okuryazarlığı bilincinin henüz yerleşmediği anlamına gelmektedir.

3) Araştırma=Her gördüğüm doğru değildir

Medyadan edindikleri bilginin her zaman doğru olmayacağını ifade eden katılımcı öğretmenler ve öğretmen adayları, medyadan aldıkları bilginin teyidinde araştırma, çevreye danışma, yasal mercilere başvurma ve arkadaşlarla tartışma yolunu tercih edeceklerini ifade etmiştir. Bilgi teyidinde kuşaklar arası fark gözlenmektedir. Örneğin X ve Y kuşağı öğretmenleri, bilginin teyidinde internetin çok sağlıklı olmadığını, onun yerine arkadaşlarla tartışmanın daha doğru bir yol olduğunu ifade etmektedir. Örneğin X2 medya yoluyla öğrendiği bir bilgiyi nasıl teyit edeceğini aşağıdaki şekilde ifade etmektedir.

Bir şey duydum veya öğrendim mi? Araştırırım. Araştırırım mesela haberlerde var mı? Varsa haberlerde yoksa ben kaçırılmışım, arkadaşlar böyle böyle şu konuda bir bilginiz var mı diye çevremle danışırım. Artısı eksisi nedir sizin de fikrinizi alabilir miyim diyerekten sorarım araştırırım. Benim bildiğim yeter demem. O da beni kesmezse polise, savcılığa giderim. Sorarım. Bu böyle mi?

X ve Y kuşağı öğretmenleri medya yoluyla aldıkları bilgiyi çevrelerine danışarak teyit etme yoluna gitmektedirler. Z kuşağı öğretmen adayları X ve Y kuşaklarından farklı olarak arkadaşları veya çevreyle yine medya aracılığı ile görüş alışverişi yaptığını ifade etmektedir. Örneğin Z2 arkadaşlarına danışma yolu olarak sosyal medyayı kullanmayı tercih edeceğini şu sözlerle ifade etmektedir:

İlk önce arkadaşıma atarım[haberi]. Ben böyle bir şey gördüm doğru mu diye. Whatsapta herkesin mutlaka bir grubu vardır böyle bir dedikodu grubu gibi bir grup. Hemen telefondan screenshot alırım ve paylaşıyorum böyle böyle bir şey duydum haberiniz var mı? Biri bende evet duydum öbürü de bende duydum gibi yani o da sosyal medyayla ilerliyor aslında.

İfadelerden de anlaşılacağı üzere X ve Y kuşağında yer alan öğretmenler medya yoluyla aldıkları bilginin teyidinde yine medya yolunu tercih etmek yerine daha somut ortam olarak gördükleri çevrelerine danışma yoluna gitmektedirler. Bu durum onların medyanın bilgi teyidi özelliğine güvenmediklerini göstermektedir. Z kuşağı öğretmen adayı da onlardan farklı düşünmemektedir. Ancak Z kuşağı öğretmen adayı bilgiyi teyit ederken diğer öğretmenlerden farklı olarak sosyal medyanın kullanılması gerektiğini ifade etmiştir. Z kuşağı öğretmen adayı, içinde bulunduğu kuşağın özelliğini göstererek sosyal medyayı aktif kullanan bir bireydir. Bu nedenle Z2 medya yoluyla alınan bir bilginin teyidinde sosyal medyanın gücünden faydalanılması gerektiğini ifade etmektedir.

4) Farkındalık=Medyanın artı ve eksilerinin farkındayım

Katılımcılar medyanın yaşamımızın tam içinde olmasının yaşamımızı olumlu ve olumsuz yönlerde etkilediğini ifade etmektedirler. Örneğin X1, medyanın insanlar arası iletişimi azalttığını, medyanın artık hayatımızda bir oyalanma aracı olduğunu “Ben insanların medya yüzünden mutsuz olduğunu ikili sohbetleri çaylı sohbetleri azalttığı için insanların medyaya yöneldiğini düşünüyorum” şeklinde ifade etmektedir: Buna karşın Y1 medyanın dezavantajlarının yanında hayatı kolaylaştırıcı bir rol üstlendiğini “Hayatımızı kolaylaştırdı. Bunun tabi dezavantajları da var ama bir şeye mesela eskiden hani erişmek için illa bir kütüphaneye gitmek gerekiyordu en basitinden ama şu anda mesela arayacağımız bir kitaba ulaşmak için internet üzerinden tarama yaptığımızda çıkıyor” şeklinde ifade etmektedir. Z1 ise, insanların sürekli olarak medyaya bağlı hareket ettiğini, medyanın hayatımızın odağında olduğunu şu sözlerle ifade etmektedir:

Tamamen bence insanların orada nasıl söyleyeyim her şeyimiz ona bağlı gibi. Mesela üzüliyoruz orada paylaşıyoruz mutlu oluyoruz onu da paylaşıyoruz bir şeye heyecanlanıyoruz onu da paylaşıyoruz ve artık bu paylaşmak insanların rutini haline geldi bence. Mesela bir kaza oluyor insanlar onu çekebiliyor o an. Bunu düşünebiliyoruz. Biri birini öldürüyor o anda kamerayı çıkarıp çekmek kimin aklına gelebilir. Bu artık insanların bilinçaltına işlemiş durumda bence. Sosyal medya internet, tv bunların yayılması paylaşılması insanların artık bir odak noktası olmuş gibime geliyor ve sürekli buna bağlı hareket ediyoruz. Hayatlarımızı ona yönelik düzenliyoruz

Katılımcıların ifadelerinin de ortaya koyduğu gibi genel olarak medyanın yaşamımızın içinde olması, yaşamımıza olumlu ve olumsuz yönlerden etki etmektedir. Bazı katılımcılar, medyanın bize mutsuzluk verdiğini ifade ederken, bazıları aile kurumuna zarar verdiğini ifade etmiştir. Özellikle X kuşağı öğretmeni medyanın olumlu yönüne hiç değinmemiş, sadece hayatımıza getirdiği olumsuzluklardan bahsetmiştir. Medyanın yıllar ilerledikçe yaşamımızın içinde giderek daha fazla yer aldığı düşünüldüğünde Y ve Z kuşaklarının medyanın hayatımızı etkileyen olumsuz yönlerinden ziyade olumlu yönlerinden bahsetmeleri, içinde buldukları kuşağın özelliğini yansıttıkları şeklinde yorumlanmaktadır.

Katılımcılar, okul öncesi öğretmenlerine ve öğretmen adaylarına medya okuryazarlığının kazandırılması için bazı önerilerde bulunmuşlardır. Örneğin Y2, öğretmen adaylarına uygulamada rehber öğretmenlerinin yardımıyla medya okuryazarlığının kazandırılabileceğini ayrıca öğretmenlere de eğitimler düzenlenebileceğini şu sözlerle ifade etmiştir:

Stajyerlerimiz geliyor mesela diyorum ki önceden izleteceğiniz şeyi siz önceden süzgecinizden geçirin. Gerçekten bu izleteceğiniz şey amacınıza hitap ediyor mu? Gerçekten çocuklara uygun mu? Uygun olmayan içinde görseller var mı? Bunun için öğretmen adayları medya okuryazarlığını stajda öğrenebilirler. Öğretmenler için hizmetiçi programlar yoluyla bilgilendirme yapılabilir. Her zaman işe yarıyor mu bu seminerler bazen yaramıyor bazen yarıyor. Çünkü insanlar istemeye istemeye geliyor bize uygun olmayan tarihlerde seminerler konuyor seminer konulurken bize de sorulsun istiyoruz. Bunun yanında broşürler de dağıtılabilir bununla ilgili. Yani çok yön var seçenek var.

Yine Z1’de medya okuryazarlığının öğretmen adaylarına nasıl kazandırılacağını “Eğitimle kazandırılabilir. Eğitimler düzenlenebilir” şeklinde ifade etmiştir.

Ancak X1, X2, Y1 ve Z2 medya okuryazarlığının kazandırılması için herhangi bir fikirlerinin olmadığını ifade etmişlerdir. Katılımcıların çoğunluğunun medya okuryazarlığının kazandırılması için bir fikirlerinin olmamasının nedeni medya okuryazarlığı konusunda toplumun henüz yeterli bilince sahip olmamasıdır.

5) Yararlanma= Medyayı Kullanıyorum

Yapılan görüşmeler sonucu öğretmenler ve öğretmen adayları medyayı okul öncesi alanında etkinliklerde uygulama yaparken kullandıklarını ya da kullanmayı tercih edeceklerini ifade etmişlerdir. Örneğin X2 alanında medyayı nasıl kullandığını şu şekilde açıklamaktadır:

Sadece eğitimde kullanıyorum ben. Mesela şeyde şarkılarda kullanıyorum matematikte kullanıyorum. Bazen kendim de çok şarkı söylüyorum. Arada da oradan açıyorum değişiklik olsun diye oradan izletiyorum. Bazen konu hakkında çok eğitici bilgiler oluyor mesela Kızılay hakkında atıyorum mesela konumuz Atatürk'le 29 Ekim gibi onun hakkında. Sadece küçük videolar konuyu pekiştirmek amaçlı kullanıyorum. Onun dışında matematikte şeyde arada bir hikâyede kullanıyorum.

Yine X1, tuttuğu günlük notlarında medyayı okul öncesi alanında nasıl kullandığını “Bugün medya araçlarından akıllı tahtayı ve telefonumu kullandım. Medya araçlarını çocuklar çok konuştukları için rahatlatıcı müzik açtım. Ardından hikâye anlatmam gerekiyordu bir slayt buldum oradan anlattım.” şeklinde ifade etmektedir. Aralarında kuşak farkı da olsa katılımcıların tamamının medyayı etkin bir şekilde alanlarında kullanıyor ya da kullanmayı tercih edecek olmaları gelişen teknolojiyle birlikte akıllı tahtalar ile bilgisayarların okulöncesi sınıflarına kadar girmiş olması ve çocukların aile ortamında teknolojiyle tanışmış olmaları ile okulda çocuklar arasında bununla ilgili bir talep oluşması sonucu ortaya çıkmıştır:

Bunların yanında katılımcılar öğretmenlerin medyayı doğru ve etkin bir şekilde kullanmalarının kendilerine ve öğrencilerine ne gibi etkileri olduğunu açıklamışlardır. Öğretmenler ve öğretmen adayları medyanın doğru ve etkin bir şekilde kullanılmasının kendilerine kişisel gelişim ve paylaşım noktasında, öğrencilerine ise yaratıcılığı arttırma ve gelişime yardımcı olma noktasında katkı sağladığını ifade etmektedirler. Örneğin Z1, medyanın doğru ve etkin bir şekilde kullanılmasyla kişinin kendini ve öğrencilerini geliştirebileceğini şu şekilde ifade etmektedir:

Medyayı doğru bir şekilde kullanırsan çok fazla bilgi elde edebilirsin. Çok fazla kendini geliştirebilirsin. Çok fazla yaptığın güzel şeyleri paylaşabilirsin. Ya da çocuklarını geliştirebilirsin sadece interneti kullanarak. İyi ki internet keşfedilmiş.

Konuyla ilgili olarak X1, X2 ve Z2 doğru ve etkin bir şekilde kullanılan medyanın çocuklara fayda sağladığını, Y1 çocuklarda yaratıcılığı arttırdığını ve Y2 çocukların gelişimine katkı sağladığını ifade etmektedirler. Genel olarak bakıldığında katılımcıların tamamı öğretmenler ile öğretmen adaylarının medyayı doğru ve etkin bir şekilde kullanmasının kendilerinin kişisel gelişimleri ile öğrencilerinin gelişimlerine katkı sağladığını ifade etmektedirler. Katılımcıların, farklı kuşaklardan olmalarına rağmen medyanın etkili kullanımının fayda sağladığı konusunda hemfikir oldukları görülmektedir. Bu durum katılımcıların medyanın etkileri konusunda yeterli bilince sahip oldukları anlamına gelmektedir.

Tartışma / Sonuç ve Öneriler

Okul öncesi öğretmenlerinin ve öğretmen adaylarının medya okuryazarlığı algıları ile medya alışkanlıklarını derinlemesine inceleme amacıyla yapılan bu çalışma önemli bulgular ortaya koymuştur. İlk olarak; öğretmenlerin medyayı farklı amaçlarla kullandıkları, bu amaçların kuşaklara göre değişim gösterdiği görülmüştür. Özellikle diğer kuşaklardan farklı olarak Z kuşağı öğretmen adayları medyayı daha çok sosyal medyada paylaşım yapma amacıyla kullanmaktadır. Bu konuda Karadoğan (2019), Z kuşağının şimdiye kadarki kuşaklar arasında en küresel, en teknolojik, okuma yazma ve sosyal olarak güçlenmiş kuşak olduğunu ifade etmektedir. Buradaki sosyallik doğrudan ilişkiler yerine daha çok sosyal medyadaki aktiflik ve bağlantı çeşitliliği olarak düşünülmektedir. Z kuşağı neredeyse doğuştan teknoloji ile şekillenirler. Olağanüstü bir şekilde teknolojiye bağımlıdırlar ve ana dilleri teknolojik bir dildir (Çetin ve Karalar, 2016). Z kuşağı öğretmen adayları geleceğin öğretmenleri olacaktır. Bu doğrultuda günlük hayatlarında zaten teknoloji ile iç içe olan Z kuşağı öğretmenleri sınıflarında da hemen hemen bütün etkinliklerini teknolojiyi kullanarak gerçekleştirecektir. Bunun için şimdiden başlanarak okul öncesi sınıflarının teknolojik donanımlarının güçlendirilmesi verimlilik açısından önemlidir.

Bu araştırmanın ortaya koyduğu diğer bir önemli bulguda ise öğretmenlerin ve öğretmen adaylarının medyadan aldıkları bilgi teyidinde çevrelerine danışma ve sosyal medyadan faydalanma yolunu izleyecekleri; medyada kendilerini rahatsız edici bir görüntüyle karşılaştıklarında ise medya aracını kapatmak, içeriği kısıtlamak ve sosyal medyada paylaşım yapmak gibi seçenekleri değerlendirecek-

leri görülmüştür. Günümüzde medyada yayımlanan rahatsız edici görüntüler hızla çoğalmaktadır ancak katılımcıların medyada rahatsız edici bir görüntüye karşı farklı da olsa çözüm önerileri getirdikleri görülmektedir. Bu durum onların medyanın tehlikelerinin farkında olduklarını göstermektedir. Bu konuda İnan (2010) araştırmasında, öğretmen adaylarının internette karşılaştığı haberler veya programlara ilişkin kısmen de olsa eleştirel-tepkisel yaklaşım sergiledikleri sonucuna ulaşmıştır. Ancak yine bu araştırma sonucuna göre öğretmen adaylarının, televizyon ve gazetede ki haberlerle ilgili olarak, ilgili mercilere eleştiri ve tepkilerini iletme durumu düşük seviyededir. Aynı durumun internet için bir miktar daha yüksek olması, internetten eleştiri ve tepkiyi iletmenin teknolojik olarak kolay olmasından kaynaklanmaktadır. Çalışmada medya yoluyla alınan bir bilginin teyidinde ise, bazı öğretmenlerin teknoloji yerine sosyal çevrenin görüşlerine önem verdiği ve bazı öğretmenlerin ise sosyal medyanın gücüne güvendiği görülmüştür. Katılımcılar arası bu görüş farklılığı, kuşaklar arası farklılıktan kaynaklanmaktadır. Çetin ve Karalar'a göre (2016) X ve Y kuşağı daha somut ve gerçekçi bilgilere güvenmektedir. Teknolojinin içinde doğan Z kuşağı ise gününün büyük bir kısmını sosyal medyada geçirmekte, bu nedenle bilgi teyidini yine medya yoluyla yapmayı tercih etmektedir. Teknoloji bağımlısı olan Z kuşağı, fiziksel dünya ile sanal dünyayı birbirinden ayırmadan bir bütün olarak görmektedir (Coşkun, 2019).

Çalışmada bazı katılımcıların medya araçlarını kullanırken seçici davrandıkları, bazı katılımcıların ise seçici davranmadıkları ve medyanın yaşamımızın tam içinde olmasının yaşamımızı olumlu ve olumsuz yönlerden etkilediği görülmüştür. Teknolojiyle daha iç içe olan Z kuşağı diğer kuşaklara göre özellikle sosyal medyada daha yoğun bir teknolojik ortama maruz kaldığından ve daha hızlı yaşadığından seçici olmak adına yeterli zamanı bulamamaktadır. Medyanın yaşamımızın tam içinde olması konusundaki farklı görüşler ise yine öğretmenler ile öğretmen adaylarının farklı kuşaklardan olmalarından kaynaklanmaktadır. Konuyla ilgili olarak Kırbaş'ın (2019) araştırmasında Türkçe öğretmenlerinin medyada ve özellikle de televizyonda çıkan akıllı işaretlerin ne anlama geldiğini bilme ve etrafındakileri uyarmada ve bu konuda duyarlı ve bilinçli hareket etme becerileri ile hangi görsel ve işitsel medya araçlarının bireyleri olumsuz yönde etkilediği konusunda bilgi sahibi olma becerilerinin üst seviyede olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Kırbaş'ın (2019) araştırmasında yer alan katılımcıların X veya Y kuşağından oldukları anlaşılmaktadır. Bu çalışmada da X ve Y kuşağı öğretmenleri medya araçlarını kullanırken seçici davrandıklarını ifade etmiş, medyanın olumsuz

yönlerine odaklanmıştır. Bu durumda Kırbaş'ın (2019) bulguları, bu araştırmanın bulguları ile örtüşmektedir.

Bu araştırmanın ortaya koyduğu diğer bir önemli bulguda ise medya okuryazarlığı konusunda bazı katılımcıların hiçbir fikrinin olmadığı, bazı katılımcıların ise medya okuryazarlığının medyanın kontrollü kullanımı ve seçici olmak anlamına geldiğini ifade ettikleri görülmüştür. Medya okuryazarlığı algılarının kuşaklara göre orantılı bir dağılım göstermemesi, toplumda henüz medya okuryazarlığı bilincinin yerleşmediği anlamına gelmektedir. Özellikle Millî Eğitim Bakanlığı tarafından medya okuryazarlığı dersi 2007-2008 eğitim öğretim yılından itibaren ortaokul 6,7 ve 8. sınıflarda uygulanmaktadır (Gün ve Kaya, 2017). Buna rağmen Z kuşağının medya okuryazarlığı hakkında net bir bilgiye sahip olmadığı görülmüştür. Bu durumda okullarda okutulmaya devam eden medya okuryazarlığı dersinin niteliğinin gözden geçirilmesi gerekmektedir. Medya okuryazarlığının kazandırılması için de katılımcıların çoğunun bir fikrinin olmadığı görülmüştür. Bunun nedeni medya okuryazarlığı konusunda toplumun henüz yeterli bilince sahip olmamasıdır. Bu konuda katılımcıların bazılarının da ifade ettiği gibi öğretmenlere medya okuryazarlığı konusunda eğitimler düzenlenmesi, öğretmen adaylarına uygulamalarında ve meslek hayatında kullanmak üzere üniversite eğitim programlarına medya okuryazarlığı dersi eklenmesi, toplumda medya okuryazarlığı bilincinin artırılması açısından önemlidir. Nitekim öğretmenlerin çocuklara teknolojinin doğru ve etkin kullanımında model olabilmesi, teknolojiyi eğitim amaçlı kullanabilmesi ve çocuğu merkeze alan eğitim etkinlikleri uygulaması için kendilerini teknoloji kullanımında yetkin hissetmeleri gerekmektedir (Blackwell, 2013).

Bu araştırmanın ortaya koyduğu diğer bir önemli bulgu ise öğretmenlerin tamamının medyayı etkinliklerde uygulama yaparken bir araç olarak kullandıkları, öğretmen adaylarının da medyayı alanlarında aynı amaçla kullanmayı tercih edecekleri sonucunu göstermektedir. Wang ve Zhu'nun yaptıkları araştırmasında elde ettiği bulgular araştırmanın bu bulgusu ile örtüşmektedir. Wang ve Zhu (2014) araştırmalarında okul öncesi öğretmenlerinin eğitim ve öğretimde bilgi teknolojisini kullanma yönündeki tutumlarının olumlu olduğu sonucuna ulaşmıştır. Yine sonuçlar anaokulu öğretmenlerinin bilgi teknolojisini müfredata dâhil etme, bilgi aramak için interneti kullanma, öğretme kaynaklarını indirme ve kaydetme gibi belirli eğitim teknolojisi bilgi ve becerilerine sahip olduğunu göstermektedir. Teknolojinin akıllı tahtalar ve bilgisayarlarla birlikte okul öncesi sınıflarına kadar girmiş olması, öğretmenleri teknolojiyi kullanmaya itmektedir. Teknolojiyi bir dil gibi kullanabilen, zihinlerini teknoloji diliyle işleten yeni neslin eğitimini,

teknoloji dilini tam olarak kullanamasa bile teknolojiye yeterince hâkim öğretmenlerden ve eğitim yöneticilerinden oluşan bir kadro verebilecektir (Menteşe, 2013). Dolayısıyla öğretmenlere, teknolojiyi alanlarında etkin bir şekilde kullanma becerisini öğrenme imkânları sağlanmalıdır. Bu imkân, okulda eğitim ve öğretim verimliliğinin artırılmasına katkı sağlayacaktır. Bunu yanında katılımcıların tamamının medyayı doğru ve etkin bir şekilde kullanmanın öğretmenlerin kendilerinin kişisel gelişimleri ile öğrencilerinin gelişimlerine katkı sağladığını ifade ettikleri görülmüştür. Aradaki kuşak farkına rağmen medyanın etkili kullanımının fayda sağladığı konusunda katılımcıların aynı görüşte oldukları görülmektedir. Bu durum katılımcıların medyanın etkileri konusunda yeterli bilince sahip oldukları anlamına gelse de özellikle Z kuşağı öğretmen adayları bu bilinci uygulamaya geçirmekte zorlanmaktadır. Örneğin Z kuşağı öğretmen adayları medyanın doğru ve etkin kullanılması gerektiği görüşüne sahipken, aynı zamanda medya kullanımında seçici olmadıklarını ifade etmektedir. Bu konuda Singh (2014), araştırmasında Z kuşağında yer alan bireylerin çoğunluğunun sadece eğlenceli olduğu için internette paylaşım yaptığı sonucuna ulaşmıştır. Buna göre Z kuşağının medyanın hayatımıza getirdiği eksilerin ve artıların farkında olduğu ancak medyayı doğru ve etkin bir şekilde kullanamadığı sonucu ortaya çıkmaktadır.

Bu çalışma, ortaya koyduğu nitel bulgular vasıtasıyla okul öncesi öğretmenlerinin ve öğretmen adaylarının gözüyle medya okuryazarlığı kavramını ve katılımcıların medya kullanım deneyimlerini ortaya koymakta ve çözüm önerileriyle katkılar sağlamaktadır. Bu araştırma önemli bulgular ortaya koymakla beraber bazı sınırlıklarını dikkate alarak sonuçları yorumlanmalıdır. İlk olarak, çalışmaya katılan katılımcılar, X, Y ve Z kuşağından olan öğretmen ve öğretmen adaylarından oluşmaktadır. Bu çalışmaya ikisi X kuşağından ve ikisi Y kuşağından olmak üzere 4 öğretmen ve Z kuşağından 2 öğretmen adayı katılmıştır. Bu nedenle bu katılımcılardan elde edilen sonuçların tüm öğretmenler ve öğretmen adayları için genellenmesi oldukça güçtür. İkinci olarak, çalışmada Z kuşağı öğretmen olmadığı için Z kuşağı öğretmenlerinin medya okuryazarlığı algıları incelenememiştir. Bu durum sonuçların karşılaştırılmasını zorlaştırmaktadır. Daha geniş katılımcı gruplarla okul öncesi öğretmenlerinin medya okuryazarlığı algıları konusunda çalışmalara halen ihtiyaç vardır. Özellikle, Z kuşağının öğrencilik hayatı, mesleğe başlama ve çalışma hayatı dönemlerini içine alan medya okuryazarlığı algıları ile ilgili boylamsal araştırmaların yapılması önerilmektedir.

KAYNAKLAR

- Alıcı, Ş. ve Gökbulut, Ö. Ö. (2017), Süreçsel Drama Oturumlarının Okul Öncesi Öğretmen Adaylarının Medya Okuryazarlığı Seviyelerine Etkisi. *Yaratıcı Drama Dergisi*, 12(1), 47-68.
- Altun, A. (2008). Türkiye’de medya okuryazarlığı. *İlköğretmen Eğitimci Dergisi*, 16, 30-34.
- Altun, A. (2013). *Okul öncesi, ilkokul ve ortaokul öğretmenlerinin görüşleri: medya okuryazarlığı derslerle nasıl ilişkilendirilebilir*. H. Yavuzer ve MR Şirin içinde, I. Türkiye Çocuk ve Medya Kongresi Bildiriler Kitabı, 1, 9-82.
- Arıkan, Y. D. ve Karasu, M. (2016). Öğretmen adaylarının sosyal medya kullanım durumları ve medya okuryazarlık düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Ege Eğitim Dergisi*, 17(2), 549-566.
- Aslan, N. ve Basel, A. T. (2017). Eğitim fakültesi öğrencilerinin medya okur-yazarlık düzeyleri (İzmir örnekleme). *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 25(4), 1353-1372.
- Asmafiliz, E. ve Şalvarcı Türel, N. (2018). Y kuşağı bireylerin sosyal medya kullanım sıklığı üzerine amprik bir araştırma, *5th International Conference on Social Sciences and Education Research*, Bildiriler Kitabı, içinde (294-312).
- Binark, M., ve Gencel Berk, M., (2010), *Eleştirel medya okuryazarlığı kurumsal yaklaşımlar ve uygulamalar*, İstanbul: Kalkedon Yayıncılık.
- Blackwell, C. (2013). Teacher practices with mobile technology integrating tablet computers into the early childhood classroom. *Journal of Education Research*, 7 (4), 231-255.
- Bozkurt, F., ve Çoşkun, D. (2018). 21. YY Okuryazarlığı: Öğretmen Adaylarının Medya Algılarına Genel Bir Bakış. *Erciyes İletişim Dergisi*, 5(4), 493-511.
- Christ, W. G., ve Potter, W. J. (1998). Media literacy, media education, and the academy. *Journal of communication*, 48(1), 5-15.
- Çoşkun, D. C. (2019). *Z kuşağı mensubu öğrencilerin sosyal medya kullanım alışkanlıkları*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Creswell, J. W. (2018). *Nitel araştırma yöntemleri: Beş yaklaşıma göre nitel araştırma ve araştırma deseni*. Ankara: Siyasal Kitabevi
- Çetin, B. (2015). Sınıf öğretmeni adaylarının medya ve televizyon okuryazarlık düzeylerinin belirlenmesi. *Eğitimde Kuram ve Uygulama*, 11(1), 171-190.
- Çetin, C., ve Karalar, S. (2016). X, y ve z kuşağı öğrencilerin çok yönlü ve sınırsız kariyer algıları üzerine bir araştırma. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 14(28), 157-197.
- Dedebali, N. C. Daşdemir, İ. ve Şan, S. (2019). Öğretmen adaylarının medya okuryazarlığı ile bilgi okuryazarlığı düzeylerinin incelenmesi. *Journal of Kırşehir Education Faculty*, 20(2).
- Deniz, L., ve Tutgun-Ünal, A. (2019). Sosyal Medya Çağında Kuşakların Sosyal Medya Kullanımı ve Değerlerine Yönelik Bir Dizi Ölçek Geliştirme Çalışması. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 11(18), 1025-1057.
- Dyke, M. V., Haynes, C. ve Ferguson, M. (2007). Bridging the divide: A public relations perspective on intergenerational communication. *Public Relations Quarterly*, 52, 4, 19-23.

Okul Öncesi Öğretmenlerinin ve Öğretmen Adaylarının Medya Okuryazarlığı Algıları ile Medya Alışkanlıklarının İncelenmesi

- Erişti, B., ve Erdem, C. (2018). Öğretmen adaylarının medya okuryazarlığı beceri düzeyleri ile eleştirel düşünme eğilimleri arasındaki ilişki. *Electronic Journal of Social Sciences*, 17(67).
- Ertek, Z. Ö. (2013). *Sınıf öğretmenlerinin medya okuryazarlık düzeylerinin belirlenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Gün, M., ve Kaya, İ. (2017). Seçmeli medya okuryazarlığı dersi uygulamasının öğrencilere katkıları üzerine bir Değerlendirme. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 3(2), (119-132).
- Güven, I. (2014). Fen ve teknoloji öğretmen adaylarının bilgi okuryazarlığı ve medya okuryazarlığı düzeylerinin incelenmesi. *Turkish Studies*, 9(2), 787-800.
- Hong-qin, Y., (2011). A Study on Kindergarten Teachers' Media Literacy at the Information Age. *Journal of Ningbo Institute of Education*, (2), 18.
- İnan, T. (2010). *Öğretmen adaylarının medya okuryazarlık düzeyleri ve medya okuryazarlığına ilişkin görüşleri*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya.
- Karadoğan, A. (2019). Z kuşağı ve öğretmenlik mesleği. *Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 5(2), (9-42).
- Karataş, A., (2008), *Öğretmen adaylarının medya okuryazarlık düzeyleri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyonkarahisar.
- Kırbaş, A., (2019), Türkçe öğretmenlerinin medya okuryazarlığı düzeylerinin incelenmesi (Türkiye Örnekleme). *Ekev Akademi Dergisi* (23) 77.
- Koyuncu Şahin, M., Esen Çoban, A., ve Güney Karaman, N., (2018). Okul Öncesi Öğretmenlerinin Medyanın Çocukların Beslenme Alışkanlıkları ve Bozuklukları Üzerindeki Etkisine Yönelik Bakış Açılıarı. *Elementary Education Online*, 17(1), 125-142.
- Kuyucu, M. (2017). Y kuşağı ve teknoloji: Y kuşağının iletişim teknolojilerini kullanım alışkanlıkları. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, 5(2), 845-872.
- Millî Eğitim Bakanlığı Komisyon (2006). *İlköğretim Medya Okuryazarlığı Dersi Öğretim Programı ve Kılavuzu*. Ankara: MEB Yayınları
- Menteşe, M. (2013). *Sosyal medya ortam ve araçlarının eğitimde kullanımına ilişkin okul yöneticilerinin ve öğretmenlerinin görüşleri*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Özdemir, Ş. (2017). *Kuşaklar teorisine göre Türkiye'deki gençlerin medya kullanım alışkanlıkları ve İstanbul örneği*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Özerkan, Ş. (2012), Medya, dil ve ideoloji. *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 1(12), 63-76.
- Patton, M. Q. (2014). *Nitel Araştırma ve Değerlendirme Yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi.
- Pecchioni L. L., Wright K. B. ve Nussbaum J. F. (2005). *Life span communication*. LEA: Mahwah, New Jersey.
- Potter, W. J. (2004). *Theory of media literacy: A cognitive approach*. Sage Publications.
- Sağır, A. ve Eraslan, H. (2019). Akıllı telefonların gençlerin gündelik hayatlarına etkisi: Türkiye'de üniversite gençliği örneği. *OPUS-Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 10(17), 48-78.

Okul Öncesi Öğretmenlerinin ve Öğretmen Adaylarının Medya Okuryazarlığı Algıları ile Medya Alışkanlıklarının İncelenmesi

- Singh, A. (2014). Challenges and issues of Generation Z. *IOSR Journal of Business and Management*, 16(7), 59-63.
- Sur, E. (2012). *İlköğretim ikinci kademe öğretmen ve öğrencilerinin medya okuryazarlığına ilişkin görüşleri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Niğde Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Niğde.
- Süer, S., Sezgin, K. ve Oral, B. (2017). Z kuşağındaki öğrencilerin internete ilişkin algılarının belirlenmesi: Bir metafor çalışması, *Elektronik Eğitim Bilimleri Dergisi*, 6(12), 190-203.
- Şeylan, S. (2008). *Medya okuryazarlığı ders uygulamalarında dünya üzerinde görülen aksaklıklar*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul Kültür Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Tutkun, T., ve Kincal, R. Y. (2019). The relationship between the teacher candidates' level of media literacy and participation levels to protest and social change. *International Education Studies*, 12(4), 208-216.
- Tutgun-Ünal, A. (2015). *Sosyal medya bağımlılığı: Üniversite öğrencileri üzerine bir araştırma*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Tutgun-Ünal, A. ve Soykan, C. (2015). A comparative study of social network usage purpose and frequency among generations, 9. *Uluslararası Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Sempozyumu*, Afyon.
- UNESCO (1984). *Media education*. Morsy Zaghoul (Editor). Paris: UNESCO.
- Uslu, S., Yazıcı, K., ve Çetin, M., (2016). Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının medya okuryazarlık düzeyleri. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. (8) 23.
- Veziroğlu Çelik, M., Acar, İ., H., Bilikçi, C., A., Şahap, G., ve Yalvaç, B., M., 2018, Çocuk, teknoloji ve medya: Okul öncesi ve sınıf öğretmenlerinin görüşleri üzerine bir çalışma., *Turkish Studies Information Technologies and Applied Sciences Volume 13/6*, 147-164.
- Vulic, T., ve Vujovic, M. (2015). The media in preschools: The attitudes of teachers. *E Learning and Software for Education*, (2).
- Wang, J., ve Zhu, S. (2014). The Investigation on Kindergarten Teacher's Educational Technology Literacy: Take Kindergarten Backbone Teachers Who Participate in "National Teacher Training Program" in Henan Province for Example. In *2014 International Conference of Educational Innovation through Technology* (pp. 236-243). IEEE.
- Williams, A. (2001) *Intergenerational communication across the lifespan*, LEA: Mahwah, New Jersey.
- Williams, A. ve Harwood, J. (2008). *Intergenerational communication: Intergroup, accommodation, and family perspectives*. In (J F. Nussbaum, ed.) *Handbook of Communication and Aging Research*, LEA, London, (p.115-137).
- Yıldırım, A., ve Şimşek, H., (2016) *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. İstanbul: Seçkin Yayıncılık.
- Yördem, A. (2012). *Preservice teachers' perceptions of media literacy in the department of english language teaching in Turkey*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Çanakkale: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale.

KÜRESEL VATANDAŞLIĞIN SALDIRGANLIĞA ETKİSİ: SEYİRCİLER ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA¹

Sultan YAVUZ EROĞLU²

Seydi KARAKUŞ³

Özet

Bu çalışmanın amacı; farklı spor dallarındaki spor seyircilerinin küresel vatandaşlık düzeylerinin saldırganlık üzerine etkisinin olup olmadığını araştırılmasıdır. Çalışma grubunu Adana ve Mersin illerinde bulunan toplam 514 seyirci oluşturmaktadır. Bu araştırmada, veri toplama aracı olarak Morais ve Ogden (2011) tarafından geliştirilen, İbrahim Fevzi Şahin ve Fatih Çermik tarafından Türkçeye uyarlanan “Küresel Vatandaşlık Ölçeği” ile İpek İlter (1984) tarafından geliştirilen “Saldırganlık Envanteri” kullanılmıştır. Ayrıca, katılımcıların demografik özelliklerini tespit etmek için araştırmacı tarafından geliştirilen kişisel bilgi formu kullanılmıştır. Araştırma problemlerine cevap bulmak için deneklere uygulanan anketler bilgisayar ortamına SPSS 15,0 ile girilmiştir. Sonuç olarak, seyircilerin cinsiyet değişkenine göre toplam küresel vatandaşlık, küresel sivil katılım ve sosyal sorumluluk alt boyutlarında anlamlı farklılık tespit edilmiştir. Müsabakalara gitme durumunda da toplam küresellik, küresel sivil katılım ve küresel yetkinlik alt boyutlarında anlamlı farklılık tespit edilmiştir. Seyircilerin saldırganlık durumunda ise sadece cinsiyet değişkeninde erkek seyircilerin kadın seyircilere göre yakıcı saldırganlık alt boyutunda anlamlı düzeyde farklılık olduğu tespit edilmiştir. Yapılan regresyon analizi sonucunda ise, sosyal sorumluluk değişkeninin atılganlık üzerinde önemli (anlamlı) ve pozitif bir etkiye sahip olduğu ancak küresel sivil katılım ve sosyal sorumluluk değişkenlerinin anlamlı etkisinin olmadığı görülmektedir. Küresel sivil katılım değişkeninin edilgen saldırganlık üzerinde önemli (anlamlı) ve negatif bir etkiye sahip olduğu ancak küresel yetkinlik ve sosyal sorumluluk değişkenlerinin anlamlı etkisinin olmadığı görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Küresel Vatandaşlık, Saldırganlık, Spor, Seyirci, Küreselleşme

Gönderilme Tarihi: 22.04.2020

Kabul Tarihi: 30.05.2020

- 1 Bu makale; Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Beden Eğitimi ve Spor Anabilim Dalında Prof. Dr. Seydi KARAKUŞ’un danışmanlığını yürüttüğü, Sultan YAVUZ’un hazırladığı, “Farklı Spor Dallarındaki Sporcu, Seyirci ve Yöneticilerin Küresel Vatandaşlık ve Saldırganlık İlişkisi” adlı Yüksek Lisans tezinden türetilmiştir.
- 2 Dr. Öğr. Üyesi Sultan Yavuz Eroğlu, Siirt Üniversitesi, Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu, Siirt, sultan-yvz@windowslive.com, ORCID: 0000-0001-5875-2836
- 3 Prof. Dr. Seydi Karakuş, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi, Kütahya, seydikarakus@hotmail.com ORCID:0000-0003-2566-1764

THE EFFECT OF GLOBAL CITIZENSHIP ON AGGRESSION: A RESEARCH ON THE AUDITORS

Abstract

The aim of this study is to investigate whether the global citizenship levels of sports spectators in different sports have an impact on aggression. The study group consists of 514 spectators in Adana and Mersin provinces. In this research, "Global Citizenship Scale" developed by Morais and Ogden (2011), adapted to Turkish by İbrahim Fevzi Şahin and Fatih Çermik, and "Aggression Inventory" developed by İpek İlder (1984) were used in this study. In addition, a personal information form developed by the researcher was used to determine the demographic characteristics of the participants. The questionnaires applied to the subjects to find answers to the research problems were entered into the computer environment with SPSS 15.0. As a result, a significant difference was found in total global citizenship, global civic participation and social responsibility sub-dimensions according to the gender variable of the audience. In case of competitions, a significant difference was found in total sphericity, global civic participation and global competency sub-dimensions. In case of aggression of the audience, it was determined that there was a significant difference in the aggressive sub-dimension of male audience compared to female audience only in the gender variable. As a result of the regression analysis, it is seen that the social responsibility variable has a significant (significant) and positive effect on assertiveness, but the global civic participation and social responsibility variables have no significant effect. It is seen that the global civic participation variable has a significant (significant) and negative effect on the passive aggression, but the global competence and social responsibility variables have no significant effect.

Keywords: *Global Citizenship, Aggression, Sports, Audience, Globalization*

Giriş

Spor, sağlığa ve eğlenceye hizmet eden bedensel aktivitedir. Günümüzde en önemli sosyal olgulardan biri olarak gösterilen spor, ekonomik, sosyal ve kültürel bir dinamik olarak varlığını sürdürmektedir (Reyhan vd, 2019: 163). Biraz daha kapsamlı olarak spor, bireylerin bedensel, ruhsal ve zihinsel olarak sağlıklı ve iyi olmaları için yaptıkları etkinlikler bütünüdür (Eroğlu, 2019: 92). İnsanların spordan beklentilerinin artmasının temelinde sporun birçok açıdan faydalı olması gelmektedir. Hedef kitlesinin her geçen gün arttığı spor olgusu, geçmişten günümüze beden hareketlerinin daha bilinçli bir şekilde yapılmasıyla bedensel ve ruhsal olarak sağlıklı bireylerin yetiştirilmesi dolayısıyla sağlıklı toplumların oluşturulması açısından önem arz etmektedir. Diğer taraftan, zaman içerisinde gelişen ve değişen spor olgusu yapılan çeşitli spor organizasyonlarıyla ülke ekonomisine önemli katkı sağlamaktadır. Spor organizasyonları bir bütün olarak düşünüldüğünde şüphesiz ki spor seyircileri bu bütünün en önemli parçalarından biridir. Günümüzde artık dünyanın her yerine seyirci olarak katılan spor kitlesi görülmektedir (Amman, 2005: 4). Küresel bir olgu olan spor, toplumların hem sosyal hem de ekonomik koşulları doğrultusunda yaygınlaşmaktadır. Günümüzde küreselleşmenin hız kazanmasında sporun tüketim olgusunun içinde yer alması da önemli bir rol oynamaktadır (Ekmekçi vd, 2013: 92). Serbest piyasa ekonomisi ve uluslararası rekabet koşullarının hâkim kılındığı, dünyanın tek bir pazar haline getirildiği küreselleşme sürecinde yaşananlardan sporda kendi payına düşeni alacaktır (Talimciler, 2002: 37). Sadece birkaç yıl öncesinde henüz adını bile duymadığımız spor türleri ve bu spor türleri ile seyirci ya da katılımcı olarak ilgilenen kişilerin sayısı hızla artmaktadır. Spor olgusu gittikçe büyümüş, gerek hizmet, gerek üretim, gerekse organizasyon açısından bir sektör halini almıştır (Ekmekçi vd, 2013: 93). Bu da küreselleşmenin etkisi ile sporun özünde oyun, eğlence, işten uzaklaşma yatarken zaman içerisinde meslek halini alması ile ayrı bir ekonomik sektör yaratmasına neden olmuştur. Bu sebeple insanlarda, spor yoluyla nasıl kar sağlanır şeklinde bir algı oluşarak sporun içinde yer alan gerek sporcu gerekse sporseverlerin çeşitli yollara başvurdukları görülmüştür. Çünkü içinde yaşadığımız dünya da spor sistemi, kuralları hep kazanmaya, hep zirveye kilitlenmiştir (Şahin, 2009: 37-38). Küreselleşmenin oldukça hızlı yaşandığı günümüzde kitleleşerek, endüstrileşerek, ticarileşerek, siyasallaşarak ve bilimselleşerek bu süreçten payını alan spor alanında, kitle iletişim araçları vasıtasıyla oluşan popüler kültürün yansımaları da kendini göstermektedir (Şahin, 2006: 43). Spor ulusların sosyal, kültürel yapılarına ya da yönetim biçimlerine aldırılmaksızın, yeryüzündeki tüm toplumlara hitap edebilecek bir güce sahiptir (Çeyiz vd, 2014: 490). Dünya-

nın gelişen hızlı teknolojiyle birlikte ülkelerin birbirlerinden haberdar olmaları kaçınılmaz bir durumu ortaya çıkarmıştır. İnsanların toplum içindeki vatandaşlığının farkında olması küreselleşen dünyayla birlikte küresel vatandaşlığında farkına olması açısından önemli görülmektedir. Küresel vatandaş, olaylara dünya ve insanlık gözüyle bakan ve gelecek nesillere sürdürülebilir bir yaşam bırakmaya çalışan evrensel bir kişiliktir (Kan, 2009: 25-30). Başka bir ifadeyle küresel vatandaşlık, yeryüzünde yaşayan insanların ırk, renk, dil ve inanç ayrımı olmaksızın dünyanın vatandaşları olduğu fikri veya bundan doğan kimliktir (Erişim Tarihi: 31.05.2015). Spor olgusu içerisinde olan aktif-pasif her bireyin milli duygular taşırken başka milli değerlere de saygı duyması beklenmektedir. Diğer taraftan, bireyler öncelikle kendi öz değerlerinin, kültürünün, dilinin, milletinin değerini benimseyip her durumda koşulsuz sahip çıkarak ve yaşatarak kendi vatandaşlığının önemini bilmesi gerekmektedir. Daha sonra ise küreselleşen dünyayla birlikte küresel vatandaşlığa da saygı duyulması beklenmektedir.

Küresel olgu olarak kabul ettiğimiz sporda, ırk, dil, din gibi değerlerin istismar edilmeden haksız kazancın yok edilmesi, kazanma uğruna sporcu sağlığının tehlikeye atılması ve benzeri gibi etik değerlerin önüne çıktığını görmekteyiz. Taraftarlık yapılan takımlara o takım ya kazanmalıdır ya da kazanmalıdır başka alternatifi yokmuş gibi davranılmamalıdır. Aynı durumu küresel boyutta düşünecek olursak milli müsabakalarda milli duygularımızla sonsuz destek vermenin yanında aynı tutum ve davranışı burada da göstermek gerekmektedir. Son zamanlarda, ülkemizde giderek artan, gerek ulusal gerekse uluslararası birçok spor organizasyonunun düzenlendiğini ve başarı elde edildiğini görmekteyiz.

Kitleleri peşinden sürüklemek gücüne sahip olan spor, içerisinde aktif ya da pasif tüm bireylerin sorumluluklarının bilincinde olması ile birlikte küresel vatandaşlığın farkında olması ve etik dışı davranışlardan kaçınması halinde spora olan ilginin artması, spor kültürünün oluşturulması ve ülkenin tanıtılması açısından önem taşıdığı kanaatindeyiz. Çünkü her başarılı takımı alkışlamak küresel vatandaşlığın gerekliliğidir. Diğer taraftan rakip takımın yaşadığı olumsuzluklar (haksızlık, yenilgi, sakatlık vb.) karşısında susulması küresel vatandaşlığın olmadığına göstergesidir. Bu noktadan yola çıkarak küresel bir olgu olan sporun içerisinde büyük öneme sahip olan seyircilerin üzerinde araştırma yapılmasının uygun olacağı düşünülmüştür. Araştırmada, küresel vatandaşlığın saldırganlık üzerindeki etkisinin ortaya konulması ile sporda başarının sürekliliği, saldırganlık eğilimlerinin azaltılması ve yapılacak yeni çalışmalara yol göstermesi açısından önemli görülmüştür. Aynı zamanda sporun içerisinde yaşanan fair-play davranışlarına özen gösterilmesi ve yaşanan olayları bir bütün olarak küresel düşünülmesi

sporun önündeki engeli az da olsa kaldıracaktır. Aynı zamanda fair-play dışı davranışların spordan uzaklaştırılıp yukarıda bahsedilen olumsuzlukların yaşanmaması için spor seyircilerinin sporda küresel vatandaş olmalarını sağlamak sporun içerisinde yer alan herkesin sorumluluğu altındadır. Bu doğrultuda seyircilerde küresel vatandaşlığın saldırganlığa etkisinin incelenmesi önemli görülmüştür ve bu çalışmada böylesi bir etkinin olup olmadığının araştırılması amaçlanmıştır.

Materyal ve Yöntem

Bu bölümde çalışmada kullanılan materyal ve yöntem hakkında bilgilere yer verilmektedir.

Çalışma grubu

Çalışma grubunu Adana ve Mersin illerinde bulunan toplam 514 seyirci oluşturmaktadır.

Tablo 1. Seyircilerin Demografik Özelliklerine Göre Dağılımı

Demografik Özellik	Gruplar	N	%
Cinsiyet	Kadın	164	31,9
	Erkek	350	68,1
Takım tutma	Evet	460	89,5
	Hayır	54	10,5
Müsabakalara gitme	Evet	434	84,4
	Hayır	80	15,6

Araştırmaya katılan 514 seyircinin %68,1'i erkek, %31,9'u kadın. Seyircilerin %89,5'i takım tutmakta, %10,5'i takım tutmamaktadır. Seyircilerin %84,4'ü spor müsabakalarına gitmekte, %15,6'sı spor müsabakalarına gitmemektedir.

Araştırmanın Modeli

Bu araştırma betimsel yöntem tarama modeline göre modellenmiştir. Betimleme yöntemi geçmişe ya da halen var olan bir durumu var olduğu şekliyle betimlemeyi amaçlayan araştırma yaklaşımlarıdır. Araştırmaya konu olan olay, kendi şartları içinde ve olduğu gibi tanımlamaya çalışılır. Olayı değiştirme ve etkileme çabası göstermeden bilmek istenen şeyi gözleyip belirleyebilmektir (Şenyüzlü, 2013: 33).

Bu doğrultuda seyircilerin küresel vatandaşlık ve saldırganlık düzeylerinin cinsiyet, takım tutma ve müsabakalara gitme durumlarına göre belirlenmeye çalışıldığı için betimsel tarama modeline dayanmaktadır. Aynı zamanda araştırmada seyircilerin küresel vatandaşlıklarının saldırganlık üzerindeki etkisi belirlenmeye çalışılmıştır.

Veri Toplama Aracı

Katılımcıların demografik özelliklerini tespit etmek için araştırmacılar tarafından geliştirilen kişisel bilgi formu, Morais ve Ogden tarafından geliştirilen, İbrahim Fevzi Şahin ve Fatih Çermik tarafından Türkçeye uyarlanan “Küresel Vatandaşlık Ölçeği”, ile Kiper tarafından geliştirilen “Saldırganlık Envanteri” kullanılmıştır.

Küresel Vatandaşlık Ölçeği

Anketin ikinci bölümünde Morais ve Ogden tarafından geliştirilen, İbrahim Fevzi Şahin ve Fatih Çermik tarafından Türkçeye uyarlanan ve 30 sorudan oluşan “Küresel Vatandaşlık Ölçeği” kullanılmıştır. Ölçek, “Küresel Sivil Katılım (3, 6, 8, 11, 13, 17, 19, 21, 22, 24, 27, 29 ve 30.maddeler)”, “Küresel Yetkinlik (2, 4, 5, 7, 9, 12, 15, 20, 23, 25 ve 26.maddeler)” ve “Sosyal Sorumluluk (1, 10, 14, 16, 18 ve 28. maddeler)” olmak üzere 3 alt boyuttan oluşmaktadır. İfadeler “1-hiç katılmıyorum” ile “5-tamamen katılıyorum” arasındadır. Her alt boyutta puan yüksekliği madde/alt boyuta ilişkin alginın olumlu olduğunu ifade etmektedir. Bu çalışmada ölçekteki maddelerin açıkladığı toplam varyans %42,3 ve Cronbach Alpha katsayısı 0,88 olarak bulunmuştur.

Saldırganlık Envanteri

Anketin ikinci bölümünde Kiper tarafından geliştirilen ve 30 sorudan oluşan “Saldırganlık Envanteri” kullanılmıştır. Envanter, “Yıkıcı Saldırganlık (1, 2, 3, 13, 14, 15, 22, 23, 24, 29. maddeler)”, “Atılğanlık (4, 5, 6, 10, 11, 12, 19, 20, 21, 28. maddeler)” ve “Edilgen Saldırganlık (7, 8, 9, 16, 17, 18, 25, 26, 27, 30. maddeler)” olmak üzere 3 alt testten oluşmaktadır. Bu çalışmada envanterdeki maddelerin açıkladığı toplam varyans %50,8 ve Cronbach Alpha katsayısı 0,85 olarak bulunmuştur.

Verilerin Çözümlemesi

Verilerin analizinde SPSS 15.0 programı kullanılmıştır. Katılımcıların demografik bilgileri frekans ve yüzde tabloları şeklinde sunulmuştur. Ölçek ve alt boyutları puanlarının ortalama, standart sapma betimsel istatistik tablosu şeklinde sunulmuştur.

Ölçek ve alt boyut puanlarının normallik sınavında Çarpıklık (Skewness) katsayısı kullanılmıştır. Yapılan normallik testinde normal dağılım gösterdiği tespit edildiğinden demografik değişkenlere göre karşılaştırmada iki alt grupta olan demografik değişkenler için Bağımsız İki Örneklem t Testi ile Küresel Vatandaşlık Davranışının Saldırganlık üzerindeki etkisinin incelenmesinde çoklu regresyon analizi kullanılmıştır. Analizlerde güven aralığı %95 (anlamlılık düzeyi 0,05 $p < 0,05$) olarak belirlenmiştir.

Bulgular

Araştırmanın bu bölümünde, araştırmada elde edilen verilerin istatistiksel analizleri doğrultusunda ulaşılan bulgulara yer verilmektedir.

Tablo 2. Küresel Vatandaşlık Davranışına İlişkin Betimsel İstatistikler

Alt Boyutlar	Madde Sayısı	Min.	Maks.	\bar{X}	SS	Çarpıklık (Skewness)
Küresel Sivil Katılım	13	1,21	4,57	3,06	0,70	-0,092
Küresel Yetkinlik	11	1,64	4,64	3,04	0,60	-0,165
Sosyal Sorumluluk	6	1,00	4,67	2,92	0,65	-0,412
Küresel Vatandaşlık	30	1,43	4,43	3,01	0,60	-0,135

Küresel Vatandaşlık Ölçeği “Küresel Sivil Katılım” alt boyut puan ortalaması $3,06 \pm 0,70$; “Küresel Yetkinlik” alt boyut puan ortalaması $3,04 \pm 0,60$; “Sosyal Sorumluluk” alt boyut puan ortalaması $2,92 \pm 0,65$ olarak bulunmuştur. Küresel Vatandaşlık Ölçeği puan ortalaması $3,01 \pm 0,60$ olarak bulunmuştur.

Tablo 3. Küresel Vatandaşlık Ölçeği Puanlarının Cinsiyete Göre t Testi Sonuçları

Alt Boyutlar	Cinsiyet	N	\bar{X}	SS	t	p
Küresel Sivil Katılım	Kadın	116	3,20	0,70	2,360	0,019
	Erkek	398	3,02	0,70		
Küresel Yetkinlik	Kadın	116	3,08	0,60	0,784	0,434
	Erkek	398	3,03	0,60		
Sosyal Sorumluluk	Kadın	116	3,04	0,74	2,072	0,039
	Erkek	398	2,89	0,62		
Küresel Vatandaşlık	Kadın	116	3,11	0,63	2,035	0,042
	Erkek	398	2,98	0,60		

Küresel Sivil Katılım alt boyut puanlarının cinsiyete göre anlamlı farklılık gösterdiği bulgusu elde edilmiştir ($t=2,360$; $p<0,05$). Kadın seyircilerin Küresel Sivil Katılım puanları erkek seyircilerin puanlarından anlamlı düzeyde daha yüksektir. Küresel Yetkinlik alt boyut puanlarının cinsiyet değişkenine göre anlamlı düzeyde farklılık göstermediği bulgusu elde edilmiştir ($p>0,05$).

Sosyal Sorumluluk alt boyut puanlarının cinsiyete göre anlamlı farklılık gösterdiği bulgusu elde edilmiştir ($t=2,072$; $p<0,05$). Kadın seyircilerin Sosyal Sorumluluk puanları erkek seyircilerin puanlarından anlamlı düzeyde daha yüksektir. Küresel Vatandaşlık puanlarının cinsiyete göre anlamlı farklılık gösterdiği bulgusu elde edilmiştir ($t=2,035$; $p<0,05$). Kadın seyircilerin Küresel Vatandaşlık puanları erkek seyircilerin puanlarından anlamlı düzeyde daha yüksektir.

Tablo 4. Küresel Vatandaşlık Ölçeği Puanlarının Takım Tutma Durumuna Göre t Testi Sonuçları

Alt Boyutlar	Takım Tutma	N	\bar{X}	SS	t	p
Küresel Sivil Katılım	Evet	460	3,06	0,70	-0,784	0,433
	Hayır	54	3,13	0,75		
Küresel Yetkinlik	Evet	460	3,04	0,60	-0,370	0,712
	Hayır	54	3,07	0,61		
Sosyal Sorumluluk	Evet	460	2,92	0,65	-0,774	0,439
	Hayır	54	2,99	0,66		
Küresel Vatandaşlık	Evet	460	3,00	0,60	-0,646	0,518
	Hayır	54	3,06	0,64		

Küresel Vatandaşlık Ölçeği ve alt boyut puanlarının takım tutma değişkenine göre anlamlı düzeyde farklılık göstermediği bulgusu elde edilmiştir ($p>0,05$).

Tablo 5. Küresel Vatandaşlık Ölçeği Puanlarının Müsabakalara Gitme Durumuna Göre *t* Testi Sonuçları

Alt Boyutlar	Müسابakalara Gitme	N	\bar{X}	SS	t	p
Küresel Sivil Katılım	Evet	434	3,09	0,71	2,128	0,034
	Hayır	80	2,91	0,66		
Küresel Yetkinlik	Evet	434	3,08	0,60	3,363	0,001
	Hayır	80	2,84	0,60		
Sosyal Sorumluluk	Evet	434	2,95	0,65	1,962	0,050
	Hayır	80	2,79	0,67		
Küresel Vatandaşlık	Evet	434	3,04	0,60	2,650	0,008
	Hayır	80	2,85	0,58		

Küresel Sivil Katılım alt boyut puanlarının müsabakalara gitme durumuna göre anlamlı farklılık gösterdiği bulgusu elde edilmiştir ($t=2,128$; $p<0,05$). Müsabakalara giden seyircilerin Küresel Sivil Katılım puanları müsabakalara gitmeyen seyircilerin puanlarından anlamlı düzeyde daha yüksektir. Küresel Yetkinlik alt boyut puanlarının müsabakalara gitme durumuna göre anlamlı farklılık gösterdiği bulgusu elde edilmiştir ($t=3,363$; $p<0,05$). Müsabakalara giden seyircilerin Küresel Yetkinlik puanları müsabakalara gitmeyen seyircilerin puanlarından anlamlı düzeyde daha yüksektir. Sosyal Sorumluluk alt boyut puanlarının müsabakalara gitme durumu değişkenine göre anlamlı düzeyde farklılık göstermediği bulgusu elde edilmiştir ($p>0,05$). Küresel Vatandaşlık Ölçeği puanlarının müsabakalara gitme durumuna göre anlamlı farklılık gösterdiği bulgusu elde edilmiştir ($t=2,650$; $p<0,05$). Müsabakalara giden seyircilerin Küresel Vatandaşlık Ölçeği puanları müsabakalara gitmeyen seyircilerin puanlarından anlamlı düzeyde daha yüksektir.

Tablo 6. Saldırganlık Davranışına İlişkin Betimsel İstatistikler

Alt Boyutlar	Madde Sayısı	Min.	Maks.	\bar{X}	SS	Çarpıklık (Skewness)
Yıkıcı Saldırganlık	10	1	61	29,91	12,14	-0,021
Atılğanlık	10	10	61	45,61	10,44	-0,743
Edilgen Saldırganlık	10	1	61	27,37	11,30	0,042
Saldırganlık	30	20	183	102,91	24,35	-0,043

Saldırganlık Ölçeği “Yıkıcı Saldırganlık” alt boyut puan ortalaması $29,91 \pm 12,14$; “Atılğanlık” alt boyut puan ortalaması $45,61 \pm 10,44$; “Edilgen Saldırganlık” alt boyut puan ortalaması $27,37 \pm 11,30$ olarak bulunmuştur. Saldırganlık Ölçeği puan ortalaması $102,91 \pm 24,35$ olarak bulunmuştur.

Tablo 7. Saldırganlık Ölçeği Puanlarının Cinsiyete Göre t Testi Sonuçları

Alt Boyutlar	Cinsiyet	N	\bar{X}	SS	t	p
Yıkıcı Saldırganlık	Kadın	116	27,79	11,78	-2,145	0,032
	Erkek	398	30,53	12,20		
Atılğanlık	Kadın	116	46,53	9,50	1,073	0,284
	Erkek	398	45,34	10,70		
Edilgen Saldırganlık	Kadın	116	27,53	10,50	0,172	0,864
	Erkek	398	27,33	11,54		
Saldırganlık	Kadın	116	101,85	22,58	-0,526	0,599
	Erkek	398	103,21	24,86		

Yıkıcı Saldırganlık alt boyut puanlarının cinsiyet değişkeninde anlamlı farklılık gösterdiği bulgusu elde edilmiştir ($t=-2,145$; $p<0,05$). Erkek seyircilerin Yıkıcı Saldırganlık puanları kadın seyircilerin puanlarından anlamlı düzeyde daha yüksektir. Atılğanlık, Edilgen Saldırganlık alt boyut puanlarının ve Saldırganlık Ölçeği puanlarının cinsiyet değişkenine göre anlamlı düzeyde farklılık göstermediği bulgusu elde edilmiştir ($p>0,05$).

Tablo 8. Saldırganlık Ölçeği Puanlarının Takım Tutma Durumuna Göre t Testi Sonuçları

Alt Boyutlar	Takım Tutma	N	\bar{X}	SS	t	p
Yıkıcı Saldırganlık	Evet	460	30,20	12,11	1,570	0,117
	Hayır	54	27,46	12,32		
Atılgnlık	Evet	460	45,59	10,36	-0,152	0,880
	Hayır	54	45,81	11,20		
Edilgen Saldırganlık	Evet	460	27,59	11,26	1,277	0,202
	Hayır	54	25,52	11,63		
Saldırganlık	Evet	460	103,38	24,22	1,310	0,191
	Hayır	54	98,80	25,31		

Saldırganlık Ölçeği ve alt boyut puanlarının takım tutma durumu değişkenine göre anlamlı düzeyde farklılık göstermediği bulgusu elde edilmiştir ($p>0,05$).

Tablo 9. Saldırganlık Ölçeği Puanlarının Müsabakalara Gitme Durumuna Göre t Testi Sonuçları

Alt Boyutlar	Müسابakalara Gitme	N	\bar{X}	SS	t	p
Yıkıcı Saldırganlık	Evet	434	29,86	12,09	-0,219	0,827
	Hayır	80	30,19	12,52		
Atılgnlık	Evet	434	45,74	10,69	0,627	0,531
	Hayır	80	44,94	9,01		
Edilgen Saldırganlık	Evet	434	27,47	11,26	0,463	0,644
	Hayır	80	26,84	11,58		
Saldırganlık	Evet	434	103,07	24,48	0,375	0,708
	Hayır	80	101,96	23,79		

Saldırganlık Ölçeği ve alt boyut puanlarının müsabakalara gitme durumu değişkenine göre anlamlı düzeyde farklılık göstermediği bulgusu elde edilmiştir ($p>0,05$).

Tablo 10. Seyircilerde Küresel Vatandaşlığın Yıkıcı Saldırganlık Davranışları Üzerindeki Etkisine Ait Çoklu Regresyon Analizi

Bağımsız değişkenler	B	SHB	β	t	p
Sabit	44,737	2,726		16,412	0,000
Küresel Sivil Katılım	-5,757	1,316	-0,333	-4,376	0,000
Küresel Yetkinlik	3,048	1,494	0,151	2,040	0,042
Sosyal Sorumluluk	-2,208	1,137	-0,119	-1,941	0,053
R=0,313	R2=0,098	DR2=0,093			
F(3, 513)=18,435	p=0,000				

Küresel Vatandaşlık alt boyutları ile Yıkıcı Saldırganlık arasındaki ilişkiyi gösteren modelin uygun olduğu görülmektedir ($F_{(3, 513)}=18,435$; $p<0,05$). Küresel Vatandaşlık alt boyutları, Yıkıcı Saldırganlık değişkenindeki değişimin yaklaşık %9'unu açıklamaktadır.

Regresyon katsayısının anlamlılığına ilişkin t testi sonucu incelendiğinde Yıkıcı Saldırganlık üzerinde en önemli etkiye sahip değişkenlerin sırasıyla Sosyal Sorumluluk ($\beta=-0,33$; $t=-4,38$; $p<0,05$), Küresel Yetkinlik ($\beta=0,15$; $t=2,04$; $p<0,05$) olduğu; ancak Küresel Sivil Katılım ($\beta=-0,12$; $t=-1,94$; $p<0,05$) değişkeninin anlamlı bir etkiye sahip olmadığı görülmektedir.

Regresyon analizi sonuçlarına göre Yıkıcı Saldırganlık değişkeninin yordanmasına ilişkin matematiksel model aşağıdaki gibidir (KSK: Küresel Sivil Katılım, KY: Küresel Yetkinlik, SOS: Sosyal Sorumluluk): Yıkıcı Saldırganlık = $44,74 - 0,33 \cdot KSK + 0,15 \cdot KY - 0,12 \cdot SOS$

Tablo 11. Seyircilerde Küresel Vatandaşlığın Atılğanlık Davranışları Üzerindeki Etkiye Ait Çoklu Regresyon Analizi

Bağımsız değişkenler	B	SHB	β	t	p
Sabit	35,819	2,425		14,770	0,000
Küresel Sivil Katılım	0,284	1,171	0,019	0,242	0,809
Küresel Yetkinlik	1,176	1,329	0,068	0,885	0,377
Sosyal Sorumluluk	2,777	0,694	0,174	4,002	0,000
R=0,174	R2=0,030	DR2=0,028			
F(3, 513)=16,019	p=0,000				

Küresel Vatandaşlık alt boyutları ile Atılğanlık arasındaki ilişkiyi gösteren modelin uygun olduğu görülmektedir ($F_{(3, 513)}=16,019$; $p<0,05$). Küresel Vatan-

Küresel Vatandaşlığın Saldırganlığa Etkisi: Seyirciler Üzerine Bir Araştırma

daşlık alt boyutları, Atılğanlık değişkenindeki değişimin yaklaşık %3'ünü açıklamaktadır.

Regresyon katsayısının anlamlılığına ilişkin t testi sonucu incelendiğinde Sosyal Sorumluluk ($\beta=0,17$; $t=4,00$; $p<0,05$) değişkeninin Atılğanlık üzerinde önemli (anlamlı) ve pozitif bir etkiye sahip olduğu ancak Küresel Sivil Katılım ($\beta=0,02$; $t=0,24$; $p>0,05$) ve Sosyal Sorumluluk ($\beta=0,17$; $t=0,89$; $p>0,05$) değişkenlerinin anlamlı etkisinin olmadığı görülmektedir. Atılğanlık = $35,82 + 0,02*KSK + 0,07*KY + 0,17*SOS$

Tablo 12. Seyircilerde Küresel Vatandaşlığın Edilgen Saldırganlık Davranışları Üzerindeki Etkiye Ait Çoklu Regresyon Analizi

Bağımsız değişkenler	B	SHB	β	t	p
Sabit	42,687	2,547		16,761	0,000
Küresel Sivil Katılım	-4,071	1,229	-0,253	-3,312	0,001
Küresel Yetkinlik	0,838	1,396	0,045	0,601	0,548
Sosyal Sorumluluk	-1,842	1,063	-0,107	-1,734	0,084
R=0,301	R2=0,091	DR2=0,085			
F(3, 513)=16,947	p=0,000				

Küresel Vatandaşlık alt boyutları ile Edilgen Saldırganlık arasındaki ilişkiyi gösteren modelin uygun olduğu görülmektedir ($F_{(3, 513)}=16,947$; $p<0,05$). Küresel Vatandaşlık alt boyutları, Edilgen Saldırganlık değişkenindeki değişimin yaklaşık %9'unu açıklamaktadır.

Regresyon katsayısının anlamlılığına ilişkin t testi sonucu incelendiğinde Küresel Sivil Katılım ($\beta=-0,25$; $t=-3,31$; $p<0,05$) değişkeninin Edilgen Saldırganlık üzerinde önemli (anlamlı) ve negatif bir etkiye sahip olduğu ancak Küresel Yetkinlik ($\beta=0,05$; $t=0,60$; $p>0,05$) ve Sosyal Sorumluluk ($\beta=-0,11$; $t=-1,73$; $p>0,05$) değişkenlerinin anlamlı etkisinin olmadığı görülmektedir.

Regresyon analizi sonuçlarına göre Edilgen Saldırganlık değişkeninin yordanmasına ilişkin matematiksel model aşağıdaki gibidir (KSK: Küresel Sivil Katılım, KY: Küresel Yetkinlik, SOS: Sosyal Sorumluluk): Edilgen Saldırganlık = $42,69 - 0,25*KSK + 0,05*KY - 0,11*SOS$

Tablo 13. Seyircilerde Küresel Vatandaşlığın Saldırganlık Davranışları Üzerindeki Etkiye Ait Çoklu Regresyon Analizi

Bağımsız değişkenler	B	SHB	β	t	p
Sabit	123,243	5,601		22,004	0,000
Küresel Sivil Katılım	-9,545	2,703	-0,276	-3,531	0,000
Küresel Yetkinlik	5,062	3,070	0,125	1,649	0,100
Sosyal Sorumluluk	-2,224	2,337	-0,060	-0,952	0,342
R=0,229	R2=0,052	DR2=0,047			
F(3, 513)=9,394	p=0,000				

Küresel Vatandaşlık alt boyutları ile Saldırganlık arasındaki ilişkiyi gösteren modelin uygun olduğu görülmektedir ($F_{(3, 513)}=9,394$; $p<0,05$). Küresel Vatandaşlık alt boyutları, Saldırganlık değişkenindeki değişimin yaklaşık %5'ini açıklamaktadır.

Regresyon katsayısının anlamlılığına ilişkin t testi sonucu incelendiğinde Küresel Sivil Katılım ($\beta=-0,28$; $t=-3,53$; $p<0,05$) değişkeninin Saldırganlık üzerinde önemli (anlamlı) ve negatif bir etkiye sahip olduğu ancak Küresel Yetkinlik ($\beta=0,13$; $t=1,65$; $p>0,05$) ve Sosyal Sorumluluk ($\beta=-0,06$; $t=-0,95$; $p>0,05$) değişkenlerinin anlamlı etkisinin olmadığı görülmektedir.

Regresyon analizi sonuçlarına göre Saldırganlık değişkeninin yordanmasına ilişkin matematiksel model aşağıdaki gibidir (KSK: Küresel Sivil Katılım, KY: Küresel Yetkinlik, SOS: Sosyal Sorumluluk): Saldırganlık = $123,24 - 0,28 * KSK + 0,13 * KY - 0,06 * SOS$

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Günümüzde yaşanan hızlı değişim süreci ile birlikte bireylerin dünyanın her yerindeki bireylere kolay ulaşabilme olanağı sunmaktadır. Bu sebeple bir ülkenin vatandaşı olmaktan dünya vatandaşı olmaya doğru bir gelişim gözlenmektedir. Bir ülkede yaşayan bireylerin sorumluluklarının farkında olması etkileşim içerisinde olduğu diğer bireylere karşı duyarlılık kazanmalarını sağlamaktadır. Küresel bir olgu olan sporda küresel vatandaşlığın önemi oldukça büyüktür. Spor müsabakalarında yaşanan saldırganlık olayları her geçen gün artmaktadır ve sporun içerisinde bulunan spor elemanlarının vatandaşlıklarının ve sorumluluklarının farkında olması saldırganlık olaylarının yaşanmamasını büyük oranda etkileyecektir. Bu sebeple çalışmamıza konu olan seyircilerin küresel vatandaşlıklarının saldırganlık üzerine etkisi incelenmiştir.

Analiz sonuçları seyircilerin takım tutma durumuna göre küresel vatandaşlık durumlarındaki farkın anlamlı olmadığını, ancak, cinsiyet ve müsabakalara gitme durumlarındaki farkın anlamlı olduğunu göstermiştir. Cinsiyet değişkeninde küresel sivil katılım ve sosyal sorumluluk alt boyutlarında kadın seyircilerin puanları erkek seyircilere göre anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu görüldü. Toplumsal açıdan bakıldığında kadınların erken yaşlarda daha fazla sorumluluk sahibi olması geleneklerimizde var olan aile bağlılığının kadınlarda fazla olması nedeniyle duygusal yapısının fazla olması, empati duygusunun daha fazla gelişmesi bu sonucu destekler niteliktedir.

Müsabakalara gitme durumunda da küresel sivil katılım ve küresel yetkinlik alt boyutunda müsabakalara giden seyircilerin puanları müsabakalara gitmeyen seyircilere göre anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu görülmüştür. Bu sonuca göre, seyircilerin saha içerisinde olmaları, daha fazla sosyal olmalarını sağlamaktadır ve bu seyircilerin farklı insanlarla etkileşimi zamanla küresel bağlamda bir etkileşimin önünü açacağını söyleyebiliriz.

Seyircilerin saldırganlık durumlarına ilişkin analiz sonuçları seyircilerin takım tutma durumu, müsabakalara gitme durumuna göre saldırganlık durumlarındaki farkın anlamlı olmadığını sadece cinsiyet değişkeninde anlamlı farkın olduğunu gösterdi. Çalışmamızda, cinsiyet değişkeninde saldırganlık durumunun yıkıcı saldırganlık alt boyutunda erkek seyircilerin puanlarının kadın seyircilere göre anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu görülmüştür.

Yapılan literatür çalışmasında, Kuru, futbol seyircilerinin spor alanlarındaki saldırganlıkları ile ilgili yaptığı çalışmada yaş, öğrenim düzeyi, gelir düzeyi gibi değişkenlerde anlamlı bir fark saptamamıştır (Kuru, 2009: 141-153).

Şenyüzlü (2013) futbol müsabakalarında olaylarda yer alan seyircilerin saldırganlık durumları ile ilgili yaptığı çalışmada, yaş değişkenindeki 26-30 yaş grubundaki seyircilerin saldırganlık düzeylerinin diğer yaş grubundakilere göre daha fazla olduğunu saptamıştır. Ayrıca, aynı çalışmada, eğitim durumu, aylık gelir düzeyi, sporla uğraşıp uğraşmamasına değişkenin göre anlamlı farklılık tespit etmemiştir (Şenyüzlü, 2013: 35-39).

Dilek ve arkadaşlarının yapmış olduğu “Davranış Değişim Basamakları ve Cinsiyete Göre Seyircilerin Saldırganlık Düzeyleri” adlı çalışmada kadın seyircilerin saldırganlık düzeyleri erkek seyircilere göre daha düşük olduğu görülmüştür (Dilek vd, 2017: 73-82). Var’ın (2008) yapmış olduğu “Futbol Seyircilerinin Spor Alanlarındaki Saldırganlık Davranışları Hakkındaki Görüşlerinin İncelen-

mesi” adlı tez çalışmasında erkek seyircilerin saldırıcılık düzeylerinin daha yüksek olduğunu tespit edilmiştir (Var, 2008: 38-46).

Erkek seyircilerin saldırıcılık puanlarının kadın seyircilere göre yüksek çıkmasının nedenleri olarak, kültürel yapımız erkeğe atılgan, rekabetçi, eşine sahip çıkan, her zaman dik ve güçlü durması gereken bir görev yüklediği için erkekler kızlara oranla daha saldırıcılık davranışlar sergilemektedir. Ayrıca erkeklerin fazla saldırıcılık sergilemeleri kendini topluma kabul ettirmenin bir yolu olarak algılamasına bağlanabilir. Bu yolla, başkalarına karşı gösterilen saldırıcılığın hem kendi yaşlıtlarına karşı hem de topluma karşı bir kimlik edinme çabası olduğu sonucuna ulaşılabilir (Bayram, 2013: 69-83).

Seyircilerin küresel vatandaşlık alt boyutlarının yıkıcı saldırıcılık üzerine etkisine bakıldığında, en önemli etkiye sahip değişkenlerin sırasıyla Sosyal Sorumluluk, Küresel Yetkinlik olduğu; ancak Küresel Sivil değişkeninin anlamlı bir etkiye sahip olmadığı görülmektedir.

Seyircilerin küresel vatandaşlık alt boyutlarının atılganlık üzerine etkisine bakıldığında Sosyal Sorumluluk değişkeninin Atılganlık üzerinde önemli (anlamlı) ve pozitif bir etkiye sahip olduğu ancak Küresel Sivil Katılım ve Sosyal Sorumluluk değişkenlerinin anlamlı etkisinin olmadığı görülmektedir.

Seyircilerin küresel vatandaşlık alt boyutlarının atılganlık üzerine etkisine bakıldığında Küresel Sivil Katılım değişkeninin Edilgen Saldırıcılık üzerinde önemli (anlamlı) ve negatif bir etkiye sahip olduğu ancak Küresel Yetkinlik ve Sosyal Sorumluluk değişkenlerinin anlamlı etkisinin olmadığı görülmektedir.

Seyircilerin küresel vatandaşlık alt boyutlarının atılganlık üzerine etkisine bakıldığında Küresel Sivil Katılım değişkeninin Saldırıcılık üzerinde önemli (anlamlı) ve negatif bir etkiye sahip olduğu ancak Küresel Yetkinlik ve Sosyal Sorumluluk değişkenlerinin anlamlı etkisinin olmadığı görülmektedir.

Konu kapsamında olan saldırıcılık ve küresel vatandaşlık davranışlarına ilişkin farklı örneklem gruplarıyla çalışmalar mevcuttur. Ancak, çalışmamız konusuna dâhil olan seyircilerin küresel vatandaşlık davranışlarına ilişkin ya da küresel vatandaşlığın saldırıcılık üzerine etkisine dair herhangi bir çalışma bulunmamıştır. Dolayısıyla yapılan bu çalışma özgün değerde olduğu ve bundan sonra yapılacak olan araştırmalara yol gösterici olacağı kanaatindeyiz.

Yukarıdaki bulgular doğrultusunda, seyircilerin müsabakalarda bulunma nedenleri farklılık göstermesinden kaynaklanan bir durum olduğu söylenebilir. Bunlar doğrultusunda verilecek öneriler aşağıdaki gibidir;

Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu öğrencilerine farklılıklara saygı duyulması açısından küresel vatandaşlığın öneminin konu alınacağı bir ders müfredatı geliştirilmelidir.

Antrenör, hakem kurs ve seminerlerinde küresel vatandaşlık hakkında bilgi verecek ders konulmalıdır.

Ülkemizde yaşanan saldırganlık olayları ve oranları ilgili federasyonlar ve kulüpler tarafından takip edilerek okullarda seminerler düzenlenmelidir.

Yöneticilerin spor müsabakasından önce herhangi bir tahrik edici açıklamalar yapmamalıdır ve yapanlar için yaptırım uygulanmalıdır.

Spor medyası müsabaka öncesi ve sonrası olumsuzlukları çok fazla yansıtmamalıdır ve gerek yazılı, gerekse görsel olumlu mesajlar vermelidir.

Herhangi bir spor müsabakası sonucunda kazanan ve kaybeden takımlardan sporcular seçilerek spor kanallarında konuk edilmelidir ve olumlu mesajlar verilmelidir. Televizyon reklamlarında spora daha çok yer verilmeli sporun önemi yansıtılmalıdır.

Son olarak araştırmanın geniş bir katılımı ile ülkemizin farklı illerindeki spor kurumlarının, amatör sporcuların, beden eğitimi ve spor yüksekokulu öğrencilerinin ve akademisyenlerinin katıldığı bir araştırma yapılabilir.

NOT: Bu çalışma, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Beden Eğitimi ve Spor Anabilim Dalında Prof. Dr. Seydi KARAKUŞ'un danışmanlığını yürüttüğü, Sultan YAVUZ'un hazırladığı, "Farklı Spor Dallarındaki Sporcu, Seyirci ve Yöneticilerin Küresel Vatandaşlık ve Saldırganlık İlişkisi" adlı Yüksek Lisans tezinden türetilmiştir.

KAYNAKLAR

- Amman, M. T. (2005). Küreselleşmenin Kültürel Boyutları ve Kırkpınar. I. *Tarihi Kırkpınar Sempozyumu, Edirne 2005*.
- Bayram, Y. (2012). Spor Yapan ve Yapmayan 14-18 Yaş Grubu Öğrencilerin Saldırganlık Tutumlarının İncelenmesi Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi, Kütahya.
- Çeyiz, S., Özbek, O. (2014). Küreselleşme Ve Spor Etkileşimi. *International Journal of Science Culture and Sport*. (1)1, 487-495.
- Dilek, N.A., İmamoğlu, O., Erkin, A. (2017). Davranış Değişim Basamakları ve Cinsiyete Göre Seyircilerin Saldırganlık Düzeyleri, *International Journal of Cultural and Social Studies (IntJCSS)*, 3 (SI): 73-82

Küresel Vatandaşlığın Saldırıcılığa Etkisi: Seyirciler Üzerine Bir Araştırma

- Ekmekçi, A. Y., Ekmekçi, R., İrmiş, A. (2013). Küreselleşme ve Spor Endüstrisi. *Pamukkale Journal of Sport Sciences*, 4(1), 91-117.
- Eroğlu, E. (2019). *Türkiye’de spor yönetimi*, Türkeri, C. (Ed). *Beden eğitimi ve spor bilimlerinin temelleri*. Ankara. Akademisyen Yayınevi.
- Kan, Ç. (2009). Sosyal bilgiler eğitiminde küresel vatandaşlık. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 26(26), 25-30.
- Kuru, E., Var, L. (2009). Futbol Seyircilerinin Spor Alanlarındaki Saldırıcılık Davranışları Hakkında Betimsel Bir Çalışma (Kırşehir İli Örneği). *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 10(2), 141-153.
- Reyhan, S., Kolayış, H. (2019). “Profesyonel liglerde görev yapan futbol hakemlerinin hakemlik deneyimlerine göre benlik saygısı, kaygı ve mesleki doyum düzeylerinin incelenmesi, *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, KOSBED*, (37). 161-172
- Şahin, M. (2009). *Spor Ahlakı ve Sorunları*. (2. Basım). İstanbul: Evrensel Basım Yayın.
- Şahin, S. (2006). Sosyal Değişme Sürecinde Türkiye’de Güreş Sporunun Toplumsal Dinamikleri. Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul
- Şenyüzlü, E. (2013). **Üniversite Öğrencilerinde Spora Katılımın Saldırıcılık Davranışları Üzerine Etkilerinin İncelenmesi**. Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi, Kütahya.
- Talimciler, A. (2002). Futbolun Meta”laşması, *Toplum Bilim Futbol Özel Sayısı*. (16): 37.
- Var, L. (2008). Futbol Seyircilerinin Spor Alanlarındaki Saldırıcılık Davranışları Hakkındaki Görüşlerinin İncelenmesi, Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Wikipedia. (2015). Erişim: 31.05.2015. <http://tr.wikipedia.org/wiki/D%C3%BCn%C5%9F%C4%B1%C4%9F%C4%B1>.

NİTEL BİR VERİ ANALİZİ YÖNTEMİ OLARAK DOKÜMAN ANALİZİ

Bilgen KIRAL¹

Özet

Dokümanlar, uzun yıllardır nitel araştırmalarda önemli bir unsur olmuştur. Doküman çeşitleri olarak kitaplar, mektuplar, dergiler, günlükler, haritalar, çizelgeler, istatistikler, anayasa ve yönetmelikler, yasal metinler, gazeteler, fotoğraflar, anılar, röportajlar, okul kayıtları, sağlık ve kamu kayıtları, resimler, videolar, mesajlar vb. sayılabilir. Özellikle son yıllarda, yöntem bilimin (methodology) bir parçası olarak doküman analizinden bahseden araştırma raporlarının ve dergi makalelerinin sayısında bir artış gözlenmektedir. Burada dikkati çeken en önemli şey alan yazında yer alan, araştırmaların, makalelerin çoğunda, takip edilen prosedür ve doküman analizi hakkında detaylı ve yeterli ayrıntı bulunmamasıdır. Alan yazında en çok kullanılan doküman analizi yöntemi dokümana ulaşma, orijinal olup olmadığını teyit etme, dokümanı anlama, analiz etme, veriyi kullanmadır. Bu araştırmada dokümanların nitel araştırmadaki yeri ve işlevi incelenmiştir. Dokümanların niteliği ve biçimleri ile doküman analizinin avantajları, sınırlılıkları ve zorlukları ana hatları ile açıklanmakta, dokümanların neler olduğu listelenmekte ve kullanımını ile ilgili örnekler sunulmaktadır. Ayrıca araştırmada, doküman analizi yapacaklar için çeşitli öneriler de yer almaktadır. Bu makalenin temel amacı nitel araştırma yöntemi olarak doküman analizinin ne olduğunu açıklamak, bunun kullanımını teşvik etmek ve bununla ilgili anlayış ve kullanım bilgisini yerleştirmektir. Bunların dışında doküman analizi ile ilgili bilgiler vermenin yanı sıra veri toplarken, analiz ederken, raporlaştırırken kısacası doküman analizindeki etik konular ve dikkat edilmesi gerekenlere ilişkin de bilgiler verilmiştir.

Anahtar kelimeler: Veri, veri toplama, doküman, analiz, doküman analizi.

Gönderilme Tarihi: 27.04.2020

Kabul Tarihi: 15.05.2020

¹ *Doç. Dr. Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Yönetimi ABD, Efeler/Aydın, bilgen.kiral@adu.edu.tr. ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-5352-8552>

DOCUMENT ANALYSIS AS A QUALITATIVE DATA ANALYSIS METHOD

Abstract

Documents have been an important element in qualitative research for many years. There are some document types; books, letters, magazines, diaries, maps, charts, statistics, constitution and regulations, legal texts, newspapers, photographs, memories, interviews, school records, health and public records, pictures, videos, messages, etc. Especially in recent years, there has been an increase in the number of research reports and journal articles that mention document analysis as part of the methodology. The most important thing here is the lack of detailed and sufficient details about the procedure and document analysis followed in most of the researches and articles in the literature. The most used document analysis method in the literature is to reach the document, confirm whether it is original, understand the document, analyze it, use the data. In this research, the place and function of documents in qualitative research were examined. The nature and forms of the documents and the advantages, limitations and difficulties of document analysis are outlined, the documents are listed and examples of their use are presented. In addition, the research includes various suggestions for those who will analyze documents. The main purpose of this article is to explain what document analysis is as a qualitative research method, to encourage its use and to place understanding and usage information about it. In addition to providing information about analysis document analysis, in addition to information about ethical issues in document analysis and what should be taken into consideration while collecting, analyzing and reporting data.

Keywords: Data, data collection, document, analysis, document analysis.

GİRİŞ

Hızla gelişen bilişim teknolojileri sayesinde yapılan araştırmaların sayılarında artışlar gözlenmektedir. Önceleri sadece nicel veri toplama teknikleri ve analizleri ile sayısal ve genellenebilir ifadelerin kullanıldığı araştırmalar yapılırken; 21. yüzyılın başlarından itibaren olayları, olguları, durumları yorumlayıcı ve anlamlandırmaya dönük yeni bir araştırma yöntemi de kullanılmaya başlanmıştır. Eğitimden sağlığa, işletmeden psikolojiye kadar birçok alanda tercih edilen bu araştırma yöntemi ise nitel araştırmalardır. Nitel araştırmalar, insanların tutumlarını, davranışlarını görüşlerini, deneyimlerini daha detaycı bir yaklaşımla anlamayı, yorumlamayı ve betimlemeyi hedefleyen, derinlemesine incelemeye imkân sunan bir araştırma olarak ifade edilmektedir. Nitel araştırmalarda araştırılan olay, kişi veya olguların miktarı, ortalaması, sayısı gibi ölçülebilen özellikleri yerine, daha çok detaylı olarak ve anlamaya dönük olarak yapılan, “nasıl, niçin” gibi sorularla ortaya çıkarılmaya çalışılan araştırmalardır (Denzin & Lincoln, 1998). Nitel araştırmalar yürütülürken de bir takım araştırma desenlerinden yararlanılmaktadır. Bunlar; eylem araştırması, fenomenoloji, durum çalışması, etnografya, anlatı araştırması ve gömülü teoridir (Saban & Ersoy, 2019). Nitel araştırmadaki bu desenler eğitim, psikoloji, sosyoloji, antropoloji gibi çeşitli alanlarda kullanılmaktadır. Araştırmacılar, hangi alanda olursa olsunlar öncelikle araştırma ile ilgili kafalarında bir fikir, araştırma konusu şekillenmelidir. Bunu takiben fikir, oluşan konu ile ilgili alan yazın incelemesi, kullanılacak araştırma yöntemi ve deseninin seçilmesi, verilerin toplanması ve organize edilmesi, analiz edilmesi, bulguların ortaya konulması ve raporlaştırılarak çalışmanın yayımlanması aşamaları yer almaktadır (Punch, 2006). O zaman en önemli unsurların konu, yöntem, desen ve veri analizi seçimi olduğu; kısacası bunların araştırmanın çekirdeği olduğu ifade edilebilir.

Araştırma yöntemi ve deseni seçimi sonrasında ise veri toplama ve toplanan verilerin analizi kısımları gelmektedir. Nitel araştırmada veriler gözlem, görüşme ve dokümanlar yoluyla toplanır (Berg & Lune, 2015; Merriam, 2009). Bunu veri analizi takip eder. Miles ve Huberman’a (1994) göre nitel veri analizi; verilerin toplanması, verilerin azaltılması, verilerin gösterilmesi, sonuç çıkarma ve doğrulama olarak üç aşamalıdır. Toplanan verileri analiz ederken betimsel ve içerik analizi dışında söylem analizi, doküman analizi gibi teknikler de kullanılmaktadır (Yıldırım & Şimşek, 2016). Bu araştırma kapsamında incelenen teknik doküman analizidir. Çünkü alan yazında yer alan, araştırmaların, makalelerin çoğunda, doküman analizi ile ilgili takip edilen prosedür ve doküman analizi hakkında detaylı ve yeterli ayrıntı bulunmamaktadır. Ayrıca araştırmacıların bu konuda bilgileri-

nin kısıtlı olduğu düşünülmektedir. Araştırmacının kendi lisansüstü derslerinde bazı öğrencilerinin sadece makale, kitap gibi basılı belgeleri doküman olarak algılaması, doküman analizi konusunda Türkçe alan yazında detaylı olarak yapılan çalışmaların kısıtlı olması (Yıldırım & Şimşek, 2016 gibi); yapılan çalışmaların daha çok nitel araştırmanın ne olduğu (Aytaçlı, 2012; Baltacı, 2019; Işıkoğlu, 2005; Karataş, 2015 gibi), nitel araştırmada geçerlik ve güvenilirlik (Arastaman, Öztürk Fidan & Fidan, 2018; Başkale, 2016 gibi), fenomenoloji (Ersoy, 2019; Çekmez, Yıldız & Bütüner, 2012 gibi), durum çalışması (Subaşı & Okumuş, 2017; Leymun, Odabaşı & Yurdakul, 2017 gibi), nitel araştırmalarda örnekleme türleri (Baltacı, 2018; Başkale, 2016 gibi), nitel veri analizi (Karataş, 2017; Özdemir, 2010 gibi) vb. gibi konularda yoğunlaştığı fark edilmiştir. Özellikle doküman analizini konu edinen araştırma sayısının kısıtlı olduğu; bununla birlikte yukarıda sayılan çalışmaların içerisinde sığ ve kapsamsız olarak yer aldığı görülmüştür. Araştırmacının bu konuyu detaylı olarak çalışmasının diğer bir nedeni ise; nitel araştırma yapmayı, dokümanlar yoluyla veri toplama ve veri analizi yapmak isteyen; bunu yeni öğrenen ve öğrenecek olan lisansüstü öğrencilerine veya doküman analizi ile araştırma yapmayı planlayan ve yapan diğer araştırmacılara faydalı olacağı düşüncesidir. Bu düşünceden yola çıkarak yapılan bu araştırmada öncelikle doküman ve doküman analizi kavramları tanımlanmış, ardından doküman analizinin avantajları, sınırlılıkları ve zorlukları, dokümanların analiz edilmesi, doküman analizinde etik ve araştırmacının rolü konuları açıklanmıştır.

Doküman ve Doküman Analizi Kavramları

Doküman kelimesi incelendiğinde Türk Dil Kurumu Sözlüğü'nde (2020) “*belge*”; Oxford Sözlüğünde (2020) ise bir şey hakkında bilgi veren veya bir şeyin kanıtı veya kanıtı olarak kullanılabilen resmi bir kâğıt, kitap veya elektronik dosya olarak tanımlanmaktadır. Doküman analizi kavramını Türkçe olarak söylemek gerekirse “*belge incelemesi*” demek doğru olacaktır. Fakat bu çalışmada alan yazında kullanılan adı “*doküman analizi*” tercih edilmiştir.

Doküman analizi, yazılı belgelerin içeriğini titizlikle ve sistematik olarak analiz etmek için kullanılan bir nitel araştırma yöntemidir (Wach, 2013). Doküman analizi, basılı ve elektronik materyaller olmak üzere tüm belgeleri incelemek ve değerlendirmek için kullanılan sistemli bir yöntemdir. Nitel araştırmada kullanılan diğer yöntemler gibi doküman analizi de anlam çıkarmak, ilgili konu hakkında bir anlayış oluşturmak, ampirik bilgi geliştirmek için verilerin incelenmesini ve yorumlanmasını gerektirmektedir (Corbin & Strauss, 2008).

Dokümanlar bir araştırmacının müdahalesi olmadan kaydedilmiş metinleri ve resimleri içermektedir. Araştırmalarda kullanılacak doküman çeşitleri; reklamlar, ajandalar, katılım kayıtları, davetiyeler, toplantı tutanakları, kılavuzlar, notlar, kitap ve broşürler, günlükler, dergiler, program kayıtları, mektuplar, muhtıralar, haritalar, çizelgeler, gazeteler, sanat eserleri, program detayları, radyo TV program senaryoları, örgütsel raporlar, anket verileri, çeşitli kamu kayıtları, not defterleri, fotoğraf albümleri vb. olup; bunlar araştırmalarda kullanılmak üzere araştırmacılara veri sağlamaktadır (Labuschagne, 2003).

Geray (2006) dokümanları (bilgi ve belgeleri); niteliklerine ve buldukları ortama göre sınıflamıştır. (A) *Niteliklerine göre dokümanlar*: (1) Yazı temelli olanlar (metinler, kitaplar, ansiklopediler, raporlar, sözlükler, dergiler, günlükler gibi); (2) Görüntü temelli olanlar (fotoğraflar, afişler, haritalar gibi); (3) Ses temelli olanlar (ses kayıtları, müzik yayınları, radyo yayınları gibi); (4) Görsel-işitsel temelli olanlar (belgeseller, TV programları, videolar, sinema filmleri gibi) iken; (B) *Buldukları ortama göre dokümanlar*: (1) yazılı olanlar (kitaplar, raporlar, dergiler gibi), (2) filmsel olanlar (fotoğraflar gibi), (3) bilgisayar üzerinde olanlar (veri tabanları gibi); (4) taşınabilir manyetik olanlar (CD, flash gibi) şeklindedir.

Balcı (2006) ise bilgi kaynaklarını kısacası doküman kaynaklarını sınıflamıştır. Bunlar birincil ve ikincil kaynaklardır. *Birincil dokümanlar* kişinin kendisi tarafından yazılırken; *ikincil dokümanlarsa* başkası tarafından yazılanlardır. Örneğin kişi kendi hayatını kaleme alıyorsa bu birincil, eğer başkası kaleme alıyorsa bu ikincil dokümanlara örnek olarak gösterilebilir.

Corbetta (2003) ise dokümanları kişisel ve kurumsal dokümanlar olarak ayırmıştır. Mektuplar, günlükler, anılar, yaşam öyküleri, fotoğraflar, filmler, videolar *kişisel dokümanlara* (Bogdan & Biklen, 2007) örnek iken; kanunlar, yönetmelikler, kimlik kartları, faturalar, e-okul gibi okula ilişkin doküman ve defterler, sağlık kayıtları, adli kayıtlar, trafik cezaları, gazeteler vb. ise *kurumsal dokümanlara* örnek olarak verilebilir (Guba & Lincoln, 1981). Dokümanların sınıflandırılması ile ilgili yukarıda anlatılanlar doğrultusunda aşağıdaki Şekil 1 araştırmacı tarafından oluşturulmuştur.

Nitel Bir Veri Analizi Yöntemi Olarak Doküman Analizi

Geray'ın (2006) sınıflaması	<ul style="list-style-type: none"> • Niteliklerine Göre Dokümanlar • Buldukları Ortama Göre Dokümanlar
Balcı'nın (2006) sınıflaması	<ul style="list-style-type: none"> • Birincil Dokümanlar • İkincil Dokümanlar
Corbetta'nın (2003) sınıflaması	<ul style="list-style-type: none"> • Kişisel Dokümanlar • Kurumsal Dokümanlar

Şekil 1. Dokümanların çeşitli yazarlara göre sınıflandırılması

Şekil 1'de görüldüğü gibi farklı araştırmacılar, aynı dokümanlar için farklı yorumlamalar ve sınıflandırmalar yapmışlardır. Örneğin araştırmacının dokümanı Türkiye Cumhuriyeti'nin 1982 Anayasası ise; Geray'ın (2006) sınıflamasına göre bu niteliklerine göre dokümanlardan yazı temelli doküman, Balcı'nın (2006) sınıflamasına göre birincil doküman, Corbetta'nın (2003) sınıflamasına göre ise kurumsal dokümandır. Bu örnekler çoğaltılabilir. Dokümanların; kütüphanelerde, gazete arşivlerinde, devlet kurumlarında ve diğer özel kurumların arşivlerinde bulunabileceği söylenebilir. Araştırmacı, araştırdığı konunun niteliğine ve türüne göre dokümanı ilgili yerden kendisi edinmektedir.

Araştırmacılar genellikle kendilerinden önceki araştırmaları inceler, alan yazını gözden geçirir ve bu bilgileri araştırmalarına dâhil ederler. Bu analitik bir yöntemdir. Dokümanlar da bulunan verileri bulma, seçme, anlamlandırma ve değerlendirme ve sentezlemeyi içermektedir. Doküman analizi, daha sonra özellikle içerik analizi yoluyla ana temalar, kategoriler ve vaka örnekleri halinde organize edilerek, araştırmaya konu edilen verileri sınıflamaya yardımcı olmaktadır (Labuschagne, 2003).

Doküman analizi genellikle diğer nitel araştırma yöntemleri ile birlikte çeşitleme/üçgenleme (triangulation) yapmak amacıyla kullanılmaktadır. Belli bir araştırma konusunun, aynı araştırma fenomeninin, vakasının incelenmesinde kombinasyon oluşturmaktadır (Denzin, 1970; Patton, 1990). Zaten nitel araştırmacıların birden fazla kanıt kaynağı kullanması beklenmektedir (en az iki kaynak). Bu farklı veri kaynaklarını ve yöntemlerini kullanarak araştırmadaki inandırıcılığı artırmak, kategorilemeye yardımcı olmak, sınıflamak, çalışmada yapılanları desteklemek ve onaylamak içindir. Doküman analizinde, var olan dokümanların yanı sıra mülakatlar, katılımcı ve katılımcı olmayan gözlemler ve fiziksel olan tüm do-

kümanlar da birlikte analiz edilebilmektedir (Yin, 1994). Veri çeşitlemesi yapmak araştırmacıya, araştırmasının güvenilir olduğunu kanıtlamasını da sağlamaktadır (Eisner, 1991; Patton, 1990). Araştırmacı, farklı yöntemlerle toplanan bilgileri inceleyerek, veri kümeleri arasındaki bulguları doğrulayabilir ve böylece tek bir çalışmada var olabilecek potansiyel önyargıların etkisini azaltabilir (Corbetta, 2003). Patton'a (1990) göre çeşitleme; araştırmacının bir çalışmasının bulgularının tek bir yöntemin, tek bir kaynağın ya da tek bir araştırmacının önyargı ve yanlılığının önlenmesi konusunda yardımcı olur. Örneğin sınıf yönetimi konusunda yapılacak bir nitel araştırma için sınıfta gözlem, öğretmenin ders planları, öğrencilerin ödevleri, sınıf eşyaları, sınav sonuçları, okul kayıtları, öğretmen değerlendirmeleri ve görüşleri gibi çeşitleme yapılabilir (Merriam, 2009).

Nitel ve nicel araştırma tekniklerini birleştiren karma yöntem araştırmaları bile bazen doküman analizini içerebilir (Johnson, Onwuegbuzie & Turner, 2007). Örneğin Yapıcıoğlu ve Kaptan'ın (2018) yaptıkları karma araştırmada anketleri ve açık uçlu yarı yapılandırılmış görüşmelerin belgelerini, gözlem notlarını gözden geçirerek birleştirmişlerdir. Diğer bir örnekte Shulte, Slate ve Onwuegbuzie'nin (2010) etkili okul yöneticilerinin özelliklerini ortaya çıkarmak amacıyla yapmış oldukları karma çalışmada anketlerle, belgeleri, kayıtları ve diğer dokümanları birleştirmişlerdir.

Bir araştırma yöntemi olarak doküman analizi özellikle nitel vaka çalışmaları için de geçerlidir. Tek bir fenomen, olay, örgüt veya programı ortaya çıkarmak amacıyla yapılan çalışmalarda da kullanılır (Stake, 1995; Yin, 1994). Raporlar ve iç yazışmalar gibi teknik olmayan alan yazın, vaka çalışmaları için potansiyel ampirik veri kaynağıdır (Mills, Bonner & Francis, 2006). Ayrıca Merriam'a (1988) göre her türden doküman, araştırmacının konuyu anlamasına, keşfetmesine, anlayış geliştirmesine ve araştırma problemiyle ilgili belirsizliklerin giderilmesine yardımcı olabilir. Burada nitel araştırmanın sağlam veri toplama teknikleri ve araştırma yönteminin önemini belirtmek gerekir. Çalışmanın nasıl tasarlandığı ve yürütüldüğü hakkında ayrıntılı bilgi araştırma raporunda verilmelidir. Doküman analizi çoğunlukla diğer araştırma yöntemlerini tamamlayıcı nitelikte olmasına rağmen, bağımsız bir yöntem olarak da kullanılabilir. Örneğin Kıral ve Çilek (2020) yaptıkları araştırmada devlete ait kurumsal bir doküman olan Milli Eğitim Bakanlığı 2023 Vizyon Belgesi'ni karakter eğitimi bakımından değerlendirmişlerdir. Burada analiz edilen resmi bir belgedir. Bu belge Milli Eğitim Bakanlığı'nın resmi web sitesinden edinilmiş ve diğer veri toplama yöntemleri kullanılmamıştır. Ayrıca doküman analizi, karşılaştırmalı eğitim çalışmalarında da sıkça kullanılan bir yöntemdir. Bektaş ve Zabun (2019) tarafından yapılan kar-

şılaştırmalı bir araştırmada Türkiye ve Fransa arasındaki vatandaşlık eğitiminde değerler karşılaştırılmıştır. Bu çalışmada resmi bir kaynak olan program Talim ve Terbiye Kurulu'nun sayfasından, Fransanın ise Fransız Resmi Gazetesi'nden edinilmiş ve incelenerek analiz edilmiştir. Diğer bir araştırma türü ise makalelerin, tezlerin, çalışmaların bir takım kriterlere göre değerlendirilmesidir. Buna bir örnek verilecek olunursa Kaya (2019) tarafından yapılan bir araştırmada 1995-2018 yılları arasındaki Yüksek Öğretim Kurumu Tez Merkezi'ndeki Denetim alanında yazılmış olan 128 doktora tezinin değerlendirilmesi yapılmıştır. Burada tüm tezler konu, yıl, sayfa, araştırma yaklaşımı vb gibi kriterler açısından analiz edilmiştir. Görüldüğü gibi doküman analizi hem diğer araştırmalarla hem de tek başına kullanılabilir.

Dokümanlar, yapılan araştırmanın bir parçası olarak çeşitli amaçlara hizmet etmektedirler. Dokümanların beş özel işlevi bulunmaktadır (Bowen, 2009). Birincisi dokümanlar, araştırmadaki katılımcıların faaliyet gösterdiği bağlam hakkında veri sağlayabilir. Geçmiş olaylara tanıklık eden belgeler, geçmişin yanı sıra bugüne ait bilgileri de sunar. Bu tür bilgi ve iç görü, araştırmacıların belirli konuların tarihsel kökenlerini anlamalarına yardımcı olabilir ve halen araştırılmakta olan olgulara etki eden koşulları gösterebilir (Bowen, 2009). İkincisi dokümanlarda yer alan bilgiler sorulması gereken bazı sorular ve araştırmanın bir parçası olarak gözlemlenmesi gereken durumları önerebilir (Bowen, 2009). Üçüncüsü dokümanlar, ek araştırma verileri sağlar. Dokümanlardan elde edilen bilgiler, bir bilgi tabanında yer alabilir. Bu nedenle araştırmacılar, araştırma sürecinin bir parçası olarak analiz edilecek dokümanlar için kütüphane kataloglarına ve arşivlerine göz atarak, görünmeyeni ortaya çıkarabilirler (Bowen, 2009). Dördüncüsü dokümanlar, değişim ve gelişimi izlemek için bir araç sağlamaktadır (Bowen, 2009). Belirli bir belgenin çeşitli taslaklarına erişilebilir olduğunda, araştırmacı değişiklikleri tanımlamak için bunları karşılaştırabilir. Bir taslaktaki küçük değişiklikler bile bir projedeki önemli gelişmeleri yansıtabilir (Yin, 1994). Araştırmacı ayrıca periyodik ve nihai raporları da bir kuruluşun veya programın zaman içinde nasıl çalıştığının net bir resmini elde etmek için de kullanabilir. Sonuncusu dokümanlar, bulguları doğrulamanın veya diğer kaynaklardan gelen kanıtları doğrulamanın bir yolu olarak analiz edilebilir (Bowen, 2009). Atkinson ve Coffey'e (1997) göre dokümanlar diğer tür verilerle birlikte daha anlaşılır olmaktadır. Örneğin, bir örgütün günlük işleyişi tek başına kayıtlarla öğrenilemez. Aynı şekilde, kayıtlar, resmi raporlar ve varsa diğer bilgiler ve istatistikler işe koşulmalıdır

Doküman Analizinin Avantajları, Sınırlılıkları ve Zorlukları

Yukarıda nitel araştırmanın işlevleri sıralanmıştır. Doküman analizinin bu işlevlerin yanı sıra hem avantajları hem de bir takım sınırlılıkları ile zorlukları vardır. Bunlar aşağıda açıklanmıştır.

Avantajları: Doküman analizinin avantajları çeşitli araştırmacılara (Bailey, 1982; Bowen, 2009; Corbetta, 2003; Merriam, 1988; Yıldırım & Şimşek, 2016; Yin, 1994) göre “zaman kullanımını açısından verimli bir yöntem olması, örneklem büyüklüğü, kullanılabilirlik, düşük maliyet, tekrar kullanım, bireysellik ve özgünlük, kesinlik, geniş kapsam ve zaman, tepkiselliğin olmaması, kolay ulaşılacak verilere ulaşma, konunun ve verinin niteliği” başlıklarında incelenmiştir. Bu başlıklar aşağıda açıklanmıştır.

Zaman kullanımı açısından verimli bir yöntem olması: Doküman analizi, diğer araştırma yöntemlerinden daha az zaman alır ve dolayısıyla daha verimlidir. Veri toplamak yerine veri seçimini gerektirir (Bowen, 2009).

Örneklem büyüklüğü: Araştırmacı örneklem büyüklüğüne kendisi karar vermekle birlikte, bunun sayısını istediği gibi ayarlayabilir. Çeşitli dokümanları çalışmasına katabileceği gibi, kısıtlamalar da yapabilir (Corbetta, 2003).

Kullanılabilirlik: Pek çok doküman, özellikle internetin yaygınlaşmasıyla birlikte kamu malı haline gelmiş ve bunlara herkesin erişme imkânı sağlamıştır. Yazarların izni olmadan edinilebilir konumdadır. Bu, doküman analizini nitel araştırmacılar için çekici bir seçenek haline getirmektedir (Merriam, 1988).

Düşük Maliyet: Doküman analizi diğer araştırma yöntemlerinden daha az maliyetlidir ve yeni verilerin toplanması mümkün olmadığında genellikle tercih edilen yöntemdir. Veriler toplandıktan sonra geriye kalan, değerlendirilecek dokümanların içeriği ve kalitesidir (Bowen, 2009). Diğer araştırmalarda yer alan seyahatleri, ham verinin yazıya dökülmesini, görüşmelerin ayarlanmasını vb. gibi maliyetleri de daha aza indirebilmektedir (Yıldırım & Şimşek, 2016).

Tekrar Kullanım: Dokümanlar tekrarlanan incelemeler için uygundur. Tekrar tekrar, sayısız ve süresiz olarak, isteyen araştırmacı tarafından kullanılabilir (Merriam, 1988).

Bireysellik ve özgünlük: Veri toplama ve analiz etme araştırmacının istediği ve belirlediği yer ve zamanda özgün olarak yapılabilir. Doküman analizi, araştırmacının kendi seçtiği ortam ve zaman diliminde, istediği şekilde, sınırlarını kendisi belirleyerek araştırmasını daha rahat koşullarda yürütmesine imkân sağlayabilmektedir (Corbetta, 2003).

Kesinlik: Olayların tam adlarının, referanslarının ve detaylarının eklenmesi araştırma sürecinde dokümanları avantajlı yapmaktadır. Bu kesin bilgiler daha sonraki bilgilere ışık tutacak nitelikte olabilirler (Yin, 1994).

Geniş Kapsam ve zaman: Dokümanlar, geniş kapsamlıdır. Uzun bir süreyi, birçok olayı ve birçok ortamı, veriyi kapsayabilirler. Bunu araştırmacı ve araştırdığı konu belirlemektedir (Yin, 1994). Hayal dünyası geniş ve becerikli araştırmacılar için hazır ve engin bir bilgi kaynağıdır (Merriam, 2009).

Tepkiselliğin olmaması: Diğer yöntemlerle kıyaslandığında doküman analizi, görüşme ve gözlem gibi çalışmalarda katılımcıların tepkiselliği sorununa yol açmamaktadır. Çünkü dokümanlar, araştırmaya katılan kişiler gibi fiziksel, davranışsal ve duygusal tepkiler vermedikleri ve etkileşimde bulunmadıkları için avantajlı oldukları söylenebilir (Yıldırım & Şimşek, 2016). Ayrıca görüşme gibi yöntemlerde katılımcıların yaptığı kapris doküman analizinde bulunmamaktadır (Merriam, 2009).

Kolay ulaşılamayacak verilere ulaşma: Tarihsel olay, olgu, kültür veya geleceklere ilişkin dokümanlar, kaynağı belli olmayan anonim dokümanlar veya kaynağı belli olup hemen herkesin kolaylıkla ulaşamayacağı dokümanlar için zengin bir veri kaynağı teşkil etmektedir (Bailey, 1982).

Konunun ve verinin niteliği: Araştırılan konu ile ilgili dokümanlar organize edilmiş ve tasnif edilmiş ise bu araştırmacı için bir avantajdır. Araştırmacı kendi konusu kapsamında nitelikli olan veriyi rahatlıkla kullanabilir (Bailey, 1982)

Sınırlılıkları ve Zorlukları: Doküman analizinin sınırlılıkları ve zorlukları çeşitli araştırmacılara (Bailey, 1982; Bowen, 2009; Corbetta, 2003; Yıldırım & Şimşek, 2016; Yin, 1994) göre “yetersiz ayrıntı, eksiklik, düşük geri alınabilirlik, tarafılık/yanlılık, sınırlılık, seçilmişlik, ulaşılabilirlik, standart bir formatın olmayışı, kodlama zorluğu” başlıklarında incelenmiştir. Bu başlıklar aşağıda açıklanmıştır.

Yetersiz ayrıntı: Dokümanlar, araştırma dışında bir amaçla hazırlanır; araştırma gündeminden bağımsız olarak oluşturulurlar. Araştırmacının o konuya olan ilgisi ona nitelik kazandırmaktadır. Dokümanlar tek başlarına araştırma sorusunu cevaplamak için yeterli ayrıntıya sahip olmayabilirler (Bowen, 2009).

Eksiklik: Araştırmacı, araştırdığı olaylara ve olgulara bizzat tanıklık etmediği ve ayrıntıları bilmediği için elde ettiği dokümanlara güvenmek zorundadır.

Araştırmacı dokümanlardan elde ettiği verileri doğru kabul etmek durumundadır (Yıldırım & Şimşek, 2016).

Düşük geri alınabilirlik: Dokümanlara erişim ve veriyi gün yüzüne çıkarmak zor, izin almak sıkıntılı olabilir. Verilerin tekrar oluşumu veya ulaşılabilirliği güç olabilir. Bazen belgelere erişim kasten engellenebilir veya yasal olmayabilir (Yin, 1994).

Tarafılık/yanlılık: Doküman yanlı olarak yazılmış veya hazırlanmış olabilir. Bunun içerisinde abartı, uydurma, yalan ve yanlış bilgiler yer alabilir. Doküman içindeki veriler gerçeği çarpıtmış, para kazanmak amacıyla veya bir takım kişilere yaranmak maksadıyla gerçek dışı olabilir (Bailey, 1982; Yin, 1994). Bunun yanı sıra doküman analizi yapan kişi de dokümanları yanlı olarak analiz ederek, verileri bilimsel açıdan saptırabilir (Bailey, 1982).

Sınırlılık: Doküman içerisinde yer alan veriler, doküman içerisindeki şekliyle analiz edilmektedir. Onun dışındaki durum, ortam veya insansa duygu ve davranışları hakkında açıklayıcı bir bilgiye doküman analizi ile ulaşmak mümkün değildir (Bailey, 1982; Yin 1994).

Seçilmişlik: Dokümanlar her zaman korunmayabilirler. Kurum veya ünlü kişiler kendilerini ve kurumalarını ilgilendiren dokümanları muhafaza edebilirler fakat sıradan insanlar ve çalışanlar dokümanları korumayabilir, dokümanlar kaybolabilir, hasar görebilir (Yıldırım & Şimşek, 2016).

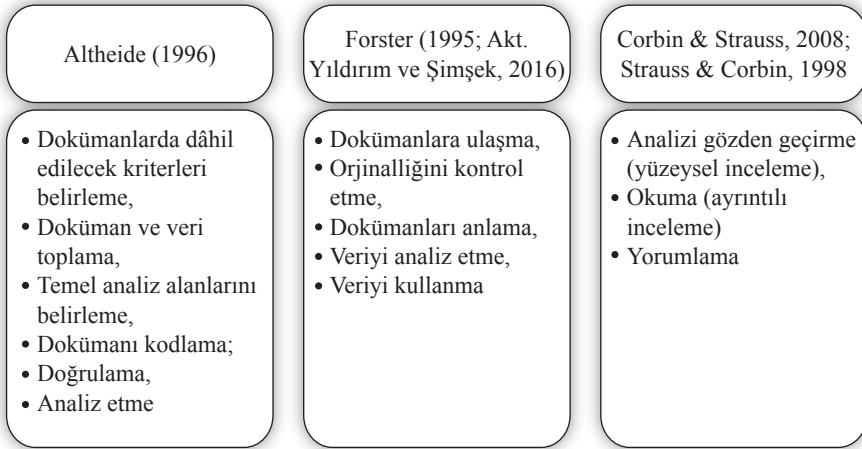
Ulaşılabilirlik: Dokümanlarda kayıp veya eksik bilgi olabilir veya bazı bilgiler dokümana hiç kaydedilmemiş olabilir. Bazen de veriler tam olarak kaydedilmiş bile olsa gizlilik nedeniyle erişim izni verilmeyebilir (Bailey, 1982; Yıldırım & Şimşek, 2016).

Standart bir formatın olmayışı: Dokümanlar, dokümanı hazırlayan kişi, grup, kurum veya kuruluşun belirlediği özelliklere, onların kendi standartlarına, amaçlarına göre hazırlanmaktadır. Bu sebeple dokümanlar arasında farklılıklar vardır. Bu durum da araştırmacının karşılaştırma yapmasında zorluk yaşamasına sebep olabilir (Yıldırım & Şimşek, 2016).

Kodlama Zorluğu: Dokümanların her biri aynı standartta veya belli bir formatta olmadığı için, hiç bilinmeyen ya da az bilinen bilgileri içerdiği için, araştırmacı kategorileme ve kodlama yaparken zorlanabilir (Yin, 1994; Yıldırım & Şimşek, 2016).

Dokümanları Analiz Etme

Doküman analizi sürecini Altheide (1996); dokümanlarda dâhil edilecek kriterleri belirleme, doküman ve veri toplama, temel analiz alanlarını belirleme, dokümanı kodlama, doğrulama ve analiz etme olarak sınıflamaktadır. Analiz sürecini yönlendiren birbiriyle ilişkili iki ilke tarafsızlık ve güvenilirliktir. Bir analiz, aynı belge setini benzer koşullar altında analiz etme fırsatı verildiğinde başka bir okuyucunun aynı genel sonuca ulaşması durumunda güvenilir olarak kabul edilir (Altheide, 1996). Farklı bir analiz ise Forster (1995) tarafından yapılmıştır. Bu araştırmacıya göre doküman analizi; dokümanlara ulaşma, orijinalliğini kontrol etme, dokümanları anlama, veriyi analiz etme, veriyi kullanma aşamalarına göre yapılır (Akt. Yıldırım & Şimşek, 2016). Yukarıdaki analizlerin dışında doküman analizi gözden geçirme (yüzeysel inceleme), okuma (ayrıntılı inceleme) ve yorumlamayı içerir. Bu yinelemeli süreç, içerik analizi öğelerini birleştirir ve tematik analizi gerektirir (Corbin & Strauss, 2008; Strauss & Corbin, 1998). Tematik analiz, verilerdeki bir örüntü tanıma biçimidir ve ortaya çıkan temalar analiz kategorisi haline gelmektedir. Burada içerik analizinden faydalanılmaktadır. Bu, araştırmacının temel soruları ile ilgili bilgileri metne dönüştürme (transkripsiyon) ve kategoriler halinde düzenleme süreçlerini kapsamaktadır (Corbin & Strauss, 2008; Strauss & Corbin, 1998). Çeşitli araştırmacılara göre dokümanların analiz süreci araştırmacı tarafından oluşturulmuş olan Şekil 2’de verilmiştir.

Şekil 2. Çeşitli araştırmacılara göre doküman analizi süreci

Şekil 2’de görüldüğü gibi doküman analizi süreci çeşitli araştırmacılar tarafından farklı olarak sınıflandırılmıştır. Hangi analiz süreci kullanılırsa kul-

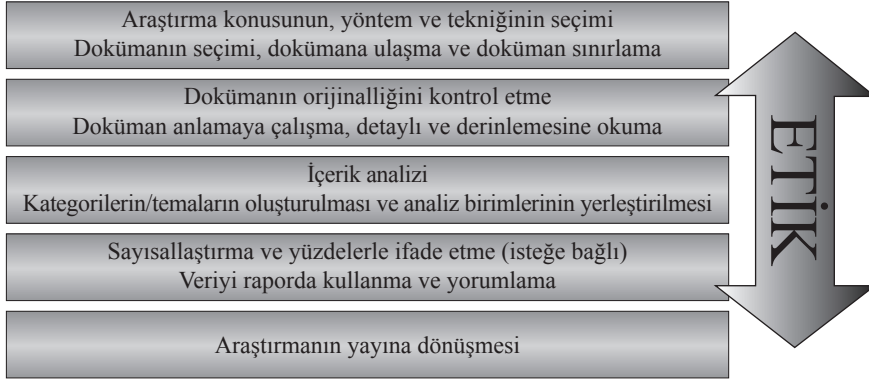
lanılsın, analiz süreci, öncelikle verilerin dikkatli ve odaklı bir şekilde yeniden okunmasını ve gözden geçirilmesini içermektedir. Gözden geçiren kişi, seçilen verilere daha yakından bakmakta ve bir fenomenle ilgili temaları ortaya çıkarmak için verilerin özelliklerine göre kodlama ve kategori yapısı oluşturmaktadır (Bowen, 2009).

Analist olarak araştırmacı, dokümanların araştırma problemi ve amacına uygunluğunu belirlemelidir. Ayrıca, araştırmacı dokümanların içeriğinin çalışmanın kavramsal çerçevesine uyup uymadığını tespit etmelidir. Seçilen belgelerin gerçekliğini, güvenilirliğini, doğruluğunu ve temsil edilebilirliğini belirlemek de gereklidir. Dokümanların kapsamlı (konuyu tamamen veya geniş bir şekilde kapsayan) veya seçici (konunun sadece bazı yönlerini kapsayan) olması, bütünsel açıdan değerlendirilmesi de önemlidir (Hodder, 2000)

Araştırmacı dokümanların, konunun bazı yönleri hakkında büyük ayrıntı ve diğer yönleri hakkında çok az bilgi içermesi veya içermemesi hususlarına dikkat etmelidir. Araştırmacı, dokümanın asıl amacını, üretilme nedenini ve hedef kitleyi dikkate almalıdır. Dokümanın yazarı ve orijinal bilgi kaynakları hakkındaki bilgiler de dokümanın değerlendirilmesinde yardımcı olabilir. Araştırmacı, bir dokümanın birinci elden tecrübe sonucu mu, yoksa ikincil kaynaklardan mı yazıldığından, istenip istenmediğinden, anonim mi yoksa yazarı belli olup olmadığına, tek mi yoksa grup tarafından mı oluşturduğu gibi hususlara karşı kaygı ile yaklaşmalıdır (Hodder, 2000). Ayrıca, dokümanlar bağlama özel olduğundan, diğer bilgi kaynaklarına göre değerlendirilmelidir. Önceki çalışmaların veri kaynağı olarak kullanıldığı durumlarda, araştırma bulgularından daha fazlasını incelemek önemlidir. Analist, yöntem ve araçların yanı sıra çalışmanın teorik çerçevesini de detaylı olarak incelemelidir. Alan yazın incelendikten sonra araştırmacı “Kaç dokümana bakmalıyım? İlk araştırmacı bu soruyu sormuş mudur? Doküman doğru mudur, Bu doküman benim çalışmama uygun mudur? Bu doküman çalışmamın amacına ve tasarımına uygun mudur?” gibi bazı soruları kendine sormalıdır (Corbetta, 2003). Sorular mutlaka sorulmalı, ardından veri analizine geçilmelidir.

Veri analizi; dokümanın seçimi ve dokümana ulaşma ile başlamaktadır. Araştırmanın konusuna göre seçilen dokümanın sınırlaması yapılmalı, tümü veya incelenecek olan kısımları belirlenmelidir. Dokümanın mutlaka orijinalliği kontrol edilmeli; araştırmanın problemi ve alt problemlerine göre tek mi yoksa başka veri toplama yöntemleri (gözlem, görüşme gibi) ile mi kullanılacak buna bakılmalıdır. Bu yapıları takiben dokümanın analizi için “içerik analizi” safhası gelmektedir. İçerik analizi için kategoriler veya temalar oluşturulmalıdır. Bunlar araştırmanın başında oluşturulabileceği gibi araştırmanın ilerleyen kısımlarında

da oluşturulabilir. Ardından analiz birimleri olan sözcük, tema, karakter, cümle, paragraf, madde veya içerik vb. çıkarılmalıdır. Bunlar ilgili kategorinin (temanın) altına yerleştirilmeli; sonrasında ise dokümanlardan elde edilen veriler isteğe ve araştırmanın içeriğine göre sayısallaştırılabilir veya yüzdelerle ifade edilebilir. Bu sayısallaştırma veya yüzdelerle ifade etme işi her doküman analizi için şart değildir. Son olarak da veriyi raporda kullanma ve yorumlama safhası gelmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2016). Dokümanın yayına dönüşüne kadar ki analiz yolculuğu bu şekilde ilerlemektedir. Bu çalışmada anlatılanlar doğrultusunda doküman analizi için “*araştırmacı tarafından*” Şekil 3 oluşturulmuştur.

Şekil 3. Doküman analizi süreci

Şekil 3’te görüldüğü gibi araştırma süreci konu seçimi ile başlamaktadır. Eğer dokümanlar ile çalışma yapılmaya karar verildiyse dokümana ulaşma, dokümanı sınırlama, dokümanın orijinalliğini teyit etme, dokümanı detaylı okuma aşamaları gelmektedir. Ardından içerik analizi yapılarak dokümandan elde edilen veriler, çalışma içerisinde kullanılmakta ve araştırma yayına dönüştürülmektedir. Fakat burada dikkati çeken en önemli husus araştırmanın başlangıcından yayına dönüşüne kadar olmazsa olmaz tek unsurun “etik” olduğudur.

Doküman Analizinde Etik ve Araştırmacının Rolü

Dokümanlar, yapılan çalışmayı doğrulamak, desteklemek veya tamamlamak için etkili bir yol sağlayabilir. Dokümanın tarafsızlığı veya eksikliği, araştırmanın konusu ile ilgili kişiler hakkında bir şey önermelidir. Bazı dokümanlar da belli konulara çok az ilgi gösterilmiş veya bazı bilgiler önemsenmemiş, eksik verilmiş olabilir. Araştırmacı, verilerdeki boşlukları doldurabilecek ve araştırılan konulara ışık tutabilecek ek dokümanlar aramaya hazırlanmalıdır. Öyleyse, doküman ana-

lizi, araştırmacının aklına gelen her fikri iletmek için basılı malzemeden “bir dizi alıntı yapmak” değildir. Aksine, geliştirilmiş bir sũreçtir. Bu sũreçte, araştırmacı tarafsızlık ve duyarlılık için çaba göstermeli ve ikisi arasında dengeyi korumalıdır (Bowen, 2005).

Dokümanlar zengin bir veri kaynağı olsa da, araştırmacılar bunlara her zaman eleştirel bakmalı ve çalışmalarında belgeleri kullanırken dikkatli olmalıdır. Dokümanlar, meydana gelen olayların kesin, doğru veya eksiksiz kayıtları olarak ele alınmamalıdır (Hodder, 2000). Araştırmacı eleştirel yaklaşmalı, nesnel olmalı, araştırma verilerini objektif bir Şekilde raporlamalı ve dokümanlardaki verilerin seçiminde ve analizinde hassasiyet göstermelidir (Creswell, 2007). Merriam’a (2009) göre araştırmacının verileri okuma, kaydetme, kopyalama, arşivleme, bilgiyi, dokümanı dũzenleyebilme yetisi ve özgũrlũęünün olması; ona verilerin başka bir kimseye ait olduğunu unutturabilmektedir. Bu hususa dikkat edilmesi gerekmektedir. Ayrıca araştırmacı bir dokümana ulaştığında orijinal ve doğru olup olmadığını, mutlaka teyit etmelidir. Kim tarafından, nerede, ne zaman yazıldığı gibi hususlar doğrulanmalıdır. Doküman yanlı olarak ele alınmış; abartı, uydurma, yalan ve yanlış bilgileri de içerebilir (Bailey, 1982; Yin, 1994). Araştırmacı bu konulara hassasiyet göstermelidir. Ayrıca araştırmacı neyi, nasıl paylaşacağını, nasıl kullanacağını, neyin özel kalacağını, bilgiyi kullanırken hangi bağlamalarda etik davranacağını, araştırmasının kimseye zarar verip vermeyeceğini titizlikle hesaplamalıdır (Merriam, 2009). Bunun yanı sıra doküman analizi yapan kişi de dokümanları yanlı olarak analiz edip, raporlaştırırken de yanlı olarak kaleme alarak, araştırmayı etik açıdan saptrabilir (Bailey, 1982). Kısacası burada yayın etiğinin önemi ortaya çıkmaktadır.

Yayın etiği diğer veri toplama ve analizi yöntemlerinde olduğu gibi doküman analizinde de çok önemlidir. Yayın etiğinde ihlal olmaması için yayın etiği ile ilgili bir dizi yasal metin de hazırlanmıştır. Örneğin Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu (TÜBİTAK) Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu Yönetmeliği’nin 9. maddesi; Üniversitelerarası Kurul (ÜAK) Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi’nin 4. maddesi ve Yükseköğretim Kurulu (YÖK) Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi’nin 8. maddesi yayın etiğine aykırı durumları içermektedir. Bu yasal metinlerde geçen dokümanların kullanımı, yorumlanması, raporlaştırılması ve yayımlanmasını ilgilendiren hükümler özetlenecek olursa; olmayan verileri varmış gibi, hayali olarak sunmak, tahrif etmek, bunları rapor etmek ve yayımlamak, araştırma araç-gereçlerinde, kayıtlarında değişiklik yapmak, sonuçlarını kendisine göre değiştirmek, başkalarının yazı, Şekil, fikir,

yöntem, verilerinin, dokümanlarını atıf yapmadan ve izinsiz kullanmak etik ihlali olarak değerlendirilmektedir.

Araştırma yazımında, sunumunda ve paylaşımında akademik dürüstlük, akademik saygı, akademik disiplin (Memduhoğlu, 2007), açıklık, güvenilirlik, saydamlık, doğru bilginin araştırmada yer alması, kişisel çıkarın ve kaygıların, politik görüş ve dini inanışların yayını etkilememesi, tarafsızlık, aldatma niyetinin olmaması (İnci, 2015); kaynakların, verilerin yanlış seçilmemesi, bilimsel yalancılık ve saptırmacılık yapılmaması vb. gibi anlayışların araştırmacılar da yerleşmiş olması gerekmektedir (Aydın, 2006).

Araştırmacılar, araştırmada dokümanları kullanırken bunları saptırmadan, izin alınması gerekiyorsa izin alarak, kendi görüşlerine göre yorumlamadan, objektif olarak, araştırmanın başlangıcından bitişine kadar, veri toplama, analiz etme ve raporlaştırma safhalarında bilimsel etik ve yayın ilkelerine uygun olarak dokümanları ele almalı ve çalışmalarını tamamlamalıdır. Bilim insanları hangi tür çalışma olursa olsun, araştırmalarını yürütürken, raporlarken ve yayımlarken etik sorumluluklarını yerine getirmelidirler.

SONUÇ ve DEĞERLENDİRME

Kitaplar, dergiler, resimler, günlükler, mektuplar, anılar, davetiyeler, haritalar, yasal metinler, raporlar, istatistikler, okul ve sağlık kayıtları, devlet kayıtları, faturalar, fotoğraf ve videolar vb. doküman olarak ele alınmaktadır (Labuschagne, 2003). Bu dokümanlar kimi zaman araştırmacılar tarafından ele alınmakta ve çeşitli amaçlarla kullanılmaktadır. Dokümanlar araştırmaları tamamlamak, doğrulamak ve desteklemek için kullanılabilirler. Bu sebeple anlaşılmalrı, analiz edilmeleri, yorumlanmaları ve çalışma içerisinde kullanılmaları gerekmektedir. Bir araştırma yöntemi olarak doküman analizi etkili bir şekilde kullanılacaksa, bu analizin anlaşılması araştırmacının inandırıcılığı, etkisi, geçerliği ve güvenilirliği açısından hayati önem taşımaktadır denilebilir. Bu sebeple eğer doküman analizi araştırmacılarca kullanılacaksa içeriğinin bilinmesi gerekmektedir. Yapılan bu araştırmada öncelikle dokümanların neler olduğu ve doküman analizinin nasıl yapıldığı, doküman analizinin avantajları, sınırlılıkları ve zorlukları, doküman analizinde etik ve araştırmacının rolü konuları ele alınmış, doküman analizi konusu yerli ve yabancı kaynaklar taranarak aydınlatılmaya çalışılmıştır.

Doküman analizi, araştırılan konu ile ilgili dokümanların bilimsel esaslara uygun olarak incelenmesi anlamına gelmektedir. Araştırma kapsamında herhangi bir doküman analiz edilirken bir takım safhalar bulunmaktadır. Bunlar; dokümana

ulaşma, orijinal olup olmadığını teyit etme, dokümanı anlama, analiz etme, veriyi kullanma (Forster, 1995'den akt. Yıldırım & Şimşek, 2016), sonrasında raporlama ve yayınlama süreçlerinden geçmektedir.

Alan yazın incelendiğinde doküman analizi tek başına kullanılabilirdiği gibi; gözlem ve görüşme gibi diğer nitel araştırma yöntemleri ile de kullanılabilir (Yin, 1994). Hatta karma yöntem araştırmalarında bile kullanılabilir (Johnson, Onwuegbuzie & Turner, 2007). Birkaç yöntemin veya tekniği bir arada kullanılması çeşitleme (triangulation) anlamına gelmektedir. Zaten araştırmalarda çeşitleme yapılarak, birden fazla yöntemin kullanılması, araştırmanın geçerliliği ve güvenilirliğini artırmada önemli hususlardandır (Eisner, 1991; Patton, 1990). Yin (1994) bu konuda en az iki kanıt kaynağı kullanılmasını önermektedir. Bu şekilde araştırmayı güçlendirmek ve desteklemek için doküman analizinden yararlanılabilmektedir.

Doküman analizinin her ne kadar güçlü yönleri olsa da, bir takım sınırlılıkları ve zorlukları da bulunmaktadır. Araştırmacı bunları araştırması sürecinde göz önünde bulundurmalıdır (Bailey, 1982). Merriam'a (2009) göre araştırmacı, araştırmasını yaparken bilimsel kanıtlara dayalı, araştırma problemine ve araştırmaya daha uygun olabilecek diğer kanıtlar ve kavramsal çerçeveyi dikkate alarak araştırmasını yürütmeli ve tamamlamalıdır. Araştırmacı, araştırması kapsamında incelediği her dokümanın asıl amacını, üretildiği bağlamı ve hedef kitleyi dikkate almalı; dokümanın gerçekliğine ve kullanılabilirliğine de özen göstermelidir (Bowen, 2009). Araştırmacı, dokümanlarda yer alan verileri objektif olarak ele almalı, yorumlamalı, analiz sürecinde de olabildiğince titiz ve şeffaf davranarak, bilimsel etik unsurlarına dikkat etmelidir (Merriam, 2009). Araştırmacı, bilimsel yayıneğine karşı hassas ve duyarlı olmalı; etik sorumluluklarını titizlikle yerine getirmeli, akademik dürüstlükten taviz vermeden araştırmasını yürütmeli, sonlandırmalı ve yayımlamalıdır.

KAYNAKLAR

- Altheide, D. (1996). Process of document analysis. D. Altheide (Edt.) *Qualitative media analysis*. Thousand Oaks: Sage Pub.
- Arastaman, G., Öztürk Fidan, İ. & Fidan, T. (2018). Nitel araştırmada geçerlik ve güvenilirlik: Kuramsal bir inceleme. *YYÜ Eğitim Fakültesi Dergisi*, 15(1), 37-75.
- Atkinson, P. A. & Coffey, A. (1997). Analysing documentary realities. D. Silverman (Edt.) *Qualitative research: Theory, method and practice*, London: Sage.
- Aydın, İ. (2006). Sosyal bilimlerde araştırmadan yayına etik değerler. *Sosyal Bilimlerde Süreli Yayıncılık*, 71-80.

- Aytaçlı, B. (2012). Durum çalışmasına ayrıntılı bir bakış. *Adnan Menderes Üniversitesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 3(1), 1-9.
- Bailey, K. D. (1982). *Methods of social research*. New York: Free Press.
- Balcı, A. (2006). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntem, teknik ve ilkeler*. Ankara: PegemAkademi.
- Baltacı, A. (2018). Nitel araştırmalarda örnekleme yöntemleri ve örnek hacmi sorunsalı üzerine kavramsal bir inceleme. *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(1), 231-274.
- Baltacı, A. (2019). Nitel araştırma süreci: Nitel bir araştırma nasıl yapılır? *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(2), 368-388.
- Başkale, H. (2016). Nitel araştırmalarda geçerlik, güvenirlik ve örneklem büyüklüğünün belirlenmesi, *DEUHFED*, 9(1), 23-28.
- Bektaş, Ö. & Zabun, E. (2019). Vatandaşlık eğitiminde değerler karşılaştırması: Türkiye ve Fransa. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 17(37), 247-289.
- Berg, B. L. & Lune, H. (2015). *Sosyal bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. H. Aydın (Çev. Edt). Konya: Eğitim Kitabevi.
- Bogdan, R. C. & Biklen, S. K. (2007). *Qualitative research for education: An introduction to theories and methods*. Boston: Pearson.
- Bowen, G. A. (2009). Document analysis as a qualitative research method. *Qualitative Research Journal*, 9(2), 27-40.
- Bowen, G. A. (2005). Local-level stakeholder collaboration: A substantive theory of community driven development. *Journal of the Community Development Society*, 36(2), 73-88.
- Corbetta, P. (2003). *Social research: Theory, methods and techniques*. Thousand Oaks: Sage.
- Corbin, J. & Strauss, A. (2008). *Basics of qualitative research: Techniques and procedures for developing grounded theory*. Thousand Oaks: Sage.
- Creswell, J. W. (2007). *Qualitative inquiry and research design*. Thousand Oaks: Sage.
- Çekmez, E., Yıldız, C. & Bütüner, S. Ö. (2012). Fenomenografik araştırma yöntemi. *Necatibey Eğitim Fakültesi Elektronik Fen ve Matematik Eğitimi Dergisi*, 6(2), 77-102.
- Denzin, N. K. (1970). *The research act: A theoretical introduction to sociological methods*. New York: Aldine.
- Denzin, N. K. & Lincoln, Y. S. (1998). *The lanscape of qualitative research: Theories and issues*. Thousand Oaks: Sage.
- Eisner, E. W. (1991). *The enlightened eye: Qualitative inquiry and the enhancement of educational practice*. Toronto: Collier Macmillan.
- Ersoy, A. F. (2019). Fenomenoloji. A. Saban & A. Ersoy (Edts). *Eğitimde Nitel Araştırma Desenleri*. Ankara: Anı.
- Geray, H. (2006). *Toplumsal araştırmalarda nicel ve nitel yöntemlere giriş iletişim alanından örneklerle*. Ankara: Siyasal.

- Hodder, I. (2000). The interpretation of documents and material culture. In N. K. Denzin & Y. S. Lincoln (Edts.) *Handbook of qualitative research*, Thousand Oaks: Sage.
- Işıkoğlu, N. (2005). Eğitimde Nitel Araştırma. *Eğitim araştırmalar*, 20, 158-165.
- İnci, O. (2015). Bilimsel yayın etiği. *Türk Kütüphaneciliği*, 29(2), 282-295.
- Guba, E. & Lincoln, Y. (1981). *Effective evaluation*. San Fransisco: Jossey-Bass.
- Johnson, R. B.; Onwuegbuzie, A. J. & Turner, L. A. (2007). Toward a definition of mixed methods research. *Journal of Mixed Methods Research*, 1(2), 112-133.
- Karataş, Z. (2015). Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri. *Manevi Temelli Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 62-80.
- Karataş, Z. (2017). Sosyal bilim araştırmalarında paradigma değişimi: Nitel araştırmanın yükselişi. *Türkiye Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 70-86.
- Kaya, H. P. (2019). Türkiye’de denetim alanında yazılmış olan doktora tezlerinin değerlendirilmesi (1995-2018). *Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(2). 556-576.
- Kıral, B. & Çilek, A. (2020). 2023 Vizyon Belgesi’nin karakter eğitimi bakımından değerlendirilmesi. *Milli Eğitim Dergisi*. 49(225), 5-22.
- Labuschagne, A. (2003). Qualitative research: Airy fairy or fundamental? *The Qualitative Report*, 8(1).
- Memduhoğlu, H. B. (2007). Bilimsel araştırma ve yayın etiği. *Milli Eğitim Dergisi*, 173, 27-38.
- Merriam, S. B. (1988). *Case study research in education: A qualitative approach*. San Francisco: Jossey-Bass.
- Leymun, Ş. O., Odabaşı, H. F. & Yurdakul, I. K. (2017). Eğitim ortamlarında durum çalışmasının önemi. *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi*, 5(3), 369-385.
- Merriam, S. B. (2009). *Qualitative research. A guide to design and implementation*. San Francisco: John Wiley-Sons
- Mills, J., Bonner, A. & Francis, K. (2006). The development of constructivist grounded theory. *International Journal of Qualitative Methods*, 5(1), 25– 35.
- Miles, M. B. & Huberman, A. M. (1994). *Qualitative data analysis*. Sage, Thousand Oaks.
- Oxford Sözlüğü. (2020).
<https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/> 20.04.20 tarihinde alınmıştır.
- Özdemir, M. (2010). Nitel veri analizi: Sosyal bilimlerde yöntembilim sorunsalı üzerine bir çalışma. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(1), 323-343.
- Patton, M. Q. (1990). *Qualitative evaluation and research methods*. Newbury Park: Sage.
- Punch, K. F. (2006). *Developing effective research proposals*. London: Sage
- Saban, A. & Ersoy, A. (2019). *Eğitimde nitel araştırma desenleri*. Ankara: Anı

- Shulte, D. P.; Slate, J. R. & Onwuegbuzie, A. J. (2010). Characteristics of effective school principals: A mixed-research study. *The Alberta Journal of Educational Research*, 56(2), 172-195
- Stake, R. E. (1995). *The art of case study research*. Thousand Oaks: Sage
- Strauss, A. & Corbin, J. (1998). *Basics of qualitative research: Techniques and procedures for developing grounded theory*. London: Sage.
- Subaşı, M. & Okumuş, K. (2017). Bir araştırma yöntemi olarak durum çalışması. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21(2), 419-426.
- TÜBİTAK Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu Yönetmeliği. (2015). <https://tubimer.tubitak.gov.tr/sites/default/files/2017-09/AYEK%20Yönetmeliği.pdf> adresinden 01.05.20 tarihinde alınmıştır.
- Türk Dil Kurumu Sözlüğü. (2020). <https://sozluk.gov.tr/20.04.20> tarihinde edinilmiştir.
- Wach, E. (2013). *Learning about qualitative document analysis*. <https://opendocs.ids.ac.uk/opendocs/bitstream/handle/20.500.12413/2989/PP%20InBrief%2013%20QDA%20FINAL2.pdf?sequence=4>, 24.04.20 tarihinde indirilmiştir.
- Üniversitelerarası Kurul Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi. (2012). http://www.uak.gov.tr/yonetmelikler/YayinEtiğiYönergesi_140318.pdf adresinden 01.05.20 tarihinde alınmıştır.
- Yapıcıoğlu, A. E. & Kaptan, F. (2018). Sosyobilimsel durum temelli öğretim yaklaşımının argümantasyon becerilerinin gelişimine katkısı: bir karma yöntem araştırması. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 37(1), 39-61.
- Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2016). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin.
- Yin, R. K. (1994). *Case study research: Design and methods*. Thousand Oaks: Sage.
- Yin, R. K. (2011). *Qualitative research from start to finish*. New York: The Guilford Press.
- Yükseköğretim Kurulu Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi. (2016). <http://sosyalbilimler.sdu.edu.tr/assets/uploads/sites/102/files/yok-27022017.pdf> adresinden 01.05.20 tarihinde alınmıştır.

GÜMÜŞHANE İLİNE AİT DEMOGRAFİ, EKONOMİ VE EĞİTİM İSTATİSTİKLERİNİN ANALİZİ (1925-1928)¹

Nursal KUMAŞ²

Özet

Bu çalışmada Gümüşhane ilinin Cumhuriyet Döneminin ilk yıllarındaki idari, demografik, ekonomik ve eğitim yapısı resmi istatistik veriler ışığında ana hatlarıyla ortaya konulmaya çalışıldı. Bu amaçla 1925-1928 dönemi Türkiye Cumhuriyeti Devlet Sâlnâmesi (Rûsumat Sâlnâmesi) verileri, Devlet İstatistik Enstitüsü'nün yayımlanmış olduğu 1927 yılı nüfus ve sanayi sayımı sonuçları ve Maârif Vekâleti tarafından yayımlanmış 1927-1928 yılı eğitim istatistikleri Gümüşhane yerelinde incelendi. Elde edilen sayısal veriler tablo ve grafik aracılığıyla yorumlanmaya ve anlamlandırılmaya çalışıldı.

Gümüşhane bu dönemde il statüsüne sahipti ve bu ile şu kazalar bağlıydı: Merkez, Bayburt, Kelkit, Torul ve Şiran. 1927 yılı nüfus sayımı verilerine göre; ilin bu dönemdeki Merkez kazasının toplam nüfusu 23.659 ve şehrin genel nüfusu da 122.231'di. Savaş ve göçler nedeniyle şehirde kadın nüfus erkek nüfustan daha fazlaydı. İl genelindeki tüm nüfus dikkate alındığında okuryazar oranı % 3, 22'di. Şehrin genelinde 53 resmi ilköğretim ve Gümüşhane Merkez'de bir ortaokul mevcuttu. İl ve ilçe merkezlerinde çoğunluğu tarım-hayvancılık sektörüne ait olmak üzere toplam 164 işyeri bulunmaktaydı.

Gümüşhane'nin 1925-1928 dönemiyle ilgili yapılan bu çalışmada elde edilen bulgulara göre; Gümüşhane toplam nüfus bakımından 63 il arasında 49. sıradaydı ve az nüfuslu şehirler kategorisine dâhil edilmekteydi. Şehrin genelindeki okuma-yazma oranı Türkiye ortalamasının (% 8,14) çok altındaydı. Ekonomisi ağırlıklı olarak tarım ve hayvancılığa dayalıydı ve madencilik-makine imalatı ekonomiyi destekleyen yardımcı sektörler olarak göze çarpmaktaydı. Mevcut işyeri bakımından da ülkenin tüm şehirleri arasında son sıralarda yer almaktaydı.

Anahtar Kelimeler: Gümüşhane, Gümüşhane Nüfus, Gümüşhane Demografik Yapı, Gümüşhane Eğitim, Gümüşhane Ekonomi, Gümüşhane İstatistikler, Cumhuriyetin İlk Yıllarında Gümüşhane.

Gönderilme Tarihi: 30.04.2020

Kabul Tarihi: 31.05.2020

- 1 Bu makalenin büyük bir bölümü; 16-18 Ekim 2017 tarihleri arasında Gümüşhane'de düzenlenen I.Uluslararası Gümüşhane Sempozyumu'nda; "1927 Nüfus Sayımı Verilerine Göre Gümüşhane İlinin Demografik Yapısı" başlığı altında sözlü bildiri olarak sunulmuş ve özet bildiri olarak yayımlanmıştır. Çalışma daha sonra tekrar gözden geçirilip genişletilmiş ve makale olarak yeniden hazırlanmıştır.
- 2 Dr, Öğretim Görevlisi, Bursa Uludağ Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bölümü, e posta:kumasnursal16@gmail.com, ORCID: 0000-0002-6554-5007

ANALYSIS OF DEMOGRAPHY, ECONOMY AND EDUCATION STATISTICS OF THE GUMUSHANE PROVINCE (1925-1928)

Abstract

In this study, the administrative, demographic, economic and educational structure of Gümüşhane province in the first years of the Republican Period was tried to be outlined in the light of official statistical data. For this purpose, 1925-1928 period of the Republic of Turkey yearbook (excise yearbook) data, the State Statistics of 1927 published by the Institute of population and industry census and 1927-1928 educational statistics published by the Ministry of Education have been viewed in the local area of Gümüşhane. The numerical data obtained were tried to be interpreted and interpreted through table and graph.

Gümüşhane had provincial status during this period and this was related to the following counties: Center, Kelkit, Torul, Şiran and Bayburt. According to the census data of 1927; The total population of the Central district of the province during this period was 23.659 and the general population of the city was 122.231. Due to war and migration, the female population in the city was more than the male population. Considering the entire population in the province, the literacy rate was 3, 22%. There were 53 official primary schools throughout the city and a secondary school in Gümüşhane Center. There were a total of 164 workplaces in the provincial and district centers, the majority of which belongs to the agriculture-animal husbandry sector.

According to the findings obtained in this study about Gümüşhane's 1925-1928 period; Gümüşhane ranked 49th out of 63 provinces in terms of total population and was included in the category of low-population cities. Literacy rate throughout the city was far below the average of Turkey (8,14%). Its economy was predominantly based on agriculture and animal husbandry, and mining-machinery manufacturing stood out as auxiliary sectors supporting the economy. In terms of the current workplace, it was one of the last in all cities of the country.

Key Words: *Gümüşhane, Gümüşhane population, Gümüşhane Demographic Structure, Gümüşhane Education, Gümüşhane Economy, Gümüşhane Statistics, Gümüşhane in the First Years of the Republic.*

Giriş

Gümüşhane, bulunduğu coğrafi alan ve içinde barındırdığı değerli madenleri nedeniyle tarih boyunca pek çok uygarlığın hâkimiyeti altında kaldı. Şehir Fatih Sultan Mehmet döneminde, 1479 yılında Osmanlı idaresi altına girdi. 1486 tarihli Mufassal Timar defterindeki kayıtlara göre Gümüşhane; “*karye-yi Palu Canca*” ismiyle kaydedildi ve bu tarihten sonra “*Canca*” ismiyle anılmaya başlandı (Pamuk, 2006:168-169).

Tablo 1. 1286 (1869-1870) Yılına Göre Gümüşhane Sancağının Erkek Nüfusu (Trabzon Vilâyeti Sâlnâmesi 1286: 65)³

Kaza ve Nahiyenin Adı	Köy	Hane	İslam	Rum	Ermeni	Toplam
Gümüşhane Kazası	31	2.042	3.240	820	567	4.627
Koğans Nahiyesi	36	1.020	1.189	213	329	1.731
Yağmurdere Nahiyesi	17	300	514	-	-	514
Kelkit Kazası	63	3.168	7.258	744	61	8.063
Şeyran Kazası	96	1.229	3.991	621	-	4.612
Torul Kazası	74	6.800	4.238	8.700	90	13.028
Kürtün Nahiyesi	49	1.819	5.087	657	-	5.744
Toplam	366	16.378	25.517	11.755	1.047	38.319

Tablo 1’e göre; Gümüşhane XIX. yüzyılın ikinci yarısında bir kaza konumundaydı ve bu bölgede İslam, Rum ve Ermeni cemaat birlikte ikâmet etmekteydi. Torul kazasında Rum cemaatin Müslüman nüfusun iki katından fazla olması dikkat çekici görünmektedir. Bir diğer dikkat çekici durum da Torul, Kelkit ve Kürtün kazalarının bu dönemde nüfusunun Gümüşhane kazasından çok daha fazla olmasıdır.

Gümüşhane iline ait Cumhuriyet Döneminin ilk nüfus sayımı verilerini değerlendirmeden önce şehrin Osmanlı Devleti’nin son dönemlerindeki sosyo ekonomik yapısına kısaca bakmak gerekir. Bu dönemde Gümüşhane nüfusuyla ilgili yayımlanmış en geniş bilgi Trabzon Vilâyet Sâlnâmelerinde yer almaktaydı. 1311 (1893-1894) yılı Trabzon Vilâyeti Sâlnâmesi’ne göre; Gümüşhane bu dönemde Trabzon vilâyetine bağlı bir sancak konumundaydı ve nüfusu da 105.985’di. Gü-

3 Kelkit kazası 1800-1886 döneminde, idari olarak; Trabzon, Erzurum ve Erzincan vilâyetleri arasında gidip geldi ve en son 1887 yılında Trabzon vilâyetinin Gümüşhane sancağına bağlanarak idari yapısını muhafaza etti (Gül, A. (2016), Kelkit Kazasının İskân ve Demografik Yapısı (XIX. Yüzyılın İlk Yarısına Ait Nüfus Defterine Göre), Gümüşhane Tarihi (İl Oluşunun 85.Yılında Gümüşhane Tarihi ve Ekonomisi Sempozyumu Tarih Bilirileri), 207-209).

müşhane sancağı; Merkez, Kelkit, Şiran ve Torul olmak üzere dört kazaya sahipti. Gümüşhane kazası genelinde 5.398 hane vardı. Kazanın toplam nüfusu 29.341'di (Müslüman: 22.616, Rum: 5.579 ve Ermeni: 1.146). Torul kazasının nüfusu 36.137 (Müslüman:19.458, Rum: 16.679); Kelkit kazasının 23.908⁴ (Müslüman: 23.464, Rum: 317 ve Ermeni: 127) ve Şiran kazasının da 16.599'du (Müslüman: 14.642, Rum: 1.736 ve Ermeni: 221) (Trabzon Vilâyeti Sâlnâmesi, 1311:320, 325, 328, 331).

Gümüşhane sancağının nüfusu 1906 yılında; 149.104'e ve 1914 yılında da 163.692'e ulaştı (Erüz, Erüz, Kandemir ve Üçüncüoğlu, 2016: 197). Cumhuriyet Döneminde kazası konumuna gelen Bayburt, 1898-1899 döneminde Erzurum vilâyetinin Erzurum sancağına bağlıydı. Bayburt Merkez, Everek, Hart (Aydıntepe) ve Pulur olmak üzere dört nahiyesi vardı (Yıldırım, 2019: 123).

Bölgedeki maden yataklarının zenginliği bilinmektedir. Bununla birlikte, XVIII. yüzyıldan itibaren bölgedeki maden işletmelerinin özellikle teknolojik imkânlarının yetersizliği yüzünden kapanması yöre halkını ekonomik anlamda olumsuz etkiledi (İpek, 2019: 684). Bu nedenle yöre halkının yetişkin erkeklerinin bir kısmı çeşitli işlerde çalışmak için başta Trabzon olmak üzere çeşitli illere yönelik dönemsel göçe başladı. Gümüşhane'den ayrılmayanların hayatlarını idame ettirebilmeleri için tarım ve hayvancılık faaliyetlerinin dışında önemli bir gelir kaynağı yoktu. Bununla birlikte, bölge coğrafi açıdan dağlık ve ziraat yapılacak arazi kısıtlıydı. Üstelik mevsimlerde yaşanan çeşitli anormallikler bazı dönemlerde az ürün elde edilmesine ve bazen de kıtlığa yol açabilmekteydi. Örneğin; Birinci Dünya Savaşı devam ederken 1916 yılında Gümüşhane Merkez ve Kelkit'in Rus işgaline uğraması ve tarlada çalışabilecek güçteki genç nüfusun silahaltına alınmış olması zirai faaliyetleri engelledi. Bu durum bölgede kıtlık yaşanmasına neden oldu. Savaş ortamı ve ülkenin içinde bulunduğu genel anlamdaki ekonomik sıkıntı nedeniyle yöre halkına yapılan gıda yardımları da yetersiz kaldı (Çelik, 2015: 29-32).

Osmanlı Devleti'nin son dönemleri dikkate alındığında; Gümüşhane eğitim-öğretim faaliyetleri açısından yeterli bir düzeyde değildi. Şehrin genelinde Osmanlı klasik eğitim kurumları olan mektep ve medreselerin yanı sıra modern okullar olarak nitelendirilen ibtidâî, rüşdiyye ve idadi okulları faaliyetlerine devam etmekteydi. Her kazada ibtidâîye okulu vardı. Bununla birlikte rüşdiyye; Merkez, Torul ve Kelkit kazalarında bulunmaktaydı. İdadi sadece Gümüşhane Merkez kazada mevcuttu (Ürkmez ve Tozlu, 2016: 81-114).

4 İlgili sâlnâmede toplam sehven 23.508 olarak yazılmıştır.

Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde askeri sevkiyatın daha rahat yapılabilmesi için Gümüşhane merkezi değiştirilerek Daltabanı denilen mevkie taşındı. Şehir 1918 yılında Ruslardan neredeyse bir enkaz durumunda alındıktan sonra yeni merkezinde toparlanmaya ve gelişmeye başladı. Yeni şehir merkezinin Trabzon-Erzurum yolu üzerinde bulunması şehre en azından ekonomik bir canlılık getirdi. Cumhuriyet yönetimi de şehrin yeni merkezinde yapılandırılabilmesi için gerekli ödeneği ayırdı (BCA, F.30.18.1.1/ 12.67.9).

Cumhuriyet Döneminin ilk yılları dikkate alınarak yapılan birçok bilimsel çalışma şehirlerin o döneme ait nüfus bilgileri ve sosyo-ekonomik yapıları hakkında aydınlatıcı bilgiler vermektedir⁵. Bu çalışma da aynı düşünceden hareketle, 1927 yılı nüfus ve sanayi sayımı verileri çerçevesinde Gümüşhane ilinin idari, demografik ve ekonomik yapısını belirlemek amacıyla hazırlandı. Bununla birlikte, daha sonra devlet sâlnâmesi ve maârif sâlnâmesi verilerinin de eklenmesiyle çalışma zenginleştirilmeye çalışıldı. Bu bağlamda; Gümüşhane iline ait 1925-1926, 1926-1927 ve 1927-1928 dönemi Türkiye Cumhuriyeti Devlet Sâlnâmesi (Rüsumat Sâlnâmesi) verileri ve 1927-1928 dönemi eğitim istatistikleri de tablolar aracılığıyla görsel sunumları yapılarak değerlendirildi ve şehrin bu dönemdeki genel görünümü ortaya konulmaya çalışıldı. Kaynakların tarihleri dikkate alınarak çalışmanın tarihsel aralığı 1925-1928 olarak belirlendi.

1. 1925-1928 Dönemi Resmi İstatistiki Veriler Işığında Gümüşhane'nin İdari ve Demografik Yapısı

1.1. İdari Yapı

Gümüşhane, Osmanlı Dönemindeki sancak statüsünü Cumhuriyet Dönemine kadar korudu. Cumhuriyetin ilanından sonra 1924 yılında çıkarılan yasa hükmü gereğince ("1924 Anayasası", 2019) 1925 yılında il yapıldı. Merkez, Kelkit, Torul ve Şiran ilçeleri de bu ile bağlandı. 15 Nisan 1925 tarihinde İdâre-i Umûmiye Vilâyât Kanûnu'nun üçüncü maddesine dayanılarak, Gümüşhane ilinin Alucra ilçe merkezine bağlı "Yenice" köyü, aynı ilin Şiran ilçe merkezi sınırlarına

5 Kodal, T. (2009), Türkiye Cumhuriyeti'nin İlk Genel Nüfus Sayımında Çorum Vilâyeti'nin Nüfus Özellikleri, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19 (1), 233-258; Kara, H, Yuca, S. (2010), Cumhuriyetin İlk Nüfus Sayımına Göre Iğdır'ın Demografik Yapısı, *History Studies International Journal of History*, 2/3, 189-200; Sertel, S. (2015), Cumhuriyet'in İlk Nüfus Sayımı Sonuçlarına Göre Malatya'da Nüfus, *Akademik Bakış Dergisi*, 48, 80-96; Dinç, G. (2007), Cumhuriyetin İlk Nüfus Sayımına Göre Antalya'nın Demografik Yapısı, *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, 12, 65-87.

dâhil edildi⁶ (BCA, F.030.11.1/ 12.15.16.3.4.6). Osmanlı Döneminde Erzurum vilâyetine önce kaza sonrada sancak konumuyla bağlı olan Bayburt, 1926 yılında Gümüşhane'ye bağlı bir ilçe konumuna getirildi (İnbaşı, 2007: 92-93; Duman, 2016: 56).

1925-1928 dönemini kapsayan Devlet Sâlnâmesi'ndeki verilere göre Gümüşhane; kuzeyinde Giresun ve Trabzon; doğusunda Trabzon ve Erzurum; güneyinde de Erzincan ve Şebinkarahisar şehirleriyle çevriliydi. Aynı verilere göre şehir; Merkez, Kelkit, Torul, Şiran ve Bayburt ilçelerinden oluşmaktaydı. 1926-1927 yılı verilerine göre; Koğans (Keçi Kale), Yağmurdere ve Merkez nahiyeleri Merkez ilçesine; Köse nahiyesi Kelkit (Çiftlik) ilçesine; Harşit (Dandı), Kürtün (Cayra) ve Kurum nahiyeleri de Torul ilçesine bağlıydı. Şiran ilçesinin Merkez nahiyesi vardı. Bayburt ilçesinin de Merkez, Cinci, Hart ve Maden isminde dört tane nahiyesi bulunmaktaydı. Merkez ilçenin 109 (Merkez nahiyesinin 11 mahallesi ve 54 köyü; Koğans nahiyesinin 37 ve Yağmurdere nahiyesinin 18 köyü mevcuttu); Torul'un 81 ve Bayburt'un da 172 köyü vardı. Şiran ve Kelkit'e ait köy sayıları sâlnâmenin ilgili döneminde mevcut olmadığı için metne alınamadı (Türkiye Cumhuriyeti Devlet Sâlnâmesi (Rûsumat Sâlnâmesi) 1926-1927, 1927: 1064-1068).

1.2. Demografik Yapı

1.2.1. Yüzölçümü ve Nüfus Yoğunluğu

1925-1926 dönemi Devlet Sâlnâmesi verilerinde, Bayburt ilçesi⁷ henüz il sınırlarına dâhil edilmediği için Gümüşhane ilinin kapladığı alan 7.767 kilometrekare olarak gösterilmekteydi. İlgili verilerin incelenmesi sonucunda bu rakamın sehven yazıldığı doğru toplamın 7.122 kilometrekare olduğu anlaşıldı. Bayburt ilçesinin ancak 1927 yılında elde edilebilen 3.430 kilometrelik yüzölçümü 1925-1926 dönemine dâhil edildiğinde şehrin toplam yüzölçümünün 10.552 kilometre olduğu söylenebilir.

6 Yerleşim yerlerine uzak oluş, coğrafi ve iktisadi açıdan yaşanan uyumsuzluk gibi nedenlerden dolayı yöre halkından gelen şikâyetler üzerine bazı köylerin bağlı oldukları ilçeler değiştirildi. Bu bağlamda; Gümüşhane Merkez ilçesine 18 saat uzaklıkta bulunan; Alansa, Pekün, Pekütler ve Gödül köyleri Merkez ilçeden alınarak bu köylere iki saat mesafede bulunan Gümüşhane'nin Kelkit ilçesine bağlandı. Aynı şekilde Gümüşhane kasabasına 15 saat mesafede bulunan Gelinpertek köyü de Merkez ilçeden alınarak bu köye iki saat mesafede bulunan Kelkit ilçesinin Köse nahiyesine dâhil edildi. Söz konusu idari değişiklikler 14 Haziran 1930 tarihinde gerçekleştirildi (BCA, F.030.11.1.0/55.15.14.2.4).

7 Bayburt bu dönemde Erzurum iline bağlıydı ve ilgili sâlnâmede ilçenin yüzölçümünün verilmediği görüldü.

1926-1927 sâlnâmesinde ilçelere ait ayrıntılı yüzölçümü verileri olmadığı ve ilin yüzölçümünün yine bir önceki yılda sehven verilen 7.767 rakamıyla ifade edildiği görüldü. 1927-1928 dönemi verilerinde Bayburt'un da ilin toplam yüzölçümüne dâhil edilerek 11.095 kilometrekare olduğu tespit edildi (Türkiye Cumhuriyeti Devlet Sâlnâmesi (Rûsumat Sâlnâmesi), 1925-1926:782-783; 1926-1927:1064; 1927-1928: 1138). Bu rakam 1927 yılı nüfus sayımında 10.100 kilometrekare olarak görülmekteydi. Aradaki fark 995 kilometrekareydi. Bu dönemde özellikle köylerin bağlı buldukları merkezlerin değiştirilmesine yönelik yapılan idari düzenlemelerin söz konusu farkın çıkmasına neden olduğu ifade edilebilir.

Tablo 2. (1925-1926 Devlet Sâlnâmesi, 1926: 782-783; 1927 Nüfus Sayımına Göre Gümüşhane ve İlçeleriyle İlgili Bazı Veriler (28 Teşrin-i Evvel 1927 Umumi Nüfus Tahriri Mufassal Neticeler, 1929: VIII).

İlçeler	1925-1926		1927	
	Yüzölçümü (km ²)	Yüzölçümü (km ²)	(km ²)'ye Düşen Nüfus	Yerleşim Birim Sayısı
Bayburt	-	3.430	14,3	176
Gümüşhane	2.450	2.080	11,4	104
Torul	2.040	2.040	8,8	99
Kelkit	2.132	1.350	14,2	97
Şiran	500	1.200	10,4	77
Toplam	7.122	10.100	12,1	553

Tablo 2'deki verilere göre; nüfus yoğunluğu, yüzölçümü ve yerleşim birimi sayısı açısından Bayburt'un ilk sırada yer alması, bu ilçeyi daha ön plana çıkarıyordu. 1925-1927 döneminde Torul'un yüzölçümü sabit kaldı. Gümüşhane Merkez ilçesinin % 15,1 ve Kelkit ilçesinin de % 36,7 oranında azalma göstermesine karşın Şiran'ın yüzölçümünün % 140 gibi önemli bir oranda arttığı tablodan anlaşılmaktadır. Merkez ve Kelkit ilçelerinin yüzölçümlerinde yaşanan azalma ve Şiran'ın bu iki ilçeye coğrafi açıdan komşu olması söz konusu ilçelere bağlı köylerin bir kısmı Şiran'a mı bağlandı? sorusunu akla getirebilir. Bununla birlikte, köy veya yerleşim birim sayılarının sâlnâmelerde dönem bazında düzenli olarak verilmemiş olması bu soruya kesin bir cevap verilememesine neden oldu. Şiran'ın köy sayısı artırılmış olsa bile bu durum yerleşim birim sayısında en düşük ilçe olmasını engelleyemedi. Kelkit'in yüzölçümünün azalması nüfus yoğunluğunu diğer ilçelere göre daha çok artırdı.

1.2.2. Nüfus

Cumhuriyet yönetimi, ülkeyi yeni baştan dizayn etmek istiyordu. Bununla birlikte yeterli düzeyde istatistiki bilgiye sahip değildi. Özellikle demografi, eğitim ve ekonomiye ait veriler önem arz etmekteydi. Çalışma yaşındaki nüfusun belirlenmesi, okuma-yazma bilenlerin sayısı, ülkede faaliyet gösteren işletmelerin miktarı vb. birçok veri geleceğe yönelik yapılacak planlamalar için gerekliydi. Söz konusu ihtiyaç Cumhuriyet yönetiminin bir nüfus ve sanayi sayımını gerçekleştirmesini zorunlu kıldı. Gerekli hazırlıklar ve düzenlemeler yapıldıktan sonra 29 Ekim 1927 tarihinde Cumhuriyet yönetiminin ilk nüfus sayımı ve aynı zamanda ilk sanayi sayımı gerçekleştirildi. Böylelikle ülkenin insan potansiyelinin yanında; özellikle eğitim ve ekonomik yapısı ortaya konulmaya çalışıldı. 1927 sayımını, 20 Ekim 1935 tarihinde yapılan ikinci bir sayım takip etti. Bu tarihten sonra her beş yılda bir nüfus sayımı yapılmaya özen gösterildi.

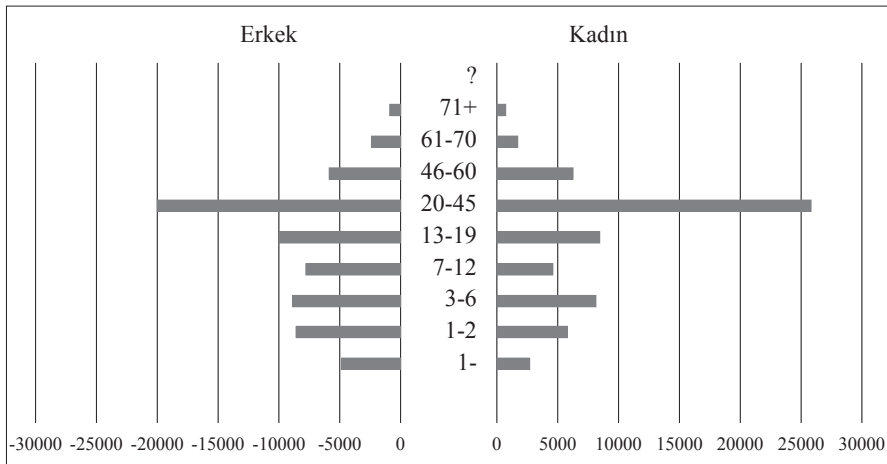
1927 yılı nüfus sayımına ait verilere göre; Gümüşhane toplam nüfusu içinde kadınların sayısı daha fazlaydı. Toplam nüfus içinde kadınların oranı % 53,1 iken (Türkiye ortalaması: % 51,9), bu oran erkeklerde yaklaşık % 46,9'du (Türkiye ortalaması: % 48,1'di). Başka bir ifadeyle her 100 nüfustan 53'ü kadın, 47'si erkekti. Rakamlardan anlaşılacağı üzere kadın nüfus oranı genel ortalamanın üstündeydi. Birinci Dünya Savaşı ve arkasından Kurtuluş Savaşı'nda erkek nüfusta yaşanan kayıp, kadın nüfusun fazlalığının doğal nedeni olarak gözükmekteydi. Bununla beraber, sayım esnasında genç erkeklerin askerlik görevinde bulunuyor olmaları ve bazı erkeklerin çalışmak amacıyla büyük şehirlere gitmeleri erkek nüfusun azalmış olma nedenleri arasına eklenebilir.

Tablo 3 1927 Yılı Verilerine Göre Gümüşhane Toplam Nüfusunun Yaş Gruplarına Göre Ayrılışı (28 Teşrin-i Evvel 1927 Umumî Nüfus Tahriri Mufassal Neticeler, 1929: XXV)

Yaş Grubu	Erkek	Kadın	Toplam
1-	4128	2702	6830
1-2	7166	5943	13.109
3-6	7434	8275	15.709
7-12	6495	4657	11.152
13-19	8306	8469	16.775
20-45	16.140	25.947	42.087
46-60	4854	6303	11.157
61-70	1980	1708	3688
71+	813	736	1549
Bilinmiyor	71	104	175
Toplam	57.387	64.844	122.231

Yaş Grupları (%)			
-20	20-60	61+	Bilinmiyor
58,43	36,58	4,87	0,12
46,34	49,73	3,77	0,16
52,01	43,56	4,29	0,14

Grafik 1 Gümüşhane Nüfusunun Yaş Gruplarına Göre Nüfus Piramidiyle Gösterimi (Tablo No: 3'deki verilere göre hazırlandı).

Tablo 3 ve Grafik No:1'deki verilere göre; Gümüşhane bu dönemde genç ve dinamik bir nüfusa sahipti. Bu konuda kadın nüfusun bir adım daha önde olduğu tablodaki verilerden anlaşılmaktadır. Bununla birlikte, 18 yaşın altındaki çocuk nüfus dikkate alındığında; erkek çocuklar kız çocuklarından % 5,48 oranında daha fazlaydı. Bu veriden yola çıkarak şehirdeki erkek çocukların ergenlik yaşına gelmeleriyle birlikte, savaşlarda azalan yetişkin erkek nüfusu açığını kapatacağı yönünde bir fikir ileri sürülebilirdi. Bununla birlikte, daha önce de ifade edildiği üzere erkeklerin çalışmak amacıyla Trabzon'a veya büyükşehirlere gitmeleri, kadınların Gümüşhane'de köylerinde kalarak tarım ve hayvancılık faaliyetlerine devam etmiş olmaları 2000 yılına kadar olan süreçte şehirdeki kadın nüfusun da-ima erkek nüfustan fazla çıkmasına neden oldu (oranlar değişiklik gösterse bile) (Koday, 2005: 65-66), Türkiye İstatistik Kurumu 2000 Genel Nüfus Sayımı Veri Tabanı, <http://rapory.tuik.gov.tr>).

Genç kadın nüfusunun fazlalığı ve 70 yaş üstünde bakıma muhtaç olabilecek yaşlı nüfusun tüm nüfus içinde % 1,3 gibi düşük bir oranda olması kadının ekonomik faaliyetler içinde daha fazla kalmasını sağlayabilirdi. Buna engel teşkil edecek durum 7 yaşın altında okul çağında olmayan % 29,2 oranındaki bakıma muhtaç çocukların varlığıydı. Kadınların bu dönem bir taraftan çocuk büyütürken diğer taraftan hayvan güttükleri veya tarla-bahçe işleriyle meşgul oldukları anlaşılmaktadır.

Gümüşhane bu dönemde toplam nüfus açısından 63 şehir arasında 49. sırada bulunmaktaydı. Gümüşhane'nin toplam nüfusu; Mersin, Amasya, Ertuğrul, Kırklareli, Karahisar-ı Şarki, Cebelibereket, Bayazıt, Siirt, İçel, Bitlis, Artvin, Burdur, Van ve Hakkâri illerin toplam nüfuslarından daha fazlaydı. Bununla birlikte, ülke genelindeki tüm şehirlerin 1927 yılı toplam nüfusları dikkate alındığında; Gümüşhane küçük nüfuslu iller kategorisinde yer almaktaydı.

Tablo No:4'e göre; Bayburt'un toplam nüfusu Gümüşhane'nin toplam nüfusunun iki katından da fazlaydı. Bununla beraber, Gümüşhane il yapıldı ve Erzurum'a bağlı olan Bayburt 1927 yılında bu ile bağlandı.

Tablo No: 4 1926 ve 1927 Yılı Verilerine Göre Gümüşhane İlçelerinin Toplam Nüfusları⁸ (Türkiye Cumhuriyeti Devlet Sâlnâmesi (Rûsumat Sâlnâmesi) 1926-1927, 1927: 1064; 28 Teşrin-i Evvel 1927 Umumî Nüfus Tahriri Mufassal Neticeler, 1929: VIII).

8 Gümüşhane günümüzde altı ilçe, 14 belediye ve 322 köyüyle vilâyet statüsünü devam ettirmektedir. 31 Aralık 2013 tarihli Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi sonuçlarına göre şehrin toplam nüfusu 141.412 olup, illerin nüfus büyüklükleri sıralamasında 77. sırada gelmektedir (Seçilmiş Göstergelerle Gümüşhane 2013, 2014:XII, 12).

İlçeler	1925 Yılı	1926 Yılı	1927 Yılı		
	Toplam	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam
Merkez	28.239	28.510	10.981	12.678	23.659
Bayburt	-	42.381	23.407	25.563	48.970
Kelkit	30.266	30.381	9085	10.080	19.165
Torul	24.641	24.832	8229	9738	17.967
Şiran	17.954	17.374	5685	6785	12.470
Toplam	101.100	143.478	57.387	64.844	122.231

Devlet Sâlnâmesinin 1926 yılına ait verileriyle, 1927 yılı Nüfus Sayımı verilerinin karşılaştırması yapıldığında nüfusta ani yükseliş ve düşüşler görülmektedir. Söz konusu durum bu dönemde Türkiye'nin birçok yönetim biriminde olduğu gibi idari düzenlemelerde yaşanan güncellenmelerden kaynaklanmaktaydı.

1.4. Medeni Hal

Tablo 5 Gümüşhane Nüfusunun Medeni Hal İtibarıyla Sayısal ve Yüzdesel Görünümü (28 Teşrin-i Evvel 1927 Umumî Nüfus Tahriri Mufasssal Neticeler, 1929:XXV; 28 Teşrinievvel 1927 Umumî Nüfus Tahriri Usuller Kanun ve Talimatnameler Neticelerin Tahlili, 1929: 42)

Cinsiyet	Bekâr	Evli	Dul	Boşanmış	Bilinmiyor	Toplam
Erkek	31.891	24.786	664	27	19	57.387
Kadın	27.497	29.691	7456	165	35	64.844
Toplam	59.388	54.477	8120	192	54	122.231

Cinsiyet	Medeni Hal (%)					
	Bekâr	Evli	Dul	Boşanmış	Bilinmiyor	%
Erkek	55,57	43,19	1,16	0,05	0,03	100,00
Kadın	42,41	45,79	11,49	0,26	0,05	100,00
Toplam	48,59	44,57	6,64	0,16	0,04	100,00

Tablo 5'e göre; dul ve boşanmış kadınların sayısı toplam 7621 olup tüm kadın nüfus içinde % 11,75 oranında azımsanmayacak kadar yüksek bir değere sahipti. Erkeklerde dul ve boşanma sayısı toplam 691'di ve toplam erkek nüfus içinde % 1,2 gibi kadınlara oranla oldukça düşük bir yüzde içermekteydi. Erkeklerin savaşlarda hayatlarını kaybetmeleri, yaralanmaları veya savaşta kaybolmuş olmaları, kadınların dul ve boşanma oranlarını artırmaktaydı. Üstelik 1926 yılında kabul edilen Medeni Kanun kadınlara boşanma hakkı tanımaktaydı. Bu durumun

da nispeten de olsa boşanma oranına etki ettiği söylenebilir. Tablo No:6'da 1927-1928 döneminde toplam 12 boşanma olayının yaşandığı görülmektedir.

1927 yılı itibarıyla kadın nüfus içinde evli kadınların sayısının en çok olduğu üç il Van (% 47,14), Hakkâri (% 46,62) ve Gümüşhane'ydi (% 45,79). 28 Teşri-nievvel 1927 Umumî Nüfus Tahriri Usuller Kanun ve Talimatnameler Neticelerin Tahlili, 1929: 20). Bu üç ilde kadınların çok küçük yaşlarda evlendirilmiş olması kadın nüfus içindeki evlilik oranlarının yüksek çıkmasına neden olduğu söylenebilir. Nitekim bu dönemde Gümüşhane'de; kızların 15-16 yaşlarında evlendirildiği tespit edildi. Erkekler de evlilik yaşı 20'ye kadar çıkabiliyordu. Bu durumun temel nedenleri arasında şunlar gelmekteydi; tarım-hayvancılık faaliyetlerinde iş gücü eksikliğinin kapatılmak istenmesi, evde yalnız kalmış yaşlıların hizmetinin görülebilmesi ve çocuk sahibi olunmak istenmesi. Üstelik Cumhuriyet yönetiminin bu dönemde savaşlarda azalan nüfusu artırmak için evliliği özendirici çalışmalar yaptığı da bilinmekteydi (<https://gumushane.ktb.gov.tr/TR-211506/gumushane-39de-evlenme-torenlere.html>).

Tablo 6 1926-1928 Döneminde Evlilik-Boşanma ve Doğum-Vefat İstatistikleri

İlçe	Evlilik		Boşanma		Doğum		Vefat	
	1926	1927	1926	1927	1926	1927	1926	1927
	1927	1928	1927	1928	1927	1928	1927	1928
Merkez	?	402	?	3	?	1708	?	788
Bayburt	?	81	?	4	?	240	?	63
Kelkit	135	124	9	2	1000	965	153	94
Torul	320	224	4	3	561	760	108	179
Şiran	?	114	?	-	?	233	?	153
Toplam	?	945	?	12	?	4006	?	1307

1927 yılında Gümüşhane iliyle ilgili verilen medeni hal bilgileri sadece il düzeyinde alındığı için ilçeler Tablo 5'e ilave edilemedi. Bununla birlikte ilçeler hakkında en azından genel bir bilgi vermesi için sâlnâmelerden elde edilen dönemsel bilgiler Tablo No:6'da verildi ve sadece 1926-1928 tarihleri arasında gerçekleşen evlilik-boşanma ve doğum-vefat sayıları aktarıldı. Tabloya göre; Kelkit ve Torul ilçelerinde evlilik sayılarında azalma yaşanmaktaydı. Kelkit'te doğum ve vefat sayılarında da bir miktar düşüş vardı. Torul'da tam tersi doğum ve vefat sayıları artma eğilimindeydi. Kelkit'te yaklaşık olarak doğan her 10 bebeğe karşılık bir kişi vefat etmekteydi. 1926-1927'yı kapsayan bir yıllık dönem dikkate alındığında; şehrin toplam nüfusu içinde evlenenler % 0,8; doğanlar % 3,3 ve vefat

edenler % 1,1 oranına sahipti. Boşananların sayısı çok düşük olduğu için yüzdesi alınmadı. Doğanlar ve vefat edenler arasında % 2,2 gibi yüksek sayılabilecek (2699 kişi) bir oran vardı. Savaşın bitmiş olması, erkek çocuk sahibi olma isteği ve sağlık hizmetlerinin nispeten iyileşmesi doğum oranını artıran faktörlerdendi.

1.5. Dil, Din ve Tabiiyet

Tablo 7 Şehrin Toplam Nüfusunun Dinler ve Diller Açısından Dağılımı (28

Ana Diller							
Türkçe		Çerkezce		Kürtçe		Çeşitli Diller	
120.179	% 98,32	47	% 0,04	1943	% 1,59	53	% 0,05
Dinler							
İslam				Gayrimüslim			
122.222	% 99,99	9			% 0,01		

Teşrinievvel 1927 Umumî Nüfus Tahriri Usuller Kanun ve Talimatnameler Neticelerin Tahlili, 1929: 61; 28 Teşrin-i Evvel 1927 Umumî Nüfus Tahriri Mufassal Neticeler, 1929: LIII, LXVII)

Gümüşhane halkının tamamı Türk tabiiyetine mensuptu. Avrupa ülkelerinden birinde doğup Gümüşhane’de yaşayanların oranı % 0,02’di. Şehirde sadece 9 gayrimüslim tespit edilmişti (1’i Katolik, 1’i Protestan, 3’ü Ermeni, 3’ü Hristiyan ve 1 kişinin dini belli değildi). Ana dillerini konuşanların yüzdelik dilimleri Tablo 7’de verilmiştir. Bu verilere göre; ana dili Türkçe dışında olan 2052 kişi saptanmıştı (1943 kişi Kürtçe; 47 kişi Çerkezce; 5 kişi Rumca; 3 kişi Ermenice, 1 kişi İtalyanca ve 53 kişi de belirlenemeyen çeşitli dilleri konuşmaktaydı) (28 Teşrin-i Evvel 1927 Umumî Nüfus Tahriri Mufassal Neticeler, 1929: LIII, LXVII). Ana dili Kürtçe olanların sayısı şehrin toplam nüfusu içinde % 1,59’luk bir paya sahipti. Bu dönemde Türkiye genelinde anadili Kürtçe olan toplam 1.187.446 kişi olduğu dikkate alındığında; Gümüşhane’de ana dili Kürtçe olanların Türkiye geneline oranı % 1,64’dü.

1.6.Engellilik Durumu

Tablo 8 Nüfusun Engellilik Durumuna Göre Dağılımı (28 Teşrin-i Evvel 1927 Umumî Nüfus Tahriri Mufassal Neticeler, 1929: LIII).

Cinsiyet	Kör	Sağır	Topal	Çolak	Kanbur	Diğer	Toplam
Erkek	130	72	280	135	10	601	1.228
Kadın	108	23	116	22	20	173	462
Toplam	238	95	396	157	30	774	1.690

Tablo 8'e göre; nüfusun engellilik durumuna bakıldığında ilk sırayı total engelliler almaktaydı. Tüm engelliler içinde % 23,4; toplam nüfus içinde de % 0,3 oranına sahipti. Hatalı doğum veya savaş sırasındaki yaralanmalar bu engel durumunu ortaya çıkarmaktaydı. İkinci sıradaki engellilik durumu körlüktü. Tüm engelliler içinde % 14,1 ve genel nüfus içinde de % 0,2 oranındaydı. Bu dönemle ilgili yapılan çalışmalarda özellikle trahom hastalığının yaygın olduğu ifade edilmekteydi. Örneğin akademik bir çalışmada; 1925 yılında Güneydoğu Anadolu Bölgesindeki; Adıyaman, Gaziantep, Mardin ve Diyarbakır illeriyle Malatya'da ve 1930 yılında da bu illere ilave olarak Muş ve Van'da trahom hastalığının yoğun olarak görüldüğü ifade edilmekteydi (Yücebaş, 2019: 77). Bununla birlikte bu ve diğer çalışmalarda ve arşiv belgelerinde trahom hastalığıyla ilgili olarak Gümüşhane ilinin isminin zikredildiği herhangi bir belge tespit edilemedi.

2. Eğitim

Tablo 9 Okuma-Yazma Bilme Durumunun Cinsiyete Göre Dağılımı (28 Teşrin-i Evvel 1927 Umumî Nüfus Tahriri Mufassal Neticeler, 1929: LIII; 28 Teşrinievvel 1927 Umumî Nüfus Tahriri Usuller Kanun ve Talimatnameler Neticelerin Tahlihi, 1929: 42).

Cinsiyet	Okuma Yazma Bilen	%	Okuma Yazma Bilmeyen	%	Toplam
Erkek	3.749	6,53	53.638	93,47	57.387
Kadın	182	0,28	64.662	99,72	64.844
Toplam	3.931	3,22	118.300	96,78	122.231

Tablo 9'da toplam nüfus içindeki okuma-yazma oranları verilmiştir. Okula gitme yaşında olmayan çocuklar dikkate alınmayıp sadece yedi yaşın üstünde olup okuma-yazma bilenler değerlendirildiğinde bu oranlar erkeklerde % 9,69; kadımlar da % 0,37'di. Bu oran kadın-erkek toplamında % 4,54'dü. Kadın ve er-

kek dâhil edilerek yedi yaş üzeri nüfus dikkate alındığında; Gümüşhane'nin bu dönemde Türkiye ortalamasının çok altında kaldığı (Türkiye ortalaması % 10,58) ve 51.sırada yer aldığı anlaşılmaktadır. Bununla beraber, Gümüşhane okuma-yazma bilme açısından on iki ilden daha fazla bir yüzdeye sahipti. Bu iller sırasıyla; Hakkâri (% 1,85), Van (% 1,92), Amasya (% 2,29), Bitlis (% 2,60), Mardin (% 2,96), Yozgat (% 2,96), Bayazıt (% 3,47), Aksaray (% 3,57), Tokat (% 3,76), Kars (% 3,97), Urfa (% 4,02) ve Bursa'ydı (% 4,10). Bu şehirler arasında Bursa'nın bulunması özellikle dikkat çekiciydi (28 Teşrinievvel 1927 Umumî Nüfus Tahriri Usuller Kanun ve Talimatnameler Neticelelerin Tahlili, 1929: 23-24, 42).

Tablo 10 1925-1926 ve 1926-1927 Devlet Sâlnâmelerine Göre Gümüşhane İlindeki Okul ve Öğrenci Mevcutları (1925-1926 Devlet Sâlnâmesi 1926: 784; 1926-1927 Devlet Sâlnâmesi 1927: 1065-1066, 1068).

İlçe	İlkokul Sayısı		Öğrenci Sayısı	
	1925-1926	1926-1927	1925-1926	1926-1927
Merkez	13	5 kız +54 erkek= 59	385	1494 (kız:153; erkek: 1341)
Kelkit	12	10	256	385
Torul	15	?	359	?
Şiran	10	1 kız + 9 erkek=10	159	301
Bayburt	?	1 yatılı+ 1 kız+ 8 erkek= 10	?	467
Toplam	50	?	1.159	?

Tablo 10'daki bilgilere göre; 1926-1927 döneminde Torul'daki ilkokul mevcudu bilinmiyorsa da bir önceki döneme göre okul sayısında bir artış yaşanmaktaydı. Öğrenci sayısında da artış söz konusuydu. Merkez kazadaki öğrenci sayısı bir önceki yıla göre dört kat artış göstermekteydi. İldeki tek yatılı okul Bayburt ilçesindeydi.

1925-1926 döneminde Gümüşhane Merkezinde bir ortaokul vardı ve öğrenci sayısı 142'ydı. 1927-1928 döneminde öğrenci sayısı 40'tı. Ayrıca 516 öğrencisi olan 18 ilk erkek-kız mektebi mevcuttu. Aynı dönemde bu mekteplerden başka il genelinde 52 ilk erkek-kız mektebi ve toplam 1615 öğrenci vardı (1925-1926 Devlet Sâlnâmesi 1926: 784; 1926-1927 Devlet Sâlnâmesi 1927: 1145).

Tablo 11 1927-1928 Döneminde Gümüşhane İlinde Eğitim-Öğretim Yapan Resmi İlkokulların Görünümü (Maârif 1923-1932 İstatistikleri, 1933: 18-19).

Dönem	Okul Sayısı			Öğrenci Sayısı				Genel Toplam ⁹
	Şehirde	Köyde	Toplam	Şehirde		Köyde		
				Erkek	Kız	Erkek	Kız	
1927-1928	12	41	53	645	181	1512	7	2345

Maârif Vekâleti'nin yayımlanmış olduğu istatistiklerde; öğrenci, öğretmen ve okul sayıları il bazında ayrıntılı bir şekilde verilmekteydi. Gümüşhane iliyle ilgili olarak 1927-1928 dönemi için hazırlanmış olan Tablo 11'deki verilere göre; kırsal alanda kız çocuklarının eğitimine yeterince önem gösterilmemekteydi. Şehirde öğrenim gören toplam öğrenci mevcudu içinde kız çocukları erkek çocuklarının yaklaşık üçte bir oranına denk gelmekteydi ki bu oran son derece düşüktü.

Tablo 12 1927-1928 Döneminde Gümüşhane İl ve İlçe Merkezlerinde Eğitim-Öğretim Yapan Resmi İlkokullarda Görev Yapan Öğretmelerin Görünümü (Maârif 1923-1932 İstatistikleri, 1933: 80)

Dönem	Yüksek Mektep Mezunları		Muallim Mektebi Mezunları		Muallimlik Hukukuna ve Diplomasına Sahip Olanlar		Geçici ve Daimi Muavinler		Toplam		
	E	K	E	K	E	K	E	K	E	K	TOP.
1927-1928	1	-	15	-	1	-	12	7	29	7	36

Tablo 12'e göre; şehir genelindeki ilkokullarda görev yapan 36 öğretmen-den sadece bir kişi yüksek mektep mezunuydu ve öğretmenlerden sadece 7'i kadındı. Cumhuriyet yönetimi yeterli sayıda öğretmen okulunun olmaması ve Latin harflerine 1928 yılı itibarıyla geçilmiş olmasından dolayı geçici öğretmen uygulamasına gitmek zorunda kaldı. Bu durum Gümüşhane iline ait verilerde de gözükmemektedir. Mesleki yeterlilik açısından resmi ilköğretim muallimleri içinde Muallim Mektebi'nden ve Yüksek Mektep'ten mezun olanların sayısı yüksek olması gerekirken toplam muallimler içinde ancak % 25,32 (Tablo No: 12 ve 13'e göre) oranındaydı. Söz konusu oran komşu illerden Erzurum'da % 33,88; Giresun'da % 34,88 ve Trabzon'da % 60,27'di. Türkiye ortalamasının da % 40,45 olduğu dikkate alındığında; Cumhuriyet yönetiminin bu dönemde Gümüşhane'yi nitelikli öğretmen atama konusunda biraz ihmal etmiş olduğu anlaşılmaktadır. Trabzon'un bu konuda diğer illere oranla daha ileride olması ayrıca dikkat çekicidir.

9 Öğrenci sayısı toplamı 2345 olması gerekirken resmi verilerde bu rakam sehven 2245 olarak verilmiştir. Bu durum düzeltilerek tabloda doğru şekilde verilmiştir.

Tablo 13 1927-1928 Döneminde Gümüşhane ve İlçelere Bağlı Köylerde Eğitim-Öğretim Yapan Resmî İlkokullarda Görev Yapan Öğretmelerin Görünümü (Maârif 1923-1932 İstatistikleri, 1933: 81)

Yüksek Mektep Mezunları		Muallim Mektebi Mezunları		Muallimlik Hukukuna ve Diplomasına Sahip Olanlar		Geçici ve Daimi Muavinler		Toplam		
E	K	E	K	E	K	E	K	E	K	Top
2	-	2	-	1	-	38	-	43	-	43

Tablo 13 dikkate alındığında Gümüşhane’de geçici öğretmen uygulamasının ağırlıklı olarak kırsal alanda olduğu anlaşılmaktadır. Tablodaki verilerde de görüldüğü üzere öğretmenlik eğitimi almış, muallim olma yeterliliği kazanmış Gümüşhane kırsalındaki resmî ilkokullarda bu dönemde sadece 5 eğitimci görev yapmaktaydı.

Tablo 14 1927-1928 Döneminde Gümüşhane İlinde Eğitim-Öğretim Yapan Resmî Ortaokulların Görünümü10 (Maârif 1923-1932 İstatistikleri, 1933: 37, 39).

Dönem	Gümüşhane Ortaokulu Öğrenci Sayısı		
	Erkek	Kız	Toplam
1927-1928	43	-	43

Tablo 14’teki veriler; Gümüşhane ili genelinde velilerin kız çocuklarını okula gönderme konusunda istekli olmadıklarını göstermektedir. Şehirsel alanlarda ikâmet eden Gümüşhaneli velilerin bir kısmı çocuklarını ilkokula gönderme eğilimi gösterirken, ortaokula gönderme konusunda aynı eğilimi göstermemektedirler.

3. Şehre Ait Resmî ve Özel Birtakım Önemli Yapıların İstatistikî Verileri

Tablo 15 1927 Nüfus Sayımına Göre Gümüşhane’deki Mevcut Resmî Binalar ve Bazı Önemli Yapılar (28 Teşrinievvel 1927 Umumî Nüfus Tahriri Usuller Kanun ve Talimatnameler Neticelerin Tahli, 1929: 73)

Okul	Cami	Resmî Daire	Hamam	Diğer Binalar	Toplam
99	394	35	6	20.911	21.445

10 Bayburt Ortaokulu’na ait veriler 1928-1929 Eğitim-Öğretim yılından itibaren verilmiştir.

Tablo 15'e göre; şehrin tüm nüfusu dikkate alındığında 1235 kişiye bir okul düş-tüğü görülmektedir ki bu rakam şehirde okullaşma oranlarının son derece düşük olduğunu göstermektedir. 1927 yılı nüfus sayımı verilerine göre şehirde toplam 99 okul tespit edilmiş olmasına karşın, maârif istatistiklerinin 1927-1928 dönemi verilerinde ilkokul ve ortaokul dâhil olmak üzere şehir genelinde 54 okul olduğu bilgisi bulunmaktadır (Bknz: Tablo No: 11 ve 14). Bu farklı rakamların sebebi tam olarak belirlenmemiş olmakla beraber nüfus sayımı sırasında bölgede daha önce faaliyet gösteren fakat faaliyetleri sonlandırılmış olup atıl durumda bulunan mektep ve medreselerin de toplam okul sayısına dâhil edilmiş olabileceği yönünde bir tez ileri sürülebilir.

Tablo 16 Ağustos 1927 İtibarıyla Gümüşhane'de Tespit Olunan Hane ve Bina Sayıları (28 Teşrinievvel 1927 Umumî Nüfus Tahriri Usuller Kanun ve Talimatnameler Neticelerin Tahlili, 1929: 69).

İkâmete Mahsus Haneler	İkâmete Mahsus Olmayan Fakat Meskûn Bulunan	Diğer Binalar	Toplam
30.610	350	21.095	52.055

Tablo 16'a göre; toplam nüfus, ikâmete mahsus evlere bölündüğünde yaklaşık 4 rakamını vermektedir (Bu rakam Türkiye genelinde yaklaşık 5'tir). Başka bir ifadeyle 100 eve düşen nüfus miktarı 399'dur. Türkiye ortalamasında bu rakam 492'dir. Bu bilgiden hareketle binalarda oturan ailelerin çekirdek aile özelliği gösterdiği söylenebilir.

4. Gümüşhane İliyle İlgili Birtakım Ekonomik Göstergeler

12-18 yaş grubu çocuk olarak değerlendirilse de ülkenin koşulları ve çocukların fiziki yeterlilikleri dikkate alındığında bu aralıktaki nüfusu iş gücü olarak kabul etmek gerekir. Dolayısıyla şehirde 12 yaşından büyük erkek nüfus içinde, meslek sahibi olanlar tüm sektörler için % 90,12'dir. Tablo No: 17'e göre sadece; ziraat, sanayi ve ticaret alanları dikkate alındığında bu oran % 85,99'dur. Bu veriye göre; çalışan erkeklerin % 4,13'ü diğer sektörler için aittir. Erkeklerin meslek sahibi olması bağlamında tüm şehirler dikkate alındığında Gümüşhane 63 il arasında 16. sırada gelmekteydi (28 Teşrinievvel 1927 Umumî Nüfus Tahriri Usuller Kanun ve Talimatnameler Neticelerin Tahlili, 1929: 25, 26). Kadınlarda söz konusu oran tüm sektörler için % 39,13 olup (Tablo No:17'de sadece zirai sektörü yer almaktadır) il sıralamasında 24.sırada yer almaktaydı. Erkek-kadın toplam olarak değerlendirildiğinde tüm sektörler için bu oran % 60,87 olup, sıralamada 22.sıradaydı. Meslek sahibi olma açısından Gümüşhane, ülkenin diğer şehirlerine

nispeten iyi sayılabilecek bir durumdaydı. Şehrin toplam nüfusunun da (en az nüfuslu şehirler içinde 15.sırada) diğer şehirlere göre az olması meslek edinme oranını bir ölçüde artırmaktaydı.

Tablo 17 12 Yaşından Büyük Nüfusun Zirai-Sanayi-Ticari Meslekler İçinde Görünümü (28 Teşrinievvel 1927 Umumi Nüfus Tahriri Usuller Kanun ve Talimatnameler Neticelerin Tahlili, 1929: 26-28).

Cinsiyet	Zirai		Sanayi		Ticari	
	Çalışma Oranı (%)	Tüm Şehirler İçinde En Çoktan En Aza Doğru Sıralama	Çalışma Oranı (%)	Tüm Şehirler İçinde En Çoktan En Aza Doğru Sıralama	Çalışma Oranı (%)	Tüm Şehirler İçinde En Çoktan En Aza Doğru Sıralama
Erkek	79,83	7.	2,88	52.	3,28	44.
Kadın	39,01	23.	-	-	-	-
Toplam	56,41	19.	-	-	-	-

Tablo 18 Tüm Çalışanların Sektörlere Göre Dağılımı 28 Teşrinievvel 1927 Umumi Nüfus Tahriri Usuller Kanun ve Talimatnameler Neticelerin Tahlili, 1929: 50).

Cinsiyet	Zirai (%)	Sanayi (%)	Ticari (%)	Genel Hizmetler (%)	Serbest ve Diğer (%)	Mesleği Olan Toplam (%)	Mesleği Olmayan Toplam (%)
Erkek	44,75	1,62	1,85	1,25	1,05	50,52	49,48
Kadın	26,03	0,05	0,01	-	0,02	26,11	73,89
Toplam	34,82	0,78	0,87	0,59	0,51	37,57	62,43

Tablo 18’de yaş ayrımı yapılmadan tüm çalışan nüfusun sektörlere göre dağılımı verilmiştir. Mesleği belli olanların toplamı sadece % 37,57’dir. Bu yüzde içinde zirai sektör % 34,82 oranıyla ilk sırada yer almaktaydı. Zirai sektörün dışındaki diğer sektörlerin toplamı % 2,75 oranındaydı. Nüfus sayımlarında kişilerin mesleklerine yönelik yeterli düzeyde bilgi alınmamış olması, şehrin ekonomik yapısı hakkında tam olarak bir yorum yapılmasına engel teşkil etmekteydi. Bununla birlikte, zirai faaliyetlerin şehrin ekonomisinin omurgasını oluşturduğu söylenebilir.

Nüfus sayımı verilerine göre; hastalık, sakatlık, gazi olma vb. nedenlerden dolayı çalıştığı işten emekli olanların oranı; erkeklerde % 2,14; kadınlarda % 0,71 ve genel ortalama da % 1,38’dir. Türkiye ortalamasında bu oran % 1,42’dir (28 Teşrinievvel 1927 Umumi Nüfus Tahriri Usuller Kanun ve Talimatnameler Neticelerin Tahlili, 1929: 56, 58)

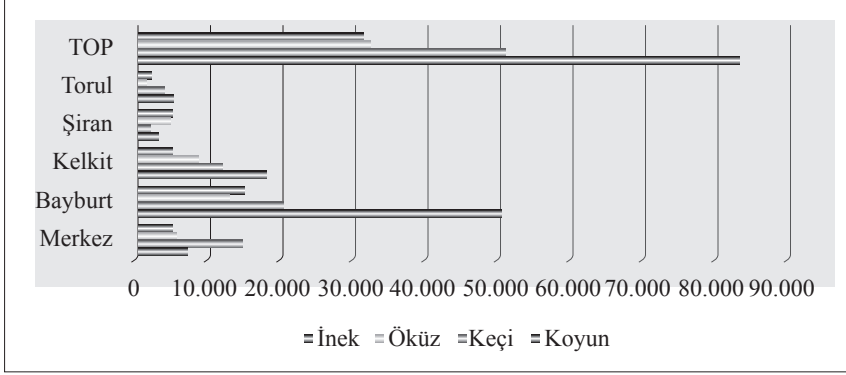
Bölge coğrafyasının dağlık olması nedeniyle tarıma elverişli arazi miktarı düşüktü. Bununla birlikte, elverişli olan kısmın da çok az kısmı ekilmişti. Örneğin 1926-1927 yılı verilerine göre; Merkez kazanın ziraate elverişli toplam arazisi 532.122 dönüm olup bunun ancak 70.761 dönümünde (% 13,3'ünde) ekim yapılmıştı. Aynı şekilde Kelkit kazasının ziraate elverişli 532.311 dönümünden 266.155 dönümü (% 50'i) değerlendirilmişti. Bölgede ekilen tarımsal ürünler arasında; buğday, arpa, mısır, patates, fasulye, mercimek ve darı yer almaktaydı. Bölgedeki verimli meraların varlığı yöre halkını daha çok hayvancılığa yöneltmiş ve bu iki kazada tarımsal faaliyetlerin azalmasına neden olmuştu. Aynı durum diğer kazalar için de geçerliydi. Kaza genelinde büyükbaş ve küçükbaş hayvancılık yaygındı.

Tablo 19 1927-1928 Devlet Sâlnâmesi Verilerine Göre Gümüşhane Merkez ve Kazalarında Yetiştirilen Hayvanlar (Türkiye Cumhuriyeti Devlet Sâlnâmesi (Rüşumat Sâlnâmesi) 1927-1928, 1928: 1141)

Hayvan Adı	Merkez	Bayburt	Kelkit	Şiran	Torul	TOP.
Koyun	6.923	50.828	17.927	2.731	4.980	83.389
Keçi	14.442	19.917	11.718	1.568	3.676	51.321
Öküz	5.106	12.806	8.560	4.823	1.478	32.773
İnek	4.883	14.934	4.894	4.998	2.038	31.747
Manda	72	2.013	1.039	1.069	-	4.193
Bargir	1.200	431	516	45	258	2.450
Merkep	507	908	387	245	273	2.320
Kısrak	65	785	-	220	-	1.070
Tiftik Keçisi	-	-	-	316	-	316
Katır	25	72	-	1	-	98
Deve	-	-	-	15	-	15

Cumhuriyet Döneminin ilk yıllarında hazırlanan üç Devlet sâlnâmesinin ikisinde bölgede yetiştirilen ürünlerin cinsi, ekilen dönüm ve elde edilen ürün miktarlarının ayrıntılı olarak verildiği tespit edildi. 1927-1928 dönemi verileri daha düzenli olduğu için bu döneme ait verilerin çalışmada kullanılması tercih edildi. Sâlnâmelerde toplam kısmında yapılan bazı hatalar düzeltilerek metindeki tablolara yansıtıldı.

Grafik 2. Tablo No: 1927-1928 Devlet Sâlnâmesi Verilerine Göre Gümüşhane Merkez ve Kazalarında Yetiştirilen Hayvanlar (Tablo No: 19'daki verilere göre hazırlanmıştır)

Tablo No: 19 ve Grafik No:2'ye göre; bölgede yapılan hayvancılık faaliyetleri içinde koyun ve keçi ağırlıklı küçükbaş hayvancılık ön planda gelmekteydi. Azımsanmayacak sayıda inek ve az sayıda da manda mevcuttu. Tüm bu hayvanlardan elde edilen süt miktarı Bayburt ilçesi genelinde yıllık 113.537 litre idi. Bayburt'un 1927 yılı nüfusu dikkate alındığında kişi başına düşen yıllık süt miktarı yaklaşık 2,3 litreye denk gelmekteydi. Bu oran çok da yeterli gözükmemekteydi. Diğer ilçelere ait yıllık üretilen süt miktarları verilmediği için karşılaştırma yapılamadı. Bölgenin dağlık olması ve keçilerin de bu alanlarda daha rahat hareket edebilmeleri yöre halkını keçi beslemeye yöneltmekteydi. Bundan dolayı şehrin hayvan potansiyeli içinde koyundan sonra ikinci sırayı keçi almaktaydı. Yün yapağı ve keçi kılı hayvanlardan elde edilen ve ekonomik değeri olan ürünlerdi. Şiran'da yıllık 2100 kilo yün yapağı ve 350 kilo keçi kılı; Bayburt'ta da 50.000 kilo yün yapağı ve 10.600 kilo keçi kılı üretilmekteydi. Hayvancılık alanında Bayburt ilçesi lokomotif görevi görmekteydi. Ayrıca arıcılık da şehrin genelinde yaygın bir faaliyetti. Örneğin bu dönemde Merkez kazada 12.000, şehrin genelinde de 52.000 adet arı kovanı vardı.

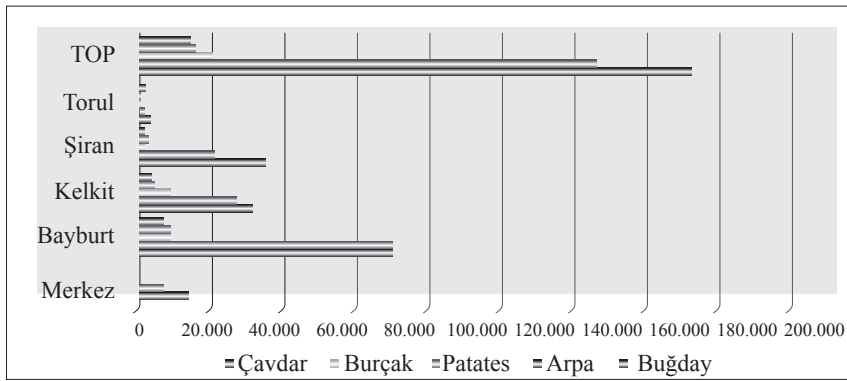
Küçükbaş hayvancılığın dışında yük ve insan taşımak için kullanılan öküz, bargir, merkep, kısarak, katır ve deve de bulunmaktaydı. Bu hayvanlardan bargir (beygir) tamamıyla yük taşımak için kullanılmaktaydı. Şehirdeki toplam bargir sayısının neredeyse yarısının Merkez ilçede bulunması, bu hayvanların arabaya koşulup şehir içinde ulaşım hizmetlerinde kullanıldıklarının bir göstergesiydi. Tarımsal faaliyetler içinde Bayburt'un önde geliyor olması, genellikle tarla sürmede yararlanan öküzün bu ilçede daha çok bulunmasına neden olmaktadır. Şehirdeki

tüm öküz miktarının yaklaşık % 39'u bu ilçedeydi. Deve ve katır şehir genelinde çok yaygın değildi.

Tablo 20 1927-1928 Döneminde Ekilen Ürünler ve Kazalara Göre Kaç Dönüm Ekildikleri (Türkiye Cumhuriyeti Devlet Sâlnâmesi (Rûsumat Sâlnâmesi) 1927-1928, 1928: 1139).

Ürün Adı	1927-1928 Döneminde Ekilen Ürünlerin Dönümleri					
	Merkez	Bayburt	Kelkit	Şiran	Torul	TOP.
Buğday	16.000	80.000	35.800	40.000	2.350	174.150
Arpa	8.000	80.000	31.600	24.000	800	144.400
Patates	900	10.000	10.000	2.000	620	23.520
Burçak	-	10.000	4.800	3.000	-	17.800
Çavdar	400	8.000	3.800	1.500	2.500	16.200 ¹¹
Fik (Yabani mercimek)	2.500	1.200	-	2.000	-	5.700
Darı	700	-	2.000	1.300	-	4.000
Mısır	500	-	-	1.500	1.750	3.750
Mercimek	800	500	500	100	50	1.950
Fasulye	250	-	-	80	880	1.210

Grafik 3 1927-1928 Döneminde Ekilen Ürünler ve Kazalara Göre Kaç Dönüm Ekildikleri (Tablo No:20'deki verilere göre hazırlanmıştır)

11 İlgili sâlnâmede toplam ekilen çavdar miktarı sehven 162.200 dönüm olarak verildiği görüldü. Tablodaki veriler doğru toplamın 16.200 olduğunu gösterdiği için metinde gerekli düzeltme yapıldı.

Tablo 20 ve Grafik 3'deki bilgilere göre; şehrin genelinde yetiştirilen tarım ürünleri içinde ilk iki sırayı buğday ve arpa almaktaydı. Fık (fiğ) hayvan yemi olarak kullanılmaktaydı. Buğday ve arpa üretiminde Bayburt ilk sırayı alırken Kelkit ve Şiran bu ilçeyi takip etmekteydi. İlgili sâlnâmede yıllık buğday üretiminin 5.900.000 kilo olduğu görüldü. Bu yıl içinde şehir genelinde kişi başına düşen buğday miktarı bu rakama dayalı olarak yaklaşık 48 kg olarak belirlendi. Kişi başına düşen yıllık patates miktarının da 5 kg olduğu tespit edildi. Karadeniz kıyısındaki yoğun mısır tarımı iklimin nispeten değişmesinden dolayı Gümüşhane'de azalma göstermekteydi.

Tablo 19 ve 20'deki veriler göstermektedir ki Bayburt ilçesi bu dönemde tarım ve hayvancılık faaliyetleri başta olmak üzere Gümüşhane ilinin ekonomisinin can damarını oluşturmaktaydı. Üstelik Çoruh nehri üzerinde bulunan dokuz basit un değirmeninin dışında bir dakik (un) fabrikası bulunmaktaydı ve birinin de inşaatı devam etmekteydi. Ayrıca Çoruh nehri üzerinde elektrik üreten bir tesis vardı. Bakır, kehribar ve linyit madenlerinin yanında ilçede % 50'i meşe, % 20'i çam, % 20'i kavak ve % 10'u ardıç olmak üzere zengin bir orman varlığı mevcuttu. İlçede Ziraat Bankası'nın bir şubesi bulunmaktaydı. Erzurum-Trabzon yolu üzerinde bulunması da ticari açıdan ilçeye önemli bir avantaj sağlamaktaydı. İlçenin Gümüşhane sınırlarına dâhil edilmesinin şehre ekonomik açıdan önemli bir değer kazandırdığı ifade edilebilir. Diğer kazaların ekonomik varlıklarına bakıldığında; Merkez kazada 60 adet su değirmeni vardı. Meralar ve orman (çam, köknar, meşe, ardıç ve gürgen) ekonomik açıdan değerliydi. Kelkit kazasının arazisi nispeten tarıma elverişliydi. İlçede 51 değirmen vardı. Her bir değirmen günde 30 kilo un üretmekteydi. Fabrika veya el tezgâhı yoktu. Torul ilçesinde hayvancılık ön planda iken Şiran ilçesi daha çok ormanları ve madenleriyle değer kazanmaktaydı.

Nüfus verilerine göre şehirde; 53 hâkim, 25 PTT memuru ve 341 ordu mensubu görev yapmaktaydı. Memurlardan sadece birinin kadın olması ilginç bir detay olarak karşımıza çıkmaktadır (28 Teşrin-i Evvel 1927 Umumî Nüfus Tahriri Mufassal Neticeler, 1929: XXIX).

Tablo 21 Evcil Hayvanlar, Tarım Av ve Balıkçılık Sanayi

İlçe	İşletme Sayısı	Çalışanların Sayısı
Merkez	10	21
Bayburt	54	85
Şiran	2	2
Torul	5	5
Kelkit	3	5
Toplam	74	118

Tablo 22 Dokuma Sanayi

İlçe	İşletme Sayısı	Çalışanların Sayısı
Merkez	1	1
Bayburt	16	20
Şiran	-	-
Torul	-	-
Kelkit	-	-
Toplam	17	21

Tablo 23 Sair Bitkisel Madde ve Ağaç Mamulleri Sanayisi

İlçe	İşletme Sayısı	Çalışanların Sayısı
Merkez	11	16
Bayburt	-	-
Şiran	-	-
Torul	-	-
Kelkit	-	-
Toplam	11	16

Tablo 24 Bina İnşaat Sanayisi

İlçe	İşletme Sayısı	Çalışanların Sayısı
Merkez	1	1
Bayburt	4	7
Şiran	-	-
Torul	-	-
Kelkit	-	-
Toplam	5	8

Tablo 25 Maden ve Maden İşletmesi Sanayisi ile Makine İmalatı Sanayisi (Tablo No: 21, 22, 23, 24 ve 25: Sanayi Sayımı 1927, 1969: 43)

İlçe	İşletme Sayısı	Çalışanların Sayısı
Merkez	10	20
Bayburt	44	73
Şiran	1	1
Torul	2	3
Kelkit	-	-
Toplam	57	97

Tablo 21-25'deki ekonomik göstergelere göre Gümüşhane bu dönemde; Bayazıt (32), Van (80) ve Bitlis'ten (163) sonra en az sayıda iş yerine sahip şehirler kategorisinde yer almaktaydı. Şehirdeki toplam işyeri sayısı 164'dü. Şehirde yalnızca beş sektöre dayalı işletme açılmıştı. İşletmelerin ağırlıklı olarak Bayburt'ta bulunması da dikkate değer gözükmektedir.

Sonuç

Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde nüfus açısından Torul ve Kelkit kazalarının gölgesi altında kalan Gümüşhane'ye, Cumhuriyet Dönemine geçilmesiyle beraber il statüsü verildi. Şehir toplam nüfus açısından oldukça mütevazı bir büyüklüğe sahipti. Üstelik ilçesi konumuna getirilen Bayburt, bağlı olduğu Gümüşhane ilinin Merkez nüfusundan iki kat daha fazla bir nüfus barındırmaktaydı. Ardı sıra gelen savaşlar ve yetişkin erkeklerin mevsimlik işçi statüsünde çalışmak için başta Trabzon'a ve büyükşehirlere göç etmeleri şehrin genelinde kadın nüfus oranının erkekten daha fazla olmasına neden oldu.

Ülkenin birçok kasabasında olduğu gibi katı dini ve örfi yapı, kız çocuklarının okula gidip eğitim-öğretim faaliyetleri içinde bulunmasına engel teşkil etmekteydi. Okuma-yazma öğrenmesi için kız çocuklarını ilkokula gönderen ebeveynlerin tümü çocuklarını ortaokula göndermemişti. Ortaokulun sadece şehir merkezinde olması bu duruma bir açıklama getirmeye çalışsa da şehir merkezindeki ebeveynlerin tümünün 1926-1927 döneminde kız çocuklarını ortaokula neden göndermemiş olduklarını açıklayamamaktadır. Bu durumu değerlendirirken henüz Harf İnkılabı'nın yapılmadığı ve okuma-yazma seferberliğinin başlatılmadığı da dikkate alınmalıdır. Üstelik bölgede görev yapan öğretmenlerin çoğunluğunun yüksek okul mezunu olmayıp ücret karşılığında çalıştığı da göz önünde bulundurulduğunda Gümüşhane ilinin bu dönemde eğitim-öğretim alanında henüz belirli bir yetkinliğe ulaşmamış olduğu söylenebilir.

Gümüşhane'nin ekonomisi bu dönem ağırlıklı olarak tarım ve hayvancılık faaliyetlerine dayanmaktaydı. Buğday ve arpa en çok tarımı yapılan iki ürün olurken, koyun ve keçi de en çok beslenen hayvanlardı. 1926 yılında Bayburt'un bu ilin sınırlarına dâhil edilmesi Gümüşhane'nin ekonomik açıdan bir nebze olsun rahatlamasını sağladı. Bayburt özellikle tarım-hayvancılık, madencilik ve dokuma alanında şehrin ekonomik anlamda itici gücü oldu. Bununla beraber, şehrin ilerleyen dönemlerde sürekli dışarıya göç vermesi ve bölgede yeterli düzeyde çalışma sahası oluşturulamaması Gümüşhane ilinin demografik ve sosyo ekonomik açıdan gelişimini engelledi.

KAYNAKLAR

1. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi Belgeleri

BCA, F.030.11.1.0 / 12.15.16.3.4.6; Belge Tarihi: 15.04.1925 F.030.11.1.0 / 55.15.14.2.4; Belge Tarihi: 14.06.1930 F.30.18.1.1 / 12.67.9; Belge Tarihi: 08.01.1925

2. Resmi Kaynaklar

Maârif 1923-1932 İstatistikleri (1933), Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, No:26, İstanbul: Devlet Matbaası.

Sanayi Sayımı 1927 (1969), Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Yayın No:584, Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası.

Trabzon Vilâyeti Sâlnâmesi (1286), Trabzon: Trabzon Vilâyeti Matbaası.

Trabzon Vilâyeti Sâlnâmesi (1311), Trabzon: Trabzon Vilâyeti Matbaası.

Türkiye Cumhuriyeti Devlet Sâlnâmesi (Rüsumat Sâlnâmesi) 1925-1926, (1926), İstanbul Matbaası.

Türkiye Cumhuriyeti Devlet Sâlnâmesi (Rüsumat Sâlnâmesi) 1926-1927, (1927), Matbuat Müdüriyet Umumiyesi Neşriyatı: 2

Türkiye Cumhuriyeti Devlet Sâlnâmesi (Rüsumat Sâlnâmesi) 1927-1928, (1928), Matbuat Müdüriyet Umumiyesi Neşriyatı: 3

28 Teşrin-i Evvel 1927 Umumî Nüfus Tahriri Mufassal Neticeler, (1929), Fasikül I, Türkiye Cumhuriyeti Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, Ankara: Hüsnütabiât Matbaası.

28 Teşrinievvel 1927 Umumî Nüfus Tahriri Usuller Kanun ve Talimatnameler Neticelerin Tahlihi (1929), Fasikül III, Ankara: Başvekâlet Müdevvenat Matbaası.

3. Tetkik Eserler

Çelik, Recep (2015), Gümüşhane Sancağı: Askeri, İktisadi Ve İdari Durum Üzerine Bazı Tespitler (1914-1918), History Studies International Journal Of History, 7 (3), 23-37.

Dinç, Güven (2007), Cumhuriyetin İlk Nüfus Sayımına Göre Antalya'nın Demografik Yapısı, Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları, (12), 65-87.

Duman, Önder (2016), Maârif Yıllıklarına Göre Cumhuriyet'in İlk Çeyreğinde Gümüşhane'de Eğitim (1923-1950), Mavi Atlas, 7, 55-75.

Erüz, Coşkun, Erüz, Güler, Kandemir, Raif, Üçüncüoğlu, Güngör (2016), Antik Çağdan Günümüze Gümüşhane-Torul-Kurum (Gorom-Kromni) Vadisi Demografik Değişimi. Gümüşhane Tarihi (İl Oluşunun 85.Yılında Gümüşhane Tarihi Ve Ekonomisi Sempozyumu Tarih Bildirileri), Editörler: Doç. Dr. Bayram Nazır, Yrd. Doç. Dr. Kemal Saylan, Gümüşhane: Gümüşhane Üniversitesi Yayınları No:33, 186-203.

- Gül, Abdülkadir (2016), Kelkit Kazasının İskân Ve Demografik Yapısı (XIX. Yüzyılın İlk Yarısına Ait Nüfus Defterine Göre), Gümüşhane Tarihi (İl Oluşunun 85.Yılında Gümüşhane Tarihi Ve Ekonomisi Sempozyumu Tarih Bildirileri), Editörler: Doç. Dr. Bayram Nazır, Yrd. Doç. Dr. Kemal Saylan, Gümüşhane: Gümüşhane Üniversitesi Yayınları Nr.33, 204-231.
- İnbaşı, Mehmet (2007), Bayburt Sancağı (1642 Tarihli Avarız Defterine Göre), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 10 (2), 89-117.
- İpek, Nedim (2019), Osmanlı'dan Cumhuriyete Gümüşhane'de Göç, History Studies International Journal Of History, 11 (2), 681-700.
- Kara, Hidayet, Yuca, Sami (2010), Cumhuriyetin İlk Nüfus Sayımına Göre Iğdır'ın Demografik Yapısı, History Studies International Journal Of History, 2/3, 189-200.
- Kodal, Tahir (2009), Türkiye Cumhuriyeti'nin İlk Genel Nüfus Sayımında Çorum Vilâyeti'nin Nüfus Özellikleri, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 19 (1), 233-258.
- Koday, Zeki (2005), Gümüşhane İlinde Nüfus Hareketleri, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 5 (1), 57-69.
- Sertel, Savaş (2015), Cumhuriyet'in İlk Nüfus Sayımı Sonuçlarına Göre Malatya'da Nüfus, Akademik Bakış Dergisi, Isbn: 1694-528x, (48), 80-96.
- Seçilmiş Göstergelerle Gümüşhane 2013 (2014), Ankara: Türkiye İstatistik Kurumu, Yayın No:4294.
- Pamuk, Bilgehan (2006), XVII. Asırda Gümüşhane (Canca) Maden Mukataasına Dair Bazı Bilgiler, Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, (30), 167-184.
- Ürkmez, Naim, Tozlu, Selahattin (2016), Modernleşme Dönemi Osmanlı Taşrasında Eğitim Kurumları (Gümüşhane Örneği), Çanakkale Araştırmaları Türk Yılığ, 20, 81-114.
- Yıldırım, Yıldray (2019), Kaymakam Mehmed Hüsnü Bey'in Raporuna Göre 19. Yüzyıl Sonunda Bayburt Kazasının Genel Durumu, Mavi Atlas, 7 (2), 121-140.
- Yücebaş, Ferit (2019), Cumhuriyet Döneminde Güneydoğu Anadolu'ya (Gaziantep-Urfa-Mardin) Yapılan Kamu Harcamaları Ve Yatırımlar, İstanbul: Hiperyayın.
- 4.İnternet Erişimleri
- “1924 Anayasası”, (2019), <https://www.tbmm.gov.tr/Anayasa/Anayasa24.htm> (Erişim Tarihi: 07.12.2019).
- “Türkiye İstatistik Kurumu 2000 Genel Nüfus Sayımı Veri Tabanı”, <http://rapory.tuik.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 29-04-2020).
- “Gümüşhane'de Evlenme Törenleri”, <https://gumushane.ktb.gov.tr/Tr-211506/Gumushane-39de-Evlenme-Torenleri.html> (Erişim Tarihi: 24.05.2020)

TAKIM SPORCULARININ MOBBİNG ALGILAMA DÜZEYLERİNİN FARKLI DEĞİŞKENLER BAĞLAMINDA İNCELENMESİ

Servet REYHAN¹

Caner ÖZGEN²

Özet

Bu araştırmanın amacı takım sporları ile uğraşan sporcuların mobbing algılama düzeylerini demografik değişkenler bağlamında tespit etmektir. Einarsen ve Raknes (1997) tarafından geliştirilen ve Türk sporculara uyarlaması Cengiz (2008) tarafından yapılan mobbing ölçeğinden araştırma amaçlarına yönelik olarak faydalanılmıştır. Toplam 312 takım sporcusunu kolayda örnekleme yöntemi ile ulaşılmıştır. Elde edilen veriler SPSS 22 paket programına aktarılmıştır. Araştırma verileri betimsel analizlerin yanı sıra pearson korelasyon analizi, t-testi ve ANOVA testlerinin yararlanılarak analiz edilmiştir. Yapılan analizler neticesinde sporcuların algıladıkları mobbing davranışlarının cinsiyet, spor branşı, spor yılı ve millilik gibi değişkenler bağlamında farklılaşmadığı tespit edilmiştir. Bunun yanı sıra yaş değişkeni bağlamında sporcuların mobbing algılama düzeylerinin farklılaştığı ortaya konulmuştur. Araştırma sonuçları ilgili literatürde devam eden tartışmalara farklı disiplinler bağlamında katkı sağlarken, alan çalışanlarına mobbing davranışına yönelik önlemleri hangi değişkenler bağlamında almaları gerektiğine dair ipuçları sağlamıştır.

Anahtar kelimeler: Spor, mobbing

Gönderilme Tarihi: 30 Nisan 2020

Kabul Tarihi: 15 Mayıs 2020

- 1 Dr. Öğr. Üyesi Siirt Üniversitesi, Türkiye, servet.reyhan@siirt.edu.tr ORCID: 0000-0003-3303-7566
- 2 Arş. Gör. Dr. Eskişehir Teknik Üniversitesi, Türkiye, canerozgen@eskisehir.edu.tr ORCID: 0000-0002-5083-026X

INVESTIGATION OF THE PERCEPTION OF THE LEVEL OF MOBBING BY TEAM ATHLETES IN THE CONTEXT OF DIFFERENT VARIABLES

Abstract

The purpose of this study was to determine the perception of the level of mobbing by athletes engaged in team sports. The Mobbing Scale, developed by (Einarsen and Raknes 1997) and adapted into Turkish athletes by (Cengiz 2008), was used to determine the perceptions of mobbing by athletes. Within the scope of the research, 312 team athletes were reached via the convenience sampling method. The data obtained was transferred to SPSS 22 package program and analyzed by using the Pearson correlation analysis, t-test and ANOVA tests as well as descriptive analysis. As a result of the analyses, it was determined that the mobbing behaviors perceived by the athletes did not differ in terms of variables such as gender, sports branch, sports year and nationality. In addition, it was determined that the perception of the level of mobbing of athletes differed in the context of the age variable. While the results of the research contributed to the on-going discussions in the related literature in the context of different disciplines, the field scholars were provided with tips on which variables they should take the measures against the mobbing behavior.

Keywords: *Sports, mobbing*

Giriş

Yirmi birinci yüzyılda mesleki faaliyet koşullarındaki değişiklikler, sosyal ortamda başarılı ve verimli işbirliği ile ilgili yeniden düşünme yaklaşımlarının ve formlarının anlaşılmasına yol açmıştır. Hayatta en az bir kez her insanın sosyal ortamda yetersiz yönetim gereksinimleri, olumsuz psikolojik iklim, yönetim liderliği stili, haksız performans değerlendirmesi, işten çıkarılma tehdidi vb. şekilde psikolojik şiddet ile karşı karşıya kalmış olduğu varsayılmaktadır. Yapılan araştırmalar (Spector, 2006) işyerinde psikolojik şiddete maruz kalan insan sayısının sürekli olarak artış gösterdiğine işaret etmektedir.

Mobbing kavramına ilişkin olarak Leymann, (1996) bir kişi veya bir grup insanın başka bir kişiye karşı düşmanca ve etik olmayan bir psikolojik şiddet uygulama biçimi olduğunu ifade etmiştir. Bunun yanı sıra mobbing fenomeni psikolojik şiddet, travma, terör, istismar, duygusal saldırı, yıldırma ve işyerinde duygusal istismar olarak adlandırılmıştır (Leymann 1990, 1996). Literatürde yapılan farklı araştırmalarda zorbalık (Johnson 2009), işyerinde çatışma (Pavlakis vd.2011), ve işyerinde şiddet (Esmailpour vd. 2011) olarak mobbing fenomeninden bahsetmiştir. Bütün bu tanımlamaların ortak noktası mobbing fenomenin sürdürülebilir psikolojik şiddet olduğuna işaret edilebilir. Mobbing'in sonuçları öncelikle sağlığı ve zihinsel durumu etkiler. Mobbing tek bir eylem değildir ve bir süreç olarak kabul edilir.

Mobbing bireylerin yanı sıra kurumlara da önemli zararlar vermektedir. Özellikle aidiyet duygusunun mobbing üzerinde önemli olumsuz etkileri vardır. Davenport vd. (2003) herhangi bir organizasyon içerisinde yaşanan psikolojik şiddet durumunun önemli yıkıcı etkileri olduğunu ifade etmiştir. Konuyla ilgili olarak mobbing önemli bir akademik ilgi alanı haline geldiği ifade edilebilir (Leymann, 1996; Hubert ve Veldhoven, 2001; Zapf, 1999). Hubert ve Veldhoven (2001) eğitim kurumlarında, belediyelerde ve kamu sektöründe işveren ve çalışanlar tarafından psikolojik şiddete yol açan saldırgan davranışların sergilendiğini ortaya koymuştur. Duffy ve Sperry (2007) mobbing, uzun süren travmatize edici bir deneyimden bekleyebileceği tüm eşlik eden finansal, kariyer, sağlık ve psikososyal çıkarımlar ile aşağılama, itibarsızlaştırma, mesleki itibar kaybına ve genellikle bireyin kuruluştan çıkarılmasına neden olacağını ifade etmiştir. Bu durum mobbing fenomeninin ulaştığı boyutları ortaya koyarken ülkemizde Yıldız (2007), sağlık ve eğitim profesyonellerinin % 47,1'inin mobbing davranışlarına maruz kaldığını ortaya koymuştur. Cemaloğlu ve Okçu (2012) yaptıkları bir araştırmada; mobbing

davranışı ile karşı karşıya kalan çalışanların, iş doyumlarının düştüğünü ve sağlıklarında önemli oranda bozulmalar olduğunu tespit etmişlerdir.

İletişim araçlarının yaygınlaşması sporu dev bir endüstri konumuna getirmiştir. Bu durum spor endüstrisi içerisinde spor kulüplerini çok büyük organizasyonlara dönüştürmüştür. Sporcular spor kulüplerinin en önemli insan kaynaklarıdır. Bu bağlamda sporcuların mobbing düzeylerinin incelenmesi spor kulüplerinin sürdürülebilir başarılarında oldukça önemlidir. Bütün bu bilgiler dâhilinde bu araştırmanın amacı futbol, basketbol ve voleybol branşında spor yapan üniversite öğrencilerinin mobbing algılama düzeylerini tespit etmek ve birtakım değişkenler bağlamında farklılaşma durumlarını ortaya koymaktır.

Metod

Veri toplama ve örneklem

Araştırma verileri Siirt üniversitesi beden eğitimi spor yüksek okulu kampüsünde toplanmıştır. Araştırmaya katılmak istemeyen yada araştırma kapsamındaki (futbol, basketbol, voleybol) spor branşları ile ilgilenmediğini ifade eden kişilere anket formu dağıtılmamıştır. Bu bağlamda dağıtılan 331 anketten 19'u çeşitli sebeplerle (eksik, disiplinsiz kodlama vd.) araştırma dışında bırakılmıştır. Bu doğrultuda toplam 312 BESYO öğrencisine kolayda örnekleme yöntemi ile ulaşılmıştır.

Araştırma kapsamında ulaşılan katılımcıların %60,6'sı erkek %51'i 17-22 yaş aralığındaki katılımcılardan oluşmaktadır. Bunun yanı sıra katılımcıların %46,5'i futbol branşı ile ilgilendikleri tespit edilmiştir.

Veri Toplama Aracı

Araştırma kapsamında katılımcıların mobbing algılarını tespit etmek amacıyla Einarsen ve Raknes (1997) tarafından geliştirilen Türkçe'ye ve spora uyarlanması ise Cengiz (2008) tarafından yapılan mobbing ölçeğinden faydalanılmıştır. Cengiz (2008) mobbing ölçeğinin 22 soru ve görev, örgüt içi iletişim, sosyal ilişkiler olmak üzere 3 alt boyuttan oluştuğunu tespit etmiştir. Ölçme aracı beşli likert ifade aralığına (5-Kesinlikle Katılıyorum;1-Kesinlikle Katılmıyorum) uygun şekilde hazırlanmıştır. Bunun yanı sıra katılımcıların demografik değişkenlerini (cinsiyet, yaş vb.) tespit etmeye yönelik sorular yer almıştır.

Verilerin analizi

Araştırma kapsamında toplanan veriler SPSS 20 programına kaydedilmiş ve analiz edilmiştir. Araştırmanın amaçları doğrultusunda betimleyici istatistiklerin yanı sıra pearson korelasyon, T-test ve ANOVA analizlerinden yararlanılmıştır.

BULGULAR

Güvenirlilik

Malhorta (2006) yapıların güvenirliliklerinden bahsetmek için cronbach's alpha değerlerinin .70'in üzerinde olması gerektiğini ifade etmiştir. Bu bağlamda araştırma kapsamında kullanılan mobbing ölçeği yapılarının güvenirlilik düzeylerini tespit etmek amacıyla cronbach's alpha testi uygulanmıştır. Yapılan analizler neticesinde görev boyutu (.83), sosyal ilişkiler boyutu (.80) ve örgüt içi iletişim boyutu (.78) hepsinin sınır değer üzerinde olduğu tespit edilmiştir. Bu sonuçlar araştırma kapsamında kullanılan mobbing ölçeği yapılarının güvenilirliğini ortaya koymuştur (Tablo-1).

Tablo-1 Mobbing ölçeği boyutları cronbah alpha, ortalama ve standart sapma değerleri

Faktör	Cronbah alpha	Ortalama	Standart sapma
Görev	.83	1.49	.93
Sosyal ilişkiler	.80	1.66	.64
Örgüt içi iletişim	.78	1.65	.62

Mobbing ölçeğinin 3 faktörlü yapısına pearson korelasyon analizi uygulanmıştır. Yapılan analizler neticesinde bütün boyutların kendi aralarında anlamlı ilişkilere sahip olduğu tespit edilmiştir. Bunun yanı sıra bütün boyutların ortalama ve standart sapma değerleri tablo-1'de gösterilmiştir.

Tablo-2 Mobbin ölçeği boyutları korelasyon analizi sonuçları

	1	2	3
Görev	1.000		
Örgüt içi iletişim	.667**	1.000	
Sosyal ilişkiler	.493**	.748*	1.000

**p<0.01

Araştırma kapsamında kullanılan mobbing ölçeği boyutlarının birbirleri ile olan ilişkilerini tespit etmek amacıyla pearson korelasyon analizi uygulanmıştır(Tablo-2). Yapılan analizler neticesinde bütün yapıların birbirleri ile anlamlı ilişkilere sahip olduğu tespit edilmiştir($p<0.01$).

Normallik Testi Sonuçları

Ölçeklerdeki puan dağılımının normal olup olmadığını belirlemek için Kolmogorov-Smirnov ve Shapiro-Wilk testleri uygulanmış bu testler bağlamında araştırma verilerinin normal dağılmadığı tespit edilmiştir. Tabachnick ve Fidell, (2013) sosyal bilimler alanında normallik varsayımının basıklık çarpıklık değerleri kontrol edilerek yapılması gerektiğini ifade etmişlerdir. Konuyla ilgili olarak George ve Mallery, (2010) referans değerlerin +2.0 -2.0 aralığında olması gerektiğini ifade etmişlerdir. Bu bağlamda araştırma yapılarının basıklık, çarpıklık değerleri incelenmiş ve referans değerlerin altında olduğu tespit edilmiştir(Tablo-3).

Tablo-3: Mobbing ölçeği boyutları normallik testi sonuçları

Faktör	Basıklık (Kurtosis)	Çarpıklık (Skewness)
Görev	-1,12	-1.19
Örgüt içi iletişim	1.25	.78
Sosyal ilişkiler	-1.628	-1.02

****p<0.01**

Araştırma verilerine ilişkin normallik varsayımlarını yerine getirildiği ampirik olarak tespit edilmiştir. Bu bağlamda araştırmada parametrik testlerin kullanılması kararlaştırılmıştır. Araştırmanın amaçları doğrultusunda iki değişkenli yapılar için t- testi ikiden fazla değişkeni içeren yapıların test edilmesi için ANOVA testlerinden faydalanılmıştır.

Takım Sporcularının Mobbing Algılama Düzeylerinin Farklı Değişkenler Bağlamında İncelenmesi

Tablo-4 Yaş değişkenine ilişkin ANOVA testi sonuçları

Faktör	Yaş	N	Art. Ort.	S.S	F	P
Görev	17-21	159	1.46	0.89	4.59	0.01
	22-24	65	1.37	0.94		
	25>	88	1.01	0.54		
Örgütiçi iletişim	17-21	159	1.72	0.57	10.87	0.00
	22-24	65	1.55	0.64		
	25>	88	1.21	0.43		
Sosyal ilişkiler	17-21	159	1.67	0.53	6.70	0.00
	22-24	65	1.54	0.65		
	25>	88	1.24	0.52		

**p<0.01

Mobbing ölçeği boyutlarının sporcuların yaş durumlarına göre ilişki ve dağılımları ortaya koymak amacıyla tek yönlü varyans analizi (ANOVA) testinden yararlanılmıştır. Yapılan analizler sonucunda spor taraftarlarının mobbing ölçeğinde yer alan bütün boyutlarda yaş değişkenine göre anlamlı farklılaşma olduğu ortaya konulmuştur(p<0.01). Farklılaşmanın hangi gruplar arasında yaşandığını ortaya koymak için yapılan Tukey ve LSD testi araştırma kapsamında uygulanmıştır. Yapılan analizler neticesinde “Görev”, “Örgüt içi iletişim” ve “Sosyal ilişkiler” alt boyutlarının tümünde bütün gruplar arasında anlamlı farklılık olduğu tespit edilmiştir(Tablo-4).

Tablo-5 Branş değişkenine ilişkin ANOVA testi sonuçları

Faktör	Yaş	N	Art. Ort.	S.S	F	P
Görev	Futbol	145	1.41	0.87	2.22	0.053
	Basketbol	91	1.32	0.72		
	Voleybol	76	1.48	0.84		
Örgüt içi iletişim	Futbol	145	1.64	0.65	.20	1.07
	Basketbol	91	1.67	0.59		
	Voleybol	76	1.70	0.63		
Sosyal ilişkiler	Futbol	145	1.63	0.64	1.51	0.00
	Basketbol	91	1.73	0.57		
	Voleybol	76	1.53	0.51		

**p<0.01

Takım Sporcularının Mobbing Algılama Düzeylerinin Farklı Değişkenler Bağlamında İncelenmesi

Mobbing ölçeği boyutlarının BESYO öğrencilerinin branş durumlarına göre ilişki ve dağılımları ortaya koymak amacıyla tek yönlü varyans analizi (ANOVA) testinden yararlanılmıştır. Yapılan analizler sonucunda spor taraftarlarının mobbing ölçeğinde yer alan hiçbir boyutta anlamlı farklılığa rastlanmamıştır ($p<0.01$).

Tablo-6 Cinsiyet değişkenine ilişkin T-testi testi sonuçları

Faktör	Cinsiyet	N	Art. Ort.	S.S	T	P
Görev	Kadın	189	1.42	0.88	-1,61	0.109
	Erkek	123	1.60	0.99		
Örgüt içi iletişim	Kadın	81	1.66	0.64	.11	0.908
	Erkek	194	1.65	0.65		
Sosyal ilişkiler	Kadın	81	1.62	0.69	-0.64	0.530
	Erkek	194	1.67	0.78		

** $p<0.01$

Mobbing ölçeği boyutlarının spor taraftarlarının cinsiyetlerine göre dağılımlarını belirlemek amacıyla bağımsız gruplar t-testi uygulanmıştır. Yapılan analizler sonucunda hiçbir boyutun cinsiyet değişkenine göre anlamlı şekilde farklılaşmadığı tespit edilmiştir.

Tablo-7 Sporculuk yaşı değişkenine ilişkin ANOVA testi sonuçları

Faktör	Yaş	N	Art. Ort.	S.S	F	P
Görev	2-4	92	1.16	0.96	1.22	0.552
	5-7	91	1.18	0.88		
	7 ve >	129	1.21	0.82		
Örgüt içi iletişim	2-4	92	1.59	0.66	.20	0.729
	5-7	91	1.62	0.69		
	7 ve >	129	1.56	0.67		
Sosyal ilişkiler	2-4	92	1.51	0.77	1.51	0.226
	5-7	91	1.49	0.88		
	7 ve >	129	1.47	0.99		

** $p<0.01$

Mobbing ölçeği boyutlarının katılımcıların sporculuk yaşı durumlarına göre dağılımlarını belirlemek amacıyla ANOVA testi uygulanmıştır. Yapılan analizler sonucunda hiçbir boyutun sporculuk yaşı durumuna göre anlamlı şekilde farklılaşmadığı tespit edilmiştir.

Tartışma Sonuç

Bu araştırma futbol, basketbol ve voleybol branşı ile uğraşan BESYO öğrencilerinin mobbing algılama düzeylerini tespit etmek ve çeşitli değişkenler bağlamında farklılaşma durumlarını ortaya koymak amacıyla gerçekleştirilmiştir. Özellikle örgütsel başarının oldukça önemli olduğu takım sporlarında mobbing kavramının araştırılmasının kritik olduğu düşünülmektedir. Araştırma kapsamında tespit edilen sonuçlar ilgili literatürde devam eden tartışmalara bu anlamda katkı sağladığı ifade edilebilir.

Yaptığımız analizler neticesinde sporcuların mobbing algılama düzeylerinin düşük olduğu tespit edilmiştir. Konuyla ilgili olarak Salman ve Yalçındağ (2017) yaptıkları araştırmadan bezer sonuçlar elde etmişlerdir. Bu durum bizim araştırma kapsamında elde ettiğimiz sonuçların süregelen literatüre paralelik gösterdiği ifade edilebilir. Yapılan çeşitli araştırmalarda Mulder vd. (2014) mobbing algılama düzeylerinin cinsiyetlere göre farklılıklar gösterdiğini tespit etmiştir. Bunun yanı sıra Çögenli vd., (2017) Türkiye’de mobbing fenomenine ilişkin yapılan araştırmaların önemli bir bölümünde cinsiyet fenomenine ilişkin anlamlı farklılaşma olduğunu raporlamıştır. Bizim araştırma kapsamında elde ettiğimiz sonuçlar sporcuların cinsiyetlerine yönelik farklılaşma olmadığına işaret etmektedir. Tespit edilen bu farklılaşma sporun doğasına ilişkin olarak gerçekleştiği düşünülebilir. Özellikle sporculara yönelik farklı fenomenlerin araştırıldığı çalışmalardan benzer sonuçlar elde edildiği görülmektedir. Bu sonuçlar bizim araştırmamızın farklı disiplinler bağlamında ilgili literatüre ampirik kanıtlar sağladığı ifade edilebilir.

Salman ve Yalçındağ (2017) yaptıkları araştırmada mobbing algılama düzeylerinin branşlara göre farklılaştığını tespit etmişlerdir. Bizim araştırmamız kapsamında incelediğimiz spor branşlarında (futbol, basketbol, voleybol) herhangi bir farklılaşma tespit edilememiştir. Bu durum farklı çalışmalar ve kültüre sahip sporculara yönelik olarak konunun tekrar araştırılması gerektiğine işaret eder. Araştırma kapsamında elde ettiğimiz bir başka sonuç mobbing algılama düzeylerinin yaş değişkenine göre farklılaşma durumunun incelenmesidir. Yaptığımız analizler sonucunda mobbing ölçeğinin bütün boyutlarında (görev, sosyal ilişkiler, örgüt içi iletişim) anlamlı farklılaşma olduğu tespit edilmiştir. Literatürde yapılan araştırmalar (Yirik vd. 2012) mobbing algılama düzeylerinin yaş değişkenine göre

anlamli şekilde farklılaştığını ortaya koymaktadır. Bizim araştırmamız elde ettiğimiz sonuçlar ilgili literatüre devam eden tartışmalara sporcu örneklemini paralelinde katkı sağlamıştır.

Bu araştırma popüler takım sporlarına yönelik olarak mobbing algılama düzeylerine ilişkin yapılmış sınırlı araştırmalara ampirik kanıtlar sağlamıştır. Araştırma sonunda elde edilen bulgular takım antrenörleri ve spor yöneticilerinin mobbinge yönelik hangi değişkenler bağlamında önlem alınması gerektiğine ilişkin ipuçları sunmaktadır.

Sınırlılıklar ve Gelecek Araştırmalar

Bütün araştırmalarda olduğu gibi bu araştırmada çeşitli sınırlılıklara sahiptir. Bu doğrultuda ilgili sınırlılıklardan yola çıkarak bir takım öneriler sunmak yapılacak olan yeni araştırmalara geniş perspektif sağlayacaktır. Bu araştırma kolayda örnekleme yöntemi kullanılarak oluşturulmuştur. Olasılıklı örnekleme yöntemleri kullanılarak gerçekleştirilecek yeni araştırmalardan genellenebilir sonuçlar elde edilebilir. Araştırma kapsamında sadece Siirt üniversitesi BESYO öğrencilerine ulaşılmıştır. Bu bağlamda farklı örneklem gruplarına ulaşılarak gerçekleştirilecek yeni araştırmalardan daha farklı sonuçlar ortaya konabilir. Bizim araştırmamız kapsamında tespit ettiğimiz sonuçlar futbol, basketbol ve voleybol sporcularına yöneliktir. Spesifik olarak bir spor branşına yönelik gerçekleştirilecek yeni araştırmalardan daha derinlemesine sonuçlar elde edilebilir. Son olarak bu araştırma Türk sporcularına yöneliktir. Farklı kültürlerden elde edilen verilerle gerçekleştirilecek yeni araştırmalar mobbing fenomeninin kültürler arası değişimine işaret olacaktır.

KAYNAKÇA

- Cemaloğlu, N., Okçu, V. (2012). İlköğretim Okulu Yöneticilerinin Liderlik Stilleri ile Öğretmenlerin Yıldırma (Mobbing) Yaşama Düzeyleri Arasındaki İlişki. Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 5(3).
- Cengiz, R. (2008), Profesyonel Futbol Kulübü Yöneticilerinin Dönüşümsel Liderlik Stilleri ile kulüplerinin Örgüt Sağlığı ve Futbolcuların Yıldırma (Mobbing) Yaşamları Arasındaki İlişki, (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ankara: Gazi Üniversitesi / Sağlık Bilimleri Enstitüsü / Beden Eğitimi ve Spor Anabilim Dalı.
- Çögenli, M. Z., Asunakutlu, T. ve Türegün, Z. N. (2017). Gender and Mobbing: The Case of Turkey. İşletme Araştırmaları Dergisi, 9 (3), s.109-121
- Davenport, N., R. Distler S. and G. Pursel E. (2003). Mobbing İş Yerinde Duygusal Taciz. (Birinci Basım). İngilizceden Çeviren: Osman Cem ÖNERTOY. İstanbul: Sistem Yayıncılık, 3:157.
- Duffy, M., & Sperry, L. (2007). Workplace mobbing: Individual and family health consequences. The Family Journal, 15(4), 398–404.
- Einarsen, S., & Raknes, B. I. (1997). Harassment at work and the victimization of men. Violence and Victims, 12, 247–263.
- Esmailpour, M., Salsali, M., Ahmadi, F. (2011). Workplace violence against Iranian nurses working in emergency departments, Int Nurs Rev, March, 58/1, 130-7.
- George, D. & Mallery, M. (2010). SPSS for Windows Step by Step: A Simple Guide and Reference, 17.0 update (10a ed.). Boston: Pearson.
- Hubert, B.A. - Veldhoven, M.V. (2001). Risk Sectors for Undesirable Behaviour And Mobbing. European Journal Of Work And Organizational Psychology, Vol:10 (415-424).
- Johnson, D. W. (2009). Reaching out: interpersonal effectiveness and self-actualization (10th Ed.). Boston: Allyn & Bacon.
- Leymann, Heinz (1996). The Content and Development of Mobbing at Work. European Journal of Work and Organizational Psychology, 5 (2), pp. 165-184.
- Malhotra, N.K. and Birks, D. (2006) Marketing Research: An Applied Approach. 3rd Edition, Prentice Hall, Upper Saddle River.
- Mulder, R., Bos, A. E. R., Pouwelse, M. and van Dam, K. (2017). Workplace Mobbing: How the Victim's Coping Behavior Influences Bystander Responses. The Journal of Social Psychology, 157 (1), 16-29.
- Rodrigue JR, Mandelbrot DA, Pavlakis M (2011) A psychological intervention to improve quality of life and reduce psychological distress in adults awaiting kidney transplantation. Nephrol Dial Transplant, 26:709–715.
- Salman, M.N., ve Yalçındağ, S. (2017). Sporda mobbing uygulamaları ve sporcuların mobbing algılama düzeylerinin tespiti. Kastamonu Eğitim Dergisi, 25(6), 2479-2490.

Takım Sporcularının Mobbing Algılama Düzeylerinin Farklı Değişkenler Bağlamında İncelenmesi

- Spector, P. (2006). Truth or urban legend? Organizational Research Methods. Method variance in organizational research, 9, 221–232.
- Tabachnick, B.G., Fidell, L.S. (2013). Using Multivariate Statistics (sixth ed.) Pearson, Boston
- Yıldız, S. (2007). İşyerinde istismar davranışlarının psikososyal boyutu ve bir uygulama. (Yayımlanmamış doktora tezi). Bursa: Uludağ Üniversitesi,.
- Yirik Ş., Yılmaz Y., Demirel O.N., Yılmaz Y., Akgün A., Kinay H. (2012) Analysis of the hotel personnel's conceptions of the organizational justice organizational silence, mobbing, organizational commitment in terms of demographic variables. ISSD, sarajevo, BOSNA HERSEK, 31 Mayıs - 1 Haziran 2012, pp.82-94
- Zapf, Dieter (1999). Organizational, Work, Group Related and Personal Causes of Mobbing/ Bullying at Work. International Journal Manpower, Vol.20 (1/2), pp. 70-85.

GÜNDELİK HAYAT BAĞLAMINDA DÖNÜŞEN SANAT

Murat GÖK¹

Seçkin AYDIN²

Özet

Son yüzyılda, modern kapitalist toplumsal ilişkiler düzeninde ve bürokratik yöntemlerle gündelik hayat çeşitli yollarla kontrol altına alınmaya çalışılmıştır. Özellikle sosyal bilimlerin ilgi alanına girmiş olan gündelik hayat aynı anda sanatın da konusu olmuştur. Sür-realizm ve Dada gibi öncü sanat akımlarının hem sanattaki hem de gündelik hayattaki rutinlerin akışını etkileyerek, sanatta, kültüre, düşünceye dair yaklaşımlar sergilemişlerdir. Aralanan bu kapıda, gündelik hayat pratiklerinin sanatta ele alınması, belirgin bir şekilde ivme kazanarak, günümüzde de devam etmektedir. Özellikle 1. Dünya savaşı sonrasında ortaya çıkan savaş karşıtı düşünsel ortamda sanatçılar da sanatın rolünü sorgulamaya başlamışlar. Edebiyat, felsefe, tiyatro, resim gibi birçok alandan sanatçı ve düşünürler kapitalist sistemin ve dolayısıyla egemen sınıfın hizmetindeki bir sanat anlayışının aksine daha çok gündelik hayatla ilişkili olan bir sanatın gerekliliği üzerine tartışmalar başlatmış bu tartışmalar 2. Dünya savaşından sonra zirve noktalarına ulaşarak sanatta, etkisi günümüz sanatında hala hissedilen köklü dönüşümlere yol açmıştır.

Bu makalede öncelikle gündelik hayat kavramı sosyal bilimler alanında yazılan kaynaklardan elde edilen bilgilerle açıklanmaya çalışılmış ve daha sonra gündelik hayat ile sanat ilişkisinin sanat tarihsel bir kronolojiyle sanat akımları bazında incelenmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda sanatçıların algılarıyla gündelik hayat, sanat ilişkisinin sanat yapıtına yansımaları ele alınmaya çalışılmıştır. Araştırma gündelik hayat sanat ilişkisinin kültürel kodlarla sanat eserine sızıp politik bir ifadeye dönüşmesini örnek eserler üzerinden incelemeye çalışmaktadır.

Anahtar kelimeler: Sanat, resim, sanat akımları, sanat tarihi, gündelik hayat.

Gönderilme Tarihi: 06 Mayıs 2020

Kabul Tarihi: 29 Mayıs 2020

- 1 Yüksek Lisans. Batman Üniversitesi GSF muratgok_021@hotmail.com ORCID NO 0000-0001-6434-6877
- 2 Prof. Dr. Batman Üniversitesi GSF. seckin.aydin@batman.edu.tr ORCID NO 0000-0001-5019-3435

ART WHICH TURNED BY THE CONTEXT OF DAILY LIFE^{3*}***Abstract***

In the last century, everyday life has been tried to be controlled in various ways in modern capitalist social relations and bureaucratic methods. Everyday life, which is especially in the interest of social sciences, has been the subject of art at the same time. They exhibited approaches to art, culture and thought, influencing the flow of leading art movements such as surrealism and Dada, both in art and in everyday life. In this doorway, the handling of everyday life practices in art continues with a significant acceleration and continues today. Especially in the anti-war intellectual environment that emerged after the First World War, the artists started to question the role of art. Contrary to the understanding of the capitalist system and the art that is in the service of the ruling class, artists and thinkers from many fields such as literature, philosophy, theater, painting, have started discussions on the necessity of an art that is mostly related to everyday life. it has led to radical transformations still felt in today's art.

In this article, firstly, the concept of everyday life was tried to be explained with the information obtained from the sources written in the field of social sciences, and then the relationship between everyday life and art was tried to be analyzed on the basis of art movements with a historical chronology. In this context, the perceptions of the artists and the reflection of the relationship between daily life and art on the artwork were tried to be addressed. The research attempts to examine the relationship between everyday life and art, through cultural codes and into a political expression, through exemplary works.

Keywords: *Art, painting, art movements, art history, daily life.*

3 This article has been produced from the author's master thesis and has been rearranged in article format with the thesis advisor.

GİRİŞ

GÜNDELİK HAYAT

Gündelik hayat kültür, politika, sanat, edebiyat ve felsefe gibi alanlarda geniş bir çerçeveden ele alınmış olup, bilimsel çalışmalar içerisinde de yer almaya başlamıştır. Gündelik hayata olan ilginin bu denli artarak yükselmesinin ve derinlik kazanmasının nedeni ise son yüzyılda gündelik hayatın adeta bir ayna görevi görerek toplumsal olanı içinde barındırması ve bilimsel çalışmalara bir model olarak görülmesidir.

Modern öncesi toplumlarda tarihin arka planına atılarak göz ardı edilen gündelik hayat kavramı, son yıllarda sosyoloji, antropoloji, felsefe gibi alanlarda ve kültürel çalışmalarda kavramın sistemselsel ve makro analizi yapılarak incelenmiştir. Gündelik hayat, Avrupa ya da batı merkezli kabul alınarak kavramsallaştırılmış ve buna göre baskın bir dil oluşturulmuştur. Gündelik hayat, içinde bulunduğumuz “yaşanılan” ve dilimlere ayırdığımız zamanlardır. Bu önemsiz basit anlar en çok aşına olduğumuz ve çoğu kez gözümüzden kaçan bir dizi eylemlerimizi kapsayan zamanlardır. Ritmik olarak, kusursuz döngü içinde gerçekleştirdiğimiz eylemlerimiz bize sunulanın sınırlarıdır. Gündelik yaşamımızı biçimsel açıdan ve sistematik olarak yönlendirilse de geçen “an”ları genel olarak müdahale edilmiş “normal” olarak geçen zamanların içinde yaşarız. Gündelik hayatın döngüsellığı kendini böylece kabul ettirir. Lefebvre ve Reguile’e (2005) göre: “Bu zamanlar içinde bir yanda temel, döngüsel ritimler vardır; diğer yandan nicelleştirilmiş zamanın dayattığı tekdüze tekrarlamalar. Döngüler, tekrarlarla kesiştiği sırada bile onları harekete geçirir.”

Gündelik hayat sadece sıradan faaliyetlere değil, zaman içerisinde dönemsel olarak değişim gösteren faaliyetlerin sıralanışlarına indirgeyip toplumsal ilişkileri veya özellikle kent hayatına ait hiyerarşiyi görmezden gelmemiz yanıltıcı olur. Gündelik hayatta belirli zaman aralıklarıyla sık sık tekrarlanan eylemler rutinleşerek (ritmik bir biçimde) yine zaman içinde kurumsallaşır. İş saatleri ve iş saatleri dışında eğitim, eğlenme, dinlenme veya tatil planları, restoran ve kafelerde geçirilen zaman ve zamanın oluşturduğu sosyal varyasyonların artması, insanları sadece gündelik hayattan uzaklaştırdı. Doğrusal olan bu zamanın içinde artan talepler ihtiyaçları da arttırdı. Gündelik gerçekler güdüsel olarak hedeflere ulaşmak için gösterilen çaba ya da ihtiyaçların, üretim-tüketim ilişkisi içerisinde karşılanması zorunluluğunun getirdiği yoksunluk ve tatminsizliği de ortaya çıkardı. Lefebvre, bu konuda;

“Hegel’in ‘Bireyle toplum ilişkileri içindeki bir ihtiyaçlar sistemini sivil toplumun tözü olarak keşfettiğini sanırken iyimser olduğunu söyler. Bizse daha ziyade, gündelik hayata, hayal kırıklığına ve drama varana dek istikrar sağlayan temsillerin, direngeliklerine rağmen oldukça kırılğan ve çok nispi sistemlerini keşfediyoruz.” (Lefebvre, 2013: 69)

Gündelik hayat kabaca, zorunlu ihtiyaçlarımız, otomatikleşen reflekslerimiz, organik işlevlerimiz veya fiziksel davranışlarımızla sınırlı değildir. Günlük yaşantımızı sürdürürken -sınırlarımız dahilinde- kendi varoluşumuzu da gerçekleştirmiş oluyoruz. Lefebvre, (2013:55) bu duruma: “Nasıl yaşıyoruz?” a cevap vermek güç olsa da soru yine açıktır. Başka bir deyişle en kavranamaz çerçevesinin çizilmesi ve belirlenmesi en güç olan şeydir. Bir anlamda bundan daha yüzeysel bir şey yoktur. Bayağılıktır, kabalıktır, tekrarlanan şeydir” der.

Hayatın içinden “şimdiyi” belirli zaman periyoduyla, geçmiş yaşantılarımızdan devraldığımız alışkanlıklarımızla devam ettiriyoruz. Geçip giden hayatın akışı içinden gündelik hayatımızı ya da arzularımızı lehimize çevirirken zarar görmeden, en az hasarla bunu nasıl değiştirebiliriz ya da nasıl gerçekleştirebiliriz? Belirlediğimiz hedeflere ulaşmada başarılı olabilir miyiz? Bizi sabitleştirmeye iten rutinelere tepkimizi gündeliğin içindeki rutinlerle mi vereceğiz? Alacağımız kararlar sıradan olarak gördüğümüz seçimlerimizi daha yaratıcı bir zekayla ve yöntemlerle birleştirebilir miyiz?

Güçlülerin stratejisi, gündelik yaşamın parametrelerini oluşturan mekanları ve metalarını denetim altında tutmaya çalışır. (Fiske, 2012:47) İktidar ve bireyi karşı karşıya getiren gündelik yaşam pratikleri, kimi zaman insanlar kendi lehlerine çevirerek stratejik mantık ve taktiksel mantıkla basit hilelerle gerçekleştirir. Günlük yaşamımızdaki pek çok alışkanlık ‘eylem, uygulama ve üretim’ tarzlarının büyük bir bölümü strateji ve taktiktir. Zayıflar taktiklerini iktidara/güce yani strateji sahiplerine karşı kullanır. Günlük mücadelelerle durumu kendi lehine çevirmek için alışverişte veya işte (işten çalmak) küçük fırsatlar yakalayarak -küçük kurnazlıklarla ya da hilelerle- yaptığı eylemleri ile sistemin içine işler. De Certeau (2008:54) sistemsel olarak uygulayıcıları; yani üreticilerin (strateji sahiplerini) stratejilere sahip olduğu gibi tüketicilerin (zayıfların) de bir takım taktikleri sahip olduğunu söyler. Ve şunu ekler: “Sonuç olarak; zayıf olan, kendisine yabancı kendinden olmayan güçlerden çıkar sağlamak için çabalayandır” Bu taktiklerle erkin/güçlünün karşısında başarı elde edebilir.

Öte taraftan popüler kültürün gündelik olma hali kapitalist ekonomik ilişkiler içerisinde, günlük hayatın tekrarlamalı kısmına sermaye sahipleri de sız-

rak, bireyi de kendi çıkarlarına dahil eder. Modern yaşamın içinde fragmanlara ayrılmış yaşamlarımız egemenlerin stratejileri ile bu parçaların en küçük kısımlarını bile kültürel farklılıklar içerisinde değerlendirilip yeniden üretir. Kapitalist sistemler farklılıkları, kendi lehine çevirerek üstünlüklerini koruyarak konjonktürel olarak stratejilerini geliştirirler. Bunu reklamcılık sektörüyle ve ürün farklılıkları sunarak gerçekleştirir. Buna örnek olarak John Fiske (2012: 42) bu parçalanmışlığın içinde küçük bir detayı gözden kaçırmayarak bireyin kapitalist sistemlere karşı mücadelesini, ‘‘Kot pantolonu yırtmak olsun, beyazlatmak olsun, bir direniş taktiğidir; endüstrinin bunu üretim sistemine dahil etmesiyle başlı başına bir içine katma stratejisidir ‘‘ olarak ifade eder.

Gündelik hayat kavramı; toplumu ve aynı zamanda o toplumun kültürel kodlarını anlamak için ipucu olabilir. Gündelik olanı küreselliğin, devletin, tekniğin ve teknikliğin, kültürün (veya çözümlenmesinin), içine yerleştirmek gerekir. Gündelik hayat içerisinde verilen mücadeleler çoğu zaman ideolojilerden uzak ve çaresizlikten kaynaklanmıştır. İdeolojilerin başarısızlığı ya da insanlara ya da yönetenlerin benciliği sonucu oluşmuş dar yaşam alanları bir anlamda -izmlerin geldiği noktadır. Lefebvre’ye (2013:40) göre; ‘‘Gündelik hayat eleştirel çözümlenmesini somut anlamda ideolojileri de açığa çıkması açısından önemser bununda berabereinden bir özeleştiriyi getireceğini belirtir.’’

Gündelik hayatın karmaşık bir hal alması, moderniteyle birlikte değişen ihtiyaçlar ve tüketim biçimine paralel olarak günlük yaşama yansımalarıdır. Kültürel alan bu dönüşümlere göre tesir altında kalmıştır. Modernlikle paralel olarak anılan gündelik hayat ve gündelik hayatın dönüşümü kendisine pencerenin farklı bir perspektifinden bakılmasını zorunlu kılarak, kavram modern hayatla birlikte sorunsallaştırılmıştır.

Gündelik hayatın dönüşümünde kapitalist sistemlerin de müdahalesi kuşkusuz etkili olmuştur. Bu sistemler boş zaman veya çalışma zamanı diye zamanı dilimlere ayırıp, kategorize etmişlerdir. Boş zamanlarda ya da eğlence zamanlarında yapılan aktivitelerde homojenleşerek ya da gündelik hayatın içinde rutin hale gelerek kapitalist sisteme ya da kitle kültürüne dahil edilmiş olur.

1. ve 2. Dünya Savaşı’nın sona ermesiyle oluşan ortam ve neo-kapitalist sistemin, teknokrasinin artan iletişim aygıtlarıyla beraber gündelik hayata olan ilgiyi artmıştır. 1960 sonrası yıllara denk gelen hızlı değişimin sonucu ise gündelik hayatın popüler kültüre yoğun bir şekilde yaklaşması ile oldu. Bu dönüşüm sanat ve edebiyat gibi alanlara tesir ederek bireysel yaşamla güçlü bir etkileşim

içine girmiş oldu. Kısaca, popüler kültür de kültür endüstrisinin etkisiyle gündelik hayatın kültürüne dönüşmüştür. Popüler olana duyulan ilgi ve gereksinimler, özellikle de medyanın da etkisiyle baştan çıkarıcı sistematik bir şekilde yaratılan ve dayatılan arzularla beraber gündelik tüketici toplumunu oluşturur. Bu konuda Fiske (2012: 64) ‘‘Gündelik yaşam popüler kültür pratikleri tarafından oluşturulur’’ der.

Gündelik hayatın, kendi içerisinde barındırdığı çelişkiler, çatışmalar ve tutarsızlıklar da sanatsal zeminde ele alınarak yer almıştır. Birçok sanatçının ilgisini çeken bu kavram, belirgin bir şekilde, Sürrealistlerin, Dadacıların, Pop Art, Sitüasyonistlerin, Cobra grubunun, Fluxus’çuların ve hala günümüzde de devam eden sanat pratiklerine yansdığına tanık oluyoruz.

Gündelik hayat pratikleriyle gerçekleşen bu dönüşümlerinde dönemin zihinsel ve kültürel yapısını ifşa eder. Sanatçılar da tanıklıklarını, deneyimlerini aktararak ve gündelik hayatın içindeki çatlaklardan sızarak, kimi zaman sezgisel olarak kimi zaman da gözlemlerine dayanarak bir takım üretimlerde bulunurlar. Gündelik hayatın beslendiği siyasi, bürokrasi ve ideoloji gibi faaliyetler kendisini politikleştirir. Sanatçılar da kimi zaman dönemin hafızasını kendi politik eylemine ekleyerek üretimlerde bulunmuşlardır. Gündelik hayat pratiklerinin veya gündelik kullanım değeri olan önemsiz sayılabilecek nesnelere yeniden ele alınıp yorumlanmıştır. Bu nesnelere ya da gündelik hayat pratikleri eserinde yeni bir karaktere bürünürken zaman zaman ironik bir hal alır. Bununla birlikte sanatçıların müdahalesini eleştirel bir mekanizmaya ya da şikâyet mekanizmasına dönüşümünü göreceğiz.

1960 sonrasında geleneksel çalışma yöntemlerine karşın yeni sanat anlayışıyla ve sosyal hareketlerle birlikte ‘‘Avangard’’ terimi ve terimle birlikte de (sosyalistlerin özellikle gündelik hayatı devrimcileştirme çabaları) gündelik hayatı kesintiye uğratma stratejileri geliştirdiler. Avangard, radikal avangard veya neo-avangard terimleri sanatı gündelik yaşama yaklaştırma denemeleri ile yeni tartışmalara ve estetik yaklaşımlara neden olmuştur.

Bununla birlikte gündelik hayat normlarını sanatsal olarak tersine çevirerek deforme eden ya da gündelik hayatın maskesini indiren yapı-bozumcu eserlerle de karşılaşılabilir. Gündelik hayat ise rutin bir şekilde kendi çizgisini terk etmeden ve yörüngesinde ilerler. Bu konuda Roberts (2013:14) şunu ifade eder: ‘‘Sanat ve estetik deneyim kültürel üretimin demokratikleştirmesinin çıkarına ve bunun bir parçası olarak yeniden keşfedileceği yer veya yerler olarak inşa edilmiş ve savunulmuştur’’.

GÜNDELİK HAYAT VE SANAT İLİŞKİSİ

Günümüz sanatının değişimlerinin kökenlerini de genel olarak 19. yüzyıl geleneksel estetik yargılarının kırılmasına dayandırabiliriz. O dönemlerde sanat ve toplumsal hayat üzerine yazılan manifestolar, tartışmalara gündelik hayatın sanatta ele alınması sanat ve gündelik hayat ilişkisine yeni bir boyut kazandırdı. Sıradan olarak görünen gündelik hayatın sanat yapıtında gündelik hayatın direkt ya da dolaylı olarak ele alan çalışmalar oldu. Geleneksel estetik ve sanat anlayışının aksine sanat nesnesine toplumsal dinamiklere yönelen Dada ve Sürrealizm örneğinde olduğu gibi siyaset alanının çevresinde dolanan ve bu alana dokunarak perdelenmiş sistemi de eleştirerek gündelik hayata yeni pencere açarak bu alana daha fazla eğildi. Dada hareketinin bu tavrı zedelenen toplumsal değerlere karşı radikal eleştirinin de önünü açtı.

Moderniteyle birlikte yaşanan dönüşümün ya da gündelik hayatın örgütlenmesiyle kendini iyice belirginleştiren gündelik hayat, fotoğraf, medya ve benzeri görsel yayın araçlarıyla yeni bir görsel dille evlerimize, hayatlarımıza girdi. Artık hiçbir şey eskisi gibi olmayacaktı. Yaşanan savaşları, sefaletleri, kazaları, özel anları, olayları ve gelişmeleri, televizyonların canlı yanında, yakinen tanıkları herkeste. Gözler önüne serilen gündelik hayatın çelişkileri ifşa olmaya başlamıştı artık. İnsanlar bu olayları kıyaslama, hayatı muhasebe etme, yaşamın temel kodlarına yeni bir değer kazandırarak gündelik hayat karşısında yeni bir tutum sergilemişlerdir. Sanat kültürel bir biçim olarak ve yeni bir bakış açısıyla konularını farklı bir perspektiften ele alma ihtiyacı duydu. Çünkü gündelik hayat tamamen kendimizi ifade ettiğimiz ilişkiler üzerinden kendimizi gerçekleştirdiğimiz fiziksel bir alandır. Sanatta 19 yüzyıldaki sanatsal gelişmeler gerçekliği yeniden yorumlayarak bu gerçek alandan ortaya çıkarak günlük hayatın çözümlenmesinde kendi metodolojik araçlarını kullanır.

Sanat, tıpkı sosyoloji ve felsefe alanlarında olduğu gibi yirminci yüzyılda somutlaşmış gündelik pratiklerin altında yatan yapıları odaklanır. Zamanın içinden ve zamanı nispetten filtreleyerek kendini gündelik hayattın içinde gerçekleştirir. Buna göre sanat da sanat eseri, izleyici ve sanat mekanı üçlemesinde gündelik hayattan adeta borç alarak, kendini günlük yaşamın içinde göstermeye çalışır. Sanatın gündelik hayatta bu güçlü dokunuşu çoğu zaman ideolojilerin uzanamadığı bunu başaramadığı yerlerde de kendisini gösterir.

İzlenimcilik

19.yüzyılda Fransa’da başlayan kendinden sonraki sanat akımlarını ciddi bir şekilde etkileyen Empresyonizm’de (İzlenimcilik) doğanın zamana bağlı olarak dönüşümünün ve duygusal izlerin önemi artırmıştır. Empresyonizm yeni görme biçimlerinin geliştirilmesi açısından ve sanatın kişiselleşmesinin adeta özel bir durumu haline gelmiştir. Buna bağlı olarak yaşamda görmenin gerçeklikle olan ilişkisi ve zihinsel süreçlere doğru yönelmesi bu dönemde farklı tepkilere yol açmıştır. Brecht’in iddia ettiği gibi: “Gerçeklik değiştiğinde, onu temsil edebilecek yöntemler de değişmek zorunda kalacak mı?” (Antmen, 2013:18).

Resim 1 Edouard Manet “Kırda Öğlen Yemeği” 1863, Tuval üzerine yağlıboya,

208x264 cm.

Modern sanatın başlarına rast gelen ve Empresyonist bir ressam olan Edouard Manet’in 1862 yılında bir pazar günü Seine Nehri kıyılarında Argenteuil’e yapılan bir geziden esinlendiği “Kırda Öğle Yemeği” ya da “Piknik” resmi o dönemde çok sert eleştirilere maruz kalmıştır. Eser dönemin gündelik yaşantısından bir anı temsil eder. Gündelik yaşama örnek sayılabilecek bu eser sanat çevrelerinde kabul görmemiştir ve toplum tarafından da kabul edilmemiştir. Bunun nedeni ise; dönemin modasına uygun giyinmiş erkeklerle resimde oturmuş vaziyete olan kadının çıplak olması idi.

Dada

Sanat ve gündelik hayat arasındaki sınırlar, ilk olarak Birinci Dünya Savaşı yıllarında Avant-garde hareket olan Dadaizm ve Sürrealizm ile incelmeye başlamıştır (Öğüt, 2008: 41). Dada sunulan düzene, sanatta veya hayatın içindeki sahtekârlığa ve sisteme karşı gelen hareketti. Gündelik yaşamın kültürel anlamda modern ideolojilerle birlikte umutsuzluğa sürüklenmesi, aynı zamanda kültürel bir akım olan Dadacılar ve Sürealistler için de modern gündelik hayat özel bir konuma sahiptir. Çünkü gündelik hayat yaşanan sefaletin ve sömürünün ana mekânıdır. Dadacılar gündelik hayatın dönüşümünün gerekliliğini savunmuşlardır. Birinci Dünya Savaşı'nın sosyal yaşamda yarattığı çöküntü, yıkım, kaybolan değerler, otoritelere olan inancın zayıflaması ve sanatın bu otoritelerce meşrulaştırıcı olarak görülmesi ile yaratılan burjuva sınıfının değerlerine yaratıcı bir biçimde alay ederek saldırmışlardır.

Dadacılar gündelik hayattan alınmış nesnelere ve nesnelere kullanım değerini kaybederek yeni bir anlayış kazandırdı. Kolaj ve fotomontaj gibi tekniklerle de, resimli dergilerden eski mektuplardan, basın ilanı ve etiketlerden kesilen fotoğrafları bağlamından koparak ironik bir biçimde yeni bir düzenlemeyle manipüle ettiler.

Günümüz sanatında hala önemli bir şekilde etkisi devam eden Dada hareketi Birinci Dünya Savaşı başında sanat ve yazının genel kavramlarına karşı başkaldırı da söz konusuydu. Michel Sanouillet'a göre;

“Dadanın patlayıcı gücünü savaş olgusundan aldığı zira barış zamanında, sonuçta var olan toplumsal denge tarafından kabul edilmiş bir avangard içinde az ya da çok olağanlıkla yönlendirilmiş entelektüel yıkıcılık kalkışmaları, izin verilmiş sınırların dışına yayılmak ve komşu eğilimleri ilhak etmek üzere yol açtığı alt üst oluşları kendi hesaplarına kullanacaklardı.”(Sanouillet, 2000:304)

Resim 2 Marcel Duchamp, "Çeşme" (Pisuar), 1917, 33x42x52.

Marcel Duchamp, gündelik bir nesnenin kendi zamanına göre adeta zamanın dışına çıkararak olağandışı, bir biçimde sanatsal bir objeye dönüştürerek gündelik hayatın içinden çıkardı. Duchamp'ın sanayi ürünü hazır nesnesi "Pisuar" dönemin geleneksel sanat anlayışına ve estetik anlayışına oldukça uzaktı. Duchamp'ın bu endüstriyel hazır nesnesi "Pisuar"ı kişisel beğenisi ve tercihi sanat olan ile olmayanın sınırını zorlaması, gündelik hayata ait olan nesnenin dönüşümü estetik açıdan tartışmalara yol açmıştı.

Gerçeküstücülük

Fransa'da başlayan, Sürrealizm (Gerçeküstücülük) akımı, I. ve II. Dünya Savaşı sularında gelişmiş ve ortaya çıkmıştır. Gündelik hayat ve Sürrealizm ilişkisi Dada'dan farklı olarak Gerçeküstücüler gündelik hayatı pek telaffuz etmeden, dolaylı yaklaşımla ve gündelik yaşamın rutinlerine karşı akıldışı olanla tepki verdiler.

Freud'un bilinçaltı kuramlarını referans alan Sürrealizm bu nedenle daha bilimsel olduğu gibi, hayal gücünü zenginleştirerek ve gerçekliği sorgulayarak bilinç altı ya da bilinç ötesinin derinliklerine indi. Moderniteyle süregelen sosyal

baskılar, burjuva toplumuna ve kurumsal tahakküm altında olan birey sürrealistlere göre ne özgürdü ne mutluydu ne de yaşadığı tam anlamıyla bir gerçeklikti. İnsanlar ancak zihinlerini özgürleştirerek doğruyu bulabilirler. Zihnin sırları, bilinçaltında ve rüyalardadır. Gardiner'ın da (2016:66) belirttiği gibi: "Sürrealistler, masalsı olana erişmenin ve arzunun gerçekleştirilmesinin evrensel bir insan yetisi olduğunu savunuyorlardı."

Chirico, resimlerinde yalnızlık, derin boşluklar, düş dünyası, rüya ve bilinçaltı gibi metafizik konularını ele almıştır. Chirico, "Aşk Şarkısı" (1914) adlı eserinde Sürrealistlere has bir özellikle birbiriyle ilişkisi olmayan ya da olmaması gereken yerde objeleri inşa edip yerlerini değiştirir. Apollon Başı ve Yunan mimarisine has yapıyı anormal ölçülerde resmedilmiş, eldiven, plastik top gibi gündelik hayattaki objeleri bir tiyatro sahnesi andıran mekanda bir araya getirir. Antik prestij ve gündelik nesnelere esrarengiz ve gerçek bilgi geçmişle gelecek arasında bilgiyle bir köprü kurar. (Resim 3).

Resim 3 Giorgio De Chirico, "Aşk Şarkısı" 1914, 73x59.1.

Pop Art

1960'lı yıllarda da sanatta Dada'nın etkisi devam niteliğindedi ve Öğüt'ün (2008: 41) de belirttiği gibi; "Duchamp'ın çalışmalarını desteklemiştir. Bu geniş sanatçı grubuna hâkim olan görüş, sanatın müzelerin elitist, mesafeli ve eskimeye yüz tutmuş atmosferinden kurtulması gerekliliği üzerinedir. Sanatın herkes tarafından anlaşılması mümkün olmayan ve kendine özgü bütün nitelikleri, özgünlüğü, teklifi ve bir şeyleri temsili son bulmuştur. Yüksek sanat bu meydan okuma karşısında böylece bir sınıfa olan hitabını ve aurasını yitirmiştir"

2. Dünya savaşı sonrası gelişen teknik olanaklar yenilenen endüstri ve sanat pazarının da şekillendiği yeni bir döneme girilirken bu gelişmeler de gündelik hayatı etkileyerek yeni bir tüketim kültürü meydana getiriyor. Germaner'in (1997: 10) belirlemesiyle: "Sanat da günlük yaşama yeniden dönüyordu. Tv, reklam, çizgi film, sinema vb. iletişim araçlarının çağdaş gerçekliğinin bilincine varan genç ressamlar, eğer istedikleri gerçekten yaşamın içine dalmaksa, ifade aracı olarak kitle iletişiminde kullanılan klişeleri ve imgeleri kullanmaları gerektiğine karar vermişler".

Öncüleri arasında Roy Lichtenstein, Andy Warhol, James Rosenquist, Tom Wesselmann, Jasper Johns, Roberth Rauschenberg, Richard Hamilton, Claes Oldenburg'un bulunduğu akım Dada ile olan yakın ilişkisinden dolayı başlangıçta Neo-Dada olarak da adlandırılan pop sanatında gündelik hayatı ele alan yapıtlar üretilmiştir (Özayten, 1992: 46)

Londra'da Whitechapel Galerisi'nde 1956'da açılan "This Is Tomorrow" sergisinde "Bugünün Evlerini Bu Denli Farklı, Bu Denli Cazip Kılan Nedir?" başlıklı eseri sergilenir. Sanatçı Pop sözcüğünü de yapıtta belirgin yer verir. Yapıt 1950'lerin gündelik yaşamına, tüketim kültürüne ve popüler kültüre açıkça göndermelerde bulunur. (Resim 4).

Resim 4 Richard Hamilton "Bugünün Evlerini Bu Denli Farklı, Bu Denli Cazip

Kılan Nedir?" 1956, Kolaj, 26x25 cm

Amerikalı sanatçısı Andy Warhol da kitle kültürüne ait objeleri, Brillo ve Campbell kutuları, Coca Cola şişeleri gibi seri üretim nesnelere tıpkı gündelik hayatın ritimleri ve tekrarı niteliğindeki gibi seri üretim eserleri ile Amerikan günlük yaşamını ve tüketim kültürünü yeniden yorumlamıştı. Warhol'un "Çarpmadan önce kapağı kapatın"(Pepsi Cola),(1962) Reklam sektörüyle kendi sanatının ilişkisinin örneklerinden sayılabilecek bir eseri. (Resim 5)

Resim 5 Andy Warhol "Close Cover Before Strinking" tuval üzerine Akrilik, 197cmx 137cm, 1962

Sitüasyonist Hareket

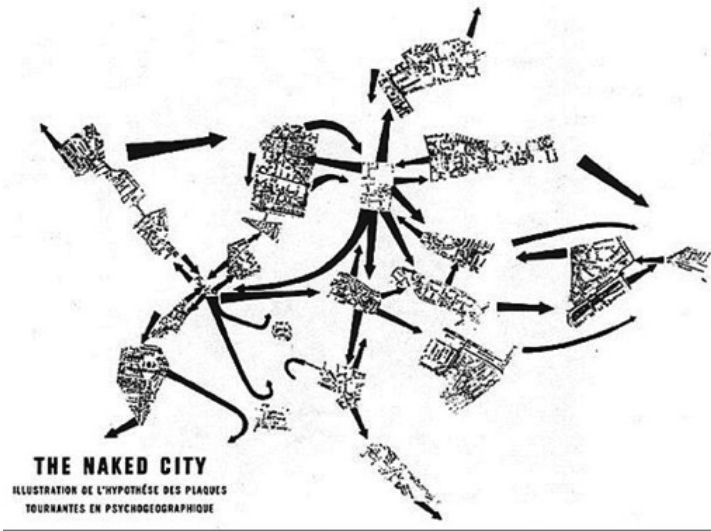
2. Dünya Savaşı sonrası oluşan siyasi gelişmeler, yeni kapitalist sistemin yarattığı metalaşma, hayal kırıklığı ve modernist anlayışın ya da toplumsal baskının tahakkümün gündelik hayatta yansımaları Sitüasyonist Enternasyonel (The Stuationist International), hareket tarafından gündelik hayatın radikal eleştirisi de sanatta pratik eylemlerle başkaldırı olarak ifade edildi.

Bu kuvvet (Situasyonistler) sanatla gündelik hayatı birleştirmeyi amaçlarken sanatı da gündelik hayatta katarak yaratıcı bir direniş biçimi sergilerler. 1967-1968 yıllarında neredeyse tüm Fransa'da yaptıkları etkili sert denilebilecek eylemlerle adlarını duyuran ve gündelik hayatta estetik, kültürel ve politik bir devrimi amaçlayan, fiili stratejilerde bulundular.

Avrupa kökenli 1956-1972 yılları arasında etkin enternasyonel muhalif SE tam olarak 1957'de İtalya'da kuruldu. Sitüasyonizmin beslendiği ideolojiler politikada anti-otoriteryen Marksizm ve anarşist sosyal demokrasi; sanatta ise Dada, Sürrealizm, Cobra, Lettrism ve Enternasyonel İmajinist Bauhaus olmuştur . (Yeşil, 2015)

Kitlesel başkaldırıcıyı teşvik eden, modern kültürün çıkmazlarına ve tahribatına karşı bir duruş sergileyen Sitüasyonistler'e göre iktidarlar tarafından bir takım kurallarla, gündelik hayatın her alanı kendi kontrol mekanizmalarıyla donatılmakta idi. Farkındalık yaratmanın yolunun ve gündelik hayatta sızıp alan (mekan) oluşturarak iktidarı yarattığı imajlarla ve dilsel aygıtlarıyla çeşitli manipülasyonlar yaratıcı, stratejik sanatsal müdahalelerle yalanlar üzerine kurulu bu sistemi dönüştürmeye mümkün olduğuna inandılar. Guy Debord'un da içinde bulunduğu bu hareket kapitalizmin araçsallaştırdığı ve bizi adeta saran içimize sinmiş olan gösteri toplumu idi.

Debord, esinlendiği sanatsal veya felsefi kaynaklara, yapıtlara oranla hedef büyüttü. Gündelik hayatın sıradan rutinlerinin karşısında devrimi açıklarken Gündelik hayatta devrim, tarihsel olana (ve her tür değişime) direncini kırarak şimdiden geçmişe egemen olacağı ve hayatın yaratıcı yanlarının rutin yanlarının üzerinde olacağı koşulları yaratacağıdır. (Akt: Artun, 2011: 334)

Resim 6 Guy Debord, “Çıplak Kent Haritası”, Harita, 1957

Bauhaus ile Guy Debord (1957) kapitalist düzenin ya da iktidarların toplumsal yaşamı dizayn etmek için kullanılıyordu. Sitüasyonistlere göre harita demek bir anlamda, gündelik hayatın denetlenmesi idi. Kapitalist düzenin bir eleştirisi olan kesilmiş, Paris haritalarının insanların doğal yaşamlarını inşa eden öneren bir yeniden düzenlenmiş bir haritaydı.

Yayınlanan on dokuz paftalık Sitüasyonist Paris haritası ‘‘Çıplak kent’, akılcı, işlevsel, yönlendirici bir düzene sahip olan kentin, arzulara deneyci ve özgür davranışlara, toplumsal hareketlere, oyunsu yaratıcılığa, kısaca sanata ve şiire teslim olmasını ifade eder.(Debord, 1958:697-698 akt.Artun2011:31

Sonuç

Kavranması zor olan gündelik hayat sıradan olanla birlikte anılır. Ancak gündelik hayatı tanımlanmasının hangi ihtiyaçtan doğduğunun öğrenilmesi anlaşılmasına katkıda bulunur. Sıradan olan ve toplumsal gerçekliğin bir yansıması olarak algılanan gündelik hayat pratikleri önemli ve önemsiz bu iki veçhenin birbirinden ayrıştırılmasıyla değerlendirilmiştir. Gündelik hayatın bilimsel ve kültürel çalışmalar içerisinde yer alması kavramsallaştırılması çözümlerini kolaylaştırmamıştır. Çünkü gündelik hayat fiziksel ve gerçekliğin yaşandığı bir alan olarak güçlü bir rekabet alanı üretir.

Kapitalizm öncesi toplumlara göre kültür endüstrisinin etkisiyle de doğal akışından uzaklaşan gündelik hayat sanayi devrimiyle birlikte sistematik olarak dönüşüme uğramıştır. Moderniteyle birlikte oluşturulan haz nesnesiyle ve değişimin sonucu olarak tüketim kültürüne yaklaşan gündelik hayat kültürü kitlesel boyutta genişlemiştir. Bireyin gündelik alışkanlıklarının dönüşümü ve boş zamanın azalmasıyla kurtulmak istediği yük, iktidarlarca çeşitli yöntemlerle denetlenerek tahakküm altına alınmıştır. Bireyin gündelik hayatın içinde karşılaştığı problemlerle ilişkin geliştirdiği mücadele sonsuzluğa evrilirken gösterdiği refleksler baskıyı sadece azaltmıştır.

Birinci Dünya Savaşı sonrasında kültürel alanın ilgi odağı haline gelen gündelik hayat eleştirel boyutta kavrayışla anlaşılmaya çalışılmıştır. Buna paralel olarak sanatsal zeminde de kendine epeyce yer bulan gündelik hayatın analizi yapılırken önemi savunulmaya çalışılmıştır. Sanatçılar için de çekim merkezi olmuştur. Gündelik hayatın derinliğinin farkına varan sanatçılar hem gündelik hayatı metamorfoza uğratarak eserlerinde dönüştürmüşlerdir hem de eleştirel yaklaşımlarda bulunmuşlardır.

Sanatçılar gündelik hayatın içinde oluşan çelişiklere pragmatik bir şekilde ele alarak sembolik ve kişilerarası ilişkileri algının kökleşmiş biçimini farklı bir açıdan kavramsallaştırmışlardır. Gündelik hayat içinde içselleşen aşınayı aşma çabası hem sanatta hem de sınırsız üretim teknikleriyle çok yönlü yeteneklerin ortaya çıkması ile gerçekleştirilmiştir. Marcel Duchamp’ın ‘‘Pisuar’ı’’ (1917)

sergilemesi bu anlamda gündelik hayatı da geleneksel sanat yöntemlerini de aşarak dışlanamaz olduğunu zamanla kabul ettirmiştir.

18. Yüzyıldan günümüze kadar gündelik hayata dahil olan durumları sanatsal olarak betimleyen/çözümleyen yapı-bozumcu eserler üretilmiş olup gündelik hayatın sıradan olayları sanatsal formlarla bağlamlarından koparılıp sanatın nesnesi/konusu olmuşlar.

Bu anlamda günümüz sanatının tarihsel kökenlerini de genel olarak 18. Yüzyılda başlayıp 19. Yüzyılda zirveye ulaşan sanat ve gündelik hayat arasındaki sınırların eritilmesi hareketleriyle geleneksel estetik yargılarının kırılmasına dayandırabiliriz. Özellikle 19. Yüzyılda sanat ve toplumsal hayat üzerine yazılan manifestolar, tartışmalara gündelik hayatın sanatta ele alınması sanat ve gündelik hayat ilişkisine yeni bir boyut kazandırmıştır.

Sonuç olarak sanat da diğer sosyoloji ve felsefe gibi disiplinlerde olduğu gibi gündelik hayat pratiklerinin altında yatan yapılara odaklanır. Zamanın içinden ve zamanı nispetten filtreleyerek kendini gündelik hayatın içinde gerçekleştirir. Buna göre sanat da sanat eseri, izleyici ve sanat mekanı üçlemesinde gündelik hayattan adeta borç alarak, kendini günlük yaşamın içinde göstermeye çalışır.

KAYNAKÇA

- Antmen, A. (2013). 20. Yüzyıl Batı Sanatında Akımlar. (5.Baskı) İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Artun, A. (2011). Sanat Manifestoları. (Çev.Ufuk Kılıç) 2.Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları
- De Certeau, M. (2008). Gündelik Hayatın Keşfi -1 Eylem, Uygulama, Üretim Sanatları. (Çev. Lale Arslan Özcan) Ankara: Dost Kitabevi Yayınları,
- Fiske, J. (2012). Popüler Kültürü Anlamak. (Çev. Süleyman İrwan) İstanbul, Parşömen Yayıncılık.
- Gardiner, M. (2016). Gündelik Hayat Eleştireleri, (Çev.Deniz Özçetin, Babacan Taş demir ve Burak Özçetin 1.Baskı: Ankara, Heretik Basın Yayın.
- Germaner, S. (1997). 1960 Sonrası Sanat. (1.Basım), İstanbul: Kabalcı Yayın Evi.
- Lefebvre, H. (2013). Gündelik Hayatın Eleştirisi I. (Çev.Işık Ergüden) İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Lefebvre, H. (2013). Gündelik Hayatın Eleştirisi II. (Çev.Ergüden Işık) (1.Baskı), İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Öğüt, Ç., G. (2008). Popüler kültürün toplumsal etkileri ve Pop Sanat. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İzmir: DEÜ Güzel Sanatlar Enstitüsü.
- Özayten, N. (1992). Batı'da Objeler Sanatı-Kavramsal Sanat-Post Kavramsal Sanat ve Türkiye'de 1965-1992 Yılları Arasındaki Benzer Eğilimler. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

Gündelik Hayat Bağlamında Dönüşen Sanat

- Robert, J. (2013). *Gündelik Hayatın Felsefesi Devrimci Kuram ve Kültürel Kuramın Kaderi*. (1. Basım.) İstanbul: Doruk yayıncılık
- Sanouillet, M. (2000). *Dadacılığın Kökleri: Zürih ve New York*. (Hazırlayan: Enis Batur), (Editör, Aslı Kayabal (Sema Rifat) İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Stavrides, S. (2016). *Kentsel Heterotopya*. (Çev.Ali Karatay) İstanbul:Sel Yayıncılık
- Veseley, D. (2014) *Sürrealizm, Mit ve Modernite*, Skop Dergi, (Çev.Nur Altınyıldız Artun) Sayı:6 <http://e-skop.com/skopdergi/surrealizm-mit-ve-modernite/1937> , [Ziyaret Tarihi: 22.03.2018]
- Yeşil, B. (2015) *Kapitalist Günlük Yaşamın Eleştirisi Olarak Sitüasyonist Hareket*. <https://etilen.net/kapitalist-gunluk-yasamin-elestirisi-olarak> [Ziyaret Tarihi: 21.3.2018]

KİTAP TANITIMI

BİLAL UYSAL' IN “TÜRKÇEDE İŞTEŞ ÇATI” ADLI ESERİ ÜZERİNE

Leyla DİLEK¹

Dr. Bilal Uysal' ın Öz Geçmişi

Bilal Uysal, 20.01.1975 tarihinde Burdur'un Bucak ilçesinde dünyaya geldi. İlk, orta ve lise tahsilini Bucak'ta tamamladı. 1994 yılında Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmenliği Bölümü'nü kazandı. *Ājiniyaz (Haciniyaz)-Karakalpak Türkçesinden Türkiye Türkçesine Çeviri-* adlı lisans tezi ile 1998 yılında aynı bölümden mezun oldu. 1998 yılında Kırşehir'de edebiyat öğretmeni olarak göreve başladı.

Dr. Bilal Uysal' a ait bir görüntü

2001–2007 yılları arası Afyon–Sandıklı İmam-Hatip ve Anadolu İmam-Hatip Lisesi'nde Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmeni olarak görev yaptı. Aynı dönemde Afyon Kocatepe Üniversitesi Sandıklı Meslek Yüksek Okulu'nda dışarıdan görevlendirme ile *Türk Dili ile Hızlı Konuşma ve Yazma* derslerini okuttu.

¹ Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Yeni Türk Dili Yüksek Lisans Öğrencisi, Siirt. dilekleyla2@gmail.com ORCID: 0000-0003-3083-2214

2005-2007 yılları arasında Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim dalında Yüksek Lisans çalışması yaptı, 2007 yılında *Dinar ve Evciler Yöresi Ağzı* adlı çalışmasıyla Yüksek Lisans öğrenimini tamamladı. 2007-2010 yılları arasında Isparta Şehit Ali İhsan Kalmaz Anadolu Lisesi'nde edebiyat öğretmenliği yaptı. 2010-2011 öğretim yılında Isparta Anadolu İmam-Hatip Lisesi'nde görev yaptı.

1 Ağustos 2011 tarihinden itibaren Afyon Kocatepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi bölümünde Öğretim Görevlisi olarak çalışmaya başladı. 2013 yılında Eskişehir Osmangazi Üniversitesi'nde başladığı doktora öğrenimini 2 Ocak 2017 tarihinde *Türkçede İşteş Çatı* adlı çalışmasıyla tamamlamıştır.

B. Dr. Bilal Uysal'ın Akademik Hayatı

Dr. Bilal Uysal'ın bilimsel çalışmaları, Türk dili alanında filolojik araştırmalar ve Türk dili kültürü üzerinedir. Araştırma ve incelemeye dayalı çalışmalar yapmaktadır. Yurt içinde ve yurt dışında yayımlanmış makale ve bildirileri bulunmaktadır.

UYSAL, B. (2019). *Türkçede İşteş Çatı*. Ankara: Gazi Kitabevi.

UYSAL, B. (2012). *Dinar ve Evciler Yöresi Ağzı*. Afyon: Dinar Belediyesi Yayınları.

UYSAL, B. (2019). *Türkiye Türkçesi III - Sözcük Türleri, Bölüm adı: (Pekiştireçler)*. Ankara: Gazi Kitabevi.

UYSAL, B. (2018). *Türkiye Türkçesi II Biçimbilgisi, Bölüm adı: (Eylem İşletimi - Çatı İşlevi)*. Ankara: Gazi Kitabevi.

UYSAL, B. (2012). *Namık Kemal, Bölüm adı: (Namık Kemal'in Hayat Algısı, Devlet ve Yönetim Anlayışı)*. Ankara: Hece Yayınları.

C. Türkçede İşteş Çatı

İşteş çatı, bir fiil cümlesinde eyleme katılan öznelerin belli bir sürede ortaklaşa gerçekleştirdikleri eylemi ifade eden çatı türüdür. "Çatı, dilbilgisel bir işlevdir, fiil ile özne arasındaki çeşitli ilişkileri bildirir. Çatı ekleri fiil kök ya da gövdesinin sözlük anlamında bir değişiklik meydana getirmez; yalnızca özne ile yüklem ilişkisinde meydana gelen birtakım değişikliklerdir. Bu durumda çatıyı şu şekilde tanımlayabiliriz: Bir fiil cümlesinde fiile katılan öznenin; yüklem ile ilişkisinde *yapan, yapılan, etkilenen veya birlikte yapan ve yaptıran* konumlarından herhangi birisini biçimbirimsel, biçim-sözdizimsel, sözdizimsel ve sözlüksel yapılarla ortaya koyan, genel olarak fiilin kök veya gövdesinin sözlük anlamını değiştirmeyen bir dilbilgisi kategorisidir." (Uysal, 2019: 13).

Dr. Bilal Uysal'ın Türkçede İşteş Çatı adlı eserinin ön ve arka kapak görüntüsü

"Türkçede işteş çatı" adlı bu çalışma, 237 sayfadan meydana gelmiştir. Eserin bölümleri şunlardır:

- I. Bölüm: Dünya Dillerinde ve Türkçede Çatı Kategorisi (s.1-44)
- II. Bölüm: Dünya Dillerinde ve Türkçede İşteşlik (s. 45-116)
- III. Bölüm: Bulgular ve Tartışma (s.117-225)
- Değerlendirme ve Sonuç (s.226-227)
- Kaynakça (s.228-237)

Eserde, Türkçede işteş çatı oluşturan yapılar ve işteş çatı işlevleri esas konuyu içermektedir. Metinde geçen işteş çatılı cümlelerin tamamına ulaşılarak yapı ve işlev konusu irdelenmiştir. Eser oluşturulurken amaçlı örnekleme metodundan en çok çeşitlilik örneklemesine başvurulmuştur. Örnekler, metinlerde kullanılan dile dayandırılmıştır. Sözlü dil, ağız, Türkçenin tarihi dönemleri, çağdaş lehçeler, iç içe birleşik cümleler ve fiilimsilerdeki işteşler alınmamıştır. Üç ana başlıkta sınıflandırılan bu çalışmanın birinci bölümüne tablolar listesi, kısaltmalar, işaretlerin listesi ve taranan eserlerin kısaltmaları verildikten sonra geçilmiştir.

Dünya Dillerinde ve Türkçede Çatı Kategorisi başlıklı ilk bölüm, **Dünya Dillerinde Çatı ve Türkçede Çatı** kategorisi olmak üzere iki alt başlığa ayrılmaktadır. **Dünya Dillerinde Çatı** başlıklı alt bölümde, çatı kategorisi için kullanılan terimler ile çatı türü sayısındaki farklılıklar incelenerek bu konuda genel bir uzlaşımın olmadığı ileri sürülmüştür. Çatı konusunun çok az araştırıldığı, dünya dillerinde çatının oluşturulma yönteminin farklı olduğu ve dillerin kendi aralarında değişik sınıflandırılmalar yaptığı vurgulanmıştır. Araştırmacıların görüşlerine

de yer verilerek, karşılaştırma yöntemiyle çatının kapsamı, içeriği ve tarihçesi hakkında bilgi verilmiştir. **Türkçede Çatı** isimli alt bölüm ise, altı ana başlık ile bunlara ait dört başlıkta incelenmiştir. Türkçede çatı kategorisinin araştırmacıların büyük bir bölümü tarafından sadece "biçimbirimsel" açıdan ele alındığı, çatı oluşturan diğer yapıların göz ardı edildiği ifade edilmiştir. Geçişlilik ve geçişsizliğin çatı kategorisine alınıp alınmaması konusunda birliğin olmadığı ve bu çelişkili durumun çatı sınıflandırma ölçütlerine, sayısına ve eklerin işlevine de yansıdığı vurgulanmıştır. Çatı konusunda yalnızca biçimin değil, işlevin de esas alınması gerektiği ve çatı kategorisinin yabancı dillerden çeviri yoluyla meydana getirilmesi dile getirilmiştir. Türkçede çatı konusunda lehçeler arasında da birliğin olmadığı, yabancı dillerden doğrudan çeviri terimlerle adlandırılma yapıldığı belirtilmiştir. Dolayısıyla, meta lengüistik bağlamda fiil çatısının Türk dilbilimine özgün bir terminoloji ve yorumu yapılamadığı ifade edilmiştir.

Dünya Dillerinde ve Türkçede İşteşlik adlı ikinci bölümde yazar, **Dünya Dillerinde İşteşlik** ve **Türkçede İşteş Çatı** olmak üzere iki ana başlık ile bunlara ait alt başlıklarla konuyu irdelemiştir. **Dünya Dillerinde İşteşlik** alt başlıklı bölümde; İngilizce, Rusça, Farsça, Arapça ve Hint-Avrupa gibi dünya dillerinden örnekler vererek, Türkçede işteş çatıya karşılık gelen yapıları dile getirmiştir. Çoğunlukla, Türkçe ile aynı ya da yakın olan ailelere ait dillerde işteşlik, fiilde biçimbirimsel işaretleyici ile meydana getirilirken, özellikle Hint-Avrupa dillerinde sözdizimsel yöntemle elde edildiğine vurgu yapmıştır. **Türkçede İşteş Çatı** alt başlıklı bölümde ise, işteş çatının birlikte ve karşılıklı yapma işlevleri konusunda bütünlüğün olmadığı, işteşlikle ilgili genel kabullere karşı çıktığı ifade edilmektedir. İşteş çatının biçimbirimsel işaretleyicinin ne olduğu tartışma konusu olmuştur. Dilcilerin görüşleri dikkate alınarak, bu konu örneklerle, özenle analiz edilmiştir. Bu yapılar *biçimbirimsel*, *biçim-sözdizimsel*, *sözdizimsel* ve *sözlüksel* olarak açıklanmıştır. Biçimbirimsel yapı sayesinde cümlede *yapan*, *yapılan*, *işten etkilenen*, *karşılıklı veya birlikte yapan* ve *yaptıran* hakkında bilgiye ulaşılabildiği, yüklemde biçimsel bir değişikliğe neden olduğu, fakat sözdiziminde herhangi bir değişiklik oluşturmadığına değinilmiştir. "İşteşlik, sosyal bir varlık olarak her işi tek başına yapma imkânı olmayan insanın, yapmakta zorlandığı işleri diğer insanlarla paylaşma, yükünü hafifletme ihtiyacından veya bireyin iktidar mücadelesinden, rekabetinden doğmuştur. Bu da bize işteşliğin sosyal bir varlık olan insanın sosyo-psikolojik ihtiyaçlarından doğduğu ve bu ihtiyacın giderilmesinde etkili araç olan dilde ifadesini bulduğu gerçeğini ortaya çıkarmaktadır. Bu sebeple işteşlik insanın ortaklaşma, paylaşma, beraberlik veya paylaşmama, mücadele, bencillik gibi duygularının dile yansımalarıdır." (Uysal, 2019: 56).

Bulgular ve Tartışma adlı üçüncü ve son bölümde ise yazar, bir ana başlık ve buna ait alt başlıklarla konuyu açıklamıştır. **Türkçede İşteş Çatı Oluşturan Yapılar** isimli ana başlıkta, işteş çatının *birlikte ve karşılıklı yapma* işlevleri anlatılmıştır. Yüzey veya mantıksal yapıdaki işteş çatılı cümleler tespit edilerek, işteş çatı oluşturan yapılar ve alan yazında bulunan işteşlik işlevleri incelenmiştir. Dört farklı işteş çatı oluşturan yapıdan bahsedilmiştir: biçimbirimsel, biçim-sözdizimsel, sözdizimsel ve sözlüksel işteşlikler. Biçimbirimsel yapıların eklendiği fiilde sadece biçimsel değişikliğe yol açtığı, biçimsel ve sözdizimsel değişikliğe neden olan yapıların ise *sözdizimsel* olduğu ifade edilmiştir.

Bilimsel araştırmalarda çalışma evrenindeki problemlerin tümünü ortaya çıkarmak çok zordur. "Çalışmanın konusu olan Türkçede işteş çatıyı tüm evreni temsil edecek şekilde incelemenin imkânı yoktur. Evrenin tamamını incelemek yerine evren, evreni temsil edebilecek belirli sayıda metin incelenerek nispeten daha dar ve incelenebilecek bir büyüklüğe indirgenmiştir." (Uysal, 2019: v). Roman türünün tercih edilme nedeni, şahıs kadrosunun ve dil malzemesinin zenginliği olmuştur. Türkiye Türkçesinin başlangıcı olarak kabul edilen 1923' ten 2010 yılına kadar her on yıllık dönemden toplam 9 roman, 2394 sayfalık örnekler bütününden 2232 işteş çatılı cümle fişlenerek sınıflandırılmıştır. Bu çalışma tablo 1' de belirtilmiştir:

Kitap Tanıtımı
Bilal Uysal'ın "Türkçede İşteş Çatı" Adlı Eseri Üzerin

Dönem	Eser Adı	Yazar Adı-Soyadı	Tarih	Sayfa Sayısı
1923- 1930	Sözde Kızlar	Peyami SAFA	1923	208
1930- 1940	Yaban	Yakup Kadri KARAOŞMANOĞLU	1932	198
1940- 1950	Ekmek Kavgası	Orhan KEMAL	1950	158
1950- 1960	Rahmet Yolları Kesti	Kemal TAHİR	1957	383
1960- 1970	Yer Demir Gök Bakır	Yaşar KEMAL	1963	383
1970- 1980	Firavun İmanı	Tarık BUĞRA	1976	229
1980- 1990	Ölünceye Kadar Seninim	Selim İLERİ	1983	280
1990- 2000	Yeni Hayat	Orhan PAMUK	1994	247
2000- 2010	Siyah Süt	Elif ŞAFAK	2007	308

Değerlendirme ve Sonuç bölümünde verilere dayalı bir çalışma yapılmıştır. Daha sonra donanımlı bir kaynakça verilmiştir. Başlangıçta 2017 yılında doktora tezi olarak bilim dünyasına giren bu çalışma, aradan geçen zamanda kitap olarak basılmıştır. Eser, tez formatından çıkarılarak daha kapsamlı bir içeriğe kavuşmuştur. İşteş çatı, mutlaka çoğul özneye sahip olması bakımından diğer çatılardan ayrılır. Geleneksel dilbilgisi kitaplarında ve çatı konusunu işleyen lisansüstü çalışmalarda işlenmişse de geniş bir şekilde Türkçede işteş çatı oluşturan yapılar ve işteşlik işlevlerinin neler olduğu henüz ortaya konmamıştır. Bu çalışmada işteş çatının biçimbirimsel yapının yanı sıra biçim-sözdizimsel, sözdizimsel ve sözlüksel yapıları incelenmiştir.

Dr. Bilal Uysal, öğretici ve güçlü kaleminin yanı sıra zengin bilgi birikimiyle titiz bir araştırma ürünü olan bu eserini akıcı anlatımıyla okuyucuların beğenisine sunmuştur. Yaptığı bu katkılardan dolayı kendisine şükranlarımızı sunuyoruz.

KAYNAKLAR

UYSAL, B. (2019). *Türkçede İşteş Çatı*. Ankara: Gazi Kitabevi.

